RONALD DAVID LAING

Bölünmüş Benlik

Çeviren: Ergün Akça

pinhan

2. BASKI

RONALD DAVID LAING

Bölünmüş Benlik

AKIL SAĞLIĞI VE DELİLİK ÜZERİNE
VAROLUŞSAL BİR ÇALIŞMA

R. D. Laing, 1927'de Glasgow'da doğdu ve Glasgow Üniversitesi'nden tıp doktoru olarak mezun oldu. Modern zamanların en tanınmış psikiyatrlarından biridir. 1960'larda, akut zihinsel ve duygusal çalkalanmanın kendi yoluna bırakılmasına izin verilmesinin yararlı olabileceği ve bu çalkalanmanın pozitif bir değer üretebileceği uslamlamasını geliştirdi. Akut psikoza serbestlik tanınınca ne olacağını, kişilere özgürce yaşama olanağı tanıyan yerler kurarak sınayan ilk kişi oldu. Philadelphia Cemiyeti'nin desteğiyle yapılan bu çalışmayla Laing'in kurumlar, gruplar ve aile içindeki etkileşim üzerine yaptığı çalışmalar psikiyatride büyük yankılar uyandırmış ve sürekli bir tartışma konusu olmuştur. R. D. Laing'in eserleri, toplumsal kuramlardan şiire kadar geniş bir alana uzanan kitaplardan oluşur; ayrıca bilimsel ve popüler dergilerde çıkan sayısız makalesi ve değerlendirme yazısı vardır. Basılmış eserleri: *Self and Others* (Ben ve Başkaları), *Interpersonal Perception* (Kişilerarası Algı; Phillipson ve A. Robin Lee'yle birlikte), *Reason and Violence* (Akıl ve Şiddet; D. G. Cooper'la birlikte, Jean-Paul Sartre'ın önsözüyle), *Sanity, Madness and Family* (Akıl Sağlığı, Delilik ve Aile, A. Esterson'la birlikte), *The Politics of Experience* (Yaşantının Politikası ve Cennet Kuşu), *Knots* (Düğümler), *The Politics of the Family* (Ailenin Politikası), *The Facts of Life* (*Yaşamın Gerçekleri*), *Do You Love Me?* (Beni Seviyor musun?), *Conversations with Children* (Çocuklarla Konuşmalar), *Sonnets* (Soneler), *The Voice of Experience* (Yaşantının Sesi), *Wisdom, Madness and Folly* (Bilgelik, Delilik ve Çılgınlık).

Ergün Ahmet Akça, 1962 yılında Boyabat'ta doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimini tamamladı. Halen felsefe öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 20913

Orijinal ismi: The Divided Self,
An Existential Study in Sanity and Madness

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever

Birinci Basım: Ocak 2012 - 1000 adet
İkinci Basım: Nisan 2015 - 1000 adet

Kapak resmi: tree of abstract swirl, oil on canvas

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Kataloglama Bilgisi
Laing, R. D. / Bölünmüş Benlik
1. Psikoloji

Pinhan Yayıncılık: 17 Psikoloji Dizisi: 1

ISBN: 978-605-87953-7-2

RONALD DAVID LAING

Bölünmüş Benlik

AKIL SAĞLIĞI VE DELİLİK ÜZERİNE
VAROLUŞSAL BİR ÇALIŞMA

Çeviren: Ergün Akça

pinhan

Anneme ve Babama

İçindekiler

İlk Basıma Önsöz 7
Pelican Basımına Önsöz 9

BÖLÜM I

1. Bir Kişiler Bilimi için Varoluşsal-Görüngübilimsel Temeller 15
2. Psikozun Anlaşılması için Varoluşsal-Görüngübilimsel Temeller 25
3. Ontolojik Güvensizlik 37

BÖLÜM II

4. Cisimleşmiş ve Cisimleşmemiş Benlik 63
5. Şizoid Durumda İç Benlik 76
6. Sahte-Benlik Dizgesi 92
7. Benlik Farkındalığı 104
8. Peter Vakası 119

BÖLÜM III

9. Psikotik Gelişmeler 135
10. Şizofrenikte Benlik ve Sahte Benlik 157
11. Arka Bahçenin Hayaleti: Kronik Bir Şizofrenik Üzerine Çalışma 175

Kaynakça 205
Dizin 209

İlk Basıma Önsöz

Bu çalışma birçok yazarın, varoluşçu psikoloji ve psikiyatriye özgün katkılarını sunmayı amaçlayan bir dizi çalışmanın ilkidir.

Elinizdeki kitap, şizoid ve şizofrenik kişilere dair bir çalışmadır; temel amacı deliliği ve deliliğe giden süreci anlaşılır kılmaktır. Okurlar kuşkusuz bu amacın başarılıp başarılamadığı konusunda çeşitli yargılarda bulunacaklardır. Yine de kitabın yapmaya çalışmadıklarıyla yargılanmamasını isterim. Bu çalışmada kapsamlı bir şizofreni kuramı sunma girişiminde bulunulmuyor. Üstelik ne yapısal ne organik özellikleri inceleme ne de sözü edilen hastalarla kendi ilişki tarzımı ya da kendi terapi yöntemimi betimlemek gibi bir çaba söz konusu.

Kitabın bir başka amacı da bazı delilik biçimlerini *varoluşsal* terimlerle izah etmektir. Sanırım bu, türünün ilk örneği olacak. Çoğu okur ilk birkaç bölümde tuhaf kullanılmış terimlerle karşılaşacaktır. Ama oldukça titiz davrandım ve bu türden terimleri anlam açısından zorunlu olmadıkça kullanmadım.

Bu noktada da ne yapmaya çalışmadığım hakkında kısa bir saptama bazı yanlış anlamaları önleyebilir. Varoluşsal ve görüngübilimsel yazını iyi bilen okurlar bu çalışmanın herhangi bir yerleşik varoluşçu felsefenin doğrudan bir uygulaması olmadığını hemen anlayacaklardır. Örneğin Kierkegaard, Jasper, Heidegger, Sartre, Binswanger ve Tillich'in çalışmalarından önemli ayrılıkları vardır.

Bu düşünürlerin fikirlerindeki katıldığım ve katılmadığım noktaların ayrıntılı bir tartışmasına girmek beni şu anki ödevimden uzaklaştıracağı gibi, kanımca böylesi bir tartışma başka bir çalışmayı gerektirir. Yine de burada başlıca entelektüel borcumun varoluşçu geleneğe olduğunu teslim etmeliyim.

Burada ayrıca ilerleyen sayfalarda kendilerinden söz ettiğim hastalara ve yakınlarına şükranlarımı belirtmek isterim. Kitapta şu ya da bu ölçüde söz edilen herkes kitabın basılmasını gönülden onaylamıştır. Adlar, yerler ve tüm kimlik belirleyici ayrıntılar değiştirilmiş olsa da okur bir kurgu okumadığından emin olmalıdır.

Bu çalışmanın klinik temeli için sağladıkları imkânlar ve bana verdikleri cesaretten dolayı Dr. Angus MacNiven ve Profesör F. Ferguson Rodger'a şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmaların dayandığı klinik çalışma 1956'dan, yani Tavistoc Kliniği'nde asistan hekim olmamdan önce tamamlandı. Çalışmanın yazılması için gerekli yardımı Dr. J. D. Sutherland sağladı. 1957'de tamamlandığından bu yana kitap birçok kişi tarafından okundu ve burada tek tek sayamayacağım kadar çok kişiden değerli eleştiriler ve yardımlar aldım. Yine de kitabın son taslağına gösterdikleri yapıcı "tepkilerden" dolayı özellikle Dr. Karl Abenheimer, Marion Milner, Profesör T. Ferguson Rodger, Profesör J. Romano, Dr. Charles Rycroft, Dr. J. Schorstein, Dr. J. D. Sutherland ve Dr. D. W. Winnicott'a teşekkürü bir borç bilirim.

R. D. LAING

Pelican Basımına Önsöz

Kimse her şeyi bir defada söyleyemez. Bu kitabı yirmi sekiz yaşındayken yazdım. Her şeyin ötesinde, psikotik tanısı koyulan kişileri anlamanın sanılandan daha mümkün olduğunu iletmek istedim. Bu toplumsal bağlamın, özellikle de aile içindeki iktidar durumunun anlaşılınasını gerektirdiği halde, bugün belli bir şizoid varoluş tipine odaklanıp onu tarif etmeye çalışırken bile kaçınmaya çalıştığım tuzağa kısmen düştüğümü hissediyorum. Bu kitapta hâlâ çokça Onlar ve azca Bizler hakkında yazıyorum.

Freud uygarlığımızın bastırmaya dayalı bir uygarlık olduğunu vurguladı. Uyumluluk talepleri ile içgüdüsel enerjilerimizin, açıkça cinsel nitelikli olan talepleri arasında bir çatışma bulunmaktadır. Freud bu antagonizmanın kolay bir çözümünün olmadığını düşünüyor ve insanlar arasındaki yalın doğal sevgi imkânının zamanımızda çoktan yok edilmiş olduğuna inanıyordu.

Uygarlığımız yalnızca "içgüdüleri", yalnızca cinselliği değil, aşkınlığın her biçimini bastırmaktadır. Tek boyutlu insanlar[1] arasında, tamamen yadsıyamadığı ya da unutamadığı başka boyutların ısrarcı deneyimine sahip birinin ya ötekiler tarafından yok edilme ya da bildiklerine ihanet etme riskiyle karşı karşıya kalacağı beklenmeyen bir sonuç değildir.

Normalliği, aklıbaşındalığı, özgürlüğü tarif ettiğimiz, hâlihazırdaki delilik bağlamımız içinde tüm gönderme çerçevemiz muğlak ve çifte anlamlıdır.

Kızıl olmaktansa ölü olmayı yeğleyen bir insan normaldir. Ruhunu yitirdiğini söyleyen bir insan ise delidir. İnsanların ma-

[1] Bkz. Herbert Marcuse, *One-Dimensional Man*, Beacon Press, 1964; Türkçesi: *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1997.

kine olduğunu söyleyen biri büyük bir bilim insanı olabilir. Kendisinin bir makine *olduğunu* söyleyen biri psikiyatrik jargona göre "depersonalize" olmuştur. Zencilerin aşağılık bir ırk olduğunu söyleyen birisi yaygın bir saygıya mazhar olabilir. Kendi beyazlığının bir kanser türü olduğunu söyleyen biri ise damgayı yer.

Bir akıl hastanesinde, on yedi yaşında küçük bir kız bana çok korktuğunu çünkü atom bombasının kendi içinde olduğunu söylemişti. Bu bir hezeyandır. Kıyamet günü silahlarına sahip olmakla övünen ve etraflarına tehditler yağdıran dünya devlet adamları, kendilerine "psikotik" yaftasının yapıştırıldığı insanların çoğundan daha tehlikeli ve "gerçekliğe" daha yabancılaşmış haldedir.

Psikiyatri aşkınlığın, gerçek özgürlüğün ve hakiki insani gelişimin tarafında olabilir, ki kimi psikiyatrlar öyledir. Ama psikiyatri kolayca (tercihen) acısız işkenceyle, bir uyumlu davranış geliştirme ve beyin yıkama tekniği de olabilir. Deli gömleklerinin kaldırıldığı, kilitli kapıların açıldığı, beyin ameliyatlarının neredeyse unutulduğu en iyi yerlerde bile bunların yerini hastanın içine tımarhane parmaklıklarını ve kilitli kapıları yerleştiren daha incelikli lobotimiler ve sakinleştiriciler alabiliyor. Bu nedenle, birçoğumuzun sahte gerçekliklere uyum sağlamak için sahte bir benlik edinmede son derece başarılı olduğunu, "normal" "uyumlu" durumumuzun sıklıkla vecd halinden bir vazgeçiş, gerçek potansiyellerimize bir ihanet olduğunu vurgulamak isterim.

Ama bırakalım böyle kalsın. Bu bir ihtiyar delikanlının çalışmasıydı. Daha ihtiyarsam, şimdi daha gencim de.

Londra, Eylül 1964

Je donne uneoeuvre subjective ici, oeuvre cependant qui tend de toutes ses forces vers l'objectivité.

(Ben burada öznel bir eser veriyorum, canla başla nesnelliğe koşan bir eser.)

E. MINKOWSKI

BÖLÜM I

1

Bir Kişiler Bilimi İçin Varoluşsal-Görüngübilimsel Temeller

Şizoid terimi, deneyiminin bütünlüğü iki ana tarzda yarılan bireye gönderme yapar: İlkin bireyin dünyasıyla ilişkisinde bir yırtılma, ikincileyin bireyin kendisiyle ilişkisinde bir kopma olur. Böylesi bir kişi kendini bu dünyada "evinde" veya başkalarıyla "birlikte" olarak yaşantılayamaz, aksine, kendini umutsuz bir yalnızlık ve yalıtılmışlık içinde yaşantılar; dahası kendini tam bir kişiden ziyade, belki bir bedene hafifçe iliştirilmiş bir zihin, iki ya da daha çok benlik vb. gibi, çeşitli biçimlerde "bölünmüş" olarak yaşantılar.

Bu kitap şizoid ve şizofrenik kişilerin varoluşsal-görüngübilimsel bir açıklamasını vermeyi deniyor. Ama bu açıklamaya başlamadan önce, bu yaklaşımı formel klinik psikiyatri ve psikopatolojinin yaklaşımıyla karşılaştırmak gereklidir.

Varoluşsal-görüngübilim, kişinin, dünyasına ve kendisine ilişkin deneyiminin doğasını tarif etme girişimidir. Ama bu kişinin tikel deneyimlerinin nesnelerini betimlemeye çalışmaktan çok bütün tikel deneyimleri onun dünyası-içinde-var-olmasının bağlamı içine yerleştirme çabasıdır. Şizofrenikçe söylenen ve yapılan delice şeyler, onların varoluşsal bağlamı kavranmadığı sürece, özünde kapalı bir kitap olarak kalacaktır. Deliliğe gidişin bir yolunu betimlerken, aklı başında şizoid dünya-içinde-var-olma tarzından psikotik dünya-içinde-var-olma tarzına anlaşılır bir geçiş olduğunu göstermeye çalışacağım. *Şizoid* ve *şizofrenik* terimlerini sırasıyla sağlam ve psikotik konumlara gönderme yapmak üzere alıkoysam da, elbette onları klinik psikiyatrinin gön-

derme çerçevesi içindeki kullanımlarıyla değil, görüngübilimsel ve varoluşsal anlamlarıyla kullanacağım.

Klinik bakış, şizoid oluşun ya da şizoid bir başlangıç noktasından şizofrenikliğe gidişin yalnızca birkaç yolunu kapsamakla sınırlıdır. Buna karşın ilerleyen sayfalarda incelenen bireylerin yaşadıklarının açıklanmasıyla, bu olayların klinik psikiyatri ve psikopatolojinin bugünkü yöntemleriyle kavranamayacağı, aksine onların hakiki insani öneminin ve anlamının ortaya çıkarılması için varoluşsal-görüngübilimsel yöntemin gerekli olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Bu kitapta, olabildiğince doğrudan hastaların kendilerine yönelip, özellikle psikiyatri ve psikanalize ilişkin ortaya atılan tarihsel, kuramsal ve kılgısal sorunların tartışılmasını en az düzeyde tuttum. İnsanlık trajedisinin burada karşı karşıya bulunduğumuz özel biçimi hiçbir zaman yeterince açık ve seçik sunulmadı. Bu nedenle saf bir betimleyici ödevin tüm başka yaklaşım biçimlerine öncelikli olması gerektiğini düşündüm. Bu bölüm, en kötü yanlış anlaşılmaları önlemek için gerekli olan, kitabın temel yöneliminin yalnızca en kısa anlatımını vermek amacıyla kaleme alındı. Bu, iki tarafa hitap eder: Bir yandan "vaka" tipiyle fazlasıyla tanış olan, ama burada betimlendiği gibi, "vakayı" *kişi olarak* görmeye alışık olmayan psikiyatristlere, diğer yandan ise bu kişilerle tanış ya da onlarla duygudaş olan, ama onlarla "klinik materyal" olarak karşılaşmamışlara yöneliktir. Kaçınılmaz olarak bu, bir dereceye kadar iki kesime de doyurucu gelmeyecektir.

Bir psikiyatrist olarak başlangıçta büyük bir zorlukla karşı karşıyayım: Kullanımımdaki psikiyatrik sözcükler hastayı benden uzakta tutarken hastalara nasıl doğrudan yönelebilirim? Kullanmak zorunda olduğu sözcükler, özellikle hastanın yaşamının anlamını klinik bir varlıkta sınırlamak ve yalıtmak üzere kurulan biri, hastanın durumunun genel insani anlamını ve önemini nasıl ortaya çıkarabilir? Psikiyatrinin ve psikanalitiğin sözcüklerine karşı bunları en çok kullananlar arasında en az olmamak üzere, yaygın bir hoşnutsuzluk vardır. Psikiyatri ve psikanalizin bu sözcüklerinin "gerçekte kastedilmek isteneni" ifade etmekte belli bir ölçüde başarısız olduğu geniş bir kesimce sezilmektedir. Ama

birinin bir şey söyleyip başka bir şey düşünebileceğini varsaymak bir kendini aldatma biçimidir.

Bu nedenle yürürlükteki bazı sözcüklere göz atarak işe başlamak uygun olacaktır. Wittgenstein'ın belirttiği gibi, düşünce dildir. Bir teknik sözcük dağarcığı da sadece bir dil içinde dildir. Bu teknik sözcük dağarcığının incelenmesi, aynı zamanda, sözcüklerin açığa çıkardığı ya da gizlediği gerçekliği keşfetme girişimi olacaktır.

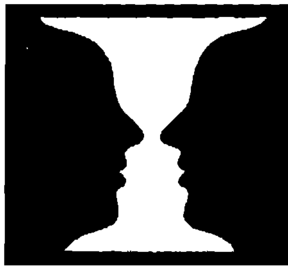
Psikiyatrik hastaların tasvirinde kullanılan yürürlükteki teknik sözcük dağarcığına en önemli itiraz onun, burada tasvir edeceğimiz varoluşsal bölünmeye benzer biçimde, insanı sözel olarak bölen sözcüklerden oluştuğudur. Ama eğer birleşik bir bütün kavramından başlamazsak, varoluşsal bölünmenin yeterli bir açıklamasını veremeyiz; ne yazık ki, ne böylesi kavramlar var ne de böylesi kavramlar psikiyatri ve psikanalizin yürürlükteki dil dizgesi içinde ifade edilebilir.

Yürürlükteki teknik sözcük dağarcığının sözcükleri ya ötekinden ve dünyadan yalıtılmış, yani *özsel olarak* bir dünya ve ötekiyle "ilişki içinde" olmayan bir varlık olarak insana ya da bu yalıtılmış varlığın yanlış olarak tözselleştirilmiş yönlerine gönderme yapar. Bu sözcükler, zihin ve beden, tin ve *soma*, psikolojik ve fiziksel, kişilik, benlik ve organizma şeklinde sıralanabilir. Bütün bu terimler soyutlamalardır. *Ben ve Sen* arasındaki asli bağın yerine, yalıtılmış tek bir insanı alır ve onun çeşitli yönlerini "ego", "süperego" ve "id" olarak kavramsallaştırırız. Bu durumda öteki ya içsel ya dışsal ya da ikisinin kaynaşımı bir nesne olur. Ama bir zihinsel aygıtın diğeriyle etkileşimini temele alarak nasıl *Ben* ve *Sen* arasındaki ilişkiden uygun bir şekilde söz edebiliriz? Hatta bir zihinsel aygıtın bir bölümüyle diğeri arasındaki engelleri temele alarak nasıl kendinden bir şey saklamanın ya da kendini aldatmanın ne anlama geldiğini söyleyebiliriz? Bu sadece klasik Freudçu metapsikolojinin değil, eşit ölçüde dünyası içinde ötekiyle ilişkisinden soyutlanmış insanla ya da onun bir parçasıyla yola çıkan her kuramın karşılaştığı bir güçlüktür. Hepimiz kişisel deneyimlerimizden sadece kendi dünyamız içinde ve içinden kendimiz olabileceğimizi biliyor ve "bu" dünya bizsiz sürse bile "bizim" dünyamızın bizimle birlikte öleceği hissini taşıyoruz. Yalnızca varoluşçu düşünce, kendi dünyası içinde başkala-

rıyla ilişkide olan kişinin asli deneyimini bu bütünlüğü yansıtan bir terimle karşılama girişiminde bulunmuştur. Bu yüzden varoluşsal açıdan somut olan, insanın *varoluşu*, onun *dünya-içinde-var-olması* olarak görülür. Eğer en baştan bir dünya "içinde" ve başka insanlarla ilişki içinde olan bir insan kavramıyla yola çıkmazsak, insanın "dünyası" olmadan, dünyasının da o olmadan var olamayacağını anlamazsak, şizoid dünya-içinde-var-olmanın bütünlüğünün bölünmesine denk düşen bir sözel ve kavramsal bölmeyle başlamaya mahkûm oluruz. Üstelik çeşitli kırıntı ve parçaları yeniden birleştirme gibi ikincil sözel ve kavramsal ödev, şizofreniğin dağılmış benliğini ve dünyasını yeniden bir araya toplamak için yaptığı umutsuz çabalara koşut olacaktır. Kısacası, elimizde zaten parçalanmış ve psiko-somatik, psiko-biyolojik, psiko-patolojik, psiko-sosyal, vb. gibi bir yığın tireli ve bileşik sözcüklerle bir araya getirilemeyen bir Humpty Dumpty* var.

Durum buysa, böylesi bir şizoid kuramın nasıl ortaya çıktığına göz atmak şizoid yaşantının anlaşılmasıyla son derece ilgili olabilir. Aşağıda, bu soruyu görüngübilimsel bir yöntem kullanarak yanıtlamaya çalışacağım.

İnsanın *varlığı* ("varlık"ı ileride *bir insanın var olduğunun tümünü* imlemek için kullanacağım) farklı bakış açılarından görülebilir ve şu ya da bu yönü incelemenin odak noktası yapılabilir.

Özelde ise, bakış açısına göre, insan kişi veya şey olarak görülebilir. Farklı bakış açılarından görülen aynı şey bile, tamamıyla farklı iki betimlemenin oluşmasına neden olur. Bu betimlemeler tamamıyla farklı iki kurama yol açarken bu kuramlar da tamamıy-

* Kırılınca tekrar bütünleştirilemeyen şey. (ç.n.)

la farklı iki eylem kümesi ortaya çıkarır. Bir şeyi ilk görme tarzımız onunla tüm sonraki ilişkilerimizi belirler. Yukarıdaki çifte anlamlı ya da muğlak şekli ele alalım: Bu şekilde, sayfa üzerinde bir vazo ya da birbirine dönük iki yüz olarak görülebilecek tek bir şey var. Sayfanın üzerinde iki değil tek bir şey olmasına karşın, bizi etkileyiş tarzına göre iki farklı nesne görebiliyoruz. Görülen nesnelerin birindeki parçaların bütünle ilişkisi, diğerindeki parçaların bütünle olan ilişkisinden tamamen farklıdır. Gördüğümüz yüzlerden birini betimlemeye kalkışsak, yukarıdan aşağıya onun bir alın, bir burun, bir üst dudak, bir ağız, bir çene ve bir boyundan oluştuğunu söylerdik. Farklı bir bakıştan bir vazonun kenarı olabilecek aynı hattı betimlememize rağmen bir vazonun kenarını değil bir yüzün dış hatlarını betimlemiş olurduk.

Bakın şimdi karşımda oturuyor olsanız, sizi kendim gibi bir kişi olarak görebilirim; *siz* bir şey değiştirmeseniz ya da farklı bir şey yapmasanız da, sizi kendine özgü davranış biçimleri de olabilen karmaşık bir fiziksel-kimyasal dizge olarak da görebilirim; bu şekilde bakıldığında, siz bir kişi değil, bir organizma olursunuz. Varoluşsal-görüngübilim dilinde ifade etmek gerekirse, bir kişi ya da organizma olarak görülen öteki, farklı yönelimsel edimlerin nesnesidir. Bu noktada nesnede, tin ve *soma* gibi iki farklı öz ya da tözün birlikte-varoluşu anlamında bir ikicilik yoktur; kişi ve organizma biçiminde iki farklı deneysel *Gestalt* vardır.

Bir organizmayla *kurulan ilişki* bir kişiyle kurulan ilişkiden farklıdır. Ötekinin bir organizma olarak tasviri ötekinin bir kişi olarak tasvirinden, vazonun kenarının tasvirinin yüz profilinin tasvirinden farklı olduğu kadar farklıdır; benzer biçimde, ötekini organizma olarak ele alan bir kuram ile ötekini bir kişi olarak ele alan bir kuram arasında da büyük farklılıklar vardır. Organizmaya kişiye davranıldığından farklı davranılır. İnsan varlıklarına dair bir inceleme olan kişiler bilimi, ötekiyle kişi olarak kurulan ilişkiyle başlayan ve ilerleyen aşamalarda da ötekini kişi olarak görmeye devam eden bir çalışmadır.

Örneğin konuşan bir başka kişiyi dinlerken, kişi ya (a) sözel davranışı sinirsel süreçlere ve seslendirme aygıtının çalışmasına dayanarak inceleyebilir ya da (b) karşısındakinin ne söylediğini anlamaya çalışabilir. Sonraki durumda, sözelleştirmenin *conditosine qua non*'ı [olmazsa olmaz koşulu] olarak olması gereken

genel organik değişimler silsilesine dayanarak yapılan sözel davranış açıklamasının, bireyin ne söylediğinin anlaşılmasına hiçbir katkısı yoktur. Buna karşılık bireyin ne söylediğinin anlaşılmasının da, onun beyin hücrelerinin oksijeni nasıl metabolize ettiğinin bilgisine hiçbir katkısı yoktur. Demem şu ki, bireyin ne söylediğinin anlaşılması, ilgili organizmik süreçlerin açıklanmasının yerini tutamaz, bunun tersi de doğrudur. Yine ne burada ne de başka yerde bir zihin-beden ikiciliği sorunu vardır. Konuşma ve diğer gözlemlenebilir insan etkinliklerine ilişkin, örneğimizdeki gibi organizmik ve kişisel, iki açıklama biçiminin her biri başlangıçtaki yönelimsel edimin sonucudur. Her yönelimsel edim ise, kendi yönünde ilerleyip kendi sonuçlarını doğurur. Bakış açısı ya da yönelimsel edim, ötekiyle neyin "ardında" olunduğuna ilişkin bir bağlam içinde seçilir. Organizma olarak görülen insan ya da kişi olarak görülen insan araştırmacıya insan gerçekliğinin farklı veçhelerini sergiler. Yöntembilimsel açıdan her ikisi de mümkündür, ama olası karışıklıklara karşı uyanık olmak gerekir.

Kişi olarak öteki, benim tarafımdan, seçme yetisi olan, sorumlu, kısacası kendi kendine eyleyen bir fail olarak görülür. Bir organizma olarak görüldüğünde ise bu organizmada süregiden her şey herhangi bir karmaşıklık düzeyinde –atomik, moleküler, hücresel, dizgesel ya da organizmik– kavramsallaştırılabilir. Kişisel olarak görülen davranış, bu kişinin deneyimi ve yönelimleri uyarınca görülürken, organizmik olarak görülen davranış yalnızca belirli kasların kasılınası ya da gevşemesi, vb. olarak görülür. Bu durumda dizilerin yaşantılanması yerine süreçler dizisiyle ilgilenilir. Böylece bir organizma olarak görülen insanda, onun arzularına, korkularına, umutlarına veya umutsuzluklarına yer yoktur. Bu durumda açıklamamızın nihai temelleri, onun kendi dünyasına yönelik yönelimleri değil, bir enerji sistemi içindeki enerji niceliğidir.

Organizma olarak görüldüğünde insan bir şeyler, *o*'lar toplancasından başka bir şey değildir ve bir organizmayı nihai olarak oluşturan süreçler o-süreçleridir. Bir kişiye ilişkin kişisel bir anlayışın bir o-süreçleri dizisinin ya da dizgesinin gayri şahsi öyküsüne tercüme edilmesi durumunda o kişiye ilişkin anlayışımızda belli ölçüde artış olacağı gibi yaygın bir yanılsama vardır. Kuramsal temellendirmelerin yokluğunda bile, bir kişi olarak ötekine

ilişkin kişisel deneyimimizi onun kişiliksizleştirilmiş bir anlatısına çevirme eğilimi bulunmaktadır. "Açıklamamız" içinde bir makine ya da bir biyolojik analoji kullanırken yaptığımız bir ölçüde budur. Burada, ne böylesi mekanik ya da biyolojik analojilerin kullanılmasına ne de gerçekten, insanı karmaşık bir makine ya da bir hayvan olarak gören yönelimsel edime karşı çıktığını belirtmek isterim. Benim savım, insanı kişi olarak alan kuramın, eğer bir makine veya o-süreçlerinin organizmik bir dizgesi olarak insan anlatısına başlarsa yolunu kaybedeceği görüşüyle sınırlıdır. Bunun tersi de doğrudur (bkz. Brierley, 1951).

O-süreçlerinin fiziksel ve biyolojik bilimlerinin, şeylerin dünyasını kişileştirme ya da insan niyetlerini hayvan dünyasına aktarma eğilimlerine karşı genel bir üstünlük sağlamış olmasına karşın otantik bir kişiler bilimi, kişileri şeyleştirme ya da kişisizleştirme gibi köklü bir eğilimden dolayı başlayamamıştır.

İlerleyen sayfalarda özgül olarak, kendilerini otomat, robot ya da makine parçaları, hatta hayvan olarak yaşantılayan kişilerin üzerinde duracağız. Bu tür kişilere, haklı olarak kaçık denmektedir. Peki, ama neden kişileri otomata veya hayvanlara dönüştürme peşinde koşan bir kuramı eşit ölçüde bir kaçıklık saymıyoruz? Kendini ve ötekini kişiler olarak yaşantılamak birincil ve kendinden geçerli bir niteliktir. Bu, böylesi bir yaşantının nasıl mümkün olduğuna ya da nasıl açıklanabileceğine ilişkin bilimsel ve felsefi zorluklara önseldir.

Gerçekte MacMurray'ın "biyolojik analoji" diye adlandırdığı şeyin öğelerinin tüm düşüncemiz içindeki kalıcılığını açıklamak zordur. MacMurray'ın belirttiği gibi, "bilimsel bir psikolojinin doğuşunun organik bir birlikten kişisel bir birlik anlayışına geçişle koşut gideceğini" (1957: 37), bireysel insanı ne bir şey ne de bir organizma olarak, ama bir kişi olarak yaşantılayabildiğimiz kadar onu bir kişi olarak da *düşünebileceğimizi* ve özgül olarak kişisel olan bu birlik biçimini ifade etmenin bir yolunu bulabileceğimizi "ummak durumundayız". Dolayısıyla, ilerleyen sayfalarda yüklenilen ödev, "aracılığıyla kişisel birliğin tutarlı olarak kavranabileceği mantıksal biçim"in (*a.g.y.*) hâlâ geleceğe ilişkin bir tasarı olduğu bir zamanda, kişiliksizleşme ve çözülmenin tamamıyla özgül kişisel biçiminin izahını vermeye çalışmak gibi oldukça zorlu bir tasarıdır.

Kuşkusuz psikopatolojide, birçok kişiliksizleşme (depersonalizasyon) ve bölünme betimlemeleri bulunmaktadır. Buna karşın hiçbir psikopatoloji kuramı, ne kadar bu öncülleri yadsımaya çalışsa da, kendi öncülleri tarafından dayatılan kişiyi çarpıtma özelliğinin üstesinden tam anlamıyla gelememektedir. Psikopatoloji, adına yakışır biçimde, bir "psike"yi (zihinsel aygıt ya da endopsişik aygıt) ön-varsaymak zorundadır. Kurgusal bir "şey"in ya da dizgenin dil kipiyle düşünmenin dayattığı şeyleştirmeli ya da şeyleştirmesiz nesnelleştirmenin, başkalarıyla birlikte eylemde bulunan bir kişi olarak ötekinin uygun bir kavramsal muadili olduğunu ön-varsayması gerekmektedir. Dahası kavramsal modelinin bir organizmanın sağlıklı ve fiziksel olarak hasta olduğundaki işlev görme tarzına benzer bir işlev görme tarzına sahip olduğunu da ön-varsaymalıdır. Böylesi karşılaştırmalar ne kadar kısmi analojilere gebe olsa da, psikopatoloji, temel yaklaşımının değişmez doğasından dolayı, hastanın rahatsızlığının özgül olarak bir kişisel birlik biçimini başaramamak şeklinde kavranması imkânını dışlamaktadır. Bu suyu kaynatarak buz yapmak gibidir. Psikopatolojinin varoluş biçimi, çoğu psikopatoloğun kaçınmak istediği ve açıkça yanlış olan ikiciliği sürdürmektedir. Psikopatolojik anlamlandırma çerçevesi içinde, bir terimi diğerine indirgeyen ve sadece yanlış halkasında bir büküm daha olan tekçiliğe düşmek dışında, bu ikicilikten kaçınma imkânı yoktur.

"Nesnelliğini" korumadan hiç kimsenin bilimsel olamayacağı öne sürülür. Gerçek bir kişisel varoluş bilimi olabildiğince tarafsız olmaya çalışmalıdır. Fizik ve diğer şeyler bilimleri kişiler bilimine kendi çalışma alanında doğru olduğu biçimiyle tarafsız olma hakkını tanımalıdır. Ama eğer tarafsız olmaktan araştırmamızın "nesnesi" olan kişileri kişiliksizleştirme anlamında bir "nesnel" olma anlaşılıyorsa ve bu şekilde bilimsel olunacağı sanılıyorsa, o zaman bu anlayışa karşı şiddetle direnilmelidir. "Bir kişiler kuramı" olma niyetinde olan bir kuramda kişiliksizleştirme, başkalarına yönelik şizoid kişiliksizleştirme kadar yanlıştır ve nihai olarak yönelimsel edimden başka bir şey değildir. Bilim adına yapılsa da bu tür şeyleştirme yanlış "bilgi" üretir. Bu, şeylerin yanlış şekilde kişileştirilmesi kadar patetik bir yanılgıdır.

Ne yazık ki, kişisel ve öznel sözcükleri, ötekini gerçekten kişi olarak görme edimini iletme gücüne sahip olamayacak ölçüde su-

istimal edilmiş (anladığımız buysa, "nesnel"e geri dönmek zorundayız) ve aynı zamanda da ötekine dair incelememizin içine, ona ilişkin algımızı çarpıtacak ölçüde kendi tutum ve hislerimizi karıştırdığımızı da ima eden sözcüklerdir. "Nesnel" ya da "bilimsel" gibi itibarlı sözcüklere karşı elimizde "öznel", "sezgisel" ya da hepsinden kötüsü, "mistik" gibi itibarı şüpheli sözcükler var. Örneğin birinden "sadece" nesnel diye söz etmek neredeyse olanaksızken öznelin önünde sık sık "sadece" ile karşılaşılması oldukça ilginçtir. Freud psikopatologların en büyüğüydü. O bir kahramandı. "Yeraltı" Dünyasına indi ve orada topyekûn bir terörle karşılaştı. Kuramını, bu terörü taşa dönüştüren bir Meduza başı gibi kendisiyle birlikte taşıdı. Biz izleyicileri, beraberinde getirdiği ve bize ilettiği bilginin yararına sahibiz. O hayatta kaldı. Şimdi biz de, bir ölçüde savunma aracı olan bir kuram kullanmadan hayatta kalıp kalamayacağımızı görmek zorundayız.

Kişi ya da Şey Olarak Hastayla İlişki

Varoluşsal-görüngübilimde söz konusu varoluş, birinin kendisinin veya ötekinin varoluşu olabilir. Terapik ilişkide odak hastanın benimle-birlikte-olma tarzı üzerinde olabilmesine karşın, öteki bir hasta olduğunda varoluşsal-görüngübilim hastanın dünyası içinde kendisi olma tarzını yeniden inşa etme girişimi olur.

Hastalar psikiyatriste, görünüşte en sınırlı zorluklarla ("Uçaktan atlamaya çekiniyorum"), olası en dağınık zorluklar ("Neden gelmiş olduğumu söze dökemiyorum. Sanırım bozukluk bende") arasında kalan bir aralığın her noktasında yer alabilecek yakınmalarla gelirler. Ama başlangıçtaki yakınmalar ne kadar sınırları belirgin veya dağınık olursa olsun, hastanın tedavi ortamına, maksatlı ya da maksatsız, kendi varoluşunu, tüm dünyası-içinde-var-olma tarzını getirdiği bilinir. Ayrıca herkes kendi varlığının her veçhesinin diğer her veçhesiyle bir biçimde ilişkili olduğunu, bu özelliklerin eklemlenme tarzı açıkça ortada olmasa da, bilir. Varoluşsal-görüngübilimin ödevi, ötekinin "dünyasının" ve onun bu dünya içinde var olma tarzının ne olduğunu açık bir şekilde ifade etmektir. Kuşkusuz, başlangıçta, bir insanın varlığının kapsamına ve genişliğine ilişkin düşüncem hem söz konusu kişinin hem de başka psikiyatristlerin düşünceleriyle çakışmayabilir.

Ben, örneğin tikel bir insanı, bir başlangıcı olmuş ve bir sonu olacak sonlu bir varlık olarak kabul ederim. Doğmuştur ve ölecektir. Bu süre içinde onu bu zaman ve bu yere bağlayan bir bedene sahiptir. Bu önermelerin her bir ve her insana uygulanabileceğine inanırım. Bir başka kişiyle her karşılaşmamda onları yeniden doğrulamayı düşünmem. Gerçekte bunlar kanıtlanamaz ve yanlışlanamaz önermelerdir. Kendi varlığının ufuklarını kavrayışı doğum ve ölümün ötesine uzanan bir hastam olmuştu: Salt "imgelemde" değil "gerçekte" de özsel olarak bir yer ve zamana bağlı olmadığını söylerdi. Onu psikotik saymadım, zaten istesem bile yanılmış olduğunu kanıtlayamazdım. Yine de bir insanın kendi varlığına ilişkin kavram ve/veya deneyiminin onun varlığına ilişkin kavram ve/veya deneyimimizden oldukça farklı olduğunu görebilmenin kayda değer pratik bir önemi vardır. Bu vakalarda birinin ötekini salt kendi dünyası içinde, yani kendisinin gönderme çerçevesi içinde bir nesne olarak görmekten ziyade, ötekinin şeyler şemasının içine bir kişi olarak yönlenebilmesi gerekir. Bu yeniden yönlenme kimin doğru kimin yanlış olduğu konusunda bir önyargıya kapılmadan gerçekleştirilmelidir. Bunu başarabilme yeteneğine sahip olmak psikotiklerle çalışmanın mutlak ve aşikâr olan önkoşuludur.

Başka tedavilere karşıt olarak psikoterapide insan varlığının son derece önemli başka bir veçhesi daha gündemdedir. Bu, her bir ve her insanın aynı zamanda hem diğer insanlardan ayrı hem de onlarla ilişkili olması durumudur. Bu ayrılık ve ilişkililik karşılıklı olarak zorunlu koyutlardır. Kişisel ilişkililik sadece ayrı olan, ama yalıtılmış olmayan varlıklar arasında olabilir. Bizler yalıtılmış varlıklar değiliz, ama aynı fiziksel bedenin parçaları da değiliz. Bu noktada, başkalarıyla ilişkililiğimiz, ayrılığımız gibi, *varlığımızın* özsel bir veçhesi olduğu halde, herhangi bir tikel kişinin varlığımızın zorunlu bir parçası olmamasından kaynaklanan, potansiyel olarak trajik bir paradoks vardır.

Psikoterapi, hastanın varlığının başkalarıyla ilişkili yönünün terapik sonuçlar için kullanıldığı bir etkinliktir. Terapist, bu ilişkililik potansiyel olarak herkeste bulunduğu için, kendi varoluşunu tanımadığına ilişkin her tür kanıtı veren sessiz bir katatonikle saatlerce oturarak zamanını boşa harcıyor olmayabileceği ilkesine dayanarak çalışır.

2

Psikozun Anlaşılması İçin Varoluşsal-Görüngübilimsel Temeller

Yürürlükteki psikiyatri jargonunun başka bir karakteristik özelliği daha vardır. Psikozdan, toplumsal veya biyolojik bir uyumlanma *başarısızlığı* ya da özellikle kökten türde bir *kötü*-uyum, gerçeklikle temasın *yitimi,* içgörü *eksikliği* olarak söz eder. Van den Berg'in (1955) söylediği gibi bu jargon, tam bir "aşağılama/kötüleme sözcük dağarcığı"dır. Aşağılama, en azından on dokuzuncu yüzyıldaki anlamda, ahlaki değildir: Aslında birçok yönden bu dil, özgürlük, seçme ve sorumluluğun diliyle düşünmekten kaçınma çabalarının sonucudur. Ama bu dil, psikotiğin erişemeyeceği standart bir insan olma tarzı içermektedir. Aslında bu "aşağılama/kötüleme sözcük dağarcığı"nda içerilenlerin hepsine karşı değilim. Hatta birine psikotik derken örtük olarak yaptığımız yargılar hakkında daha açık yürekli olmamız gerektiğine inanıyorum. Birinin akıl hastası olduğunu onaylayıp onun zihinsel özürlü olduğunu, hem kendisi hem de başkaları için tehlikeli olabileceğini, bir akıl hastanesinde bakım ve tedaviye ihtiyacı olduğunu yazarken müphem sözcükler kullanarak birilerini aldatmıyorum. Ama aynı zamanda, bana göre, kökten zihinsel özürlü, kendisi ve başkaları için eşit ölçüde, hatta daha tehlikeli olup da toplumun psikotik saymadığı ve akıl hastanesinde bulunmasını uygun görmediği kişilerin olduğunun da farkındayım. Ayrıca sanrıladığı söylenen birinin sanrısında bana hakikati söyleyebileceğinin ve bunun müphem ya da metaforik bir anlamda değil, gerçekten olabileceğinin ve zihinleri kapalı olan birçok aklı başında insanın bozulmamış zihinlerinden içeri giremeyen ışığı, şizofre-

niklerin çatlak zihinlerinin *içeri alabileceğinin* de farkındayım. Jaspers'a göre, Ezekiel* bir şizofrenikti.

Bu noktada bir psikiyatrist olarak karşılaştığım ve bu kitabın büyük bir kısmının ardında yatan kişisel bir güçlüğü itiraf etmeliyim. Bu kronik şizofrenik vakaları dışında, görüştüğüm kişilerde psikoz "belirtilerini ve semptomlarını" keşfetmekte çektiğim güçlüktür. Hep bunun kendi adıma bir eksiklik olduğunu, varsanıları ve sanrıları anlayacak kadar zeki olmadığımı düşünürdüm. Psikotiklerle olan deneyimimi standart elkitaplarında verilen açıklamalarla karşılaştırdığımda, kitap yazarlarının tasvirlerinin bu kişilerin bana davranış biçimleriyle uyumlu olmadığını saptardım. Olasılıkla onlar doğru ben yanlıştım. Sonra onların yanlış olabileceğini düşündüm. Ama bunun da savunulması imkânsızdır. Aşağıda yazılanlar bir olgu anlatımı durumundadır:

Standart elkitapları, psikiyatristi de içeren bir davranış alanındaki kişilerin davranışlarının tasvirlerinden oluşur. Hastanın davranışı bir dereceye kadar, aynı davranışsal alanda bulunan psikiyatristin davranışının bir işlevidir. Standart psikiyatrik hasta, standart psikiyatrist ve standart akıl hastanesinin bir işlevidir. Dayanılan temel, Bleuler'in şizofreniklere ilişkin yüce tasvirinde vurguladığı gibi, her şey söylendiği ve yapıldığında bile onların kendisine bahçesindeki kuşlardan daha yabancı kaldıklarını belirten yorumudur.

Bleuler, biliyoruz ki, hastalarına psikiyatri dışından bir klinikçinin klinik bir vakaya yaklaştığı gibi ilgili, saygılı ve bilimsel merakla yaklaştı. Ama hasta yine de tıbbi anlamda hastalıklıdır ve hastalığının belirtileri gözlemlenerek durumuna tanı konulması gereklidir. Bu yaklaşım birçok psikiyatrist tarafından, neyin peşinde olduğumu anlamakta zorlanmalarına neden olacak ölçüde, bütünüyle kendiliğinden açık sayılmaktadır. Kuşkusuz artık birçok başka düşünce ekolleri var, ama yine de bu yaklaşım bu ülkede en yaygın olanıdır. Tıp dışından kişilerce doğru kabul edilen yaklaşım ise kesinlikle budur. Burada hep (çoğu kişinin size ya da bana *değil*, hemencecik kendilerine söylediği) psikotik hastalardan söz ediyorum. Psikiyatristler bağdaşmaz görüşlere, bakışlara, biçemlere kur yapıyormuş gibi görünseler de pratikte hâlâ ona bağlıdırlar. Şimdi bu yaklaşımda, herkesin, bu türden bir kliniksel profesyonel tutumun gerekenin hepsi olmayabileceği-

ni, hatta belli durumlarda yanlışa sevk edebileceğini öne süren herhangi bir görüşü en yakından inceleme hakkına sahip olmasını sağlayacak ölçüde çok fazla iyi ve değerli, aynı zamanda da *güvenli* bir şey vardır. Güçlük, sadece hastanın davranışlarında açığa vurulan hislerinin kanıtlarına dikkat etme meselesi değildir. İyi bir klinisyen, hastası kaygılıysa kan basıncının normalden daha yüksek, nabız atışının normalden daha hızlı vb. olabileceği gibi olguları hesaba katacaktır. Meselenin özü, bir "kalbi", hatta bir organizma olarak bütün bir insanı muayene ederken, ona yönelik kendi kişisel hislerinin doğasıyla ilgilenmemektir: Bunlar ne olursa olsun konu dışıdır ve hesaba katılmamalıdır. Bu şekilde az ya da çok standart bir profesyonel bakış ve tutum sürdürülür.

Klasik klinik psikiyatrik tutumun Kraepelin'den bu yana ilke olarak değişmemiş olduğu aşağıda verilen metinde takınılan tutumla günümüzün herhangi bir İngiliz psikiyatri elkitabının benzer tutumu (örneğin Mayer-Gross, Slater ve Roth) karşılaştırılarak görülebilir.

İşte, Kraepelin'in (1905) katatonik hezeyan belirtileri gösteren bir hastayı sınıfta öğrencilerine açıklayışı:

Bugün size göstereceğim hasta, ayaklarının dış bölümüne basarak yürüdüğünden dersliklere neredeyse taşınarak getirilmiştir. İçeri girince terliklerini fırlatır, bağırarak bir ilahi okur ve sonra iki kez (İngilizce), "Babam, benim gerçek babam!" diye haykırır. On sekiz yaşındadır ve Oberrealschule'de (lise dengi bir okul) öğrencidir, uzun boylu ve oldukça sağlam yapılıdır, ama üzerinde sıkça geçici kızarıklıklar oluşan soluk bir benzi vardır. Bu hasta gözleri kapalı oturur ve çevresine hiç dikkat etmez. Kendisiyle konuşulduğunda bile kafasını kaldırıp bakmaz, ama önce kısık sonra gittikçe artan bir sesle çığlık atarak yanıt verir. Nerede olduğu sorulduğunda, "Onu da mı bilmek istiyorsun? Sana kimin ölçülüyor olduğunu, ölçüldüğünü ve ölçüleceğini anlatırım. Hepsini biliyorum ve sana anlatabilirim, ama istemiyorum," der. Adı sorulduğunda çığlık çığlığa bağırır: "Senin adın ne? Neyi kapatıyor? Gözlerini kapatıyor. Ne işitiyor? Anlamıyor, hiç anlamıyor. Nasıl? Kim? Nerede? Ne zaman? Ne demek istiyor? Bakmasını söylediğimde doğru dürüst bakmıyor. Hey sen, baksana! Ne oluyor? Sorun ne? Dikkat et; dikkat etmiyor. Ne var diye sorarım o zaman? Neden

* Ezekiel: Eski Ahit'in peygamberlerinden biri. Kendi adıyla anılan bir kitap kaleme almıştır. (y.n.)

bana hiç yanıt vermiyorsun? Yine mi küstahlaşıyorsun? Nasıl bu kadar arsız olabiliyorsun? Şimdi geliyorum! Sana göstereceğim! Benim için fahişelik yapmıyorsun. Açıkgözlülük de yapmamalısın, sen küstah, alçak birisin; şimdiye dek karşılaştığım en küstah, en alçak kişisin. Yine mi başlıyor? Hiçbir şey anlamıyorsun, hem de hiçbir şey; hiçbir şey anlamıyor. Sen kavrayabiliyor musun, o kavrayamaz, kavramaz. Gittikçe daha mı küstahlaşıyorsun? Onlar nasıl dikkat ediyor, dikkat ediyorlar" ve bunun gibi şeyler söyler. Sonunda *bütünüyle* anlamsız sesler çıkararak söylenip durur.

Kraepelin başka şeyler arasında hastanın "erişilemezliğini" de belirtir:

Kuşkusuz tüm soruları anlıyor, ama *bize yararlı tek bir bilgi kırıntısı bile vermiyordu.* Konuşması ... *genel durumla hiçbir bağlantısı olmayan bir dizi bağlantısız tümceden oluşuyordu.* (1905: 79-80; italikler bana ait)

Bu hastanın katatonik hezeyan "belirtileri" gösterdiği ortadadır. Ama bu davranışa yüklediğimiz anlam, hastayla kurduğumuz ilişkiye bağlı olacaktır. Bu noktada, Kraepelin'in sayfalar boyunca hastayı elli yılın ötesinden karşımızdaymışçasına bize getiren parlak tasvirine çok şey borçluyuz. Bu hasta ne yapar görünüyor? Kesin olan onun kendisinin parodileştirilmiş Kraepelin versiyonu ile kendi muhalif isyancı beni arasında bir diyalog sürdürdüğüdür. "Onu da mı bilmek istiyorsun? Sana kimin ölçülüyor olduğunu, ölçüldüğünü ve ölçüleceğini anlatırım. Hepsini biliyorum ve sana anlatabilirim, ama istemiyorum." Bu yeterince açık bir ifade tarzı gibi duruyor. Anlaşılan öğrencilerin önünde bu şekilde sorgulanmasına derinden içerliyor. Olasılıkla bunun kendisine derinden acı veren şeylerle ilgisini görmüyor. Ama Kraepelin için bütün bunlar bir başka "hastalık belirtisi" olmanın ötesinde "işe yarar bir bilgi" olamayacaktır.

Kraepelin adını sorar. Hasta öfkeli bir feveranla karşılık verir; esasında bu tutumu içinde hissettiği Kraepelin'in ona yaklaşımındaki örtük tutumdur: Adın ne? Neyi kapatıyor? Gözlerini kapatıyor... Neden bana hiç yanıt vermiyorsun? Yine mi küstahlaşıyorsun? Benim için fahişelik yapmıyor musun? (yani tüm sınıfın önünde kendisini satmaya istekli olmadığı için Kraepel'in kızdığını hissediyor); ve devam eder... Şimdiye dek karşılaştığım en küstah, en utanmaz, en sefil, en alçak kişisin... vs.

Sanırım artık bu hastanın davranışının, vazo ya da yüz görmeye benzer biçimde, en azından iki şekilde görülebileceği açıktır. Davranışları "hastalık belirtileri" olarak görülebileceği gibi, varoluşunun ifadesi olarak da görülebilir. Varoluşsal-görüngübilimsel inşa ötekinin hissetme ve eyleme tarzına ilişkin bir çıkarımdır. Bu çocuğun Kraepelin'e ilişkin deneyimi nasıldır? Ezilmiş ve umutsuz görünüyor. Bu şekilde konuşma ve eylemesi neye "işaret ediyor"? Sınanıyor ve ölçülüyor olmaya karşı çıkıyor. İşitilmek istiyor.

Hastayla İlişkinin Bir İşlevi Olarak Yorumlama

Daha "bilimsel" ya da "nesnel" olma derdinde olan klinik psikiyatrist, kendisini karşısındaki hastanın "nesnel olarak" gözlemlenebilen davranışlarıyla sınırlamayı önerebilir. Buna karşı en basit yanıt bunun imkânsız olduğudur. "Hastalık belirtilerini" görmek yansızca görmek değildir. Ne de bir gülüşü sirkumoral kasların kasılması olarak görmek yansızdır (Merleau-Ponty, 1953). Bir kişiyle ilişkiye geçer geçmez, ister istemez onu şu ya da bu tarzda görür ve "onun" davranışına kendi inşalarımızı ve yorumlarımızı yükleriz. Karşılıklı ilişkinin hasta tarafında yokluğuyla apışıp kaldığımız, yaklaşımlarımıza karşılık veren birinin olmadığı hissine kapıldığımız durumlardaki gibi olumsuz örneklerde bile bu böyledir. Bu, sorunumuzun özüne çok yakındır.

Bu noktada karşılaştığımız güçlükler bir ölçüde, Freud'un sevdiği bir analojiyle söylersek, "hiyeroglif" yorumcusunun karşı karşıya olduğu zorlukları andırır; ve hatta, eğer varsa, daha da büyüktür. Hiyeroglifleri ve diğer eski metinleri çözme ve yorumlama kuramı Dilthey tarafından son yüzyılda psikotik "hiyeroglifik" konuşma ve eylemlerini yorumlama kuramından çok daha açıklaştırılmış ve ileri taşınmıştır. Sorunumuzu Dilthey[1] tarafından yorumlanan tarihçinin durumuyla karşılaştırmak konumumuzun açığa kavuşturulmasına yardımcı olabilir. Her iki durumda da esas ödev yorumlamadır.

Eski belgeler yapı, stil, dilsel özellikler ve karakteristik sözdizim özellikleri, vb. açısından biçimsel bir analize tabi tutulabilir-

[1] İzleyen pasajdaki Dilthey alıntıları için kaynak: Bultmann, "The Problem of Hermeneutics", *Essays*, 1955, s. 234-61.

ler. Klinik psikiyatri de hastanın konuşma ve davranışının benzeri bir biçimsel analizine girişir. Tarihsel ya da kliniksel, bu biçimselciliğin alanı kuşkusuz çok kısıtlıdır. Bu biçimsel analizin ötesinde, doğduğu toplumsal ve tarihsel koşulların bilgisi aracılığıyla metne ışık tutmak mümkün olabilir. Benzer olarak biz de, genellikle, yalıtılmış klinik "belirtilere" ilişkin biçimsel ve durağan analizimizi olabildiğince bu belirtilerin kişinin yaşam tarihçesi içindeki yerlerinin kavranmasına doğru genişletmeyi isteriz. Bu, dinamik-genetik varsayımın gündeme gelmesini gerektirir. Yine de eski metinler veya hastalar hakkındaki tarihsel malumat, *per se*, ancak sempati ya da daha vurgulu olarak empati denilen tutumu devreye sokabilirsek, onları daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu nedenle Dilthey, "*yazar ve yorumcu arasındaki ilişkiyi* metnin anlaşılına imkânının koşulu olarak belirlediğinde, aslında temeline anlamayı alan tüm yorumlamaların ön-varsayımını açığa çıkarmış oluyordu" (Bultmann, *a.g.y.*).

Salt anlıksal süreçler aracılığıyla açıklarız [diye yazıyor Dilthey] ama kavrayış içindeki zihnin tüm güçlerinin birliktę çalışması aracılığıyla anlarız. Anlamada, geçmişi onun uyarınca kavranılır kılmak için, verili, yaşayan bütünün bağlantılarından yola çıkarız.

Böylece ötekine ilişkin görüşümüz, kavrayış edimi içindeki kendimizin her yönünün tüm güçlerinin desteğini almaktaki istekliliğimize bağlıdır. Ayrıca söz konusu kişiyi anlama *imkânını* bize açacak tarzda kendimizi bu kişiye doğru yönlendirmemiz de gerekli görünüyor. Bir bireyin varlığının gözlemleyebildiğimiz bu veçhelerini onun dünya-içinde-var-olma tarzının ifadesi olarak anlama sanatı bizden onun eylemlerini *onun* bizimle birlikte içinde var olduğu durumu deneyimleme tarzına bağlamamızı ister. Benzer biçimde, onun şimdisi uyarınca geçmişini anlamak zorundayız; dışlayıcı bir şekilde tersi yolla değil. Bu, onun davranışıyla bizimle birlikte olabileceği herhangi bir varoluş durumunu yadsıdığı örneklerde, örneğin bize yokmuşuz veya yalnızca hastanın arzu ya da anksiyeteleri uyarınca varmışız gibi davranıldığını hissettiğimiz olumsuz örneklerde bile geçerlidir. Bu noktada bu davranışa önceden belirlenmiş anlamlar yüklemek doğru değildir. Eğer eylemlerini "hastalık belirtileri" olarak görürsek,

onun bize davrandığını düşündüğümüze benzer şekilde biz de ona kendi düşünce kategorilerimizi yüklemiş oluruz; öte yandan eğer onun şimdisini, değişmez bir "geçmiş"in mekanik bir sonucu olarak "açıklayabileceğimizi" sanırsak yine aynı şeyi yapmış oluruz.

Bir hastaya karşı böylesi bir tutum benimsersek, aynı zamanda onun bize iletmeye çalışıyor olabileceği şeyi anlama imkânını elden kaçırırız. Yine konuşan birini dinleme örneğini ele alalım. Ben karşınızda oturuyor ve sizinle konuşuyor olsam siz ya (i) konuşmamdaki anormallikleri değerlendirmeye ya da (ii) benim beyin hücrelerimin oksijeni nasıl metabolize ettiğine ilişkin tasavvurunuz uyarınca söylediklerimi açıklamaya ya da (iii) geçmiş tarihe ve sosyoekonomik arkaplana dayanarak şu anda bu şeyleri neden söylediğimi keşfetmeye çalışıyor olabilirsiniz. Bu sorulara bulabildiğiniz veya bulamadığınız cevaplardan hiçbiri tek başına, size ne söylediğimin anlaşılmasını sağlamayacaktır.

Manik-depresif psikoz veya şizofrenin kalıtımsallığına ya da ailede rastlanma oranına ilişkin keşfedilebilecek tüm bilgilere sahip olmak, şizoid "ego bozulması" ve şizofrenik ego *kusurlarının* yanı sıra çeşitli düşünce, bellek, algı, vb. "düzensizlikleri"nin tanınmasını sağlayacak her türlü imkâna sahip olmak, yani aslında tek bir şizofreniği anlamadan şizofreni veya bir hastalık olarak şizofreninin psikopatolojisi hakkında bilinebilecek her şeyi bilmek mümkündür. Bütün bunlar hastayı *anlamama* yollarıdır. Bir hastaya bakıp dinlerken onda (bir "hastalık" olarak) şizofreni "belirtileri" görmek ile onu salt bir insan olarak görüp dinlemek ve bakmak, muğlak şekli önce vazo sonra iki yüz olarak görme örneğinde olduğu gibi, kökten farklı görme ve işitme tarzlarıdır.

Kuşkusuz, Dilthey'in söylediği gibi, bir metin yorumcusu, zaman farkına ve eski yazarla arasındaki büyük dünya görüşü ayrılıklarına rağmen, asıl yazardan tamamıyla farklı bir yaşama deneyimi bağlamı içinde var olmadığını kabul etme hakkına sahiptir. O da, öteki gibi, kendisi gibi olan başkalarıyla birlikte, zamanda ve mekânda sürekli bir nesne olarak dünya içinde var olmaktadır. *Psikotikle ilgili olarak yapılamayan ön-varsayım tam da budur.* Bu yüzden de bizler şimdi ve burada psikotiğin huzurunda olduğumuz halde, onun anlaşılması binlerce yıl önce ölmüş bir hiyeroglif yazarının anlaşılmasından daha zor olabiliyor.

Yine de bu ayrım özsel değildir. Harry Stack Sullivan'ın söylediği gibi, psikotik başka her şeyden daha çok "basitçe insan"dır. Hekimin ve psikotiğin kişilikleri birbirleriyle, yorumcunun ve yazarın kişiliklerinden hiç de daha az olmamak üzere, kesişmez ve karşılaştırılamaz iki dışsal olgu gibi karşıt durmazlar. Yorumcu gibi terapist de tuhaf, hatta yabancı diğer dünya görüşünün içine doğru yer değiştirebilme esnekliğine sahip olmalıdır. Bu edimde terapist, akıl sağlığından vazgeçmeksizin kendi psikotik imkânlarını kaynak olarak kullanacaktır. Yalnızca bu şekilde hastanın *varoluşsal konumunu* anlama imkânına sahip olabilir.

Sanırım "anlama"yla salt bir anlıksal süreci kastetmediğim açıktır. Anlama için sevgi denilebilir. Ama hiçbir sözcük böylesine orta malı edilmemiştir. Yeterli olmasa da gerekli olan, hastanın, bizi de içeren dünyayı ve kendini nasıl deneyimlediğini bilme kapasitesidir. Hasta anlaşılmadığı sürece onu "aktif" olarak "sevmeye" başlama konumunda olunamaz. Bize komşumuzu sevmemiz buyruldu. Ama kimse kim olduğunu bilmeden bu tikel komşuyu sırf kendisi için sevemez; yalnızca onun soyut insanlığını sevebilir. Hiç kimse "şizofreni belirtileri" kümesini sevemez. Hiç kimse nezle olur gibi *şizofreni olmaz.* Hasta şizofreniye "yakalanmaz". O şizofreniktir. Şizofrenik, yok edilmeksizin anlaşılmak zorundadır. O, bunun mümkün olduğunu keşfetmek zorundadır. Bu nedenle terapistin sevgisi kadar nefreti de konuyla son derece ilgilidir. Bizim açımızdan şizofreniğin ne olduğu, önemli oranda, onun açısından bizim ne olduğumuzu ve böylece de onun eylemlerini belirler. Şizofreni elkitabındaki "belirtilerin" çoğu, hastaneden hastaneye değişmekte ve büyük ölçüde bakımın bir işlevi olarak görünmektedir. Bazı psikiyatristler belirli şizofrenik "belirtileri" diğerlerinden daha az gözlemlemektedir.[2]

Bu yüzden ne kadar rahatsız edici de olsa Frieda Fromm-Reichmann tarafından yapılan şu önermenin gerçekten doğru olduğunu düşünüyorum:

> (...) psikiyatristler, artık ilke olarak, şizofrenik hastayla, işlerliği olan bir hekim-hasta ilişkisi kurulabileceğini kabul edebilirler. Bu imkânsız görünürse veya göründüğünde hastanın psikopatolojisinden dolayı değil, aksine hekimin kişilik sorunlarından dolayıdır. (1952: 91)

[2] Artık bu görüşü destekleyecek geniş bir literatür var. Örneğin "In the Mental Hospital" (Akıl Hastanesinde; *The Lancet*'ten makaleler, 1955-6).

Kuşkusuz, Kraepelin'in katatonik genç adamında olduğu gibi, bireyin kendisine yönelik tepkisi ve hissi kısmen kendisi olarak saydığı kişi kısmen de ne olduğuna ilişkin fantazisi uyarınca belirlenir. Hastaya kendisine yönelik eyleme tarzının, büyük olasılıkla tam olarak farkına varmadığı (hakkında bilinçsiz olduğu), ama kendisine bu tarzda davranan birisinin davranışlarının anlamlı olması için zorunlu bir koyut olan şu ya da bu türden bir fantaziyi gerektirdiği göstermeye çalışılır.

Aklı başında iki kişi birlikteyken, A'nın B'yi az ya da çok B' nin kendisini olduğu saydığı kişi olarak tanıyacağı beklenir, bunun tersi de geçerlidir. Yani kasıtlı olarak bir başkasını kişileştirmediğimi, iki yüzlü olmadığımı, yalan söylemediğimi*, vb. varsaydığımızda, ben, kendi payıma, kendimi tanımlayışımın genelde öteki kişi tarafından onaylanacağını beklerim. Ama karşılıklı aklıbaşındalık bağlarını içinde, çatışma, hata, yanlış anlama, kısaca; birisinin kendi gözünde olduğu kişi (birinin kendi-için-varlığı) ile ötekinin gözünde olduğu kişi (birinin öteki-için varlığı) arasındaki; ve buna karşılık, onun benim için kim veya ne olduğu ile onun kendisi için kim veya ne olduğu arasındaki; son olarak da birisinin kendisinin resmi, kendisine yönelik tutumu ve niyetleri olduğunu hayal ettikleri ile gerçekte kendisine ilişkin sahip olduğu resim, tutum ve niyetler arasındaki (ve tersi); şu ya da bu türden bir ayrılık için oldukça geniş bir pay vardır.

Demem şu ki, aklı başında iki kişi karşılaştığında onların karşılıklı olarak birbirlerinin kimliklerini tanıdığı görünmektedir. Bu karşılıklı tanımada şu temel öğeler bulunur:

(a) Ben ötekini onun kendisi olduğunu saydığı kişi olarak tanırım.

(b) O beni benim kendimi olduğumu saydığım kişi olarak tanır.

Her birimizin kendi özerk kimlik hissi, kim ve ne olduğumuza ilişkin kendi tanımımız vardır. Sizden beni tanıyabileceğiniz beklenir. Yani ben, sizin beni olduğumu saydığınız kişi ile kendimin sahip olduğunu düşündüğüm kimliğin büyük ölçüde çakışa-

* Yalan makinesi bağlı durumda kendisine Napoleon olup olmadığı sorulan hastanın öyküsü vardır. Hasta "Hayır" diye karşılık verdi. Yalan makinesi onun yalan söylediğini kaydetti.

cağını beklemeye alışığımdır. Kuşkusuz, önemli ayrılıklara yer vardır, zaten bu nedenle "büyük ölçüde" diyoruz.

Bununla birlikte, bu ayrılıkları gidermeye yönelik onca çabadan sonra bile geride hâlâ yeterince kökten uyuşmazlık noktaları kalıyorsa, içimizden birinin aklının başında olmadığını düşünmekten başka seçenek kalmaz. Diğer kişiyi psikotik saymakta hiç zorluk çekmem, eğer örneğin;

o Napolyon olduğunu söylüyor, oysa ben olmadığını söylüyorsam;

ya da eğer o benim Napolyon olduğumu söylüyor, oysa ben olmadığımı söylüyorsam;

ya da eğer o, onu baştan çıkartınayı istediğimi düşünüyor, oysa ben niyetimin bu olduğunu sanması için ona fiili olarak hiçbir gerekçe sunmadığımı düşünüyorsam;

ya da eğer o beni öldüreceğinden korktuğumu düşünüyor, oysa ben bundan korkınuyor ve korktuğumu düşünmesi için ona hiçbir sebep sunmadığıını düşünüyorsam.

Böylece *aklıbaşındalık veya psikozun, birinin aklının sağlamlığının ortak onayla kabul edildiği durum içindeki iki kişi arasındaki ayrıklık ya da birlikteliğin derecesiyle sınandığını* öneriyorum.

Bir hastanın psikotik olup olmadığına ilişkin kritik test benim ile onun arasındaki benzeşim eksikliği, benzeşimsizlik ve çatışkıdır.

"Psikotik" bir tür ayrık ilişki içinde olan öteki kişi için kullandığımız addır. Salt bu kişilerarası ayrıklıktan dolayı onun idrarını incelemeye başlayıp, beyninin elektriksel faaliyetinin grafiklerinde anomiler arıyoruz.

Bu noktada aklı başında olan ile psikotik arasındaki engelin ya da ayrıklığın doğasını biraz daha aralamamız yararlı olacaktır.

Eğer örneğin bir insan bize "gerçek olmayan bir insan" olduğunu söylerse ve eğer yalan söylemiyor, şaka yapmıyor veya incelikli bir kelime oyunu yapmıyorsa, hiç kuşkusuz onun hezeyan içinde olduğu kabul edilecektir. Peki ama varoluşsal olarak bu sanrının anlamı nedir? Gerçekte ne şaka yapıyor ne de numara yapıyor. Hatta aksine, ısrarla yıllardır gerçek bir kişiymiş gibi

yaptığını, ama artık bu aldatmacayı daha fazla sürdüremeyeceğini söylüyor.

Onun tüm yaşamı kendini açığa vurma arzusu ile kendini gizleme arzusu arasında bölünmüştür. Hepimiz bu sorunu onunla paylaşmaktayız ve hepimiz bu sorunun az ya da çok doyurucu bir çözümüne ulaştık. Sırlarımız da var itiraf etme ihtiyacımız da. Çocukluğumuzda yetişkinlerin başlangıçta nasıl bize, ta içimize doğru dimdik bakabildiklerini, korkuyla titreyerek ilk yalanımızı söylediğimizde elde ettiğimiz başarıyı, bazı yönlerden onulmazca yalnız olduğumuzu keşfedişimizi, çevremizde yalnızca kendi ayak izlerimizin bulunabileceğini öğrenmemizi hatırlayabiliriz. Bununla birlikte kendilerini tam olarak asla bu konum içinde gerçekleştiremeyen kişiler de vardır. Bu sahici mahremiyet sahici ilişkinin temelidir; ama "şizoid" dediğimiz kişi başkalarına karşı kendisini bizim olduğumuzdan hem daha açık, daha yaralanabilir, hem de daha yalıtılmış hisseder. Bu nedenle bir şizofrenik camdan yapılmış olduğunu, kendisine yönelen bir bakışla paramparça olabileceğini, bu bakışın ta içine kadar işleyebileceği derecede kırılgan ve saydam olduğunu söyleyebilir. Bu durumda onun kendisini tam da bu şekilde deneyimlediğini varsayabiliriz.

Bu yoğun yaralanabilirlik temelinde gerçekdışı insanın kendini gizlemede ustalaştığını önereceğiz. Eğlenirken ağlamayı, üzgünken gülmeyi öğrendi o. Takdir ettiğinde surat astı, hoşnut olmadığında alkış tuttu. "Görebildiğinizin tümü ben değilim," demekte kendi kendine. Ama sadece gördüğümüzün tümü içinde ve içinden (gerçeklikte) biri olabilir. Bu eylemler onun gerçek benliği değilse, gerçekdışıdır o: Bütünüyle simgesel ve çifte anlamlı, yalnızca gücül, potansiyel, imgesel bir kişi, "mitik" bir insandır; "gerçek olarak" hiçbir şeydir. Eğer sonra, bir kez olmadığı şeymiş gibi olmayı bırakır da olduğu kişi olarak ortaya çıkmaya kalkarsa, o zaman bir İsa ya da bir hayalet olarak ortaya çıkar, bir insan olarak değil: Hiçbir bedene sahip olmadan var olmakla o hiç-bedendir, hiç-kimsedir.

"Varoluşsal konumunun hakikati" bütünüyle gerçeklikte yaşanmaktadır. "Varoluşsal olarak" hakiki olan, "gerçekten" hakiki olarak yaşanır.

Kuşkusuz, çoğu kişi "gerçek olarak" hakikiyi yalnızca gramerle ve doğal dünyayla ilişkili olarak ele almaktadır. Öldüğünü söy-

ler biri, ama *canlıdır.* Yine de onun "hakikati" ölü olduğudur. Bunu belki de sağduyunun (ortak duyunun), ona sağladığı tek yolla ifade etmektedir. Yalnızca simgesel olarak veya "bir anlamda" veya "bir bakıma" değil, ama "gerçekten" ve "gerçek anlamda" ölü olduğunu kastetmekte ve bütün ağırbaşlılığıyla kendi hakikatini iletmeye uğraşmaktadır. Ama ortak hakikatin bu tarzda bir değiştirilmesi için ödenilecek diyet deli "olmaktır", çünkü *bizim* tanıdığımız tek *gerçek* ölüm biyolojik ölümdür.

Şizofrenik çaresizdir, bütünüyle umutsuzdur. Bir insan olarak Tanrı Baba ya da Tanrının Annesi ya da bir başkası tarafından sevildiğini söyleyen bir şizofrenikle hiç karşılaşmadım. O ya Tanrı'dır ya Şeytan ya da Tanrı'dan uzakta cehennemdedir. Bir insan deneyimlediği haliyle varoluşunun çıplak hakikatini büyük bir ciddiyetle radikal terimler içinde ifade ettiğinde, gerçekdışı veya ölü olduğunu söylediğinde, işte bu akıl hastalığıdır.

Nedir bizden istenen? Onu anlamak mı? Şizofreniğin kendine ilişkin deneyiminin özü, bizim için kavranılamaz olarak kalacaktır. Biz aklı başında o da akıl hastası olarak kaldığı sürece hep böyle olacaktır. Ama öte yandan kendi dünyamız içinde kalarak ve kaçınılmaz olarak ona erişemeyecek olan kendi kategorilerimizle onu yargılayarak ona ulaşma ve onu anlama çabası olarak kavrayış, şizofrenin ne istediği ne de gereksindiği bir şeydir. Daima onun ayrılığını ve farklılığını, ayrıklığını, yalnızlığını ve umutsuzluğunu[3] tanımak zorundayız.

[3] Şizofreni umutsuzluk kavramı olmadan anlaşılamaz. Bkz. özellikle Kierkegaard (1954), *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* (çev: M Mukadder Yakupoğlu, Doğu Batı, 2004); Binswanger, *The Case of Ellen West* (Ellen West Vakası; 1944-45); Leslie Farber, *The Therapeutic Despair* (Terapik Umarsızlık; 1958).

3

Ontolojik Güvensizlik

Klinik araştırmamızın doğasını artık daha kesin olarak ortaya koyabiliriz. Bir insan gerçek, yaşayan, bütün ve zamansal anlamda sürekli bir kişi olarak dünya içinde var olduğu hissine sahip olabilir. Bu sıfatla dünya içinde yaşar ve başkalarıyla karşılaşır: Dünya ve başkalarını eşit ölçüde, gerçek yaşayan, bütün ve sürekli olarak yaşantılar.

Böylesine temel bir biçimde *ontolojik** olarak güvenli kişi toplumsal, etiksel, tinsel, biyolojik yaşamın tüm getirdiklerini merkezi olarak sıkı bir kendisinin ve başka kişilerin gerçekliği ve kimliği hissinden hareketle karşılar. Böylesi bir bütünsel benlik ve kişisel kimlik, şeylerin sürekliliği, doğal süreçlerin güvenilirliği, doğal süreçlerin ve başkalarının tözselliği hissine sahip bir kişinin, yaşantılarında sorgulanamaz kendinden-geçerli nihai kesinliklere sahip olmayan bir bireyin dünyasına doğru yer değiştirebilmesi çoğunlukla zor olur.

Bu çalışma, *birincil ontolojik güvenlik* diye adlandırdığım bir varoluşsal konumdan türetilen güvencelerin kısmen ya da neredeyse tamamen yokluğunda ortaya çıkan meselelerle, *yalnızca birincil ontolojik güvensizlik konumunda* ortaya çıktığını öne süreceğim tehlike ve anksiyetelerle, bu tehlike ve anksiyetelerle başetme girişimleriyle ilgilenmektedir.

Edebiyat eleştirmeni Lionel Trilling (1955) bir yana Shakespeare ve Keats'in dünyalarını, diğer yana ise Kafka'nın dünyasını koyarak yaptığı karşılaştırmada, benim *temel varoluşsal ontolo-*

* "Ontoloji"nin (özellikle Heidegger, Sartre, Tillich tarafından) felsefi kullanımına karşın, ben terimi halihazırdaki ampirik anlamı içinde kullanıyorum, çünkü bu "varlık"ın en iyi zarf ve sıfat türevi gibi görünüyor.

jik güvenlik konumu ile *varoluşsal ontolojik güvensizlik konumu* arasında kurmak istediğim karşıtlığı çok açık bir şekilde ifade eder:

(...) Keats için kötülüğe ilişkin farkındalık çok güçlü bir kişisel kimlik hissiyle yan yana var olur; bu nedenle de daha az doğrudan ortadadır. Aynı nedenle bazı çağdaş okurlara daha az şiddetli gözükecektir. Aynı şekilde, dâhilik düzeylerini bir yana bırakarak, ikisini de insan ıstırabının ve kozmik yabancılaşmasının sergileyicileri olarak ele alıp, Shakespeare ve Kafka'yı karşılaştırdığımızda çağdaş okura daha kuvvetli ve eksiksiz sergilemeyi yapan Kafka olarak görünecektir. Bu yargı gerçekten doğru olabilir. Bunun nedeni tam olarak, Kafka için kötülük hissinin kişisel kimlik hissiyle çelişmemesidir. Shakespeare'in dünyası da en az Kafka'nın dünyası kadar gündelik sakinlerinin ölüme doğru yol aldıkları, Pascal'ın söylediği dünya, yani mahkûm hücresidir; Shakespeare de en az Kafka kadar bizi, insanın yaşam koşullarının acımasız akıldışılığına, bir alık tarafından anlatılan masala, cezalandırmak için değil zevk için işkence yapan gülünç tanrılara inanmaya zorlar; Shakespeare de en az Kafka kadar bu dünya hücresinin pis kokusundan iğrenir ve hiçbir şey tiksinti imgesinden daha çok onun ayırıcı niteliği değildir. Ama yine de Shakespeare'in hücresinin sakinlerinin durumu Kafka'nın hücresinin sakinleŗinin durumundan çok daha iyidir; onun kaptanları, kralları, sevgilileri ve maskaraları ölmeden önce canlı ve tamdır. Oysa Kafka'da ceza infaz edilmeden çok önce, hatta meşum yasal süreç başlamadan çok önce suçluya korkunç bir şey yapılır. Ne olduğunu hepimiz biliyoruz – suçlu soyut insanlığı dışında bir insanı oluşturan her şeyden arındırılır, bir iskelet gibi, asla tam bir insan olamayan soyut insanlığıyla bırakılır. Annesiz ve babasız, evsiz, eşsiz, çocuksuz, bağıtsız, arzusuzdur; erk, güzellik, sevgi, zekâ, yüreklilik, sadakat, ün ve bunlarla gelecek onurla hiçbir bağlantısı yoktur. Bu nedenle Kafka'nın kötülük bilgisinin, sağlığı ve geçerliliği içindeki benliğin çelişik bilgisi olmaksızın, oysa Shakespeare'in kötülük bilgisinin olası en güçlü haliyle bu çelişkiyle birlikte var olduğunu söyleyebiliriz. (s. 38-9)

Trilling'in işaret ettiği gibi, Shakespeare karakterlerini, ne kadar şüphe içinde kalsalar, ne kadar çatışkılar içinde kıvransalar da, kendilerini açıkça gerçek, yaşayan ve bütün olarak deneyimleyen karakterler olarak çizer. Oysa Kafka'da durum böyle değildir. Gerçekte, böylesi güvencelerin yokluğundaki koşullarda yaşamanın neye benzediğini iletme çabası zamanımızın birçok yazarının ve sanatçısının eserlerinin karakteristik özelliği olduğu görünmektedir. Yaşadığını hissetmeden yaşamak.

Samuel Beckett'le birlikte, örneğin varoluşun iç sıkıntısını, umutsuzluğunu, dehşetini hafifletecek "sağlıklı ve geçerliliği içindeki" benliğin hiçbir çelişik hissinin olmadığı bir dünyaya girilir. Bir bakıma Godot'yu bekleyen iki serseri yaşamaya mahkûmdur:

ESTRAGON: Her zaman bize var olduğumuz izlenimini verecek bir şey buluyoruz, değil mi Didi?

VLADIMIR: *(sabırsızca)* Tabii, tabii, bu da bizim büyücülüğümüz. Ama karar verdiğimiz şeyden öyle kolay kolay caymayalım.[1]

Resimde, başkaları arasında, Francis Bacon benzer sorunlarla uğraşır görünmektedir. Genel olarak, burada kliniksel olarak tartışacağımız şeyin, içinde insan doğasının derinden içerildiği ve bizim anlaşılmasına yalnızca çok kısmi bir katkıda bulunabileceğimiz bir şeyin küçük bir örneği olduğu ortadadır.

Baştan başlamak gerekirse:

Biyolojik doğum, bebek organizmanın dünyaya fırlatıldığı kesin edimdir. İşte *bizim* bakış açımızdan şimdiden kendine özgü tarzları olan, gerçek ve canlı yeni bir bebek, yeni bir biyolojik varlık karşımızdadır. Peki ya bebeğin bakış açısından? Olağan koşullar altında, yeni bir canlı organizmanın dünyaya fiziksel doğumu, aracılığıyla şaşılacak kadar kısa zamanda çocuğun mekânda bir konumu ve zamanda sürekliliği olan bir varlık olma *hissine* sahip olacağı ve kendini gerçek ve yaşayan olarak *duyumsayacağı* hızla ilerleyen süreçleri başlatır. Kısacası fiziksel doğum ve biyolojik yaşarlılığı bebeğin gerçek ve yaşayan olarak varoluşsal doğuşu izler. Genellikle bu gelişim verili kabul edilir ve başka tüm kesinliklerin bağımlı olduğu kesinliği sağlar. Demem şu ki, çocukları biyolojik olarak yaşama yeteneğine sahip gerçek varlıklar olarak görenler salt yetişkinler değildir, onlar da kendilerini gerçek, yaşayan ve bütün kişiler olarak ve bununla bağlantılı olarak da, başka insanları gerçek ve yaşayan varlıklar olarak yaşantılarlar. Bunlar deneyimin kendinden-geçerli verileridir.

Sonrasında birey kendi varlığını gerçek, yaşayan ve bütün olarak; olağan koşullar içinde kimliği ve özerkliği hiç şüphede olmayacak kadar dünyanın geri kalanından farklılaşmış olarak; za-

[1] Samuel Beckett, *Godot'yu Beklerken*, çev. Uğur Ün-Tarık Günersel, İstanbul: Kabalcı, 2006.

manda sürekli bir dizi olarak; içsel bir tutarlılığa, tözselliğe, hakikiliğe ve değere sahip olarak; uzamsal olarak bedeniyle eş-kapsamlı olarak; genellikle doğumda ya da civarında başlamış ve ölümle yok olmaya tabi olarak yaşantılayabilir. Böylece o sıkı bir ontolojik güvenlik çekirdeğine sahip olur.

Ama durum böyle olmayabilir. Yaşamın sıradan koşulları içinde birey kendisini gerçekten çok gerçekdışı, gerçek anlamda yaşayandan çok ölü, kimliği ve özerkliği daima şüphede olacak kadar dünyanın geri kalanından tekinsizce farklılaşmış şekilde hissedebilir. Kendi zamansal süreklilik deneyimini yitirebilir. İyi kaynaşmış bir kişisel tutarlılık veya yapışıklılık hissine sahip olmayabilir. Kendini tözselden çok tözsel olmayan olarak hissedebilir ve yapıldığı malzemenin has, iyi ve değerli olduğunu kabul edemeyebilir. Ve benliğini bedeninden kısmen ayrılmış şekilde hissedebilir.

Kuşkusuz kendini bu tarzda deneyimleyen bir birey, "güvenli" bir dünyada "kendi içinde" güvenli olabileceğinden daha çok güvende olmayacaktır. Dünyasının tüm "fizyonomisi", benlik hissi sağlıklı ve sağlam bir şekilde güvenli olarak tesis edilmiş bireyinkinden farklı olacaktır. Başka kişilerle ilişkisinin kökten farklı bir anlam ve işleve sahip olduğu görülecektir. Şimdiden belirtmek gerekirse, kendi varlığı bu birincil deneyimsel anlamda güvenli olan bireyde, başkalarıyla ilişkinin potansiyel olarak doygunluk verici olduğunu, oysa ontolojik olarak güvensiz bireyin kendine doygunluk sağlamaktan çok kendini korumakla ilgilendiğini; olağan yaşama koşullarının onun *düşük* güvenlik *eşiğine* tehdit oluşturduğunu[2] söyleyebiliriz.

Birincil ontolojik güvenlik konumuna ulaşılmışsa yaşamın sıradan koşulları kişinin kendi varoluşuna karşı sürekli bir tehdit oluşturmaz. Yaşama için böylesi bir temele ulaşılmamışsa, gündelik yaşamın sıradan koşulları sürekli ve ölümcül bir tehdit oluşturur.

Ancak bu fark edilirse, belli psikozların nasıl geliştiğini anlamak mümkün olur.

[2] Bu formülasyon H. S. Sullivan, Hill, F. From-Reichmann ve özellikle Arieti'nin formülasyonuna çok benzer. Federn kendini oldukça farklı olarak ifade etse de bu formülasyona oldukça yakın bir görüş öne sürmüş gibi görünmektedir. Bkz. P. Federn, *Ego Psychology and the Psychoses*, Londra: Imago, 1955.

Birey kendisinin ve başkalarının gerçekliğini, yaşarlığını, özerkliğini ve kimliğini verili doğrular olarak kabul edemezse, o zaman, sık sık belirttiği gibi, kendi benliğini kaybetmesinin önüne geçmek için yaptığı çabalarla kimliğini korumanın, kendisini ve başkalarını gerçek olarak tutmanın yollarını bulma tasarılarının içine gömülmek zorunda kalır. Çoğu insan için özel hiçbir anlama sahip olmadığından pek önemsenmeyen gündelik olaylar bireyin varlığını sürdürmeye katkıda bulundukları veya onu varolmayan (hiç) olmakla tehdit ettikleri sürece derinden anlamlı olabilir. Kendisi için dünyanın öğeleri sıradan kişininkinden farklı bir anlam hiyerarşisine sahip olmakta veya olmuş olan böylesi birey, söylediğimiz gibi, "kendisine ait bir dünya içinde" yaşamaya başlamakta ya da zaten yaşamaktadır. Yine de dikkatli kayıtlar olmadan, onun gerçeklikle "temas"ını yitirdiğini ve kendi içine çekildiğini söylemek doğru değildir. Dış olaylar onu artık başkalarını etkilediği biçimde etkilemez: Bu, daha az etkiler demek değildir, aksine çoğunlukla daha çok etkiler. Çoğunlukla, onun "kayıtsızlaşması" ve "içine kapanması" söz konusu değildir. Bununla birlikte deneyim dünyası artık başka kişilerle paylaşamadığı bir dünyaya dönüşebilir.

Ama bu gelişimleri incelemeden önce ontolojik olarak güvensiz kişinin karşılaştığı anksiyete biçimlerini üç başlık altında belirlemek yararlı olacaktır: Yutulma, içe patlama, taşlaşma.

1. Yutulma

Bir analitik grupta bir seans sırasında iki hasta arasında bir tartışma çıktı. Aniden taraflardan biri şunları söyleyerek tartışmayı kesti: "Bu tartışmayı daha fazla sürdüremeyeceğim. Çünkü sen beni yenmenin zevkini tatmak için tartışıyorsun. Bu nedenle sen en iyi durumda bir tartışmayı kazanır, en kötü durumda da bir tartışmayı kaybedersin. Oysa *ben varoluşumu muhafaza etmek için tartışıyorum."*

Bunları söyleyen hasta, aklının başında olduğunu söyleyebileceğim genç bir adamdı, ama belirttiği gibi, tartışmadaki etkinliği, yaşamının geri kalanında olduğu gibi, doygunluk elde etmek üzerine değil "varoluşunu muhafaza etmek" üzerine kuruluydu. Bu noktada, eğer o tartışmayı kaybetmesinin, gerçekten varoluşunu

tehlikeye atmak olduğunu sandıysa, o zaman onun "tümüyle gerçeklikle temassız" olduğu ve gücül olarak psikotik olduğu söylenecektir. Ama bu, hastanın anlaşılmasına yönelik hiçbir katkıda bulunmadan, yalnızca sorunu çözülmüş varsaymaktan başka bir şey değildir. Bununla birlikte bu hasta birçok psikiyatri elkitabında önerilen psikiyatrik sorgulamaya maruz kalsa on dakika içinde konuşma ve davranışlarının psikoz "belirtileri" sergileyeceğini bilmek önemlidir. Temel güvenlik eşiğinin, kılgısal olarak bir başka kişiyle, ne kadar önemsiz ya da görünüşte ne kadar "zararsız" olsa da, herhangi bir ilişkinin onu alt etmekle tehdit edebildiği derecede düşük olduğu böylesi bir kişide, bu türden "belirtiler" uyandırmak oldukça kolaydır.

Bir insanın başka bir insanla ilişki kurabilmesi için kişinin sıkı bir özerklik hissine sahip olması gerekir. Aksi takdirde, herhangi bir ve her ilişki bireyi kimlik yitimiyle tehdit eder. Bunun bir biçimi yutulma diye adlandırılabilir. Bu durumda birey, herhangi bir kişiyle ya da şeyle, hatta kendisiyle bile ilişkiye girmekten korkar, çünkü özerkliğinin dengeliliği konusundaki kesinsizliği onu herhangi bir ilişkide özerkliğini ve kimliğini yitireceği endişesine açık bırakır. Yutulma, sadece bireyin ondan kaçınmak için yaptığı en etkin çabalara karşın ister istemez olması mecbur bir şey olarak tasavvur edilmez. Birey, kendisini sürekli, gayretli, umutsuz etkinliklerle boğulmaktan kurtarmaya çalışan bir insan olarak yaşantılar. Yutulma bir anlaşılma (böylece yakalanma, kavranma), sevilme, hatta sadece görülme riski olarak hissedilir. Başka nedenlerle nefret edilmekten de korkulabilir, ama bu biçimde nefret edilmek çoğunlukla sevgiyle yutularak yok edilmekten daha az tedirgin edicidir. Baskı altındaki kimliği yutulma endişesinden korumak için kullanılan ana manevra yalıtımdır. Böylece bireysel özerklik üzerinde temellenen ayrılık ve ilişkililik kutupları yerine, öteki kişinin içine doğru emilmeyle varlığın tam yitimi (yutulma) ve tam yalnızlık (yalıtım) arasındaki antitez var olur. İki kişi arasındaki, her ikisinin de temellerinden emin olduğu ve bu temeller üzerinde birbirlerinde "kendilerini kaybedebildikleri" güvenli bir üçüncü diyalektik ilişki olanağı yoktur. Varlığın bu türden karışarak yitmesi ancak bireylerin kendilerinden emin olduğu "otantik" bir tarz içinde olabilir. Bir insan kendinden nefret ediyorsa kendini ötekinde kaybetmeyi is-

teyebilir; o zaman öteki tarafından yutulmak kendinden kaçıştır. Bu durumda endişelenmek sürekli var olan bir olasılıktır. Bununla birlikte bir "anda" en çok endişe edilen ve büyük gayretlerle kaçınılan şeyin en çok aranan şeye dönüşebileceği daha sonra gösterilecektir.

Bu anksiyete, psikoterapide görünüşte doğru yorumlamaya karşı "olumsuz terapi tepkisi" diye adlandırılan şeyin doyurucu bir açıklamasını verir. Doğru olarak anlaşılmak, bir başka kişinin her şeyi kucaklayan kavrayışı içinde veya o kavrayış tarafından yutulmak, kuşatılmak, tüketilmek, boğulmak, nefessiz bırakılmak, nefesi kesilmek, bitirilmektir. Daima yanlış anlaşılmak yalnızlığı ve acıyı getirir, ama bu bakış açısından yalıtılmışlık halinde en azından bir nebze emniyet vardır.

Böylece ötekinin sevgisinden nefretinden korkulduğundan daha çok korkulur ya da daha çok bütün sevgiler bir nefret uyarlaması olarak duyumsanır. Sevilmekle kişi istenilmemiş bir yükümlülük altına sokulur. Böylesi bir kişiyle terapide yararlı olabilecek en son şey, sahip olunandan daha çok "sevgiye" ya da "ilgiye" sahipmiş gibi davranmaktır. Terapistin kendisinin bu türden bir kişiye "yardım etmeye" çalışmak için zorunlu olarak oldukça karmaşık olan saikleri, ne kadar onu "kendi haline bırakmaya" hazır olan, *gerçekten* yutmayan veya sadece kayıtsız olmayan bir ilgi durumuna yaklaşırsa, ufukta o kadar çok umut olacaktır.

Kimliğin tehdit edildiği, yutulma endişesiyle yakından bağlantılı olan yolları betimlemek için kullanılan birçok imge vardır; örneğin gömülmek, boğulmak, bataklığa yakalanmak ve bataklığın içine çekilmek gibi. Ateş imgesi durmadan yinelenir. Ateş, bireyin kendi içsel canlılığının kararsız titrek ışığı olabildiği gibi onu harap eden yıkıcı bir yabancı güç de olabilir. Hasta kendini soğuk ve kuru olarak betimler, ama sıcak veya yaştan da aşırı korkar. Ateş veya su tarafından yutulacak ve her iki durumda da yok edilecektir.

2. İçe Patlama

Bu, Winnicott'un gerçekliğin *çarpması* dediği şeyin en uç biçimini belirtmek için bulabildiğim en etkili sözcüktür. Aslında çarp-

ma, bir gazın bir vakuma hışımla girip onu tamamıyla ortadan kaldırması gibi, her an çarpmaya ve tüm kimliği silmeye eğilimli bir şey olarak dünya deneyiminin tüm dehşetini iletemez. Birey, vakum gibi, kendisinin boş olduğunu hisseder. Fakat bu boşluk odur. Bir şekilde bu boşluğun doldurulmasını özlemesine rağmen, bunun gerçekleşme olasılığından endişe duyar, çünkü bu gerçekleşmenin tam da bu vakumun korkunç hiçliği olduğunu hissetmektedir. O zaman gerçeklikle herhangi bir "temas", kendinde korkutucu bir tehdit olarak yaşantılanır, çünkü gerçeklik, bu konumdan yaşantılanıyor olması itibarıyla zorunlu olarak içe *patlamalıdır* ve bu nedenle *kendinde,* aynı yutulmadaki ilişkililikte olduğu gibi, bireyin sahip olduğunu sanabildiği kimliğe yönelik bir tehdittir.

Gerçeklik, yutuculuğu veya patlayıcılığıyla tehdit eden bir zalimdir.

Aslında hepimiz bu türden deneyimlerden yalnızca birkaç derece uzaktayız. Hafif bir ateşle bile tüm dünya zulmedici, çarpıcı bir yönde işlemeye başlayabilir.

3. Taşlaşma ve Kişiliksizleştirme

"Taşlaşma" terimi kullanılırken bu sözcüğe gömülü olan birkaç anlamdan yararlanılabilir:

1. Kişiyi taşlaştıran, yani taşa döndüren belirli bir dehşet biçimi.
2. Bu olaydan duyulan endişe; yani yaşayan bir kişiden kişisel eylem özerkliği, öznelliği olmayan bir o'ya, ölü bir şeye, bir taşa, bir robota, bir otomata dönüşme ya da dönüştürülme olasılığından duyulan endişe.
3. Aracılığıyla birinin başka birini "taşlaştırarak" taşa dönüştürmeye kalkıştığı "büyüsel" edim; geniş anlamıyla, aracılığıyla birinin öteki kişinin özerkliğini olumsuzladığı, hislerini yok saydığı, içindeki yaşamı öldürdüğü edim. Bu anlamda, kişinin bir başka kişiyi kişiliksizleştirdiğini veya şeyleştirdiğini söylemek daha uygun olabilir. Kişi başka bir kişiye özgür bir fail olarak değil, bir "o" olarak davranır.

Kişiliksizleştirme, öteki fazlasıyla sıkıcı veya tedirgin edici olduğunda onunla baş etme aracı olarak evrensel biçimde kullanılan bir tekniktir. Bu durumda kişi, kendisine, karşısındakinin hislerine tepki verme imkânı tanımaz; karşısındakini hissizmiş gibi görmeye ve ona hissizmiş gibi davranmaya başlar. Burada söz konusu edilen kişiler, hem kendilerini az çok kişiliksizleştirilmiş olarak hissetme hem de başkalarını kişiliksizleştirme eğilimindedir; sürekli olarak başkaları tarafından kişiliksizleştirilmekten korkarlar. Kendisini bir "şeye" dönüştüren edim, *onun için*, gerçekten taşlaştırıcıdır. Kendisine bir "(nesne) o" olarak davranılması karşısında, kendi öznelliği, yüzünden kanının çekilmesi gibi, ondan çekilir. Temelde, bir kişi olarak kendi varoluşunun başkaları tarafından sürekli teyit edilmesine ihtiyaç duyar.

Başkalarının kısmi bir kişiliksizleştirilmesi günlük yaşamda geniş çapta uygulanır ve pek arzulanır bir şey olmasa da, normal sayılır. Çoğu ilişki, ötekine, onun kendinde kim veya ne olabileceğinin farkında olma temelinde davranmadığımız, aksine gücül olarak ona, kendimizin de diğer kısmı oynadığı büyük bir makine içinde bir kısmı veya rolü oynayan android bir robot olarak davrandığımız aşamaya ulaşabilecek kadar kısmi kişiliksizleştirme eğilimi üzerinde temellenir.

Bu insansızlaştırmadan azade sınırlı bir yaşam alanı bulunduğu, gerçekliğini değilse bile, yanılsamasını azizlik katında tutmak olağandır. Buna karşın tam da bu alanın içinde daha büyük tehlike hissedilebilir ve ontolojik olarak güvensiz kişi bu riski son derece güçlü olarak yaşantılar.

Risk şundan ibarettir: Eğer bir insan ötekini özgür bir fail olarak deneyimlerse, kendisini ötekinin deneyiminin bir *nesnesi* olarak deneyimleme ve böylece kendi öznelliğinin çekildiğini hissetme olasılığına açık olur. Bu durumda bu insan ötekinin dünyası içinde, kendi için bir yaşamı, kendi için herhangi bir varlığı olmayan bir şeyden başka bir şey olmama olasılığıyla tehdit edilir. Böylesi bir anksiyete uyarınca, ötekini bir kişi olarak deneyimleme ediminin kendisi gücül olarak bir intihar şeklinde hissedilir. Sartre *Varlık ve Hiçlik*'in[3] üçüncü bölümünde bu deneyimin parlak bir tartışmasını verir.

[3] J. P. Sartre, *Psychology of Imagination*, Londra: Rider.

Sorun ilkesel olarak açıktır. Kişi kendisini öteki tarafından yaşarlık kazandırılan ve varlık hissinin değeri artırılan biri olarak görebilir ya da ötekini kendisini donuklaştıran ve yoksullaştıran biri olarak deneyimleyebilir. Kişi ötekiyle olası herhangi bir ilişkinin ikinci durumun sonuçlarına sahip olacağı beklentisine girebilir. O zaman öteki, özel olarak yaptığı veya yapmadığı bir şeyden dolayı değil, fakat yalnızca varoluşuyla onun "benliğine" (özerk olarak eylemde bulunma kapasitesine) yönelik bir tehdide dönüşür.

Yukarıdaki noktalardan bazıları, yirmi sekiz yaşında bir kimyager olan James'in yaşamında örneklenir:

Öteden beri bir "kişi" olamadığından yakınıyordu. Hiç ben'i yoktu. "Ben sadece başka kişilere bir tepkiyim, kendime ait hiçbir kimliğe sahip değilim." (Daha sonra birinin hakiki benlik hissine sahip olmayıp, sahte bir benlikle yaşamasının ne demek olduğunu ayrıntılı olarak betimleme fırsatımız olacak [5 ve 6. Kısımlar].) Gittikçe "mitik" bir kişi olduğunu, hiçbir ağırlığa ve töze sahip olmadığını hissediyordu. "Ben yalnızca okyanusta yüzen bir mantarım."

Bu adam bir "kişi" olamadığı konusuyla aşırı derecede ilgiliydi: Bu başarısızlık için annesine sitem ediyordu. "Ben yalnızca onun amblemiydim. O benim kimliğimi hiçbir zaman tanımadı." Kendisini küçümsemesine ve kendisi hakkındaki kesinsizliğine karşılık daima başka kişilerin sahip oldukları korkunç gerçeklik tarafından ezilme ve sindirilmenin kıyısındaydı. Kendi hafifliği, kesinsizliği ve tözsel olmamasının tersine, *onlar*, katı, kararlı, kesin ve tözseldir. Konu edilen her durumda başkalarının her yönden ondan daha "büyük ölçekli" olduğu hissine sahipti.

Ama aynı zamanda pratikte kolayca korkutulup sindirilecek biri değildi. Güvenliğini muhafaza etmek için iki ana manevra kullanıyordu. Bunlardan ilki ötekine dışsal bir itaatti (7. Kısım). İkincisi ise, ötekine saldırdığı içsel bir anlıksal Meduza başıydı. Bu manevralar beraberce, açıkça asla dışa vuramadığı ve bu nedenle asla doğrudan ve dolaysız ifade edemediği öznelliğini güven altına alıyordu. Gizli olmak güvenliydi. İki teknik birlikte, yutulma veya kişiliksizleştirilme tehlikelerinden kaçınmak üzere tasarlanmıştı.

Dış davranışıyla sürekli maruz kaldığı tehlikeyi, yani başka birinin *şeyi* olma tehlikesini bir mantardan başka bir şey değilmiş gibi yaparak engelliyordu. (Her şeye karşın, bir okyanusun sağladığından daha emniyetli ne olabilir ki?) Ama aynı zamanda da öteki kişiyi kendi gözünde bir şeye dönüştürüyor, böylece düşmanını gizlice bütünüyle silahsızlandırarak kendine yönelik herhangi bir tehlikeyi büyüsel bir biçimde etkisizleştiriyordu. Öteki kişiyi kendi gözünde bir kişi olarak yok ederek, ötekini kendisini ezme gücünden yoksun bırakıyordu. Ötekinin kişisel yaşarlığını boşaltarak, yani onu bir insandan çok bir makine parçası olarak görerek, bu yaşarlığın kendi boşluğunda patlayarak onu silme ya da onu yalnızca bir uzantıya döndürme riskini önlüyordu.

Bu adam oldukça neşeli, yaşam dolu, son derece enerjik, kendi kararlarına ve güçlü bir kişiliğe sahip bir kadınla evliydi. Onunla, bir yandan, tamamıyla yalnız ve yalıtılmış olduğu, diğer yandan ise neredeyse bir parazit durumunda yer aldığı paradoksal bir ilişki sürdürüyordu. Örneğin rüyasında karısının bedenine yapışmış bir midye olduğunu görüyordu. Sırf böylesi bir rüya görebildiği için karısını makineden başka bir şey değilmiş gibi görmenin yolunu bularak kendisinden uzak tutmaya gerek duyuyordu. Karısının kahkahasını, öfkesini, üzüntüsünü *pratikte oldukça ürpertici bir deneyim olan,* onu "o" [şey] diye imleyecek kadar, "klinik" kesinlikle betimlemekteydi. "Sonra o (şey) gülmeye başladı." Karısı bir "o" idi, çünkü yaptığı her şey kestirilebilir ve belirlenmiş tepkilerdi. Örneğin ona (o'na [şey'e]) sıradan bir şaka yapar ve o (o [şey]) güldüğünde bu onun (o'nun [şey'in]) bütünüyle "koşullanmış", robotumsu bir doğaya sahip olduğunu gösterirdi; gerçekten de onu bazı psikotik kuramların tüm insan eylemlerini açıklamak için kullandıkları aynı terimlerin içinden görüyordu.

İlk önceleri söylediklerime katıldığı kadar katılmadığını ve reddettiğini de göstermekteki görünür yeteneği beni tatlı bir şaşkınlığa düşürmüştü. Bu, kendisine, kendisinin farkında olduğundan daha fazla güvendiğini ve belli bir ölçüde özerklik sergilemekten korkmadığını gösterir gibiydi. Ama bir süre sonra benimle birlikteyken özerk bir kişi gibi davranma kapasitesinin, beni, yaşayan bir varlık ve kendi benliğine sahip bir kişi olarak görmeyip aksine girdileri verdiği ve hızlı bir işlemden sonra ona sözel mesajlar çıkaran yorumlayıcı bir tür robot olarak görme biçimin-

deki gizli manevrasının sonucu olduğu açığa çıktı. Beni bir şey olarak gören bu gizli bakış aracılığıyla bir "kişi" olarak görünebilmekteydi. Dayanamadığı kişi-kişiye yaşantılanacak bir ilişkiydi.

İçlerinde yukarıdaki endişe biçimlerinin birinin ya da diğerinin ifade edildiği rüyalar böylesi kişilerde ortaktır. Bu rüyalar ontolojik olarak güvenli kişilerde ortaya çıkan yenilme korkuları üzerine çeşitlemeler değildir. Yenilmek zorunlu olarak kimliğin yitirilmesi anlamına gelmez. Yunus, balinanın karnındayken bile tamamıyla kendisiydi. Çok az kâbus, kimliğin fiili olarak kaybedilmesine yönelik anksiyeteleri çağıracak kadar ileri gider, çünkü genelde çoğu kişi, rüyasında bile, karşılaşılan tehlikeler ne türden olursa olsun, bunları, belki saldırıya uğrayan ya da kötürüm edilen, ama temel varoluşsal çekirdeği tehlikede olmayan kişiler olarak karşılar. Klasik kâbusta rüyayı gören dehşet içinde uyanır, ama bu dehşet "benliğin" yitirilmesi endişesinden dolayı değildir. Bu şekilde, bir hasta rüyasında, göğsünün üzerinde oturan ve onu nefesini kesmekle tehdit eden şişman bir domuz görür. Dehşet içinde uyanır. Bu vakadaki kâbusta hasta, en kötüsü, boğulmakla tehdit edilmektedir, asli varlığının sona erdirilişiyle değil.

Tehdit eden anne –veya meme– figürünün bir *şeye* dönüştürülmesi savunma yöntemine hastaların rüyalarında rastlanılır. Bir hasta rüyasında sürekli, odasının bir köşesinden başlayıp gitgide onu yutacak kadar büyüyen –bunun üzerine hep dehşet içinde uyanıyordu– küçük bir kara üçgen görüyordu. Bu hasta birkaç ay ailemle birlikte kalmış ve böylece kendisini oldukça iyi tanıma fırsatı bulduğum psikotik bir genç adamdı. Anlayabildiğim kadarıyla tek bir durumda kendine yeniden dönememe anksiyetesi olmadan kendisini "koyverebiliyordu"; bu durum yalnızca caz dinlerken oluyordu.

Bir rüyada bile meme-figürünün böylesine kişiliksizleştirilmek zorunda olunması gerçeği onun benliğe yönelik potansiyel tehlikesinin bir ölçüsüdür; bu tehlike olasılıkla ona yönelik ürkütücü ilksel kişilikleştirmelere ve *normal bir kişiliksizleştirme sürecinin* başarısızlığına dayanmaktadır.

Medard Boss (1957) psikoz habercisi olan birçok rüya örneği verir. Birinde, rüyayı gören ateş tarafından yutulur:

Otuz yaşlarında bir kadın, kendini henüz tamamıyla sağlıklı hissettiği bir zamanda, rüyasında ahırlarda tutuşmuş olduğunu görmüştü. Onun, ateşin etrafında, gittikçe büyüyen bir lav kabuğu oluşuyordu. Yarı içerden yarı dışardan ateşin nasıl yavaş yavaş bu kabuk tarafından boğulduğunu görebiliyordu. Aniden bu ateşin tamamıyla dışında kaldı ve çılgın gibi, bir sopayla kabuğu kırıp içeri hava girmesini sağlamak için ateşe vurmaya başladı. Ama rüyayı gören bir süre sonra yoruldu ve yavaş yavaş o [kadın] (ateş) söndü. Bu rüyadan dört gün sonra kadın akut şizofreniden mustarip oldu. Rüyanın ayrıntıları içinde psikozunun özel seyrini tam olarak kestirmişti. Önce katılaştı ve keseye girdi. Altı hafta sonra, yaşam ateşinin boğulmasına karşı, sonunda hem tinsel hem de zihinsel olarak tükeninceye kadar, kendini bir kez daha savundu. Birkaç yıldır o artık sönmüş bir krater gibidir. (s. 162)

Bir diğer örnekte, rüyayı görenin taşlaşmasını önceden haber veren başkalarının taşlaştırılması söz konusudur:

(...) yirmi beş yaşlarında bir kadın rüyasında beş kişilik ailesine yemek pişirdiğini gördü. Yemek servisini yaptıktan sonra anne babasını, erkek ve kız kardeşlerini yemeğe çağırdı. Ama hiç kimse karşılık vermiyordu. Evin bu ani boşluğunu tekinsiz buldu. Ailesini aramak için aceleyle yukarı çıktı. İlk yatak odasında iki kız kardeşini iki yatak üstünde otururken gördü. Sabırsız çağrılarına karşın olağandışı dimdik duruyorlar ve hiç yanıt vermiyorlardı. Kardeşlerine doğru ilerledi, onları sarsmak istiyordu. Ama aniden onların taştan heykellerden başka bir şey olmadıklarını fark etti. Büyük bir korkuyla oradan kaçarak annesinin odasına koştu. Ama annesi de taşa dönüşmüştü ve camdan gözlerini boşluğa dikmiş koltuğunda oturmaktaydı. Bu kez babasının odasına kaçtı. Babası odanın ortasında ayakta duruyordu. Çaresizlik içinde kendini koruyacağını umarak babasının boynuna sarıldı. Ama o da taştandı ve onu son derece korkutacak şekilde, kucakladığında kuma dönüştü. Tam bir dehşet içinde uyandı, ama rüya deneyimiyle öylesine sersemlemişti ki, birkaç dakika hareket edemedi. Aynı korkunç rüyayı birkaç gün içinde peş peşe dört defa daha gördü. Bu esnada görünüşte zihinsel ve fiziksel bir sağlık timsaliydi. Anne babası onu tüm ailenin güneşi diye çağırmaktaydı. Rüyanın dördüncü yinelenişinden on gün sonra, ağır katatonik belirtiler gösteren akut bir şizofreni biçiminde hastalandı. Görmüş olduğu rüyada ailesinin fiziksel taşlaşmasına son derece benzeyen bir duruma düştü. Artık, rüyalarında yalnızca başka kişilerde gözlemlemiş olduğu davranış örüntüleri tarafından uyanık yaşamında çaresiz bırakılmaktadır. (s. 162-3)

Bazı noktalarda gerçekleşmelerini önceden davranıp engellemek için, en çok korkulan tehlikelerin kuşanılabileceği, genel

bir yasa gibi görünmektedir. Bu şekilde birinin özerkliğinden vazgeçmesi özerkliğini gizlice korumanın aracı olur, ölü taklidi yapmak, ölü rolü kesmek yaşarlığını muhafaza etmenin aracı olur (bkz. Obendorf, 1950). Kendisini taşa döndürme ise başkası tarafından taşa dönüştürülmeme yolu olur. "Sert ol", diye buyurur Nietzsche. Kanımca Nietzsche'nin kastetmediği bir anlamda taş gibi sert olmak ve bu ölçüde ölü olmak bir başka kişi tarafından ölü bir şeye dönüştürülme tehlikesini engeller. Kendini bütünüyle anlamak (kendini yutmak), bir başka kişinin kendisini kavrayışının girdabının içine çekilme riskine karşı bir savunmadır. Kendi sevgisiyle kendini tüketmek bir başkası tarafından tüketilme olasılığını önler.

Aynı zamanda öteki üzerine yeğlenen saldırı yönteminin de, ötekinin kendisiyle ilişkisinde örtük olarak bulunduğu hissedilen saldırıyla aynı ilke üzerinde temellendiği görülmektedir. Bu nedenle, öznelliğine öteki tarafından tecavüz edildiğinden, öznelliğinin öteki tarafından batağa çekildiğinden ya da dondurulduğundan ürken insan, sıklıkla öteki kişinin öznelliğine tecavüz etmeye, öznelliğini batağa çekmeye ya da öldürmeye çalışırken bulunacaktır. Süreç kısır bir döngü içerir. Biri ne kadar çok ötekinin özgül insan bireyselliğini etkisizleştirerek kendi özerkliğini ve kimliğini muhafaza etmeye kalkışırsa o kadar çok bu işlemi sürdürme zorunluluğunun gündeme geldiği hissedilir; çünkü öteki kişinin ontolojik statüsünün her bir inkârıyla kişinin kendi ontolojik güvenliği azalır; ötekinden benliğe gelen tehdit güçlendirilir ve böylece de daha umutsuzca bu tehdidin yadsınması gereği gündeme gelir.

Kişisel özerklik hissindeki bu zararlı değişiklikte hem ötekiyle birlikte bir kişi olarak kendilik hissini hem de tek başına kendilik hissini sürdürememe başarısızlığı vardır. Öteki kişilerin mevcudiyeti olmadan kendi varlık hissini sürdürmeyi başaramama söz konusudur. Kendi başına *var olma*, tek başına var olma başarısızlığıdır bu, James'in belirttiği gibi, "Varoluşumu başka kişiler sağlıyor bana." Bu daha önce değinilen başka kişilerin onu varoluşundan yoksun bıraktığı endişesiyle doğrudan çelişki içinde gözüküyor. Ama ne kadar çelişkili ya da saçma olsa da bu iki tutum onda yan yana var olmaktadır; ve gerçekten de bu, bütünüyle bu tipteki kişinin karakteristik özelliğidir.

Kendini özerk olarak deneyimleme kapasitesi, kendisinin başka herkesten ayrı bir kişi olduğunun gerçekten farkına varmak anlamına gelir. Acı ve sevinçte ne kadar derinden başkasına el versem de, o ben, ben de o değilim. Ne kadar üzüntülü ne kadar sıkıntılı olursak olalım, tek başına var olabiliriz. Öteki kişinin kendi edimselliği içinde ben olmadığı olgusu, bununla eşit derecede gerçek olan ona bağlılığının benim bir parçam olduğu olgusu tarafından dengelenir. O ölür ya da giderse yok olur, ama benim ona bağlılığım devam eder. Yine de son uğrakta ben bir başka kişinin ölümünü onun yerine ölemem; ne de o benim ölümümü ölebilir. İş buraya gelince, Sartre'ın Heidegger'in bu düşüncesi üzerine yorumunda belirttiği gibi, o benim yerime sevemez veya karar veremez; benzeri şekilde ben de bunları onun yerine yapamam. Kısacası, o ben olamaz, ben de o olamam.

Eğer birey kendisini özerk hissetmiyorsa, bu, ne ötekinden ayrılığını ne de ötekine ilişkililiğini olağan şekilde yaşantılayabildiği anlamına gelir. Özerklik hissi eksikliği, insan ilişkililiğinin yapısı içindeki fiili imkânların sınırını aşan bir anlamda, birinin kendi varlığının ötekine bağlı ya da ötekinin ona bağlı olduğunu hissetmesini içerir. Bu, birinin ötekine ontolojik bağımlılık konumu içinde olduğu (yani kendi varlığı için ötekine bağımlı olduğu) hissinin hakiki bir karşılıklılığa dayanan bir bağlılık ve ilişkililik hissi yerine ikame edilmesidir. Tam ayrıklık ve yalıtım, öteki kişinin yaşam kanının kişinin kendi yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu olduğu, ama yine de yaşamını sürdürmesine tehdit oluşturduğu bir midye ya da vampir türü bağlılığa karşı tek seçenek sayılır. Bu nedenle, kutuplaşma, ayrılık ve ilişkililik arasında olmaktan çok, tam yalıtım ya da kimliğin karışarak tam kaybı arasındadır. Birey her biri eşit olarak gerçekleştirilemez iki uç arasında sürekli salınır. Belirli bir noktaya ulaşıncaya kadar onları bir uyarana doğru sürükleyen pozitif bir doğruluma sahip olan, bunun üzerine pozitif doğrulum tekrar yönetimi alana kadar gömülü negatif doğrulumca ters yöne doğru yönlendirilen ve bu salınımın *ad infinitum* [sonsuzca] yinelendiği mekanik oyuncaklar gibi yaşamaya başlar.

Başka kişilerin varoluşu için gerekli olduğunu söylüyordu James. Bir başka hasta aynı temel ikilem karşısında şöyle davranıyordu: Aylardır küçük birikimiyle tek bir odada dünyadan kopuk

basit bir yaşam sürdürüyordu. Fakat bu şekilde yaşarken, içten içe ölmekte olduğunu hissetmeye başladı; gittikçe kendisini daha boş hissediyor ve kendi deyişiyle, "yaşamının gittikçe yoksullaştığını" gözlemliyordu. Gururu ve öz-saygısı bu kendi başına var olma biçimiyle işbirliği yapıyordu, ama kişiliksizleşme durumu ilerlediğinde "aşırı dozda" olmamak kaydıyla başka kişilerden "bir doz" almak için toplumsal yaşama kısa bir "akın" yapıyordu. Kuru dönemleri arasında ani içki âlemlerine katılan bir alkolik gibiydi; tabii bir farkla ki, onun tövbeli bir alkolik veya uyuşturucu-müptelası kadar korktuğu ve utandığı tiryakiliği başka kişilere yönelikti. Kısa bir süre içinde, girmiş olduğu çemberde kıstırılma ya da yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu hissetmeye başlayacak ve yine korkutucu umutsuzluk, şüphe ve utançla kendi yalıtılmışlığına çekilecekti.

Yukarıda tartışılan noktalardan bir kısmı aşağıdaki iki vakada örneklenmektedir:

Vaka 1. Tek başına olduğunu hissetme anksiyetesi: Bayan R.'nin sorunu sokakta olma korkusuydu (agorafobi). Daha yakından incelendiğinde anksiyetesinin sokakta ya da başka bir yerde kendi başına kaldığını hissetmeye başladığında ortaya çıktığı açıklık kazandı. Gerçekten tek başına olduğunu hissetmediği sürece kendi başına *olabiliyordu.*

Kısaca, öyküsü şöyleydi: Tek ve yalnız bir çocuktu. Ailesinde açık bir ihmal ya da düşmanlık yoktu. Bununla birlikte anne ve babasının ona dikkat etmeyecek kadar birbirlerine daldıklarını hissetmişti. Yaşamındaki bu boşluğu doldurmayı isteyerek büyümüş, ama asla kendine yeterli olmayı ya da kendi dünyasına gömülmeyi başaramamıştı. Hep *başkası için* anlamlı ve önemli olmayı istiyordu. Daima başka biri olmalıydı. Tercihen sevilmek ve takdir edilmek istiyordu, ama bu mümkün olmadığında nefret edilmek, kayıtsız kalınmaktan daha çok yeğlenecek bir şeydi. Anne ve babasının ne sevdiği ne nefret ettiği, ne takdir ettiği ne de utandığı; aslında onlar tarafından hiç önemsenmemiş bir çocuk olduğuna dair süregelen anılarının aksine ne güçte olursa olsun başka biri için *anlamlı* olmak istiyordu.

Sonuç olarak, aynasında kendisine bakmaya çalışıyor, ama *birisi* olduğuna kendisini ikna etmeyi asla başaramıyordu. Orada

hiç kimsenin olmayabileceği korkusunu asla yenemiyordu.

Çok çekici bir kız olmuş ve on yedisinde onu gerçekten önemseyen ilk erkekle evlenmişti. Ona göre nişanlandığını haber verene kadar anne babası ondaki telaşı fark etmemişlerdi. Kocasının ilgisinin sıcaklığı altında muzaffer ve kendinden emindi. Ama kocası subaydı ve kısa bir zaman sonra yurtdışına gönderildi. Onunla birlikte gidemedi. Bu ayrılık esnasında ağır bir panik yaşantıladı.

Burada kocasının yokluğuna gösterdiği tepkinin onu özlemesiyle ortaya çıkan depresyon ya da üzüntü olmadığını kaydedelim. Bu daha çok (bana göre) varoluşunu kocasının mevcudiyetine ve sürekli ilgisine borçlu olan içindeki bir şeyin çözülmesi yüzünden oluşan panikti. Yağmurun tek bir günlük yokluğunda solan bir çiçekti o. Neyse ki annesinin ani hastalığı yardımına koştu. Babasının annesine bakmasını isteyen acil yardım çağrısını kabul etti. Ertesi yıl, annesinin hastalığı boyunca, kendi deyişiyle, "hiç bu kadar kendisi olmamıştı." Evin ekseni olmuştu. Sonunda böylesine önemsendiği yerden ayrılıp kocasına dönme olasılığının gündeme geldiği annesinin ölüm gününe kadar durumunda panikten iz yoktu. Bu son yıl yaşadıkları ona ilk kez anne ve babasının çocuğu olduğunu hissettirmişti. Bunun karşısında, kocasının karısı olmak artık önemsizdi.

Bu noktada annesinin ölümünün onun için bir yas konusu olmadığını kaydedelim. Bu sırada dünyada tek başına olmasının muhasebesini yapmaya başladı: Annesi ölmüştü; o zaman yanında babası olacaktı ve belki kocası: "Bunun ötesinde, hiçbir şey." Bu onu kederlendirmiyor, korkutuyordu.

Sonra yurtdışında görev yapan kocasına katılarak birkaç yılını zevk ve neşe içinde geçirdi. Önceleri kocasının kendisine yönelik her ilgisini büyük bir açlıkla karşılıyordu, ama bu isteği günden güne azaldı. Huzursuz ve doyumsuzdu. Evliliği dağıldıktan sonra Londra'ya dönerek babasıyla aynı dairede yaşamaya başladı. Babasıyla kalmaya devam ederken, bir heykeltıraşın hem modeli hem de metresi oldu. Onu gördüğüm yirmi sekiz yaşına kadar birçok yılını bu şekilde yaşamıştı.

Sokaktan şu şekilde söz ediyordu: "Sokakta insanların hep işleri vardır; bir o yana bir bu yana koşturup dururlar. Seni tanıyan birisiyle çok nadir karşılaşırsın; o zaman da sadece başlarıyla se-

lam verirler ve çekip giderler; ya da en fazla ayaküstü birkaç lakırdı edersin. Hiç kimse senin kim olduğunu bilmez. Herkes kendisiyle meşguldür. Hiç kimse seni önemsemez." Bayılan insanlara gösterilen kayıtsızlığı örnek gösteriyordu: "Kimse iplemez bile!" Bu değerlendirmeler ve bu sahne içinde anksiyete duyuyordu.

Bu anksiyete sokakta tek başına olduğunda ya da daha doğrusu kendi başına olduğunu hissettiğinde ortaya çıkıyordu. Biriyle çıktığı ya da onu gerçekten tanıyan biriyle karşılaştığında hiç anksiyete duymuyordu.

Babasının dairesinde çoğunlukla tek başına olmasına rağmen orada durum farklıydı. Orada asla *gerçekten* kendi başına kalmıyordu. Babasının kahvaltısını hazırlıyordu. Yatakların düzeltilmesini, bulaşıkların yıkanmasını olabildiğince uzun tutuyordu. Gün ortası geçmek bilmiyordu. Ama bunu da çok fazla umursamıyordu: "Burada her şey tanıdıktı." Babasının koltuğu ve pipo rafı oradaydı. Duvarda annesinin kendisine bakan resmi duruyordu. Bütün bu tanıdık nesneler, sanki onlara sahip olmuş, onları kullanmış ya da yaşamlarının bir parçası yapmış kişilerin mevcudiyetiyle evi aydınlatıyordu. Bu nedenle evde tek başına olduğunda bile sihirli bir şekilde daima birileriyle birlikte olabiliyordu. Ama bu sihir hareketli sokağın gürültüsü ve anonimliği içinde bozuluyordu.

Bu hastaya, sıklıkla klasik psikanalitik histeri kuramı sayılan kuramın duyarsız bir uygulanışıyla, bu kadının bilinçdışında libidinal olarak babasına bağlı olduğu; bu bağlılığın, sonuç olarak, bilinçdışı suçluluk, bilinçdışı ceza ihtiyacı ve/veya korkusuyla birlikte bulunduğu gösterilmeye çalışılabilir. Bir bakıma annesinin yerini almak için babasıyla birlikte yaşama kararı ve yirmi sekiz yaşında bir kadın olarak gününün çoğunu onu düşünmekle geçirdiği olgusuna ek olarak, sürekli libidinal ilişkilerini babasından uzakta geliştirmekteki başarısızlığı da bu görüşü destekler görünmektedir. Son hastalığında kendisini annesine adayışı kısmen annesine yönelik bilinçdışı çift değerlilikten kaynaklanan bilinçdışı suçluluğun sonucu olabilir; annesinin ölümünden duyduğu anksiyete, annesinin ölmesine yönelik bilinçdışı arzusunun bilinçdışı gerçekleşmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu değerlendirme böylece sürüp gider.[4]

Ama bu hastanın yaşamındaki ana ya da merkezi sorun onun "bilinçdışında" keşfedilmek zorunda değildir; sorun, bizim için olduğu kadar onun için de açıkça görülebilecek bir yerde durmaktadır (bu kuşkusuz hastanın kendisi hakkında farkına varmadığı birçok şey olmadığını söylemek değildir).

Tüm yaşamının etrafında döndüğü eksen, *ontolojik özerklik eksikliğidir.* Eğer onu tanıyan bir başka kişinin fiili olarak bulunduğu bir yerde değilse ya da böyle bir kişinin yokluğunda onun varlığını zihninde canlandırmayı başaramazsa kendi kimlik hissi ondan çekilmektedir. Paniği, varlığının yavaşça solmasındandır. Tinker Bell* gibidir. Varolmak için varoluşuna inanan başka birine ihtiyaç duyar. Sevgilisinin bir heykeltıraş, kendisinin de onun modeli olması nasıl da gerekli! Varoluşuna ilişkin bu temel öncül göz önüne alındığında, varoluşu tanınmadığı zaman ne büyük bir anksiyete duyacağı nasıl da kaçınılmaz! Ona göre *esse percipi*[4]dir [var olmak algılanmaktır]: görülmek, ama öyle adsız bir geçip giden ya da sıradan biri olarak görülmek değil; zira onu *taşlaştıran* tam da bu görme biçimidir. İsimsiz, hiçbir anlamı olmayan *biri* ya da bir *şey* olarak görüldüğünde özellikle hiç kimse olmamaktaydı. Görüldüğü kadarıyla var oluyordu. O anda onu görecek hiç kimse yoksa onu önemseyen, kendisi için bir *kişi* olduğunu hissettiği birini (yaşamının farklı dönemlerinde baba, anne, koca, sevgili) büyüsel olarak zihninde canlandırmak ve kendisini bu kişinin huzurunda hayal etmek zorundaydı. Varlığının bağlı olduğu bu kişi öldüğünde bu yas değil panik konusuydu.

Merkezi sorunu "bilinçdışı" sorunla değiştirilemez. Onun bilinçdışı bir fahişe olma fantazisine sahip olduğu keşfedilse bile, bu, onun sokakta yürümeyle ilgili anksiyetesini ya da sokakta düşen ve ayağa kalkmalarına yardım edilmeyen kadınlara yönelik takıntısını açıklamaz. Aksine bilinçdışı fantazisi, onun kendi varlığını, kendi-için-varlığını da içeren merkezi sorunu uyarınca anlaşılır ve açıklanır. Tek başına olma korkusu ensest libidinal fantazilere veya mastürbasyona karşı bir "savunma" değildir. Ensest fantazileri oldu. *Bu fantaziler tek başına olma korkusuna*

* Tinker Bell: Peter Pan'a Neverland'da eşlik eden peri. Ölüm döşeğindeyken alkışlanınca hayata döner.

[4] Görünüşte "histerik" belirti formasyonuna son derece değerli katkılar için bkz. H. Segal (1954).

karşı bir savunmaydı; tıpkı bir kız çocuğu olma üzerine "saplanıp kalması" gibi. Bunlar tek başına olma anksiyetesini yenme araçlarıydı.

Eğer temel varoluşsal konumu, doygunluk arayışı sırasında geride bırakabildiği kendi içinde bir hareket noktasına sahip olması şeklinde olsaydı, bu hastanın bilinçdışı fantazileri tamamen farklı bir anlama gelirdi. Olduğu gibi alındığında, *cinsel yaşamı ve fantazileri, birincil olarak doyum elde etmeye yönelik çabalar değil, fakat birincil ontolojik güvenlik arayışına yönelik çabalardır.* Sevişirken bu güvenlik yanılsaması başarılıyordu ve bu yanılsama temelinde doyum mümkün oluyordu.

Bu kadını, terimin herhangi bir uygun kullanımı içinde, narsisistik diye adlandırmak esaslı bir hata *olacaktır.* Kendi yansısına âşık olamazdı. Sorununu psikoseksüel gelişmenin oral, anal, genital evrelerine *çevirmek* hata olurdu. "Yaşını alır almaz", cinselliğine yılana sarılır gibi sarılmıştı. Frijid değildi. Eğer önsel ontolojik anlamda geçici olarak güvenli olsaydı, orgazm, fiziksel olarak tatmin edici olabilirdi. Onu seven biriyle (bir başkası tarafından sevildiğine inanabiliyordu) cinsel ilişkide belki de en iyi anlarına ulaşıyordu. Ama bunlar kısa süreliydi. Tek başına olamazdı ya da sevgilisinin onunla tek başına olmasına izin vermezdi.

Dikkat çekme ihtiyacının ona başka bir klişenin uygulanmasını kolaylaştırmasından hareketle; onun teşhirci olduğu söylenebilir. Bir kez daha böylesi bir terim yalnızca varoluşsal olarak anlaşılırsa geçerlidir. Nitekim –bu daha sonra ayrıntılı olarak tartışılacak– o kendisini asla "kendisini açığa vurmadan" sergiliyordu. Demem şu ki, daima kendisini ketlerken (içerde tutarken) kendisini dışa sergiliyordu. Bu nedenle, yüzeysel olarak sorunu başka kişilerle birlikte olmak olmamasına karşın daima tek başına ve yalnızdı; sorunu, başka bir kişiyle en çok birlikte olduğu zamanlarda *en az göz önündeydi.* Ama başka kişilerin özerk varoluşunu kavrayışı gerçekten kendi özerkliğine inancı kadar zayıftı. Orada olmadıklarında onun için var olmuyorlardı. Orgazm, ona sahip olan adamı kollarında tutarak kendisine sahip olmasının aracıydı. Ama kendisi olamazdı, kendi başına olamazdı; bu yüzden de gerçekten kendisi olamazdı.

Vaka 2. Kişiliğin yüzyıllardır gözlemlenen ama tam açıklaması henüz verilememiş en tuhaf görüngülerinden biri bireyin kendisinin olmayan bir kişiliğin aracı olarak görünmesidir. Başkasının kişiliğinin bireye "sahip" olduğu ve onun sözcükleri ve eylemleri aracılığıyla ifade bulduğu görünürken, bireyin kendi kişiliği geçici olarak "yiter" veya "yok olur" ya da "gider". Bu tüm habislik dereceleriyle birlikte ortaya çıkar. Bu "babasının izinde" ya da "onda annesinin mizacı var" gibi basit, iyicil gözlemlerden, kendisini nefret ettiği veya kendisine tamamıyla yabancı hissettiği bir kişinin vasıflarını üstlenme zorlanımı altında bulan kişinin en uç sıkıntısına kadar aynı temel sürecin aşamaları olarak görünür.

Bu görüngü, istenilmeden ve zorlanımlı olarak oluştuğunda kişinin kendi kimlik hissinde bozulmaya neden olan görüngülerin en önemlilerinden biridir. Bu oluşumdan korkma, yutulma ve patlama korkusunda var olan etkenlerden biridir. Birey başka birinden hoşlanmaktan korkabilir, zira kendisini hoşlandığı biri gibi olma zorlanımı altında bulur. Daha sonra göstermeye çalışacağım gibi, bu şizofrenik çekilme için bir saiktir.

Bu tür bir alt kimlik tarafından yutulma yoluyla bireyin kendi kimliğini ve gerçeklik hissini yitirmekle tehdit edildiği noktaya varıncaya kadar benliğinin ve kimliğinin derinden tadil edildiği bir örnek aşağıdaki vakada görülmektedir:

Kırk yaşında bir kadın olan Bayan D. başlangıçta belirsiz, ama güçlü bir korkudan yakınıyordu. Her şeyden, "gökyüzünden bile" korktuğunu söylüyordu. Sürekli bir doyumsuzluk hissinden, kocasına yönelik anlaşılmaz öfke nöbetlerinden, özellikle de "sorumluluk hissi eksikliği"nden yakınıyordu. Kendi deyişiyle korkusu, "sanki içimde biri ayaklanıyor ve benden kaçmaya çalışıyor gibi" idi. En büyük korkusu, nefret ettiği annesi gibi olmaktı. Kendisinin "güvenilmezlik" dediği, yaptığı hiçbir şeyin anne babasını memnun etmediği olgusuyla ilişkilendirdiği bir sersemlik ve şaşkınlık hissi içindeydi. Bir şey yaptığında ve yaptığı şeyin yanlış olduğu söylendiğinde başka bir şey yapıyor, ama onlar yine yaptığının yanlış olduğunu söylüyordu. Kendi deyişiyle, "ne olmamı istediklerini anlayamıyordum". Anne babasına, ona gerçekten kim ya da ne olduğunu ya da ne olması gerektiğini öğrenme fırsatı tanımadıkları için sitem ediyordu. "Güvenilir biçim-

de" ne iyi ne de kötü olabiliyordu, çünkü anne babası ya da onun hissettiği biçimiyle anne babası, sevgi ya da nefretlerini, onama ya da hoşnutsuzluklarını ifade etme konusunda tamamıyla öngörülemez ve güvenilmezdi. Geriye doğru baktığında onların kendinden nefret ettiği sonucuna varıyordu; ama dediğine göre, o zamanlar, bırakın onları sevmeyi, onlardan nefret edebilmek için bile ondan ne beklendiğini keşfedemeyecek kadar kaygılı ve onlar tarafından sersemletilmiş olduğunu da söylüyordu. Artık "huzur" aradığını söylüyordu. İzlemesi gereken yolun ne olduğunu ona gösterecek işareti bekliyordu benden. Benim yönlendirici olmayan tavrımı özellikle dayanılmaz buluyordu, çünkü bu ona açıkça babasının tavrının bir tekrarı olarak görünüyordu: "Soru sormazsan yalan dinlemezsin". Bir süre, "Bu ne için?" ya da "Bu niçin?" türünden sorular sorup bunlara kendi kendine cevaplar bulmak zorunda hissettiği zorlanımlı bir düşüncenin hükmüne girdi. Bunu, hiç kimsede huzur bulamadığı için kendi düşünceleriyle huzur bulma çabası olarak yorumluyordu. Yoğun bir şekilde kederlenmeye, ne kadar çocuksu olduklarını söyleyerek duygularından yakınmaya başladı. Sık sık kendisi için ne kadar üzüldüğünden bahsediyordu.

Ama "o" bana, kendi hakiki benliği için gerçekten üzülmüyormuş gibi görünüyordu. Bende daha çok huysuz çocuğundan yakınan mızmız bir anne izlenimi uyandırıyordu. Aslında annesi, sürekli "onun çocuksuluğundan yakınarak" onda "ortaya çıkıyor" gibi görünüyordu. Bu sadece "onun" kendi hakkındaki yakınmalarında değil, başka bakımlardan da böyleydi. Örneğin kocasına ve çocuğuna, annesi gibi, sürekli bağırıyordu; annesi gibi* herkesten nefret ediyordu ve annesi gibi sürekli ağlıyordu. Aslında asla kendisi olamadığı, ama daima annesi olduğundan yaşamı onun için bir felakete dönüşüyordu. Ama kendini yalnız, yitmiş, korkmuş ve şaşkın hissettiğinde daha çok kendi hakiki benliğine sahip olduğunu da biliyordu. Aynı zamanda kızma, nefret etme, bağırma, ağlama ya da sızlanmaya suç ortaklığı yaptığını da biliyordu, çünkü kendini bu şekilde (yani annesi olmaya) kurarsa ürkmüyordu (artık kendisi olmaması pahasına). Ama bu manevranın

* Yani onun annesinin ne olduğuna ilişkin fikri gibi. Annesiyle hiç karşılaşmadım ve annesine ilişkin fantazilerinin gerçek bir kişi olarak annesi ile herhangi bir benzerlik taşıyıp taşımadığı konusunda hiçbir fikrim yok.

ters dalgası, fırtına geçtiğinde duyulan bir yararsızlık (kendisi olmadığından dolayı) ve olmuş olduğu kişiye (annesine) ve iki yüzlülüğünden dolayı kendine yönelik bir nefret hissinin baskısı altında ezilmekti. Bir ölçüde bu hasta, kendisi olduğunda maruz kaldığı anksiyeteyi yenmenin bu sahte yolunun farkına vardığında, kendisi olmaktan kaçarak böylesi bir anksiyete yaşamaktan kaçmasının rahatsızlığından daha kötü bir çare olup olmadığına karar vermek durumundaydı. Bana karşı güçlü bir nefreti devreye sokan benimle birlikteyken yaşadığı hayal kırıklığı, aktarım sırasında libidinal ya da saldırgan dürtülerinin hayal kırıklığına uğratılmasıyla açıklanamazdı; bu, daha çok, *ona ne olması gerektiğini söylemeyerek benden* istediği "huzuru" ondan esirgemem ve böylece olacağı kişi konusunda kendi kararını kendisinin vermesinin gerekliliğine onu zorlamamdan doğan varoluşsal hayal kırıklığı denilebilecek bir durumdu. Anne babasının ona karşı yaşamında bir hareket noktası oluşturacak kendisine ilişkin bir tanım sağlama sorumluluklarını boşlamış olmaları yüzünden doğuştan gelen haklarının reddedildiğine yönelik hissi, benim ona beklediği "huzur"u sağlamaya yanaşmamamla güçleniyordu. Ama ancak bu huzuru ondan esirgemekle bu sorumluluğu kendisinin yüklenebileceği bir çerçeve sağlamak olanaklıydı.

Bu anlamda, öyleyse, psikoterapide ödev, Jasper'in ifadesini kullanmak gerekirse, hastanın özgürlüğüne çağrı yapmaktır. Psikoterapide maharet büyük oranda bunu etkili bir şekilde yapabilme yeteneğinde yatar.

BÖLÜM II

4

Cisimleşmiş ve Cisimleşmemiş Benlik

Buraya kadar temel bir ontolojik güvensizliğin veçheleri olan anksiyetelerden bir kısmını belirlemeye çalıştım. Bu anksiyeteler bu özel varoluşsal çerçevede ortaya çıkarlar ve bu çerçevenin bir işlevidirler. Kişi kendi varlığı içinde güvenli olduğu zaman aynı güç ya da kalıcılıkta ortaya çıkmazlar, çünkü bu durumda ortaya çıkma ve varlıklarını sürdürme fırsatı bulamazlar.

Ama böylesi temel güvenlik yokluğunda da hayat devam etmek zorundadır. Şimdi cevaplanması gereken soru ontolojik olarak güvensiz kişinin kendisiyle nasıl bir ilişki geliştirdiğidir. Şunu göstermeye çalışacağım: Bu tür kişilerin bir kısmı, kişinin kendisiyle en güçlü çatışmalarında bile varlığını koruyan temel birlik hissine sahip görünmüyorlar, fakat kendilerini esas olarak bir zihin ve bir beden şeklinde bölünmüş olarak yaşantılıyor gibi görünüyorlar. Genellikle de kendilerini neredeyse tamamen "zihin" ile özdeşleşmiş olarak hissediyorlar.

Bu kitabın kalan kısmı esas olarak, kişinin kendi varlığının kendi içinde örgütlenebildiği bu temel tarzın sonuçlarından bazılarıyla ilgilidir. Bu bölünme, altta yatan temel güvensizlikle baş etme girişimi olarak görülecektir. Bazı vakalarda bu, onunla etkili olarak yaşamanın bir aracı ya da hatta onu aşma girişimi olabilmektedir, fakat bu bir ölçüde kendilerine karşı savunma olduğu anksiyetelerin sürmesine de neden olabilmekte ve psikozla sonlanan bir gelişim çizgisi için bir başlangıç konumu sağlayabilmektedir.

Bu son durum, birey kendisinin cisimleşmemiş olduğunu hissettiği bölümüyle bütünüyle özdeşleştirmeye başladığında da-

ima gündemde olan bir olasılıktır. Bu kısımda ilkin, şematik olarak ve en genel terimlerle, cisimleşmiş *benlik* ile cisimleşmemiş benliği karşılaştıracağım: Sonra ilerleyen bölümlerde, bu konumun kişiyi bir hasta olarak psikiyatriste getirmeyen tüm imkânlarını bir kenara bırakıp, bu konumun bir bütün olarak bireyin varlığının ciddi şekilde parçalanmasına kadar varan ve böylece psikoza yol açabilen sonuçlarını etraflıca ele alacağım.

Cisimleşmiş ve Cisimleşmemiş Benlik

Herkes, en cisimleşmemiş kişi bile, kendisini çözülmez bir şekilde bedenine bağlı ve bedeninin içinde yaşantılar. Olağan koşullarda, kişi bedenini yaşayan, gerçek ve tözsel hissettiği ölçüde, kendisini yaşayan, gerçek ve tözsel hisseder. Çoğu kişi bedenleri başladığında başladıklarını ve bedenleri öldüklerinde sona erdiklerini hisseder. Bu tür bir kişinin kendini cisimleşmiş *olarak* yaşantıladığını söyleyebiliriz.

Ama durumun böyle olması gerekmez. Stres anlarında bedenlerinden kısmen çözüldüklerini hisseden "sıradan" kişilerin yanı sıra, bedenleri içinde soğurulmuş yaşama katılmaktan çok kendilerini, her zaman hissettikleri gibi, bir ölçüde bedenlerinden ayrılmış olarak bulan bireyler vardır. Böylesi bir birey için "onun" asla tam olarak bedenlenmiş olmadığı söylenebilir ve o da kendisinin az ya da çok cisimleşmemiş olduğunu söyleyebilir.

Burada benliğin yaşam içindeki konumunda temel bir ayrıma sahibiz. Eğer cisimleşme ve cisimleşmeme her iki yönde de hep tam olsaydı insan olmanın iki farklı yoluna sahip olurduk. Çoğu kişi öncekini normal ve sağlıklı, sonrakini ise anormal ve patolojik sayabilir. Bu çalışma boyunca böyle bir değerlendirme tamamıyla konu dışıdır. Belli bir bakış açısından, cisimleşme arzulanır bir şey olarak kabul edilebilir. Başka bir bakış açısından ise, bireyin bedeninden çözülerek arzulanan bedenlenmemiş tinselliğe ulaşması önerilebilir.[1]

[1] Örneğin Bultman, *Primitive Christianity*'de (İlkel Hıristiyanlık; 1956), gnostik ruh (gerçek benlik) ile bedenin ayrılması idealinin mükemmel bir kısa anlatısını verir. Günahtan kurtuluş, ruh ile bedenin tamamen birbirinden ayrılması olarak anlaşılır. Bultman bir gnostik metinden şu parçayı alıntılar: [Beden] "kara zindan, yaşayan ölüm, duyum-yüklü ceset, beraberinizde taşıdığınız mezar, beraberi-

İki temel varoluşsal sahneye sahibiz. Sahnelerdeki farklılık, iyi ve kötü, yaşam ve ölüm, kimlik, gerçeklik ve gerçekdışılık gibi her temel konunun bir bağlamda diğerinde olduğu gibi ortaya çıkmasını engellemez, ama bunların içinde ortaya çıktıkları kökten farklı bağlamlar onların temel yaşanma tarzlarını belirler. Bu iki uç olasılığın konumu, bu olasılıklardan birine ya da diğerine yaklaşan bir bireyin başka kişilerle ve dünyayla ilişkililiğini yaşantılama tarzı uyarınca incelenmesi gerekir.

Cisimleşmiş kişi et, kan ve kemikten oluşmuş olduğu ve biyolojik olarak canlı ve gerçek olduğu hissine sahiptir: O kendinin tözsel olduğunu bilir. Tamamıyla bedeninin "içinde" olduğu ölçüde, zamanda kişisel bir süreklilik hissine sahip olabilmektedir. Kendisini bedenini tehdit eden, saldırı, sakatlık, hastalık, çürüme ve ölme gibi tehlikelere maruz biri olarak yaşantılayacaktır. O, bedensel arzulara, bedenin doyumlarına ve hayal kırıklıklarına katılır. Bu birey, böylece, bedeninin deneyimini başka insanlarla birlikte bir kişi olmasını sağlayan bir hareket noktası ve bir temel olarak alır.

Ama varlığı "zihin" olarak kendisi ve beden olarak kendisi şeklinde yarılmasa da o yine de kendisine karşı çeşitli şekillerde bölünebilir. Bazı bakımlardan onun konumu bedeninden bir şekilde ayrılmış bireyin konumundan daha güvensizdir, çünkü bu birey, kısmen cisimleşmiş kişi tarafından bazen hissedilen fiziksel zarardan etkilenmeme hissinden yoksundur.

Örneğin şizofrenik çöküntü nedeniyle iki uzun dönem boyunca akıl hastanesinde bulunmuş bir adam bana, akıl sağlığının tamamen yerinde olduğu bir zamanda, dar bir sokakta geceleyin uğradığı saldırıya gösterdiği tepkiyi anlatmıştı. Dar bir sokakta yürürken karşı yönden gelen iki adam yanına sokulur ve onunla aynı hizaya geldiklerinde adamlardan biri copla ona vurur. Darbe amaçlanan hedefe tam isabet etmediği için onu yalnızca geçici bir süre sersemletir. Sendeler, ama silahsız olmasına karşın dönerek saldırganlara saldıracak kadar toparlanır; kısa bir boğuşmadan sonra saldırganlar kaçar.

nizde dört bir yana sürüklediğiniz mezar, sizi severken sizden nefret eden ve sizden nefret ederken size haset eden hırsız dosttur..." (s. 169)

Psikopatolojik bir bakış açısından zihin-beden bölünmesi üzerine çalışmalar için bkz. Clifford Scott (1949) ve Winnicott (1945, 1949).

İlginç olan bu adamın bu olayı yaşantılama tarzıdır. Darbeyi aldığında ilk tepkisi şaşkınlıktır; sonra, hâlâ kısmen sersemlemiş durumdayken, bu adamların ona vurmasının ne kadar anlamsız olduğunu düşünmüştür. Üstünde hiç parası yoktur; o zaman ondan hiçbir şey alamayacaklardır. *"Beni yalnızca sille tokat dövebilirlerdi, ama bana gerçek bir zarar veremezlerdi."* Yani bedenine verilebilecek herhangi bir zarar onu *gerçekten* yaralayamazdı. Kuşkusuz, böylesi bir tutumun, örneğin Sokrates'in iyi bir insana zarar vermenin imkânsız olduğu savında olduğu gibi, bilgeliğin zirvesi olarak ele alınabilecek bir anlamı vardır. Bu vakada, "o" ve "bedeni" çözülmüştü. Böylesi bir durumda o sıradan kişiden çok daha az korku duymuştu, çünkü onun konumundan bakıldığında, o özsel olarak kendine ait olan hiçbir şeyi yitirmek durumunda değildi. Ama öte yandan yaşamı sıradan kişide ortaya çıkmayan anksiyetelerle doluydu. Bedeninin arzularına, ihtiyaçlarına ve eylemlerine katılan cisimleşmiş kişi, bu arzulara, ihtiyaçlara ve eylemlere eşlik eden suçluluk ve anksiyeteye de tabidir. Bedeninin doygunluklarına olduğu kadar hayal kırıklığına da tabidir. Bedeninin içinde olması, olasılıkla ezici olan kendini-kınamadan kaçma limanı değildir. Bu sıfatla cisimleşmiş olma, anlamsızlık ve umutsuzluk hislerine karşı bir güvence değildir. Bedeninin ötesinde, kim olduğunu hâlâ bilmek zorundadır. Bedenini çürümüş, zehirlenmiş, ölüyor olarak yaşantılamaya başlayabilir. Kısacası, beden-benlik ontolojik şüphelerin ve kesinsizliklerin aşındırmasından etkilenmeyen girilemez bir kale değildir; kendi başına, psikoza karşı bir siper değildir. Tersine olarak da, birinin kendi varlığını cisimleşmiş ve cisimleşmemiş kısımlara bölünmüş olarak yaşantılaması, tam cisimleşmiş olmanın akıl sağlığının garantisi olmasından daha çok gizil bir psikoz işareti değildir.

Yine de esas olarak bedeni üzerinde temellenen bireyin, başka yönlerden birleşik ve bütün bir kişi olduğu sonucu çıkmasa da, bu onun en azından bu bakımdan bütünsel bir başlangıç noktasına sahip olduğu anlamına gelir. Böylesi bir başlangıç noktası, kendisini bir beden-benlik ikiciliğinin öğeleriyle yaşantılayan kişiye açık olanlardan farklı bir imkânlar hiyerarşisi için önkoşul olacaktır.

Cisimleşmemiş Benlik

Bu konumda birey, benliğini az ya da çok bedeninden ayrılmış ya da çözülmüş olarak yaşantılar. *Beden, bireyin kendi varlığının çekirdeği olarak hissedilmekten çok, dünya içindeki diğer nesneler arasında bir nesne olarak hissedilir.* Beden, bireyin hakiki benliğinin çekirdeği olmak yerine, ayrılmış, cisimden kurtulmuş, "içsel", "hakiki" benliğin şefkatle, eğlenceyle veya duruma göre nefretle seyrettiği bir sahte-benliğin çekirdeği olarak hissedilir.

Benliğin bedenden bu şekilde ayrılması cisimleşmemiş benliği dünya yaşamının tamamıyla bedenin algılarıyla, hisleriyle ve devinimleriyle (ifadeler, çalımlar, sözcükler, eylemler, vb.) dolayımlanan veçhelerine doğrudan katılmaktan yoksun bırakır. Cisimleşmemiş benlik, bedenin yaptığı her şeyin bir seyircisi olarak, doğrudan hiçbir şeye bağlanmaz. İşlevleri gözlem, kontrol ve bedenin yaşantıladığı ve yaptıklarına ilişkin eleştiri ve genellikle tamamen "zihinsel" olduğu söylenen işlemlerdir.

Cisimleşmemiş benlik aşırı-bilinçli olur.

Kendi imago'larını öne sürmeye girişir.

Kendisiyle ve bedenle çok karmaşık olabilen bir ilişki geliştirir.

Cisimleşmiş kişinin psikopatolojisi konusunda birçok çalışma yapılmış olmasına karşın, varlığı bu tarzda kökten bölünmüş kişi hakkında çok az şey yazılmıştır. Benlik ve beden arasındaki geçici çözülme durumları üzerine, kuşkusuz çalışmalar yapılmıştır, ama bu incelemelerde de bu ayrılınalar benliğin cisimleşmiş olarak başladığı, stres altında geçici olarak çözüldüğü ve kriz bittiğinde yine ilk konumuna geri döndüğü bir asli konumdan hareketle anlaşılmıştır.

Bir "Sınır" Vaka – David

David'in durumunu en az yorumda bulunarak doğrudan anlatacağım, çünkü okuyucunun böylesi kişiler ve böylesi sorunların gerçekten var olduğundan ve benim icadım olmadığından emin olmasını istiyorum. Bu vaka aynı zamanda sonraki kısımdaki genel tartışmanın büyük bir bölümü için de bir temel teşkil edebilir.

Onu tanıdığımda David on sekizindeydi. Ailenin tek çocuğuydu, annesi o on yaşındayken ölmüştü. O zamandan beri babasıyla yaşıyordu. Lise öğreniminden sonra felsefe okumak üzere üniversiteye gitmişti. Babası oğlunun psikiyatriste başvurmasının nedenini anlayamıyordu, çünkü ona göre oğlunun bir psikiyatriste gitmesini gerektirecek hiçbir şeyi yoktu: Ama özel öğretmeni çocuk için kaygılanıyordu, çünkü çocuk sanrılar görüyor ve çok tuhaf davranıyordu. Örneğin derse omuzları ve kolları üstünden aşağıya doğru dökülen bir pelerinle katılıyordu; bir baston taşıyordu: Davranış biçimi tümüyle yapaydı; konuşması büyük ölçüde alıntılardan oluşuyordu.

Babasının onun hakkındaki öyküsü oldukça yetersizdi. Hep normal bir çocuk olmuştu; ona göre şimdiki tuhaflıkları sadece ergenlik çağının sonuçlarıydı. Daima çok iyi bir çocuk olmuş, kendine söylenenleri hiç aksatmadan yapmış, hiç sorun çıkarmamıştı. Annesi kendisini ona adamıştı. Annesiyle birbirlerinden ayrılmazlardı. Annesi öldüğünde de "çok cesur" davranmış, babasına yardımcı olmak için ne gerekiyorsa yapmıştı. Ev işlerini yapıyor, yemekleri pişiriyor, alışveriş yapıyordu. Birçok özelliğini, nakış işleme, duvar örtüsü işleme ve iç dekorasyon gibi yeteneklerini annesinden "devralmıştı" ya da birçok yönden tamamıyla annesine "çekmişti". Babası bütün bunlardan övgüyle ve gururla söz ediyordu.

Çocuk en fantastik görünüşlü karakterlerden biri gibiydi – Danny Kaye'in* oynadığı ergen bir Kierkegaard. Saçları çok uzun, yakası çok büyük, pantolonu çok kısa, ayakkabıları çok büyüktü ve üstelik bir de elden düşme bir tiyatro pelerini ve bastonu vardı. Yalnızca acayip değildi: Ben bu genç adamın acayip olmayı *oynamakta* olduğu izlenimine kapılmaktan kendimi alıkoyamıyordum. Tüm etki özenilmiş ve tasarlanmıştı. Ama neden kişi böyle bir etki oluşturmayı istesin?**

Aslında oldukça alıştırma yapmış bir aktördü, zira en azından annesinin ölümünden beri şu ya da bu rolü oynamıştı. Annesinin ölümünden önceki dönemden, "Yalnızca onun istediği şey ol-

* Danny Kaye (1913-1987), Amerikalı oyuncu, komedyen ve şarkıcı. (y.n.)

** Lionel Trilling'in muhteşem kısa öyküsündeki Tertian'a benzemiyor değildi hani.

dum," diyerek söz ediyordu. Onun ölümüne ilişkin söyledikleri ise şunlardı: "Hatırladığım kadarıyla oldukça memnun oldum. Belki biraz hüzünlendim; her neyse, en azından böyle düşürmek isterim." Annesi ölene kadar bütünüyle annesinin ondan olmasını istediği şey olmuştu. Onun ölümünden sonra ise, onun için kendisi olmak hiç de kolay olmamıştı. "Benliği" ve "kişiliği" dediği şeylerin tamamıyla iki ayrı şey olduğunu kabul ederek büyümüştü. Başka bir olasılığı asla ciddi bir şekilde düşünmemişti; başkalarının da benzer şekilde olduğunu sorgusuzca kabul etmişti. Kendisine ilişkin deneyimine dayanan genel insan doğası fikri, herkesin bir oyuncu olduğu şeklindeydi. Bunun yaşamını yöneten insanlar hakkındaki yerleşik kanaati olduğunun farkına varmak önemlidir. Bu onun annesinin istediği şey olmasını kolaylaştırıyordu, çünkü bu sayede tüm eylemleri sadece oynadığı şu ya da bu role ait oluyordu. Bu eylemlerin onun benliğine ait olduğu söylenebildiği durumda da onlar yalnızca "sahte bir benliğe", kendisinin değil *annesinin* istencine göre eyleyen bir benliğe aitti.

Onun benliği, eylemleri içinde ve içinden asla doğrudan açığa vurulmuyordu. Çocukluğundan bir yanda "*kendi benliği*" diğer yanda ise "annesinin ondan olmasını istediği şey," yani "kişiliği" ile çıkmış gibi görünüyordu; oradan başlamıştı ve (yalnızca kendisinin bildiği) kendi benliği ve diğer kişilerin onu gördükleri şey arasındaki bölünmeyi olabildiğince tam olarak gerçekleştirmeyi ideali ve ereği yapmıştı. Kendisine karşın kendisini daima utangaç, kendinin farkında ve yaralanabilir hissetmesi olgusu da bu yola daha da sürüklenmesine neden olmuştu. Daima bulabildiği bir rolü oynayarak bir ölçüde utangaçlığını, kendinin farkındalığını ve yaralanabilirliğini alt edebilmekteydi. Ne yaparsa yapsın kendisi olmadığı düşüncesiyle güven buluyordu. Böylece henüz bahsedilmiş bulunan aynı savunma biçimini kullanıyordu: anksiyeteyi hafifletme çabasıyla anksiyeteye sebep olan koşulları ağırlaştırmak.

Daima aklında bulundurduğu önemli bir nokta rol yapmakta olduğuydu. Genellikle, aklından çıkarmadığı, başka birini oynuyor olduğuydu, ama bazen kendisini (kendi benliğini) de oynuyordu: Yani basitçe ve kendiliğinden kendisi olmuyor, kendisi olmayı *oynuyordu*. İdeali, *kendisini asla başkalarına vermemekti*. Sonuç olarak oynadığı roller içinde başkalarına karşı en dolam-

baçlı aldatmacayı uyguluyordu. Ama kendisine karşı ideali, olabildiğince samimi ve dürüst olmaktı.

Varlığının tüm örgütlenmesi, iç "benliği" ile dış "kişiliğinin" ayrılığına dayanıyordu. Bu durumun, "kişiliği", yani başkalarıyla birlikte olduğundaki davranışları hiç de olağandışı görünmeden yıllarca sürmüş olması dikkate değerdir.

Dış görünüşü "kişiliğinin" hakiki "benliğinin" ifadesi olmayıp aslında büyük oranda bir kişileştirmeler dizisi olduğu gerçeğini açığa vurmuyordu. Okul günlerinin büyük kısmında kendisine biçtiği rol, keskin zekâlı, ama biraz da soğuk olan erken gelişmiş bir öğrenci rolüydü. Ama on beşine geldiğinde, söylediğine göre *"O* [şey], edepsiz bir dile sahip olduğundan" bu rolün gözden düştüğünü fark etti. Dolayısıyla bu rolü "iyi notlu", daha hoşa gidebilecek bir karakterle değiştirmeye karar verdi.

Yine de varlığının bu örgütlenmesini sürdürme çabaları iki şekilde tehdit ediliyordu. İlki onun için ciddi bir sorun oluşturmuyordu. Bu kendiliğinden olma riskiydi. Bir oyuncu olarak daima oynadığı rolden ayrı olmak istiyordu. Bu sayede, ifadelerini ve eylemlerini bilinçli bir şekilde kontrol edebiliyor, onların başkalarının üzerindeki etkilerini titizlikle hesaplayabiliyor ve kendisini durumun hâkimi olarak hissedebiliyordu. Kendiliğinden olmak tam bir aptallıktı; kendini başka kişilerin insafına bırakmaktı.

İkincisi daha gerçek ve hesaplayamadığı bir tehditti. Eğer onu bana getiren kişisel bir yakınma kaynağı varsa, bu gerçekten tüm yaşama tekniğini bozmaya başlayan bu tehdit üzerine temellenmişti.

Tüm çocukluğu boyunca ayna önünde rol yapmaktan çok hoşlanmıştı. Ayna önünde rol yapmayı sürdürüyordu, ama bu özel örnekte kendisine oynadığı rolün içine çekilmeye (kendiliğinden olmaya) izin verdi. Bu da felaketi oldu. Aynanın önünde oynadığı roller hep kadın rolleriydi. Annesinin saklanan giysilerini giyiyor, büyük trajedilerden alınma kadın rollerini oynuyordu. Bir süre sonra kadın rolü oynamaktan kendini alamadığını fark etti. Kendisini zorlanımlı bir şekilde bir kadın gibi yürürken, bir kadın gibi konuşurken, hatta bir kadının görebileceği ve düşünebileceği gibi görürken ve düşünürken buluyordu. Halihazırdaki durumu buydu ve fantastik giyim tarzını da buradan hareketle açıklıyordu. Ona göre, bu şekilde davranmaya ve giyinmeye sürüklenmesi

sadece eylemlerini değil, "kendi" benliğini bile yutmakla ve onu, üzerine titrediği varlığının kontrolünü ve hâkimiyetini elinde bulundurma gücünden yoksun bırakmakla tehdit eden kadınsı kısmını durdurmanın tek yoluydu. Kendisinin nefret ettiği ve herkesin dalga geçtiğini bildiği bu rolü oynamaya neden sürüklendiğini anlayamıyordu. Ama bu "şizofrenik" rol içinde bulunan ve daima dışarı çıkan kadın tarafından tamamen yutulmaktan kaçmak için bildiği tek sığınaktı.

Bu sonraki sayfalarda tartışılacak kişi tipidir. Bu şizoid örgütlenme tipini daha ayrıntılı ele almadan, David'in en "tipik" örneği olduğu kişi tipini anlamanın imkânsız olacağı açıktır. David' in vakasında, onun "kendi" benliğinin doğasını, bu benliğin onun "kişiliği"yle ilişkisini, "benlik farkındalığının" ve "yaralanabilirliğin" onun için önemini, kasıtlı kişileştirmelerinin anlamını, yabancı bir "kişiliğin", görünüşte özerk ve onun kontrolünün dışında onun "kişiliği" içine zorla girerek onun "kendi" benliğinin varoluşunu bile tehdit etmeye başlamasını daha ayrıntılı olarak betimlemek zorundayız.

Merkezi bölünme David'in "kendi benliği" dediği şey ile "kişiliği" diye adlandırdığı şey arasındadır. Bu ikiye bölünmeyle tekrar tekrar karşımıza çıkar. Bireyin çeşitli şekillerde adlandırdığı "kendisinin", "iç", "hakiki", "gerçek" benliği, David'in "kişiliği" olarak adlandırdığı, başkası tarafından gözlemlenebilen tüm etkinliklerden ayrılmış olarak yaşantılanır. Bu "kişiliğe", bireyin "sahte-benliği" ya da "sahte-benlik dizgesi" denebilir. Bir *sahte-benlik dizgesinden* bahsedilebileceğine ilişkin öne süreceğim neden, böylesi bireylerin takındığı persona, sahte-benlik, mask ya da "çehre"nin, hiçbirinin kendisine ait kuşatıcı bir "kişiliğe" sahip olacak ölçüde gelişmemiş çeşit kısmi-benliklerin bir alaşımından ibaret olmasıdır. Böylesi bir kişiyle yakın bir tanışıklıkta, onun gözlemlenebilir davranışının her türden zorlanımlı eylemlerle kasıtlı kişileştirmelerden oluştuğu ortaya çıkar. Tek bir sahte-benliğin değil, herhangi biri tam olarak gelişse bir kişilik oluşturabilecek, yalnızca kısmi olarak işlenmiş birçok kısmın bulunduğuna tanık olunur. Bu yüzden bu öğelerin toplamını sahte-benlik dizgesi ya da sahte-benlikler dizgesi olarak adlandırmak en uygun adlandırma olacaktır.

Böylesi bir şizoid örgütlenmede "benlik", genellikle az ya da çok cisimleşmemiş durumdadır. Zihinsel bir varlık olarak yaşantılanır. O Kierkegaard'ın "kapalılık" diye adlandırdığı duruma girer. Bireyin eylemleri benliğinin dışavurumları olarak hissedilmez. David'in "kişiliği" diye adlandırdığı, benimse onun sahte-benlik dizgesi diye adlandırılmasını önerdiğim her şey olan eylemleri, ayrılır ve kısmen özerkleşir. Benlik, sahte-benliğin ya da benliklerin yapıp ettiklerine katılıyor olarak hissedilmez; bu benliğin ya da benliklerin eylemleri, gittikçe sahte ve yararsız olarak hissedilir. Öte yandan kendisine kapanmış benlik, kendisini "hakiki" benlik, personayı ise sahte olarak hisseder. Birey yararsızlıktan, kendiliğindenlik eksikliğinden yakınır, ama kendiliğindenlik eksikliğini özenle geliştiriyor ve böylece yararsızlık hissini artırıyor olabilir. Birey, gerçek olmadığını, gerçekliğin dışında olduğunu ve gerçekten yaşayan olmadığını söyler. Varoluşsal açıdan tamamen haklıdır. Benlik kendisinin aşırı farkındadır ve çoğunlukla aşırı eleştirel şekilde sahte-benliği gözler. Öte yandan sahte-benlik ya da persona örgütlenmesinin özelliği, son derece eksik bir farkındalık içinde genellikle eksik bir varoluştur. Yine de benlik, sahte-benlik dizgesinin ya da onun tikel bir kısmının her yere yayılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu hisseder (krş. David'in kadın kişileştirmesinden korkusu).

Bu durumdaki birey, değişmez bir dehşetle, sözcüğün tam zıt anlamıyla, yani öteki tarafından gözlem altında tutulduğu hissini kasteden anlamıyla, "benliğinin farkında"dır (bkz. 7. Kısım).

Kişinin kendisiyle ilişkisinin farklı veçheleri arasındaki ilişkilerdeki değişimler, değişmez olarak, onun kişiler-*arası* ilişkileriyle bağlantılıdır. Bu durum oldukça karmaşıktır ve her kişide asla aynı değildir.

Bireyin kendisiyle ilişkisi bir sahte-kişiler arası ilişkiye dönüşür ve benlik, sahte-benliklere sanki onlar kişiliksizleştirdiği başka kişilermiş gibi davranır. Örneğin David, hoşlanılmadığını sezdiği bir rolden söz ederken, "O [şey] edepsiz bir dile sahipti," diyordu. Benlik, içeriden konuşulanları ve yapılanları seyreder ve sanki bunları yapan başka biriymişçesine bunları konuşandan ve yapandan iğrenir. Bütün bunlarda, kişilerin ve şeylerin dışarıdaki dünyasına başvurmadan, bireyin içindeki kişiler ve şeylerle ilişki kurma çabası bulunur. Birey kendi içinde bir mikrokozmos geliş-

tirir; ama elbette, bu otistik, özel, birey-içre "dünya", gerçekte var olan tek, paylaşılan dünya için uygun bir ikame değildir. Zaten eğer uygun bir proje olsaydı, psikoza gerek kalmazdı.

Bu tür bir şizoid birey, başkalarıyla yaratıcı bir ilişkiye girmeden, başka kişilerin ve dış dünyanın etkin mevcudiyetini gerektiren ilişki tarzlarına başvurmadan kendi varlığı içinde kapanarak, *bir* bakıma, tümgüçlü olmaya çalışmaktadır. Gerçekdışı, imkânsız bir şekilde, kendisi kendisine bütün kişiler ve şeyler gibi görünür. Bunun hayali yararı, hakiki benliğin güvenliği, yalıtılması ve böylece başkalarından özgür olma, kendine yeterlilik ve kontroldür.

Bu noktada değinilebilecek gerçek dezavantajlarsa, bu projenin imkânsız olması ve sahte bir umut olarak kalıcı bir umutsuzluğa yol açmasıdır; ikincileyin de sürekli bir yararsızlık hissinin kaçınılmazlığıdır, zira sahte-benlik dizgelerinin sözde etkinliklerine (David vakasında olduğu gibi, başka bir persona olmak dışında) katılmayı reddeden saklı kapalı benlik, sadece "zihinsel" olarak yaşamaktadır. Üstelik yalıtılmış bu kapalı benlik, dış deneyim tarafından zenginleştirilememekte ve bu yüzden de, tüm iç dünya, bireyin kendisini sadece bir vakum olarak hissettiği noktaya varıncaya kadar yoksullaşmaktadır. O zaman her şeyi yapabilme ve her şeye sahip olma hissi, tümgüçsüzlük ve boşluk hissiyle yan yana var olmaktadır. Bir zaman kendi içinde, *burada* sahip olduğu zenginlikle karşılaştırıldığında önemsiz ve sıradan olduğunu düşünerek hor gördüğü *orada* akıp giden yaşamın esas olarak "dışında" olduğunu hissedebilen birey, içindeki ölülüğün dehşetiyle şimdi yeniden yaşamın içinde olmayı ve yaşamı içine almayı özlemektedir.

Bu tip şizoid bireyin anlamamız gereken can alıcı özelliği maruz kaldığı anksiyetelerin doğasıdır. Daha önce bu anksiyetelerin aldıkları bazı biçimlerin ana hatlarını zaten terimleştirmiştik: yutulma, içe patlama, özgürlük ve içsel özerklik yitimi korkusu; kısaca, öznelliği olan bir insandan taşlaştırılarak bir taşa, bir o'ya [şey'e], bir mekanizmaya, bir şeye dönüştürülme korkusu.

Bu anksiyetelerin şizoid örgütlenmenin gelişmesiyle nasıl güçlendirildiğini hâlâ araştırmamız gerekiyor.

Benlik, bedeni ve onun edimlerini kısmi olarak terk ettiği ve zihinsel etkinlik içine çekildiğinde kendisini, belki bedenin için-

de bir yerde lokalize olmuş bir kendilik olarak yaşantılar. Başkalarıyla herhangi türden bir ilişki, benliğin kimliğine yönelik bir tehdit olarak yaşantılandığı için, bu çekilmenin kısmen onun varlığını muhafaza etme çabası olduğunu önerdik. Benlik, sadece saklandığında ve yalıtıldığında kendini güvende hisseder. Böylesi bir benlik, elbette, başka kişilerin bulunduğu veya bulunmadığı bir zamanda yalıtlanabilir.

Ama bu işe yaramaz.

Hiç kimse kendisini bir başka kişinin bakışı karşısında şizoid bireyden daha korunmasız, daha "yaralanabilir", daha "incinebilir" hissetmez. Başkalarınca görüldüğünün şiddetle farkında ("özbilinçli") olmadığında, ortaya çıkan anksiyeteden iki yöntemden birini kullanarak geçici olarak kaçınabilir. Ya öteki kişiyi bir şeye dönüştürür ve bu şeye yönelik hislerini kişiliksizleştirir veya nesnelleştirir ya da kayıtsız bir tutum takınır. Kişinin kişiliksizleştirilmesi ve/veya kayıtsızlık tavrı yakından ilişkili olsa da tamamen özdeş değildir. Kişiliksizleştirilmiş kişi kullanılabilen, manipüle edilebilen, üzerinde eylemde bulunulabilen bir şeydir. Yukarıda belirttiğimiz gibi (1. Bölüm), bir *kişiye* karşıt olarak bir *şeyin* özsel özelliği, şeyin kendine ait bir öznelliğinin olmaması, bu nedenle de ilişkide karşılıklı niyetlerden söz edilememesidir. Kayıtsızlık tavrında ise kişiye veya şeye ilgisiz ya da umursamaz bir şekilde, sanki bir anlamı, bir önemi yokmuş, nihai olarak da hiç yokmuş gibi davranılır. Kişi eksi öznellik hâlâ önemli olabilir. Şey hâlâ pek çok şeye konu olabilir. Kayıtsızlık kişilerin ve şeylerin anlamı olduğunu inkâr eder. Taşlaştırma, hatırlayalım, Perseus'un düşmanlarını öldürme yöntemlerinden biriydi. Meduza'nın başındaki gözlerin aracılığıyla onları taşa döndürüyordu. Taşlaştırma bir öldürme yoludur. Elbette kişi, kendi varoluşundan yeterince eminse, başka bir kişinin onu bir kişi değil de bir şey olarak gördüğünü ya da ona bir kişi olarak değil de bir şey olarak davrandığını hissetmesi kendi başına korkutucu olmak zorunda değildir. Bu yüzden "normal" kişi için başka birinin gözünde bir şey olması katastrofik bir tehdidi temsil etmez; ama şizoid birey için her göz çifti, içindeki kararsız yaşama yeteneğine sahip bir şeyi zayıflatma ya da gerçekten öldürme gücü olduğuna inandığı bir Meduza başındadır. Bu yüzden başkalarını taşa dönüştürerek kendisinin taşlaştırılmasını önlemeye çalışır. Bunu

yaparak kendini bir ölçüde güvende hisseder.

Toparlarsak, şizoid birey, bedeninin bir kısmını yitirmeye karşı savunmalar oluşturmuyor. Onun tüm çabası daha çok *benliğini* muhafaza etme çabasıdır. Bu, işaret ettiğimiz gibi, tekinsiz bir şekilde tesis edilir; birey, var-olmayana, William Blake'in son uğrakta "kaotik hiçlik" diye betimlediği şeye dağılacağı korkusuna maruzdur. Özerkliği yutulmayla tehdit edilmektedir. Öznelliğini ve yaşarlık hissini yitirmeye karşı kendisini korumak zorundadır. Boş olduğunu hissettiği sürece, başkalarının dolu, tözsel ve yaşayan gerçekliği, onun benliğini tamamen yok etmek ve silmekle tehdit eden içe patlayıcı ve dizginlenemez bir tecavüzdür – tıpkı bir gazın bir vakumu ortadan kaldırması ya da suyun fışkırarak boş bir barajı tamamen doldurması gibi. Şizoid birey gerçek yaşayan kişilerle gerçek yaşayan bir diyalektik ilişkiden korkar. Kendisini ancak kişiliksizleştirilmiş kişilerle, kendi fantazilerinin hayaletleriyle (imagolarla), belki şeylerle, belki hayvanlarla ilişkilendirebilir.

Bu nedenle betimliyor olduğumuz şizoid halin, kararsızca yapılanmış bir varlığı muhafaza etme girişimi olarak anlaşılabileceğini öneriyoruz. Daha sonra varlığın temel öğelerinin ilk yapısallaşmasının, erken çocukluk döneminde olduğunu önereceğiz. Normal koşullarda bu (örneğin zamanın sürekliliği, benlik ve benlik-olmayan, fantazi ve gerçeklik arasındaki ayrım gibi) temel öğelerde kati bir kararlılık olacak şekilde meydana gelir; bundan sonra da bu durum verili kabul edilir: Bu kararlı temel üzerinde, kişinin "karakteri" dediğimiz şey içinde önemli oranda bir esneklik payı olabilir. Diğer yandan şizoid karakter yapısı içinde, temellerin atılışında bir güvensizlik ve üst yapıda bunu telafi etmeye yönelik bir katılık vardır.

Bireyin varlığının tümünü savunmak mümkün değilse, bu durumda birey savunma hattını kendisini ana kalenin içine kapatana kadar geriye çeker. "Benliği" dışında kalan her şeyi hesaptan düşmeye hazırdır. Ama buradaki trajik paradoks şudur: Benlik ne kadar bu şekilde savunulursa o kadar yok edilir. Şizofrenik koşullarda benliğin görünür nihai tahribi ve dağılışı, (hayali ya da gerçek) düşmanlardan gelen dış saldırılarla değil, bizzat iç savunma manevralarının neden olduğu yıkımla olur.

5

Şizoid Durumda İç Benlik

Dünyanın ıstıraplarından uzak tutabilirsin kendini, böyle yapmakta özgürsün ve senin doğana kalmıştır bu, ama kaçınabileceğin bir ıstırap varsa bu belki tam da bu kendini uzak tutuştur. – Franz Kafka

Burada tasvir edilen şizoid durumda, benlik ve beden arasında kalıcı bir ayrılma vardır. Bireyin hakiki benliği olarak gördüğü şey, az ya da çok, cisimleşmemiş olarak yaşantılanırken buna karşılık bedensel deneyim ve eylemler de sahte-benlik dizgesinin parçası olarak hissedilir.

Artık bu bölünme içindeki iki ögeyi ve bunların birbirleriyle ilişkisini daha ayrıntılı ele almak durumundayız. İlkin, zihinsel veya cisimleşmemiş benliği ele alalım. Benliğin bedenden geçici olarak çözülmesinin normal kişilerde de meydana geldiği iyi bilinen bir olgudur. Genel olarak bunun kendilerini fiziksel hiçbir kaçışın bulunmadığı tehdit edici bir deneyim içinde bulan çoğu kişinin kullandığı bir tepki olduğunu söyleyebiliriz. Toplama kamplarındaki mahkûmlar bu şekilde hissetmeye *çalışmışlardı,* zira bu kamplar ne mekânsal bir çıkışa ne de belli bir zaman dönemi sonunda olabilecek bir çıkışa izin veriyordu. Tek çıkış yolu vardı: Benliğin "içine" ve bedenin "dışına" psişik bir çekilme. Bu çözülmeye karakteristik olarak, "Bu bir rüya olmalı", "Bu gerçek olamaz", "Bu doğru olamaz", "Hiçbir şey bana dokunamaz", "Anlayamıyorum", "Bu bana olmuyor" gibi düşünceler, yani çevreye yabancılaşma ve gerçeklikten uzaklaşma hisleri eşlik eder. Beden dıştan normal bir şekilde eylemlerini sürdürür olabilir, ama içten onun kendi kendine, otomatik olarak eylemde bulunduğu hissedilir.

Bununla birlikte, deneyimin rüya-doğasına veya gerçekdışılığına ve eylemin otomatik doğasına rağmen, benlik "uykulu" olmaktan uzaktır; gerçekte aşırı uyanıktır ve olağandışı berrak bir şekilde gözlemliyor ve düşünüyor olabilir.

Benliğin bedene geçici olarak yabancılaşması rüyalarda temsil edilebilir.

Evlilik tarihi hızla yaklaşan ve evlilikten korkmak için nedenleri olan on dokuz yaşında bir kız, rüyasında kendisini, kendi kendine hareket eden bir arabanın arka koltuğunda görmüştü. Bu kız esas olarak şizoid bir kişi değildi, ama tikel bir duruma şizoid bir savunmayla tepki gösteriyordu.

R. tedaviye başlamadan kısa bir süre önce bir rüya görmüştü. Rüyasında bir otobüsün sürücü platformundaydı. Otobüste sürücü yoktu. Atladı ve otobüs akıbeti parçalanma olan hareketine devam etti. Bu rüyanın ışığı altında dört aylık psikoterapiden sonra görmüş olduğu rüya, bir ölçüde istenilen yönde bir değişikliğin belirtisi olarak değerlendirilebilir. "Bir otobüsün peşinden koşuyorum. Aniden otobüsün sürücü platformunda buluyorum kendimi, ama aynı zamanda da otobüsün peşinden koşuyorum. Otobüste bulunan kendimle birleşmeye çalışıyorum, ama otobüsü bir türlü yakalayamıyorum. Bundan çok korktuğumu hissettim."

Bu yaygın geçici çözülme deneyimine ilişkin örnekleri çoğaltabiliriz. Bazen kasıtlı olarak devreye sokulur; daha çok da bireyin kontrolünün dışında gelişir. Ama burada ele alınan hastalarda, bölünme, sadece özgül bir büyük tehlike karşısında geliştirilip, tehlike geçtiğinde geri döndürülebilen geçici bir tepki değildir; aksine yaşama karşı temel bir yönelimdir. Bu hastaların yaşamları geriye doğru izlense, aslında onların yola daha bebekliğin erken aylarından itibaren bu bölünmeyle yola çıktıkları bulgulanır. "Normal" birey, her şeyin varlığını tehdit ettiğini ve hiçbir gerçek kaçış yolunun olmadığını hissettiği bir durumda, bu durumdan fiziksel olmasa da zihinsel olarak kaçmaya çalışmak için şizoid bir hal geliştirir: Bedenin yaptıklarını ya da bedenine yapılanları yansız ve edilgen bir şekilde seyreden zihinsel bir gözlemciye dönüşür. "Normal"de böyle ise, dünya-içinde-var-olma tarzı sürekli olarak bu bölünme doğasında gerçekleşen bireyin, bize göre değilse bile, ona göre, varlığının her taraftan tehdit edildiği ve hiçbir çıkış yolunun olmadığı bir dünyada yaşıyor olduğunu varsaymak

en azından mümkündür. Gerçekten de böylesi bireyler için geçerli olan durum budur. Onlar için dünya demir çubukları olmayan bir hapishane, dikenli telleri olmayan bir toplama kampıdır.

Paranoyağın özgül zalimleri vardır. Birisi ona karşıdır. Beynini çalmak için bir komplo kurulmuştur. Zihin ışınları salan bir makine beynini sulandırmak ya da uyurken ona elektrik şoku vermek için yatak odasının duvarına saklanmıştır. Betimliyor olduğum kişi, bu aşamada, *gerçekliğin kendisi tarafından kendisine zulmedildiğini hisseder.* Var olduğu gibi dünya ve var oldukları gibi başka kişiler tehlikelidir.

O zaman benlik, cisimsizleşerek dünyayı aşmaya ve böylece güvende olmaya çabalar. Ama benlik, tüm deneyim ve etkinliğin dışında olduğu hissini geliştirmeye meyleder; böylece bir vakuma dönüşür. Her şey orada, dışarıdadır; hiçbir şey burada, içeride değildir. Dahası dünyayı kendisinden uzak tutma ihtiyacı, tüm orada olanlardan ve yok edilmekten duyulan endişeyi hafifletmekten ziyade güçlendirir. Buna rağmen birey aynı zamanda dünyaya katılmayı her şeyden daha çok özleyebilir. Bununla birlikte, böylesi bir katılım durumunda birey, vakumunun yok edileceğinden, yutulacağından ya da boşlukta bir aşkınlık olsa bile benliğinin aşkınlığının idamesiyle eşitlenmeye başlanmış olan kimliğini/özdeşliğini başka bir şekilde yitirmekten korktuğu için, benliğin en büyük özlemi en büyük zayıflığı olarak hissedilir; ve bu zayıflığa kapılmak onun en büyük endişesi olur.

Benliğin bu ayrıklığı, benliğin bireyin ifadeleri ve eylemleri içinde asla doğrudan açığa vurulmaması ve onun hiçbir şeyi kendiliğinden veya dolaysızca yaşantılamaması anlamına gelir. Benliğin ötekiyle ilişkisi hep mesafelidir. Algılama ve eyleme gibi temel bakımlardan bile, birey, öteki ve dünya arasındaki doğrudan ve dolaysız ilişkiler, tamamıyla anlamsız, yararsız ve sahte olmaya başlar. Buna zıt olan alternatif ilişki durumunu şematik olarak gösterebiliriz.

Bu durumda benlik tarafından algılanan nesneler gerçek olarak yaşantılanır. Benliğin faili olduğu düşünceler ve duygular canlıdır ve anlamlıdır. Benliğin giriştiği eylemlerin sahici olduğu hissedilir.

Birey kendisi ve öteki arasındaki bütün ilişkileri, varlığı içindeki "kendisi" olmayan bir dizgeye havale ederse, o zaman dünya,

gerçekdışı olarak yaşantılanırken bu dizgeye ait her şey de sahte, yararsız ve anlamsız olarak hissedilir.

Herkes şu ya da bu zamanda bir ölçüde, böylesi bir yararsızlık, anlamsızlık ve amaçsızlık duygu durumlarına maruz kalır, fakat şizoid bireylerde bu duygu durumu özellikle inatçıdır. Bu duygu durumları algı kapılarının ve/veya eylem yollarının benliğin kumandasında olmaması, fakat, sahte bir benlik tarafından sürdürülmesi ve yürütülmesi olgusundan doğar. Algıların gerçekdışılığı ve tüm etkinliğin anlamsızlığı ve sahteliği, sahte bir benliğin –"hakiki" benlikten kısmen çözülmüş, dolayısıyla bireyin başka kişilerle ve dünyayla ilişkililiğine doğrudan katılmaktan dışlanmış bir dizgenin– komutasında olan algı ve etkinliğin zorunlu sonuçlarıdır. Böylece bireyin kendi varlığı içinde sahte bir ikilik yaşantılanır. Birey, dünyayı bütünlüklü bir benlikle karşılamak yerine, dünyadaki kişilerle ve şeylerle olan dolaysız bağını reddederek kendi varlık parçasını reddeder:

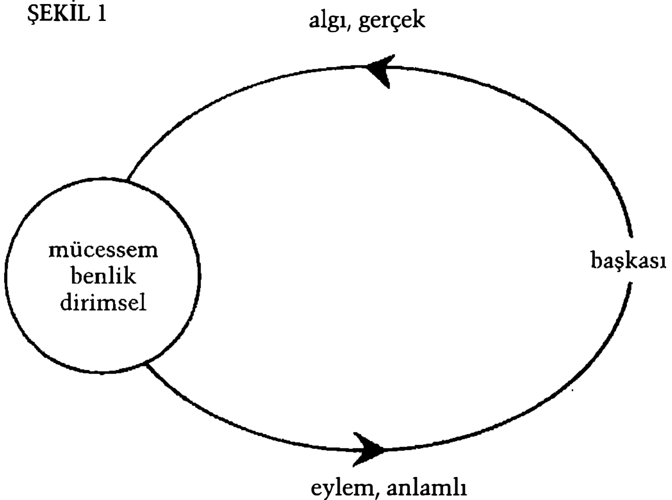
durum

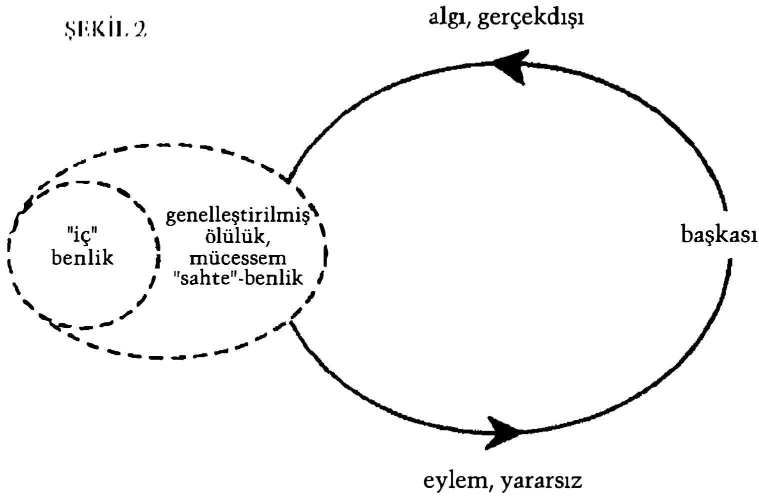
(benlik/beden) ⇔ başkası

yerine

benlik ⇔ (beden-başkası)

ŞEKİL 1

O halde benlik, gerçek şeylerle ve gerçek kişilerle doğrudan bir ilişkiye sahip olmaktan men edilir. Bu hastalarda meydana geldiğinde, benliğin kendi gerçekliği, yaşarlığı ve kimliği/özdeşliği hissini muhafaza etme savaşına şahit olunur. Birinci şemada iyicil bir döngü bulunmaktadır. *Dünya ve benliğin gerçekliği, benlik ve başkası arasındaki doğrudan ilişkiyle karşılıklı olarak güçlendirilir.* Şekil 2'de kısır bir döngü vardır. Bu diyagramdaki her öğe, gittikçe daha çok gerçekdışı ve ölü olarak yaşantılanmaya başlar. Sevgi men edilir ve onun yerini endişe alır. Nihai etki her şeyin tamamen durması deneyimidir. Hiçbir şey devinmez; hiçbir şey yaşamaz; benlik dahil her şey ölmüştür. Ayrıklığıyla benlik, dolu bir gerçeklik ve yaşarlık deneyiminden men edilir. Benlik ve ötekinin karşılıklı zenginleştiği *yaratıcı ilişki* (iyicil döngü) diyebileceğimiz ilişki imkânsızlaşırken bunun yerine bir süre için etkili ve pürüzsüz şekilde işliyor gibi görünse de aslında içinde hiç "yaşam" olmayan bir etkileşim *(steril ilişki)* ikame edilir. Bir ben–sen ilişkisi yerine bir sözde-o-o etkileşimi söz konusudur. Bu etkileşim ölü bir süreçtir.

İç benlik, (görünüşte) ödünleyici bazı yararlarla yaşamaya çabalar... Böylesi bir benlik bazı idealleri aziz tutar. Bunlardan biri, öğrenci David'de çok açık görünen içsel dürüstlüktür. Ötekiyle

tüm ilişkiler hile ve ikiyüzlülükle doluyken, birey kendisiyle ilişkisinde bütünüyle samimi, dürüst, içten olmaya çalışır. Başkalarından her şey saklanılırken kendisinden hiçbir şey saklanılmamalıdır. Bu durumda benlik, her şeyi ve her bir şeyi dışlayan "kendisini kendisiyle ilişkilendiren bir ilişki"* kurmaya çalışır. Burada benliğin içindeki ikincil bölünmenin tohumlarına sahibiz. Bireyin varlığı "hakiki" ve "sahte" benlikler olarak yarıldığında, biraz önce işaret edildiği gibi, hakiki ve sahte-benlikler gerçekliklerini yitirirler, fakat buna karşılık her ikisi de kendi içlerinde alt-dizgelere bölünürler. Böylece benliğin kendisiyle sahip olduğu ilişkide, aracılığıyla iç benliğin kendisiyle sadomazoistik bir ilişki içinde bölündüğü ikinci bir ikiliğin gelişimine tanık olunur. Bu meydana geldiğinde, önerdiğimiz gibi, ilk olarak kararsız bir kimlik/özdeşlik hissine sıkıca sarılmanın bir aracı olarak doğmuş olan iç benlik hangi kimlikle yola çıkmak zorunda kaldığını bile yitirmeye başlar. (Klinik örnekler için bkz. özellikle 9. Kısımdaki Rose, s. 174.)

Ötekiyle etkileşimin ikamesi, bireyin, endişesinin sevgiyle yatıştırılamadığı korkutucu bir dünya içinde yaşamaya başlamasıyla sonuçlanır. Birey dünyadan ürker, herhangi bir çarpmanın bütünsel, içe patlamalı, nüfuz edici, parçalayıcı ve yutucu olacağından korkar. Kendinden bir şeyin "gitmesine" izin vereceğinden, kendinden çıkacağından, kendisini herhangi bir deneyim içinde yitireceğinden, vb. korkar, çünkü o zaman bitirilecek, tüketilecek, boşaltılacak, soyulacak, emilerek kurutulacaktır.

Bu yüzden benliğin yalıtımı, kontrol ihtiyacının doğal bir sonucudur. Böylesi bir kişi, bir şeyin kendisine verilmesinden ziyade *çalmayı* yeğler. Onun hissettiği şekliyle söylersek kendisinden bir şey çaldırmaktan ziyade vermeyi yeğler; yani ona neyin veya kimin geldiğiyle ondan neyin veya kimin ayrıldığının kontrolünü elinde bulundurmak zorundadır. Bu savunma dizgesi, –bize göre– birincil ontolojik güvenlik eksikliğini telafi etmek için özenle geliştirilir. Kendi varlığından emin olan birey, böylesi önlemlere başvurmaya gerek duymaz. Bununla birlikte, tehlikenin dışında ve doğrudan deneyimi ve eylemi uzaktan kontrol eden

* Kierkegaard'ın *Ölümcül Hastalık*'taki (1954) deyişi; ama burada oldukça farklı yan anlamlarla birlikte kullanılmıştır.

aşkın bir benliği sürdürme çabası, görünüşteki kazançlardan daha ağır basan istenmeyen sonuçlara yol açabilir.

Benlik, yalıtımını ve ayrıklığını sürdürürken, ötekiyle yaratıcı bir ilişkiye girmediği ve başkaları tarafından doğrudan gözlenemeyen veya başkalarına doğrudan ifade edilmeyen fantazi, düşünce, bellek betileriyle (imago'larla) meşgul olduğu için, (bir anlamda) her şey mümkün hale gelir. Sahte-benlik dizgesinin karşılaştığı başarılar ya da başarısızlıklar ne olursa olsun, benlik bağıtsız ve tanımsız kalabilir. Fantazide, benlik herhangi bir yerde, herhangi biri olabilir, herhangi bir şey yapabilir, her şeye sahip olabilir. Böylece o tümgüçlü ve tamamen özgür olur – ama yalnızca fantazide. Gerçek bir projeye bağlandığı anda küçük düşmekten acı duyar – illa ki bir başarısızlıktan dolayı değil, sırf kendini zorunluluğa ve olumsallığa tabi kılmak zorunda kaldığı için. Yalnızca fantazide tümgüçlü ve özgürdür. Bu fantastik tümgüçlülüğe ve özgürlüğe ne kadar kapılırsa gerçekte o kadar zayıf, çaresiz ve bağlı hale gelir. Tümgüçlülük ve özgürlük yanılsaması sadece fantazi içindeki kapanmışlığının sihirli çemberinde sürdürülebilir. Ve bu tutumun gerçekliğin en küçük bir müdahelesiyle dağılmaması için fantazi ve gerçekliğin birbirinden ayrı tutulması gerekir.

Sartre bu bölünmeyi *İmgelemin Psikolojisi*'nde çok güzel bir biçimde ifade eder:

> (...) içimizde iki ayrı benliği tanıyabiliriz: Eğilimleri ve arzularıyla imgesel benlik – ve gerçek benlik. Şiddet imgeleminin kişileri, imgesel sadistler ve mazoşistler vardır. Her bir anda, imgesel benliğimiz, yerini gerçek benliğe bırakarak, parçalara ayrılır ve gerçeklikle temasını yitirir. Çünkü gerçek olan ile imgesel olan doğaları gereği birlikte var olamazlar. Söz konusu olan birbirine indirgenemez olan iki tür duygu ve eylem, iki tür nesnedir.
>
> Dolayısıyla, imgesel ya da gerçek bir yaşam sürdürmeyi yeğlemelerine göre bireylerin iki büyük kategori içinde sınıflandırılabileceklerini düşünebiliriz. Ama imgeseli yeğlemenin ne anlama geldiğini anlamalıyız. Bu, hiç de bir tür nesneyi diğer bir nesneye yeğleme meselesi değildir. Örneğin şizofrenik ve marazi düşçülerin genel olarak, yaşamlarının gerçek içeriğini gerçekdışı, daha çekici, daha parlak bir içerikle ikame etmeye çalıştıklarına ve imgelerine sanki edimsel olarak var olan edimsel nesnelermiş gibi tepkide bulunarak imgelerinin gerçekdışı karakterini unutınaya çalıştıklarına inanmamamız gerekir. İmge-

seli yeğlemek yalnızca, var olan vasatlığa karşı, gerçekdışı *doğalarına rağmen* bir zenginliği, bir güzelliği, bir imgesel lüksü yeğlemek değildir. Ama aynı zamanda sırf imgesel doğaları için de "imgesel" duyguları ve eylemleri benimsemektir. Seçilen yalnızca şu ya da bu imge değil, ima ettiği her şeyle birlikte imgesel haldir; yalnızca gerçeğin içeriğinden (yoksunluk, ketlenmiş sevgi, girişim başarısızlığı, vs.) bir kaçış değil, gerçeğin kendisinin biçiminden, karakterinden, bizden talep ettiği tepki türünden, eylemlerimizi nesnelere uyarlamaktan, algının tüketilemezliğinden, onların bağımsızlığından, duygularımızın kendilerini geliştirme tarzlarından da bir kaçıştır. (1950, s. 165-6)

Fantazi ve gerçeklik arasındaki bu bölünme Minkowski'nin otizm kavramının esasını oluşturur.

Ama gerçeklikte edimde bulunmayıp yalnızca fantazide edimde bulunan kişinin *kendisi gerçekdışılaşır.* Bu kişi için edimsel "dünya" büzülür ve yoksullaşır. Fiziksel dünyanın ve başka kişilerin "gerçekliği"nin, imgelemin yaratıcı alıştırması için bir gıda olarak kullanılınası sona erer; dolayısıyla bu "gerçeklik" kendi içinde gittikçe daha az anlamlı olmaya başlar. Fantazi ya bir ölçüde gerçeklikte cisimleşmediği ya da "gerçekliğin" iç-itimleriyle zenginleştirilmediği için gittikçe daha çok boş ve uçucu hale gelir. Gerçeklikle ilişkililiği zaten zayıf olan "benlik," kendi hayaletleriyle (imago'larıyla) olan fantastik ilişkiye ne kadar çok bağlandıkça o kadar çok fantastikleşir ve gittikçe daha az bir gerçeklik-benliği olur.

Fantazi ve gerçeklik arasında iki yollu açık bir devre olmadan, fantazide, her şey mümkün hale gelir. Fantazideki yıkıcılık, telafi edici onarım isteği olmadan sürer, çünkü koruma ve düzeltmeyi kışkırtan suçluluk hissi tazyikini kaybeder. Böylece fantazideki yıkıcılık, dünya ve benlik, fantazide toz ve küle dönene kadar denetimsizce ve öfkeyle sürebilir. Şizofrenik halde dünya harap ve benlik (görünüşte) ölüdür. Hiçbir çılgın etkinlik, yaşamı geri getirme gücüne sahip gibi görünmez.

Bu yüzden ortaya çıkan şey, istenilenin tam tersi bir etkiye sahiptir. Gerçek kurbağalar hayali bahçeleri istila eder* ve hayaletler gerçek sokaklarda dolaşır. Böylece başka bir şekilde, benliğin kimliği yine tehlikeye atılmış olur.

* Marianne Moore, *Collected Poems.*

Benliğin yalnızca kendisiyle ilişkili olduğunu söylemek tam doğru değildir. Bunu, bir bakımdan sınırlamak, başka bir bakımdan ise genişletmek gereklidir. Doğrudan ve dolaysız bir ilişkiden söz ettiğimizi açıkça belirterek bu önermeyi zaten sınırlamıştık. İmkânsız hale gelen ötekiyle, hatta kişinin varlığının benliğin yerleşim bölgesi dışındaki veçheleriyle doğrudan ve dolaysız ilişkidir. Örneğin yaşamını dıştan görece "normal" bir seyirde sürdürürken bir yandan da bu içsel bölünmeyi yürüten bir hastanın asli yakınması karısıyla asla cinsel ilişkiye giremeyip yalnızca kendisinin ona ilişkin imgesiyle cinsel ilişkiye girebildiği şeklindeydi. Yani bedeni onun bedeniyle fiziksel ilişkiye giriyordu, fakat bu ilişki sürerken zihinsel benliği bedeninin yaptıklarını sadece seyrediyor ve/veya kendisini, imgeleminin bir nesnesi olarak karısıyla cinsel ilişkiye giriyor olarak imgeliyordu. Bu şekilde davranmaktan duyduğu suçluluğu psikiyatrik yardım aramasının nedeni olarak sunuyordu.*

Bu durum, fantazi ve gerçekliğin ayrı tutulması derken kastettiğim şeyin bir örneğidir. Benlik, gerçek kişilerle doğrudan ilişkiden kaçınır, kendisini kendisiyle ve kendisinin koyutladığı nesnelerle ilişkilendirir. *Benlik, kendisini dolaysız olarak, gerçek bir kişiyle değil, ama kendi imgeleminin ya da belleğinin bir nesnesi olan bir nesneyle ilişkilendirebilir.* Elbette bu, başka biri şöyle dursun, bireyin kendisine bile her zaman açık değildir. Yukarıda sözü edilen hastanın karısı, "onun" kendisiyle hiçbir zaman doğrudan cinsel ilişkiye girmediği şeklinde bir hisse sahip olduğunun farkında değildi: O yalnızca, kendisinden başka hiç kimsenin aradaki farkı bilmediği, gerçeklikteki karısıyla yeterince çakışan kendisinin ona ilişkin imagosu'yla cinsel ilişkiye girmişti.

Bu hilenin bir özelliği, benliğin, eğer kendini gerçeğe tamamıyla bırakırsa yitireceğinden korktuğu özgürlük hissine sahip olmasıdır. Bu, hem algı hem de eyleme uygulanır. Bu hasta, en büyük fiziksel yakınlık anlarında ne kadar yalnız olursa olsun, yine de bir ölçüde güvende olduğunu hissediyordu: Zihni özgür kalıyordu, her ne kadar bu özgürlüğe mahkûm olduğunu hissetse de.

Eylem bakımından da aynı mesele ortaya çıkar. Bireyin eylemleri, bir başka kişinin bakış açısından, sanki açıkça onun tara-

* Peter tarafından yaşantılanan suçluluk üzerine saptamalar (8. Kısım), yeterince tanınmadığına inandığım bu şizoid suçluluk biçimiyle ilgilidir.

fından yapılıyor gibi görülebilir, ama aslında "onun" "gerçekten" yapmadığını hissettiği eylemlerin içinde yer aldığı anlaşılır. Bu yüzden, Kinsey'e kalsa on yıldır haftada iki ile dört defa cinsel ilişkiye girdiği söylenebilecek bu hasta "kendisinin" asla "gerçekten" cinsel ilişkiye girmediğini bildiğini söylüyordu. Bu tür bir önermeden, "gerçekten" hiç parası olmadığını söyleyen psikotik milyonerin önermesine geçiş sorunsuz, ama incelikli bir geçiştir. 10. Kısımda göreceğimiz gibi, bu geçişte, Kinsey Raporu'nun gerçekliğinin gerçeklik hissi öylesine bütünsel bir şekilde yitiriliyor görünmektedir ki birey kendisi hakkındaki "varoluşsal" hakikati, bizim paylaştığımız bir dünyada ortak duyuyla geçerli kabul ettiğimiz olgular hakkındaki "olgusal doğrularla" aynı şekilde ifade etmektedir.

Bu hasta, mesela karısıyla "gerçekten" hiçbir zaman cinsel ilişkiye girmediğini söylemek yerine, cinsel ilişkiye girdiği kadının gerçek karısı olmadığında ısrar etmiş olsaydı, psikotik olurdu. Bir anlamda bu tamamıyla doğru olurdu: Varoluşsal olarak doğru olurdu, çünkü bu varoluşsal anlam içinde, onun "gerçek" karısı, onunla yatakla birlikte olan öteki insandan ziyade onun kendi imgeleminin nesnesi (bir hayal ya da imago) olacaktı.

Şizoid bireyin cisimleşmemiş benliği gerçekten hiç kimseyle evlenemez. Sürekli bir yalıtılmışlık içinde var olur. Ve elbette bu yalıtılmışlık ve içsel bağıtsızlık kendini-aldatma olmadan olmaz.

Bir edim hakkında, bu tür kişinin şüpheyle karşıladığı, kati ve nihai bir şey vardır. Eylem imkânın çıkmaz sokağıdır. Özgürlüğü katılaştırır. Eğer nihai olarak sakınılamıyorsa o zaman her edim içinde "benliğin" asla yakalanamayacağı şekilde müphem bir doğaya sahip olmalıdır.

Hegel edim konusunda şunları söyler (1949, s. 349-50):

Edim basit, belirli, evrensel bir şeydir, bir soyutlamada kavranandır, öldürme, hırsızlık, yiğitçe bir yapmadır, vb. ve ne *olduğu söylenebilir*. O *bu*-ve-*budur*, varlığı salt bir simge değil olgunun kendisidir. O *budur* ve bireysel insan, edim ne ise *odur*. Edimin var olduğu yalın olgusuyla, bireyin genel doğasıyla gerçekten olduğu şey, başkaları için var olmadır ve salt "kastedilen" ve "sanılan" bir şey olmaya son vermesidir. O, hiç kuşkusuz edimde tin biçiminde koyulmuş değildir; ama bu onun varlık olarak varlığına ilişkin bir sorun ise ve bir yandan çifte anlamlı varlık, bedensel şekil ve edim karşı karşıya duruyor ve ikisi de

onun hakiki gerçekliği olduklarını öne sürüyor iseler, o zaman *yalnızca* edim, onun asıl varlığı olarak onaylanmalıdır– edimleriyle "demek istediği" şeyi anlatması gereken dış görünüşü ya da şekli değil. Aynı şekilde, öte yandan bireyin yaptığı ya da iç olanağı, kapasitesi ya da yönelimi karşıt olarak koyulduğunda, onun hakiki gerçekliği olarak *yalnızca* birincisi görülecektir, üstelik kendisini bu noktada aldatıyor ve eyleminden sonra kendi içine dönerek kendi "iç dünyasında" yaptığından başka bir şey olduğunu sanıyor olsa bile. Kendisini bu edime çevirerek nesnel öğenin eline bırakan bireysellik hiç kuşkusuz kendini başkalaştırılma ve saptırılma çekincesine atmaktadır. Ama edimin karakterini oluşturan şey onun, kalıcı, gerçek bir varlık olup olmadığı, kendi içinde bir hiç, bir hükümsüz olarak geçip giden salt "sanılmış" ya da "varsayılmış" olup olmadığıdır. Nesnelleştirme edimin kendisini başkalaştırmaz; salt onun ne *olduğunu* gösterir, yani var *mıdır*, yoksa yok *mudur ya* da *hiçbir şey* midir yoksa değil mi?[1]

Şizoid bireyin Hegel'in tarif ettiği eylemden neden bu kadar iğrendiği kolayca anlaşılabilir. Edim "yalın, belirli, evrensel..." dir. Ama onun benliği, karmaşık, belirsiz ve eşsiz olmayı ister. Edim "ne olduğu söylenebilendir". Ama o *asla* ne olduğu söylenilebilen olmamalıdır. Daima kavranılamaz, ele geçirilemez, aşkın kalmalıdır. Edim "bu-ve-budur ve bireysel insan edim ne ise odur". Ama o ne pahasına olursa olsun, edimi neyse o asla olmamalıdır. Edimi neyse o olsaydı o zaman çaresiz ve gelip geçenin insafına kalmış olurdu. "Edimin var olduğunun yalın olgusuyla, bireyin gerçekten var olduğu şey başkaları için var olmaktır", ama bu gene tam da, en çok korktuğu ve "ona" başkalarıyla birlikte gerçekten neyse asla o olmamasını sağlayan sahte-benlik kullanımıyla kaçınmak istediği şeyin olmasıdır, "O", onun "benliği", sonsuz imkân, kapasite ve yönelimdir. Edim daima sahte bir benliğin ürünüdür. Edim ya da eylem asla onun hakiki gerçekliği değildir. Kendisini "nesnel öğenin" eline bırakmak istemez- bu yüzden eylem daima bir sahte, sözde edimdir (ya da en azından o böyle olduğuna inanır). Ve o, dünya içinde, gerçeklik içinde, "nesnel öğe" içinde, "ondan" hiçbir şey var olmasın, "benliğin" hiçbir ayak ya da parmak izi kalmasın diye, yaptığı her şeyin hükümsüz, salt bir "hiç" olduğunu bildirme çabasıyla yaptığı her şeyin "içsel" olumsuzlanışını olabildiğince etkin biçimde geliştirir. Böylece

[1] G. W. F. Hegel, *The Phenomenology of Mind*, çev. J. B. Baillie, Londra: Allen & Unwin, gözden geçirilmiş 2. basım, 1949, s. 349-50.

benlik, kendisini, hem eylem hem de algı bakımından, "nesnel öğeden" çeker. Hiçbir kendiliğinden algı olamadığı gibi hiçbir kendiliğinden eylem de var olamaz. Ve tıpkı eylemde yüklenimden kaçınıldığı gibi, algı da benliğin sahip olduğu hiçbir şey olmama özgürlüğünü tehlikeye atan yüklenim, bir bağıtlanma edimi olarak hissedilir.

Benlik "nesnel öğeye bağıtlanmadığı" sürece, herhangi bir şeyi düşlemekte ve imgelemekte özgürdür. Nesnel öğeye atıfta bulunmadan kendi başına her şey olabilir- koşulsuz özgürlüğe, güce, yaratıcılığa sahiptir. Ama özgürlüğü ve tümgüçlülüğü bir vakum içinde uygulanır ve yaratıcılığı yalnızca hayaletler üretme kapasitesidir. Bu yüzden "içsel" benliğin yücelttiği *içsel dürüstlük, özgürlük, tümgüçlülük* ve *yaratıcılık* gibi idealler, bunlarla birlikte var olan ikiyüzlülük, gerçek özgürlük eksikliği, mutlak iktidarsızlık ve sterillik gibi ıstırap verici hislerle iptal edilir.

Burada, elbette, ben esas olarak, psikoza giden şizoid konumla ilgileniyorum; onun doğasına içkin başka yönlere gidebilecek imkânları betimlemekle ilgilenmiyorum. Yine de bozulma ve çözülmenin ilk şizoid örgütlenmenin sonuçlarından yalnızca biri olduğunu unutmamalıyız. Oldukça açık olarak, özgürlüğün, gücün ve yaratıcılığın otantik versiyonları, başarılabilir ve yaşanabilir.

Göreli olarak ötekinden yalıtılmış birçok şizoid yazar ve sanatçı, fantazilerinin betilerini somutlaştırmaya yarayan dünya içindeki şeylerle yaratıcı bir ilişki kurmayı başarmıştır. Ama şu andaki öykümüz onların öyküsü değil. Bu çalışma boyunca yalnızca tek bir gelişim çizgisi üzerinde odaklanıyorum ve yaptığım genellemeler yalnızca oldukça kısıtlı olan bu alanla ilgilidir.

Benliğin bir özgürlük ve tümgüçlülük tutumuna sahip olmasına karşın, kendisini "nesnel öğeye" bağıtlamaması, onu güçsüz kılar: "Gerçeklik" *içinde* hiçbir özgürlüğe sahip değildir. Üstelik kendi yerleşim bölgesinde bile, ayrıklığı içinde sürekli olarak (duyumsadığı gibi) patlamalı ya da yutucu "gerçekliğin" tehditine maruzdur ve kendi kendisiyle ve kendi nesneleriyle meşgul olduğu halde hâlâ başkalarının gözlerinde bir nesne olarak kendisinin şiddetle farkındadır. Böylece şizoid bireyin paradoksal zorlukları, betimlediğimiz şizoid savunmalar dizgesinin özel doğasınca ağırlaştırılır.

Birey belki daima, ayrıklık konumunu onaylama ya da yaşama katılmaya kalkışma seçeneğine sahiptir. Ama "gerçekliğe" karşı şizoid savunmanın, gerçekliğin asli tehdit edici niteliğini güçlendirme ve sürdürme eğilimi taşımak gibi ölümcül bir dezavantajı vardır. Benliğin yaşama katılması mümkündür, ama ancak şiddetli anksiyeteyi göze alarak. Yalnızca anksiyetesi aracılığıyla yaşama katılabildiğini söyleyen Franz Kafka bunu çok iyi biliyordu ve bu nedenle onsuz olamazdı. Şizoid birey için yaşamın "içine" doğrudan katılma, sürekli olarak yaşam tarafından yok edilme riski altında olmak şeklinde hissedilir; bu yüzden benliğin yalıtımı, söylediğimiz gibi, güvenli bir özerklik ve bütünlük hissi yokluğunda onun kendisini koruma girişimidir.

Bu nedenle şizoidin benliği, birincil ontolojik güvensizliği içinde karşılaştığı birincil tehlikeler karşısında ikincil güvenliğe erişme girişimi olarak anlaşılmalıdır. Bu birincil ontolojik güvensizliğin şimdiye kadar özgül olarak "benlik" ile ilişkilendirilmeyen bir veçhesi, bireyin kendisinin yaşarlığına ilişkin hissinin kararsızlığı ve bu kararsız hissi tehdit eden başkaları hissidir. Bu sorun ileride daha ayrıntılı olarak "Benlik Farkındalığı" başlığı altında ele alınacaktır.

Anksiyeteden azade dünyayla kendiliğinden kurulan doğal, yaratıcı ilişkinin yokluğunda, "içsel benlik", içsel yaşamın boşluğu, ölülüğü, soğukluğu, kuruluğu, güçsüzlüğü, yalnızlığı ve değersizliğine yönelik yakınmalarda ifadesini bulan kuşatıcı bir içsel yoksulluk hissi geliştirir. Mesela hastalarımdan biri, imgesel ve duygusal yaşamındaki görülen yoksullaşmadan yakınıyordu. Hasta bunun, kendisini gerçekliğe kapatma kararının sonucu olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, kendisinin de ifade ettiği gibi, gerçeklikten imgelemini zenginleştirecek hiçbir şey alınıyordu.

Bir başka hasta, kendisini güçle patlayacakmış gibi hissettiği anlarla, kendisini içinde hiçbir şey yokmuş ve yaşamıyormuş gibi hissettiği anlar arasında salınıyordu. Ama kendisine ilişkin "manik" hissi bile, aslında sıcak havadan başka bir şey olmayan büyük bir basınç altındaki havayla dolu bir kap olduğuydu ve inginlik hissi bu düşünceyle birlikte varoluyordu. Şizoid birey sıklıkla kendisinden bu terimlerle söz eder, bu da, fenomenolojik olarak, benliğin kendisini bir boşluk olarak hissettiğinden söz etmemizi haklı çıkarır.

Eğer birey, kendi içsel boşluğunu, değersizliğini, soğukluğunu, haraplığını, kuruluğunu, hâlâ bir yerlerde olduğuna inanabildiği (çoğunlukla fantastik olarak idealize edilmiş oranlarda gelişen, böyle olmakla herhangi bir doğrudan deneyimle düzeltilemeyen bir inanç) dostluk, bolluk, değerlilik, sıcaklığa karşıt olarak koyarsa, başkalarının sahip olduğu, ama onda eksik olan şeylere karşı ümitsiz bir *özlem* ve imrenmeden, onlarda olan, ama onda olmayan her şeye karşı çılgın bir *haset* ve kine ya da dünyadaki bütün güzelliği, dinçliği, zenginliği yok etme arzusuna kadar uzanan birbirleriyle çatışan bir duygular karmaşası ortaya çıkar. Bu duygular da hor görme, küçümseme, tiksinme ya da kayıtsızlık karşı-tutumlarıyla dengelenebilir.

Bu boşluk hissi, bu zenginliğin, tözselliğin ve değerin içsel eksikliği hissi, yanılsamaya dayalı tümgüçlülüğünden ağır çekerse, gerçeklikle "temas" kurma için güçlü bir suflör olur. Bu sayede, harap ve çorak olan benlik ya da ruh yeniden dinçleşmeyi ve döllendirilmeyi özler, ama özlediği yalnızca ayrılabilir varlıklar arasında bir ilişki değil, ama öteki tarafından bütünüyle ıslatılmak, kaplanmaktır.

James'in (bkz. s. 166 vd.) anlattığına bakalım: Bir yaz akşamı yalnız, parkta sevişen çiftleri seyrederek yürüyordu; birden kendisinin gökyüzü, ağaçlar, çimenler, sevgililerle, kısacası tüm dünyayla korkunç bir birlik içinde olduğunu hissetmeye başladı; panik içinde evine koşup kitaplarına gömüldü. Kendi kendisine böyle bir deneyime hakkı olmadığını söylüyordu. Ama onu etkileyen şey bundan ibaret değildi: Benliğinin tüm dünyayla bu şekilde kaynaşması ve birleşmesinin gerektirdiği kimlik yitimi tehdidinden dehşete düşmüştü, kendi içine çekilerek kendini radikal bir yalıtılmışlık içinde tutmak ya da var olanların bütünü içine çekilmek arasında bir orta yol bilmiyordu. Benliğini geri getirilemez bir şekilde yitirerek Doğa'nın içine çekilmekten, Doğa tarafından yutulmaktan korkuyordu; ancak en korktuğu şey aynı zamanda en özlediği şeydi. Gerard Manley Hopkins*, ölümcül güzellik tehlikelidir, demişti. Böylesi bireyler ölümcül güzellikle karşılaştıklarında onun öğütüne uysalardı, her şeyi oluruna bırakacaklar, her şey daha kolay olacaktı. Ama bu tam da onların yapamadıkları şeydir.

* G. M. Hopkins (1844-1889), İngiliz lirik şair. (y.n.)

Özlenilen, *buradaki* boşluğa karşıt *oradaki* bolluktur; ama bu bolluğa varlığını yitirmeden katılmanın mümkün olmadığı hissedilir; aslında bu da kâfi değildir; bu yüzden birey yalıtılmışlığına –kendiliğinden, doğrudan ilişkililiği dışlayan ayrılığına– tutunmalıdır, çünkü bu aynı zamanda kimliğine tutunmadır. Özlediği şey tam birleşmedir. Ama bu özlem onu dehşete düşürür, çünkü bu, benliğinin sonu olacaktır. "Benzer" iki varlık arasındaki karşılıklı alış-veriş ve zenginleşmeye dayanan bir ilişki istemez. Diyalektik bir ilişkiyi kavrayamaz.*

Belli koşullarda kendi bireysel yalıtılmış benliğini yitirme deneyimine çok fazla anksiyete duymadan dayanılabildiği olur. Müzik dinlerken ya da benliğin, illa bu adla anılmasa da genellikle "Tanrı" denilen bir ben-olmayanla kaynaşarak yittiğini hissettiği yarı-mistik deneyimler içinde kendisini kaybedebilmesi mümkün olabilir. Bununla birlikte, benliğin, kendi arkadaşlığının sıkıcılığından kaçma özlemi genel olarak, bu özlemin doğurduğu suçluluk ve anksiyeteyle kendini gösteren iki aşılamaz engelle karşılaşır. Daha önce yutularak kimliğin yitirilmesine eşlik eden anksiyeteye çeşitli bağlamlarda değinildi. Alma sürecinin kontrolünü yitirmeden birisinden istediğini elde etmenin bir yolu, elbette, hırsızlıktır.

Şizoid çalma ve soyulma fantazileri bu ikileme dayanır. Ötekinden istediğinizi çalarken, kontrol elinizdedir; verilenin insafına kalmış değilsinizdir. Ama her niyet, anında karşılığıyla birlikte hissedilir. Çalma arzusu soyulma fobilerini besler. Sahip olduğu değere çalarak sahip olduğu fantazisine, başkalarının sahip olduğu değerin kendisinden çalındığı (bkz. Rose, 9. Kısım), sahip olduğu bir şeyin ondan kesin olarak alınacağı: yalnızca *sahip* olduğu şeyin değil, ama *olduğu* şeyin, bizzat kendi benliğinin ondan alınacağı karşı-fantazisi eşlik eder. Bu yüzden "benliğin" çalınmış olduğu yakınması ortak şizofrenik yakınma, bu değişmez tehlikeye karşı savunmalar da ortak savunmalardır.

Benliğin kendine-kapanışı üzerine son mühür kendi suçlulu-

* Platon, dostluğun yalnızca "benzer" varlıklar arasında olabileceğini koyutlar. Ama *Lysis*'de dostluğun imkânı üzerine tartışma bir ikileme saplanır: Eğer iki varlık herhangi bir eksikleri yoksa neden birbirlerinden bir şey istesinler ki? Bu merkezi sorun konusunda –kendisine yeterli mi yoksa başkasına ihtiyacı var mı?– şizoid kişinin yaşamı tökezlenme eğilimindedir.

ğuyla vurulur. Şizoid bireyde suçluluk, onun tümgüçlülüğü ve güçsüzlüğü, özgürlüğü ve köleliğinde, fantazide herhangi biri olan ve gerçeklikte hiçbir şey olan varlığında karşılaştığınızla aynı paradoksal niteliğe sahiptir. Bireyin içinde çeşitli suçluluk kaynaklarının olduğu görülebilir. Farklı "benliklere" bölünmüş bir varlıkta hangi benliğin ne hakkında suçluluk duyduğunu bilmek gerekir. Başka bir deyişle, şizoid bir bireyde çelişkili-olmayan birleşik bir suçluluk hissi yoktur ve olamaz. Genel ilke olarak, bir suçluluk hissinin kaynağının sahte-benlikte, diğer bir suçluluk kaynağının da içsel benlikte bulunduğu varsayılabilir. Ama sahte-benlik dizgesinin sahip olabileceği suçluluğa sahte suçluluk diyerek içsel benliği "gerçek" ya da esas suçluluk kaynağı olarak görmekten dikkatle kaçınmak gerekir.

Ben burada bu sorunun sadece, klinik materyale dayanan daha geniş bir tartışması için (s. 149 vd.) bir zemin oluşturmak istiyorum.

Eğer şizoid bireyin inanabildiği bir şey varsa bu kendi yıkıcılığıdır. Orada var olanı hiçliğe indirgemeden kendi boşluğunu doldurabileceğine inanamaz. Kendisinin ve başkalarının sevgisini, nefret kadar yıkıcı bulur. Sevilmek benliğini tehdit eder; ama kendi sevgisi de başkaları için eşit ölçüde tehlikelidir. Yalıtılmışlığı salt kendi benliğinin esenliği için değildir. Bu aynı zamanda başkalarının da iyiliği içindir. Şizofrenik bir hasta kimsenin kendisine dokunmasına izin vermez; onlar kendisine zarar verebilecekleri için değil, tam tersine kendisi onları elektrikli sandalyeye oturtabileceği için. Ve aslında bu yalnızca şizoid bireyin gündelik olarak hissettiğinin psikotik bir ifadesidir. "Onu sevmek, sevebildiğin birine haksızlık olurdu," diyor o. O zaman yapabileceği tek şey, başka kişinin ya da şeyin gerçeklikte yok edilmesini önlemek arzusuyla, hoşlanabileceği tehlikesini hissettiği kişi ya da şeyin imgesini "zihninde" yok etmektir. Eğer istenecek, imrenilecek bir şey yoksa, sevecek de bir şey olmayacaktır, ama, elbette, bu durumda onun tarafından hiçliğe indirgenecek bir şey de olmayacaktır. Son uğrakta kendi "benliğini" öldürmeye koyulur, ama bu, birinin boğazını kesmek kadar kolay değildir. Varlıktan kaçınmak, ama aynı zamanda da varlığı kendinden korumak için, var-olmayanın, hiçliğin girdabına düşer.

6

Sahte-Benlik Dizgesi[1]

"İçsel benlik" fantazi ve gözlemle meşguldür. Algı ve eylem süreçlerini gözlemler. Deneyim, bu benliğin üzerine doğrudan çarpmaz (ya da her durumda yönelim budur) ve bireyin edimleri onun kendisinin dışavurumları değildir. Dünyayla doğrudan ilişkiler bir sahte-benlik dizgesinin alanıdır. Şimdi incelenecek olan işte bu dizgenin özellikleridir.

Şu husus açık olmalıdır: Aşağıda verilen sahte-benlik tasvirini tartıştığımız dünya-içinde-var-olmanın tikel şizoid tarzı sorununa bağlamayı amaçlıyorum. Her insan kişisel olarak, "hakiki doğasına sadık" olup olmadığıyla ya da ne ölçüde sadık olduğuyla ilgilidir. Klinik pratikte örneğin histerik ve hipomanik kişiler kendileri olmamanın kendilerine özgü yollarına sahiptirler. Burada betimlenecek sahte-benlik dizgesi, aşkınlaşarak, cisimleş-

[1] Sahte-benlik, kendisi olmamanın bir yoludur. Aşağıdakiler otantik olmayan yaşamanın bir yolu olarak sahte-benliğin anlaşılmasıyla ilgili varoluşçu gelenek içindeki önemli çalışmalardan birkaçıdır: Kierkegaard, *The Sickness Unto Death* (Ölümcül Hastalık; 1954); Heidegger, *Sein und Zeit* (Varlık ve Zaman; 1953); Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'teki (1956) "kötü niyet" üzerine tartışması; Binswanger *Drei Formen missglückten Daseins* (Başarısız Var Olmanın Üç Türü; 1952) ve *The Case of Ellen West* (Ellen West Vakası; 1958); ve Roland Kuhn, *La Phénoménologie de masque* (Maskenin Görüngübilimi; 1957). Psikanalitik gelenek içindeki en ilgili çalışmalar şunlardır: Deutsch, "Some Forms of Emotional Disturbances and Their Relationship to Schizophrenia" (Bazı Duygusal Rahatsızlık Biçimleri ve Şizofreniyle İlişkileri; 1942); Fairbairn, *Psychoanalytic Studies of the Personalitiy* (Psikanalitik Kişilik İncelemeleri; 1952); Guntrip, "A Study of Fairbairn's Theory Schizoid Reactions" (Fairbairn'in Şizoid Tepkiler Kuramı Üzerine Bir İnceleme) (1952) Winnicot, *Collected Papers* (Toplu Yazılar; 1958); Wolberg, "The 'Borderline' Patient" ("'Sınır' Hasta"; 1952); Wolf, *Schizophrenia in Psycho-Analytic Office Practice* (Psikanalitik Ofis Uygulamasında Şizofreni; 1957, s. 135-9).

meyerek kimliğini ve özgürlüğü idame ettirmekle uğraşan ve böylece asla kavranılamayan, saptanılamayan, kıstırılamayan, sahip olunamayan bir "içsel benliğin" tümleyicisi olarak var olur. Onun ereği, herhangi bir nesnel varoluşun dışında saf bir özne olmaktır. Bu yüzden birey, belli olası güvenli anlar dışında, nesnel varoluşunun tümünü sahte bir benliğin ifadesi olarak görme çabası içindedir. Elbette, daha önce işaret edildiği ve daha sonra ayrıntılı olarak görüleceği gibi, eğer bir insan, kendisi-için-kimliği ve başkaları-için-kimliğinin birlikteliğiyle tesis edilen iki boyutlu bir kimliğe sahip olması anlamında iki boyutlu değilse, öznel olarak var olduğu kadar nesnel olarak da var olmaz, ama sadece öznel bir kimliğe, kendisi-için-kimliğe sahip olursa, o zaman *gerçek* olamaz.

Aslında "maskesiz insan" çok enderdir. Hatta böylesi bir insanın olup olmadığı bile şüphelidir. Herkes şu ya da bu ölçüde maske takar ve kendimizi tam olarak içine koymadığımız birçok durum vardır. "Olağan yaşamda" başka türlü olması pek de mümkün görünmemektedir.

Bununla birlikte şizoid bireyin sahte-benliği, "normal" kişinin taktığı maskeden de histerik tarafından bürünülen sahte çehreden de belli bakımlardan önemli ölçüde farklıdır. Sahte-benliğin bu üç biçimini kısaca birbirlerinden ayırt ederek olası karıştırmalardan sakınabiliriz.

"Normal" kişide eylemlerinin büyük bir bölümü gücül olarak mekaniktir. Ama bu gücül olarak mekanik davranış alanları, yaptığı her şeyin her veçhesini zorunlu olarak işgal etmezler, kendiliğinden ifadelerin ortaya çıkışını mutlak anlamda men etmezler; onlar, bireyin, yapısına yerleşmiş yabancı maddeler olarak inkâr etmek üzere etkin olarak aradığı, doğasına tamamıyla karşıt olan şeyler değildir. Dahası onlar, bireyin onları yaşamaktan çok, onların onu "yaşadığını" veya öldürdüğünü hissetmesine neden olacak ölçüde, kendilerine ait özerk bir zorlanımlı biçime bürünmezler. Her durumda mesele, bireyin, neredeyse ayrı bir (kişisel) varoluşa sahipmiş gibi görünen kendi içindeki bu yabancı gerçekliğe saldırmasını ve yok etmesini gerektirecek ölçüde acı verici bir yoğunlukta ortaya çıkmaz. Ama "normal"de bulunmayan bu özellikler, şizoid sahte-benlik dizgesinde fazlasıyla bulunur.

Histeriğin karakteristik özelliği kendisini yaptıklarından bü-

yük oranda ayırmasıdır. Bu eylemden kaçma tekniğinin bildiğim en iyi tasviri, Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik*'inin "kötü niyet" üzerine olan bölümünde bulunur; bu bölümde Sartre, kişinin kendisini yaptığı şey "içinde" değilmiş gibi yapma yollarının parlak bir görüngübilimsel tasvirini verir. Bu, histerik karakterin, tüm bir yaşama tarzı olarak kurduğu, eylemlerinin tüm kişisel gereklerinden kaçmasının bir biçimidir. Sartre'ın "kötü-niyet" kavramı, elbette, bundan çok daha geniş kapsamlıdır.

Histerik, anlamlarını inkâr ediyor olsa da, eylemleri aracılığıyla doygunluk elde etmeye çalışmaktadır. Histeriğin eylemleri, o anlamlarını onaylamayı kendine tanımasa da başka kişilere yönelik libidinal ve/veya saldırganlık isteklerinin doyurulması konusunda ona "kazançlar" sağlar. Böylece gelsin *o güzel kayıtsızlık,* söylediği ve yaptığının içermelerinden rastlantısal kopma. Bu durumun şizoid bireyin varlığı içindeki bölünmeden oldukça farklı olduğu görülebilir. *Onun sahte-benliği, benliğin doygunluğu ya da doyumu için bir araç olarak hizmet etmez.* Şizoid bireyde sahte-benlik, görünüşte genital olarak uyumlu olabilirken, benlik, en ilkel anlamda aç kalıyor, açlık çekiyor olabilir. Sahte-benliğin eylemleri "içsel benliğe" "doygunluk" vermez.

Histerik, kendi arzuları, bazı etkinlikler içinde ve vasıtasıyla gizlice doyurulurken, son derece doygunluk verici bu etkinliklerin yalnızca -miş gibi yapmak olduğu ya da onların hiçbir anlamı ya da özel içerimleri olmayan şeyler olduğu tavrını geliştirir; ya da bunları yapmaya zorlanmış *gibi* yapar. Şizoid kişinin sahte-benliği zorlanımlı bir şekilde başkalarının istencine uyar; kısmen özerk ve kontrol dışıdır; yabancı olduğu hissedilir; onun algılarına, düşüncelerine, duygularına ve eylemlerine sızan gerçekdışılık, anlamsızlık, amaçsızlık ve ölülük sadece ikincil savunmaların ürünleri değil, ama bireyin varlığının temel dinamik yapısının doğrudan sonuçlarıdır.

Örneğin bir hasta okulda matematikten hoşlandığını edebiyattan ise hoşlanmadığını hatırlamıştı. Okulda *On İkinci Gece*[2] oynanmış ve öğrencilerden konu hakkında bir deneme yazmaları istenmiş. O zamanlar bu oyundan nefret ettiği halde, otoritelerce ondan ne beklendiğini hayal ederek oldukça parlak bir deneme

[2] W. Shakespeare, çev. Sevgi Şanlı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Aralık 2004.

yazmış. Ve bu deneme ödül kazanmış. "Bu denemenin tek bir sözcüğü bile hissettiklerimin ifadesi değildi. Tümüyle benden hissetmemin beklendiğini nasıl hissettiğimden oluşuyordu." Ya da o zaman böyle düşünmüştü. Aslında, daha sonra kendisine itiraf ettiği gibi, oyundan *gerçekten* hoşlanmış ve denemesinde betimlediklerini *gerçekten* hissetmişti. Ama bu olasılığı kendine itiraf etmeye cesaret edememişti, çünkü bu onun, kendisine aşılanmış tüm değerlerle şiddetli bir çatışmaya girmesine ve kim olduğuna ilişkin kendi fikrinin tamamıyla dağılmasına neden olabilirdi. Bununla birlikte bu şizoid değil, nevrotik bir olaydı. Bu hasta, kendisini yalnızca başka kişilerin istediğini yaptığına inandırırken, başka yollarla istediği şeyi yapmayı gizlice sürdürmüştü. Her ne kadar o zamanlar kendisine itiraf etmekte zorluk çekse de, bu şekilde arzularını gerçekleştirmeyi başarıyordu. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Nevrotik, şizoidinkine kabaca benzeyen bir sahte-benlik dizgesine sahipmiş gibi yapabilir, ama yakından bakıldığında, durumun, büyük ölçüde farklı olduğu görülür.

Histerik çoğunlukla gerçekte kendisini eylemleri içinde gerçekleştirdiği halde sanki eylemleri içinde *değilmiş* gibi yaparak başlar. Eğer aşırı yoğun suçluluk karşısında bu içgörüyle tehdit edilirse eylemleri engellenir, mesela suçluluk hissi uyandıran doygunluk verici eylemleri durduran, "histerik" paraliz geliştirir.

Şizoid sahte-benliklerin özellikle açık örnekleri James (s. 160), David (s. 82) ve Peter (8. Kısım) vakalarında görülebilir.

Herhangi bir kişide, sahte-benlik dizgesi hep çok karmaşıktır ve birçok çelişki içerir. Bu bölümde genel olarak uygulanabilir önermeler oluşturmaya çalışacağız, ama bunu yaparken resmi, birçok bileşenden oluşan bu dizgenin her defasında bir bileşenini ele alarak geliştirmemiz gerekiyor.

James, hatırlayalım, kendi istencine sahip bir kişi değildi. Davranışıyla kendisini başka kişiler için bir "şeye" dönüştürmeyi kabul etmişti. Onun hissettiğine göre, annesi onun varoluşunu hiç tanımamıştı. Sanırım, birinin bir başka kişinin varoluşunu Woolworth'ta* kusursuzca tanıyabildiği söylenebilir, ama onun zihnindekinin bu tür bir tanınma olmadığı açıktı. Annesinin, ey-

* Woolworth, ucuz şeylerin satıldığı bir Amerikan mağazalar zinciri.

lemlerinin özerk ve bütünsel benliğinin varlığının ifadesi olarak ortaya çıktığı kendisine ait öznel bir yaşama sahip olma hakkını ve özgürlüğünü kendisine hiç tanımadığını hissediyordu. Aksine o sadece annesinin kuklasıydı: "Sadece onun gerçekliğinin bir simgesiydim." Ortaya çıkan sonuç şuydu: Öznelliğini ona nesnel bir şekilde dışavurmaya cesaret edemeden sadece içten geliştirmişti. Onun durumunda, bu tam değildi, çünkü "hakiki" benliğini açık ve güçlü bir biçimde *sözcüklerle* ifade edebiliyordu. Bunu biliyordu: "Yalnızca sesler çıkarabiliyorum." Ama "onun" başka da bir şey yaptığı yoktu; çünkü diğer tüm eylemleri onun istenciyle değil, onun varlığı içinde kendisini oluşturmuş yabancı bir istenç tarafından yönetiliyordu; o, artık onun kendi varlığı içindeki bir kaynaktan işleyen annesinin yabancı gerçekliğinin istencinin yansısıydı. Öteki, elbette, ilk elde daima annedir, yani "annelik eden"dir. Bu sahte-benliğin eylemlerinin illa ki ötekinin kopyası veya taklidi olması gerekmese de eylemleri yine de büyük ölçüde başka kişiliklerin kişiliğine bürünme veya karikatürü olarak ortaya çıkar. Burada ayırmak istediğimiz bileşen, ötekinin kendisine ilişkin yönelimlere veya beklentilere ya da öteki kişinin yönelimleri veya beklentileri olarak hissedilen şeylere ilksel uyma eğilimidir. Bu *genellikle* asla kendisine söylenenin dışında bir şey yapmamaya, asla "dert" olmamaya, asla kendi karşı-istencini öne sürmeme veya hatta bu istenci açığa vurmamaya, aşırı "iyi" olmaya denktir. Ama iyi olma, başkaları tarafından iyi olduğu söylenen şeyleri yapmak için bireyin kendi tarafındaki olumlu bir istekle gerçekleşmez; bu kendisinin değil ötekinin standartı olan bir standarta olumsuz bir uygunluktur; "gerçekten kendisi olsaydı ne olurdu" korkusuyla harekete geçirilir. Böylece bu itaatkârlık, bu uyarlık, kısmen bireyin kendi gerçek imkânlarına bir ihanettir; ama aynı zamanda da kendi gerçek imkânlarını gizleme ve koruma tekniğidir; ancak bu da eğer bu imkânlar bütünü kendisi için her şeyin imgelemde mümkün olduğu ama olguda hiçbir şeyin mümkün olmadığı bir içsel benlikte toplanırsa, bu imkânların asla fiiliyata dönüşememesi riskini taşır.

Sahte-benliğin, ötekinin yönelimlerine (niyetlerine) veya beklentilerine ya da ötekinin yönelimleri veya beklentileri olduğu imgelenilen şeye uymaktan doğduğunu söyledik. Bu illa ki sahtebenliğin "saçmaca" iyi olduğu anlamına gelmez. "Saçmaca" kötü

de olabilir. Sahte-benlik içindeki itaatkâr bileşenin özsel özelliği James'in şu sözlerinde ifadesini bulur: "Ben başkalarının olduğumu söylediklerine bir cevabım." Bu ne veya kim olmayı istediğine ilişkin kendi tanımını eyleme geçirmek yerine onun ne olduğuna ilişkin başka kişilerin tanımına göre eylemde bulunmaktan ibarettir. Bu sadece imgelemde veya ayna önü oyunlarında "kendisi" olurken, esas olarak öteki kişinin kendisinden beklediği veya istediği kişi olmaktır. Böylece kişi öteki kişinin gözünde olduğu şey olarak algıladığı veya tahayyül ettiği şeye uyarak var olur; dolayısıyla da sahte-benlik bu şeye dönüşür. Bu şey, sahte bir aziz olabileceği gibi sahte bir günahkâr da olabilir. Bununla birlikte şizoid kişide, onun varlığının tümü bu şekilde bir uyum ve uyarlık göstermez. Varlığı içindeki temel bölünme, dışa yönelik uyarlığı ile içsel olarak bu uyarlıktan sakınışı arasındaki yarılma hattı boyunca gerçekleşir.

Iago olmadığı şeyi olmuş gibi yaptı; aslında bir bütün olarak *Othello*, "bir şey olarak görünme, ama başka bir şey olma"nın ne anlama geldiğiyle ilgilidir. Yine de, Shakespeare'de, ne bu oyununda ne de başka bir yerde, burada üzerinde odaklandığımız kişi tarafından yaşandığı türden bir görünme ve olma ikileminin ele alındığını göremeyiz. Shakespeare'deki karakterler kendi amaçlarına ulaşmalarını desteklemesi için "görünürler". Şizoid birey "görünür," çünkü başka birinin zihninde onun için taşıdığı amaç olarak imgelediği şeyi destekliyor görünmemekten korkar. Sadece negatif anlamda, yani bu dışa yönelik uyarlığın onu bütünüyle tükenmekten koruyan bir çaba olduğu ölçüde, kendi amacını yerine getirmektedir. Ama kendi uyarlığına saldırarak "öcünü de alabilir" (bkz. s. 120).

Sahte-benliğin ifadesi olan gözlenebilir davranışlar çoğunlukla tamamen normaldir. Bir model çocuk, bir ideal koca, bir çalışkan memur görürüz. Ama bu dış cephe genellikle gittikçe stereotipleşir ve bu stereotip içinde çok tuhaf özellikler gelişir. Yine her defasında yalnızca birinin sonuna kadar izlenebileceği birçok kol vardır.

Sahte-benliğin uyarlığının en açık olan veçhelerinden biri bu uyarlığın içerdiği korkudur. Bu korku açıkça ortadadır, yoksa neden biri kendi yönelimlerine göre değil de bir başkasının yöne-

limlerine göre hareket etsin? Nefret de zorunlu olarak bulunur, zira birinin benliğini tehlikeye sokan şeyden daha uygun bir nefret nesnesi ne olabilir ki? Bununla birlikte, benliğin maruz kaldığı anksiyete, onun nefretinin doğrudan açığa vurulması imkânını engeller; daha sonra göreceğimiz gibi, psikozdaki durum bunun dışındadır. Aslında, psikoz denilen şey bazen sadece çok zaman önce gizli benlikteki durumun yansıması olmayı başaramayan dışsal davranış normalliğini idame ettirme hizmeti görmüş sahte-benliğin peçesinin aniden kaldırılmasıdır. O zaman benlik, sahte-benliğin yıllarca uyarlık gösterdiği kişinin elinden zulüm gördüğü suçlamalarına başlayacaktır.

Birey, bu kişinin (anne, baba, koca, karı) onu öldürmeye çalıştığını; ya da "ruhunu" veya zihnini çalmaya uğraştığını; onun bir tiran, bir işkenceci, bir cani, bir çocuk katili, vb. olduğunu söyleyecektir. Şu andaki amaçlarımız açısından bu tür "hezeyanların" doğru olduğu anlam bağlamlarını tanımak onları saçma olarak görmekten çok daha önemlidir.

Buna karşın bu nefret, bir noktaya kadar, akıl sağlığıyla tamamıyla bağdaşabilir olan başka bir yolla açığa vurulabilir. *Sahte-benliğin, uyarlığını üzerinde temellendirdiği kişi ya da kişilerin özelliklerinin gittikçe daha çoğunu üstlenme eğilimi vardır.* Öteki kişinin özelliklerinin bu şekilde üstlenilmesi neredeyse tamamen ötekinin kişiliğine bürünme noktasına varabilir. *Bu kişilendirmeden duyulan nefret* ancak bu kişilendirme bir karikatüre dönüştürülmeye başladığında netleşir.

Sahte-benliğin ötekinin kişiliğine bürünmesi bireyin ötekinin istencine uyarlığıyla tam olarak aynı değildir, çünkü bu canlandırma ötekinin istencine doğrudan karşı olabilir. Kişilendirme, David'in oynadığı bazı rollerde olduğu gibi, kasıtlı olabilir. Ama gene David'in vakasında olduğu gibi, kişilendirme zorlanımlı da olabilir. Birey eylemlerinin başka birini kişilendirdiğinin farkında olmayabilir. Kişilendirme görece değişmez ve sürekli olabildiği gibi, tamamıyla geçici de olabilir. Son olarak üstlenilen kişilik gerçek bir kişinin kişiliğinden ziyade bir fantazi figürünün kişiliği de olabilir; tıpkı gerçek bir kişiden ziyade bir fantazi betisine uyarlık gösterilmesi gibi.

Kişilendirme, bireyin bir kısmının olmadığı bir kişinin kimliğini üstlendiği bir özdeşleşme biçimidir. Kişilendirmede, kişileş-

tirenin tümünün işin içinde olması gerekmez. Genellikle bu bir başka kişinin ayırt edici özelliklerinin, –çalımlarının, hareket tarzlarının, ifadelerinin; genel olarak görünüşünün ve eylemlerinin– üstlenilmesiyle sınırlı, bütünsel olmayan bir özdeşleşmedir. Kişilendirme ötekiyle çok daha bütünsel bir özdeşleşme içinde bir bileşen olabilse de onun işlevlerinden birinin ötekiyle daha kapsamlı bir özdeşleşmeyi (ve böylece bireyin kendi kimliğini daha fazla yitirmesini) önlemek olduğu görünmektedir.

Tekrar David'e dönersek, onun eylemlerinin yaşamının başlangıcından beri anne babasının istekleri ve beklentileriyle neredeyse bütünüyle uygunluk ve uyarlık içinde olduğu görünmektedir; yani o asla sorun olmamış kusursuz bir model çocuktu. Davranışının en erken kökenlerine ilişkin anne babasının öyküsünü, yani onda hiçbir kusur görmeyen, aksine ondan hep gururla bahseden öykülerini özellikle hayra alamet saymamaktaydım.

On yaşındayken annesinin ölümünün ardından David annesiyle kapsamlı bir özdeşleşme içine girdi; aynanın önünde annesinin elbiselerini giyiyor ve babası için evi, tıpkı annesi gibi, yönetiyordu; babasının çoraplarını yamıyor, örgü örüyor, dikiş dikiyor, nakış işliyor, koltuk yüzlerinin ve perdelerin seçilmesi dahil tüm ev işlerini yapıyordu. Dışarıdan bir gözlemci için açıkça ortada olmasına rağmen, David'in ne denli annesine dönüştüğü ne hasta ne de babası için açıktı. Çocuğun bu şekilde davranarak, babasının tarafındaki asla doğrudan ifade edilmemiş ve babasının farkında olmadığı bir isteğe uyduğu da açıkça ortadadır. Bu okul çocuğunun sahte-benliği daha on dört yaşında oldukça karmaşık bir dizge halini almıştı. Annesiyle özdeşleşmesinin kapsamının farkında olmasa da kadınsı davranışlarda bulunmaya yönelik zorlanımlı eğilimi ve Lady Macbeth rolünden kurtulmakta çektiği zorluğun güçlü bir biçimde farkındaydı.

Şu ya da bu kadın personanın içine dalmaktan kendini sakınmak için hesaplı bir şekilde başkalarını kendine bağlamak zorundaydı. İnsanların sevebileceği normal bir okul çocuğu kişiliğine bürünme işini (uyarlı sahte-benliğin idealini) sürdürmek için çok uğraşmasına rağmen sahte-benliği artık bazıları toplumsal olarak "mümkün olan", bazıları olmayan, bazıları zorlanımlı, bazıları kasıtlı geliştirilmiş tam bir personalar dizgesiydi. Ama bütün bunların üstünde de, davetsiz bir şekilde devreye girerek huzuru

bozan öğe olmadan sürdürmenin zor olduğu kişileştirme yönünde inatçı bir eğilim vardı.

Genelde, ilk kusursuz normallik ve uyumluluk görünüşüne, onu bir karikatüre dönüştüren, başkalarında belirli bir rahatsızlık ve tedirginlik, hatta nefret yaratan alışılmışın dışındaki yönlerde belli bir zorlanımlı aşırılık, belli bir tuhaflık sinsice sızar.

Mesela, James bazı bakımlardan babasına çekmişti. Babasının öfke uyandıran bir özelliği vardı: Yemek masasında kişilere doyup doymadıklarını sorar; onlar çok açık bir şekilde doyduklarını söyleseler bile onlara biraz daha yemeleri için baskı yapardı. James işte bu bakımdan babasına "çekmişti": Masadaki konukları daima nazikçe sorgudan geçiriyordu. Başlangıçta bu davranış herkesin sahip olması gereken başkalarına yönelik cömert bir ilgiden başka bir şey değilmiş gibi görünüyordu. Ama bir süre sonra ısrarları zorlayıcı oldu ve tahammül sınırının ötesine taşındı; böylece kendisini tam bir baş belasına dönüştürerek genel bir sıkıntıya yol açmaya başladı. Bu davranış biçimiyle, babasının eylemlerinin saldırganlık içerdiğini hissettiği yönleri alıyor ve kendi uyarlaması içinde bunları abartarak onları bir alay ve öfke konusu haline getiriyordu. Aslında babasına karşı beslediği, ama onun yüzüne karşı asla doğrudan ifade etmediği hislerini başkalarında uyandırıyordu. Hislerini doğrudan iletmek yerine, babasının zorlanımlı bir karikatürü aracılığıyla onun üzerine alaycı bir yorum üretiyordu.

Çoğu şizoid davranışın eksantrikliği ve tuhaflığı bu temele dayanır. Birey kölece bir uygunluk ve uyarlıkla başlar ve bu uygunluk ve uyarlık vasıtasıyla kendisinin olumsuz istencini ve nefretini ifade ederek bitirir.

Sahte-benlik dizgesinin başkalarının istencine uyarlığı, katatoniğin mum esnekliğinde, otomatik itaatkârlığında, yansıcasında ve yankıcasında en uç biçimine ulaşır. Burada söz dinleme, itaatkârlık, taklit ve kopyalama öylesine uç noktaya taşınır ki ortaya çıkan grotesk parodi muayeneyi yürüten kişinin örtük bir şekilde suçlanmasına dönüşür. Hebefrenik çoğunlukla korktuğu ve nefret ettiği kişileri işletir ve taklit eder; bunu onlara saldırmanın tek yolu olarak görür. Belki de bu hastaların özel şakalarından biridir.

Özdeşleşme nesnesi olan kişinin en nefret edilen yanları, kişilendirmevasıtasıyla, alaya, küçümsemeye ve nefrete açık hale getirilmek üzere öne çıkarılır. David'in annesiyle özdeşleşmesi, huysuz bir kraliçenin zorlanımlı kişilendirilmesine dönüşmüştü.

"İçsel" gizli benlik sahte-benliğin özelliklerinden nefret eder. Ama ondan korkar da, çünkü yabancı bir kimliğe bürünme daima kişinin kendi kimliğine karşı bir tehdit olarak yaşantılanır. Benlik, bu özdeşleşmenin yayılımıyla yutulmaktan korkar. Bir dereceye kadar, sahte-benlik dizgesinin, içeri giren tehlikeli maddeleri ayrı ve içinde tutarak bu yabancı maddelerin bedende daha çok yayılmasını önleyen bedenin *retikulo-endotelyal* dizgesine benzer şekilde çalıştığı düşünülebilir. Ama eğer onun savunma işlevi buysa, bunun bir başarısızlık olduğuna hükmetmek gerekir. İçsel benlik, dışsal benlikten daha hakiki değildir. David'in içsel gizli benliği, sahte-benliğini, tıpkı David'in annesinin karşısındaki konumu olarak hissettiği gibi, bir kukla gibi kontrol eden, güdümleyen bir faile dönüşmüştü. Yani annesinin gölgesi, dışsal benliğinin olduğu kadar içsel benliğinin de üzerine düşmüştü.

Bu sorunun öğretici bir versiyonu yirmi yaşında bir kızda ortaya çıktı. Çirkin bir yüzü olduğundan ve bunun getirdiği "öz farkındalıktan" yakınıyordu. Yüzüne beyaz pudra ve parlak kırmızı ruj sürüyordu; bu durum sahip olduğu özellikleri sergilemesini kesin bir şekilde önlüyor, ona çirkin demesek bile, son derece sevimsiz, palyaçoları ya da mask takmış kişileri andıran bir hava veriyordu. Ona göre bu ağır makyajı ne kadar çirkin olduğunu saklamak için yapıyordu. Tedavide yol aldıkça bu kızın yüzüne yönelik bu tutumunun yaşamının merkezi meselesinin özünü içinde taşıdığı ortaya çıktı: annesiyle ilişkisi.

Aynada yüzünü incelemeye çok düşkündü. Bir gün ne kadar nefret uyandırıcı göründüğünü fark etti. Aklının bir köşesinde yıllardır annesinin yüzüne sahip olduğu vardı. "Nefret uyandırma" sözcüğü belirsiz anlamlarla yüklüydü. Aynada gördüğü yüzden (annesinin) nefret ediyordu. Ona karşı o denli nefret dolu olanın, aynadan ona bakan yüz olduğunu da görüyordu; aynaya bakan o, annesiyle özdeşleşmişti. Bu açıdan o, kızının yüzünde nefret gören annesiydi: yani annesinin gözleriyle, aynadaki yüzdeki annesine yönelik nefretini görüyor ve nefretle annesinin kendisinden nefret etmesine bakıyordu.

Annesiyle ilişkisi annesinin tarafında aşırı koruma, onun tarafında ise aşırı bağımlılık ve uyarlık üzerinde temellenmişti. Gerçeklikte ne annesinden nefret etmesi olasılığını hoş görebilirdi ne de annesinin ondan nefret ettiğini kabul edebilirdi. Kendi içinde doğrudan ifade edilemeyen ve açıkça kabul edilemeyen her şey, şimdi açığa çıkan semptomu içinde yoğunlaştırılmıştı. Burada merkezde yer alan şey, gerçek yüzünü nefret uyandırıcı (nefretle dolu) olarak görmesi gibi görünüyordu. Kendi yüzünden annesinin yüzüne çok benzediği için nefret etmişti. Gördüğünden korkmuştu. Yüzünü saklayarak hem kendi nefretinin kılığını değiştirmiş hem de annesinin yüzüne ikame bir saldırı düzenlemiş oluyordu. Benzer bir ilke yaşamı boyunca yürürlükte olmuştu. Onda, çocuğun normal söz dinleme mecburiyeti ve itaatkârlığı, yalnızca annesinin her dileğini edilgin bir şekilde kabul etmeye dönüşmekle kalmamış, ayrıca kendisinin tam bir silinişine ve annesinin kızından bilinçli olarak istemiş olabileceği her şeyin bir parodisine dönüşereksürmüştü. Uyarlığını bir saldırıya dönüştürmüştü; her şeyi, hem annesinin grotesk bir karikatürü hem de kendi söz dinlerliğinin alaycı "çirkin" bir versiyonu olan hakiki benliğinin bu gülünç taklidini görmek uğruna sergilemişti.

Böylece öteki kişiye yöneltilen nefret, onun bireyin kendi varlığının doğasına dahil ettiği özellikleri üzerinde odaklanır; ama aynı zamanda bir başkasının kişiliğinin geçici ya da uzun dönemli üstlenilişi, güvenlik sağlar görünen bir kendisi olmama yoludur. Başka birinin kişiliğinin kisvesi altında kişi çok daha yetkili, pürüzsüz ve "güvenli" bir şekilde davranabilir – Bayan D.'nin ifadesini kullanmak gerekirse, birey, kendisi olmak için bir hareket noktası oluşturacak korkutucu çaresizliğin ve şaşkınlığın samimi deneyimini göze almak yerine kendisi olmamanın zorunlu eşlikçisi olan tekinsiz yararsızlık hissine maruz kalma bedelini ödemeyi yeğleyebilir. Sahte-benlik gittikçe daha çok ölüye dönüşme eğilimi gösterir. Bazı kişilerde, bu durum, yaşamlarını kendisini (görünüşte) kaçınılmaz bir şey gibi sunan bir robota havale etmiş gibi bir his bırakır.

Sahte-benlik tarafından sergilenen az çok kalıcı "kişilik" yanı sıra, değindiğimiz gibi, küçük çapta sayısız *geçici özdeşleşimlerin* avı olunabilir. Birey birden başka bir eda, bir çalım, bir konuşma değişikliği, "kendisine" değil başkasına ait olan sesinde bir

ton farklılığı edindiğini keşfeder. Çoğunlukla bilinçli olarak özellikle hoşlanmadığı "özentili" üslup değişikliğidir. Başka kişilerin davranışlarının küçük kısımlarının sahiplenilişi, elbette, tamamıyla şizoid bir sorun değildir; bununla birlikte, bu durum, şizoid sahte-benlik dizgesi içinde özel bir inatçılıkta ve zorlanımlı bir şekilde ortaya çıkma eğilimindedir. Bazı şizofreniklerin tüm davranışı, yeniden üretildikleri çerçevenin uygunsuzluğundan dolayı daha da tuhaf hale gelen başka kişilerin tuhaflıklarının yamalarından başka bir şey değildir. Aşağıdaki örnek tamamen "normal" bir kişiyle ilgilidir.

Macallum adında bir kız öğrenci, Adams adındaki erkek öğretmenine yönelik zıt değerli yoğun duygular geliştirmişti. Bir keresinde dehşet içinde kendisini "Adım Macadams," diye yazarken buldu. "Tiksintiyle elimi kesebilirdim."

Başkalarının bu küçük parçaları bireyin davranışının içine, bedenin içindeki şarapnel parçaları gibi gömülmüştür. Dış dünyayla görünüşte mutlu, pürüzsüz bir ilişki sürdürülürken birey (yaşantıladığı gibi) açıklanamaz şekilde kendinden çıkıp duran bu yabancı parçalarda sürekli kusur bulur. Bu davranış parçaları, kız öğrencinin durumundaki gibi, özneyi çoğunlukla tiksinti ve dehşetle doldurur ve bunlara saldırılıp, bunlardan nefret edilir. "Elimi kesebilirdim." Kuşkusuz bu yıkıcı tepki, aslında, kendi eline karşı yöneltilmiştir. Bu küçük "içe atılmış" eylem parçası ya da parçacığına, öznenin kendi varlığına yöneltilmiş şiddet olmadan saldırılamaz. (Jean kendi-yüzündeki-annesine saldırırken kendisinin çehresini ortadan kaldırıyordu.)

Eğer bireyin bütün davranışları tamamen zorlanımlı taklide, kişilendirmeye, karikatürleştirmeye ve bu türden geçici davranışsal yabancı bedenlere havale edilecek kadar gizli benliğinden yabancılaştırılırsa, birey, o zaman, kendisini bütün davranışlarından ayırabilir. Bu katatonik çekilme biçimidir. Bu genel bir deri enfeksiyonunu tüm deriyi soyarak tedavi etmeye çalışmaya benzer. Bu imkânsız olduğu için, şizofrenik, bir bakıma, davranış derisini yırtıp atar.

7

Benlik Farkındalığı

Terimin olağan kullanımında benlik farkındalığı/öz farkındalık iki şeyi içerir: Kendi kendisinin farkında olma ve *başka birinin gözleminin bir nesnesi olarak kendisinin farkında olma.*

Kendisinin gözünde bir nesne olarak ve ötekinin gözünde bir nesne olarak benliğin farkındalığının bu iki biçimi birbiriyle yakından ilişkilidir. Şizoid bireyde her ikisinin de değeri artırılır ve her ikisi de bir şekilde zorlanımlı bir doğa üstlenir. Şizoid birey sıklıkla kendi süreçlerinin farkındalığının zorlanımlı doğası ve başkalarının dünyasında bir nesne olarak kendi beden hissinin eşit ölçüde zorlanımlı doğası yüzünden acı çeker. Daima görüldüğü veya her durumda daima potansiyel olarak görülebilir olduğu gibi artırılmış bir his, ilke olarak, bedene atfedilebilir olsa da, görülebilir olma kaygısı, bireyin başkasının onun "zihnine" veya "ruhuna" doğrudan bakabildiğini hissettiği durumlarda yaralanabilir, nüfuz edilebilir zihinsel benlik fikriyle iyice yoğunlaşabilir. Bu tür "ayna camı" hislerinden genellikle metafor veya benzetme yoluyla bahsedilir, ama psikotik koşullarda ötekinin nazarı veya bakışı "içsel" benliğin çekirdeğine gerçek bir giriş olarak yaşantılanır.

Hem kendisinin farkındalığının hem başkalarının farkındalığının nesnesi olarak kendi varlığının şiddetli ve yoğun bir şekilde farkında olmak ergenlerde neredeyse evrenseldir ve utanma, kızarma ve çekinme gibi iyi bilinen belirtilerle kendisini gösterir. Bu sıkıntıların açıklanmasında şu veya bu "suçluluk" versiyonu hazır kuvvet olarak devreye sokulur. Ama bireyin "benlik farkındalığını" suçluluk uyandıran gizlere (mesela, mastürbasyonla il-

gili gizlere) sahip olmasına dayanarak açıklamak bizi pek ileri götürmez. Çoğu ergen mastürbasyon yapar ve çoğunlukla da bunun bir şekilde yüzlerinden anlaşılabileceğinden korkar. Ama eğer "suçluluk" bu fenomenin kilit öğesiyse, niçin suçluluk bu tikel sonuçlara yol açıyor da başkalarına yol açmıyor; zira suçlu olmanın birçok yolu vardır ve başkalarının gözünde sıkılgan, gülünç bir nesne olarak kendisi hissine sahip olmak tek yol değildir. Burada kendi başına "suçluluk" bize yardım etmek için yeterli değildir. Büyük ve ezici suçluluk birçok kişide hiç de gereğinden fazla bir "benlik farkındalığı" oluşturmaz. Dahası, mesela, bir yalan söylemek ve bu yalanın ortaya çıkacağından ya da onu sıkıntıya sokacağından korkmadan yalan söylediği için suçluluk duymak da pekâlâ mümkündür. Aslında çocuk için, onu görmedikleri sürece yetişkinlerin onun ne yaptığını bilemeyecekleri; onlara söylemezse onların ne düşündüğünü kestirmekten öte bir şey yapmadıkları; kendisi açığa vurmadığı sürece hiç kimsenin görmediği eylemlerine ve "kendisine sakladığı" düşüncelerine başkalarının hiçbir şekilde ulaşamayacağı güvenini kazanması önemli bir başarıdır. Bu tür ilkel büyüsel korkuların kalıcılığından dolayı yalan *söyleyemeyen* ya da giz *tutamayan* çocuk, özerkliğini ve kimliğini tam anlamıyla tesis edememiştir. Hiç kuşkusuz çoğu durumda yalan söylemeye karşı iyi nedenler bulunabilir, ama yalan söyleme *yeteneksizliği* en iyi nedenlerden biri değildir.

Benlik farkındalığı gelişmiş kişi, aslında, olduğundan daha çok başka kişilerin ilgi nesnesi olduğunu hisseder. Bu tür bir kişi sokakta dolaşırken bir sinema kuyruğuna yaklaşır. Bu kuyruğun yanından geçmek için "kendisini katılaştırmak" zorunda kalır: Tercihen, karşıya geçer. Bir lokantaya kendi başına gitmek ve bir masada oturmak ateşten gömlektir. Dans etmek için piste çıkmayı göze almadan önce iki ya da üç çiftin dansa kalkmasını bekler ve bunun gibi şeyler.

Yeterince tuhaf olan, bir seyirci önünde iş yaptığı ya da icrada bulunduğunda yoğun anksiyete duyan kişilerin genel olarak illa ki "kendisinin farkında" olmamasıdır ve genellikle aşırı kendisinin farkında olan kişilerin, yeteneklerini başkalarının önünde sergilerken, bu meseleyle ilgili zorlanımlı meşguliyetlerini kaybedebilmeleridir – ilk bakışta, insanın onlar için üstesinden gelmenin en zor olduğunu düşündüğü durumdur bu.

Bu tür "benlik farkındalığı" durumlarının başka özellikleri de, sorunun anlaşılmasındaki kilit kavramın "suçluluk" olduğuna işaret ediyor gibi görünebilir. Bireyin başka kişilerden üzerine yöneltmelerini beklediği bakışın hemen her zaman onun hoş olmayan bir eleştirisi olduğu tasavvur edilebilir. Birey bir aptal olarak görüneceğinden veya başka kişilerin onun gösteriş yaptığını düşüneceğinden korkar. Bir hasta bu tür fantazilerini ifade ettiğinde, onun gösteriş yapmak, cazibe merkezi olmak, üstün olmak, çevresindeki kişileri aptal durumuna düşürmek gibi tanınmamış gizli bir arzuya sahip olduğunu ve bu arzunun suçluluk ve anksiyeteyle yüklü olduğunu ve bu yüzden de olduğu gibi yaşantılanmadığını varsaymak kolaydır. Demek ki, bu arzunun doyurulması fantazilerini uyandıran durumlar bütün zevkini yitirecektir. Böylece birey, bedenini bilinçdışı olarak penisiyle eşitlemiş örtük bir teşhirci olacaktır. Bu yüzden ne zaman bedenini sergilese, bu potansiyel olarak doyurucu duruma eşlik eden nevrotik suçluluk onu, fenomenolojik olarak "benlik farkındalığı" biçiminde kendini "gösteren" hadım edilme anksiyetesine maruz bırakacaktır.

"Benlik farkındalığı"nın bu terimler içinde anlaşılması, bana göre, temel varoluşsal konumu, ontolojik güvensizlik konumu ve şizoid doğası kısmen ontolojik güvensizliğinin doğrudan ifadesi ve kısmen bu güvensizliğin üstesinden gelme çabası olan; ya da bu son saptamayı biraz farklı bir şekilde belirtirsek, kısmen de kendine ait güvenli bir kimlik hissine sahip olmaktaki başarısızlığının sonucu olan varlığına yönelik tehlikelere karşı kendisini savunma çabası olan bireyin karşı karşıya olduğu merkezi meseleyi gözden kaçırmaktadır.

Benlik farkındalığı, ontolojik olarak güvensiz kişide ikili rol oynar:

1. Kendinin farkında olmak ve başka kişilerin onun farkında olduğunu bilmek, kendiyle birlikte onların da var olduğuna kendini inandırmanın bir aracıdır. Kafka bunu, "Tapınanla Konuşma" adlı öyküsünde açıkça ortaya koyar: Tapınan, varoluşsal ontolojik güvensizlik konumundan başlar. "Kendi içimde yaşadığıma inandığım bir zaman olmadı hiç," der. Bu yüzden kendisinin yaşarlığına ve şeylerin gerçekliğine inanabilme ihtiyacı onun varoluşunun temel meselesidir. Bu türden bir kanaat elde etme yolu, kendisini gerçek dünyada bir nesne olarak hissetmekten ge-

çer; ama *kendi* dünyası gerçekdışı olduğundan, başka birinin dünyasında bir nesne olmalıdır, zira nesneler başka kişilere gerçek, hatta güzel ve sakin görünmektedir. En azından "(...) öyle olmalı; çünkü insanların nesnelerden sık sık bu yolda söz ettiklerini işittim." Böylece itirafını yapar, "(...) *başkalarının beni seyretmesi, yaşamımın amacıdır* dersem bana kızmayın"(italikler bana ait).

Bir başka etken zamansal benlikteki süreksizliktir. Zamanda özdeşlik/kimlik belirsizliği söz konusu olduğunda, kişide kendisini kimliklerken mekânsal araçlara bel bağlama eğilimi görülür. Belki bu, kişi için *görülmenin* öneminin nedeninin açıklanmasını verebilir. Ama bazen en büyük güven, zaman içinde kendisinin farkında olmak üzerine yerleştirilebilir. Bu, özellikle de zamanın anların ardışıklığı olarak deneyimlendiği durumda böyle olur. Zamansal-benliğine dikkat etmemek yüzünden anların çizgisel zaman dizisinin bir bölümünün yitirilmesi bir katastrof olarak hissedilebilir. Dooley (1941), kişinin "silinme korkusuna karşı savaşımının" bir parçası ve "yutulma, ezilme ve kimlik yitimi... tehditlerine karşı" bütünlüğünü muhafaza etme çabası olarak ortaya çıkan bu zamansal kendilik farkındalığı durumlarına ilişkin çeşitli örnekler verir. Hastalarından biri şunları söyler: "Önceki gece Buz Karnavalı'nda kendimi unuttum. Onu seyretmeye öylesine dalmıştım ki zamanı, kim olduğumu, nerede olduğumu unuttum. Kendime ilişkin hiçbir şey düşünmemiş olduğumun aniden farkına vardığımda ölümüne korktum. Gerçekdışılık duygusu sardı her yerimi. Kendimi tek bir dakika için bile unutmamalıyım. Saate bakar, kendimi oyalarım, yoksa kim olduğumu bilemem" (s. 17).

2. Tehlike dolu bir dünyada, potansiyel olarak görülebilir bir nesne olmak sürekli olarak tehlikeye açık olmaktır. Bu yüzden "benlik farkındalığı", başkalarına görünebilir olmak gibi basit bir olgudan dolayı potansiyel olarak tehlikeye açık olduğuna yönelik kaygı dolu bir farkındalık olabilir. Bu tür bir tehlikeye karşı aşikar savunma bir şekilde kendisini görünmez kılmaktır.

Gerçek bir örnekte, konu daima zorunlu olarak karmaşıktır. Kafka'nın Tapınanı, insanları kendisine baktırmayı yaşamının ereği olarak koyar, çünkü böylece kişiliksizleşme, gerçeğe yabancılaşma ve içsel ölülük halini hafifletir. Onu gerçek bir yaşayan

kişi olarak deneyimleyecek başka kişilere gerek duyar, çünkü kendi içinden kendisini yaşadığına asla inandıramaz. Ama bu her zaman hazırda olmayan öteki kişinin onun kavramasına iyicil bir nitelik yüklemesini gerektirir. Kendisi bir şeyin farkına vardığı anda bu şey gerçekdışılaşır, "sanki bu nesneler bir zamanlar gerçekti de şimdi siliniyormuş gibi" hisseder. Bu tür bir kişinin başka kişilerin ona ilişkin farkındalığına belli bir güvensizlik duyacağını görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Ya onlar da, tıpkı kendisinin onlara ilişkin farkındalığında olduğu gibi, aynı "kaçak farkındalığa" sahiplerse? Canlı olduğu inancı için kendisininkinden çok onların bilincine bel bağlayabilir mi? Aslında dengesi öylesine çok sallanır ki, birey en büyük riskin başka bir kişinin farkındalığının nesnesi olmak olduğunu hisseder. Perseus ve Meduza başı miti, "kemgöz", ölüm ışınları hezeyanları ve benzerleri, bana göre, bu dehşete atıfta bulunurlar.

Aslında, biyolojik açıdan bakıldığında, görünebilir olma olgusunun kendisi, hayvanı düşmanlarından gelecek saldırı riskine maruz bırakır ve hiçbir hayvan düşmansız değildir. Bu yüzden görünebilir olma temel bir biyolojik risktir; görünmez olma temel bir biyolojik savunmadır. Hepimiz birtakım kamuflaj biçimleri uygularız. Aşağıdaki, on iki yaşında iken anksiyetesini yenmek için büyüsel bir kamuflaj biçimi uygulayan bir hastanın yazılı olarak verdiği bir tasvirdir:

On iki yaşlarındaydım ve uzun, kasvetli bir yürüyüşle, büyük bir parkın içinden babamın işyerine kadar yürümek zorundaydım. Sanırım, oldukça korkardım da. Bundan hiç hoşlanmazdım, özellikle de karanlık çökerken. Zaman geçirmeme yardımı olur diye oyun oynamaya başladım. Çocukların kaldırım çizgileri üzerinde durma ya da taşları sayma oyunlarını bilirsiniz – ben de bu türden bir zaman geçirme yolu bulmuştum. *Çevreye yeterince uzun süre bakarsam, sanki bulunduğum yer boşmuş ve ben gözden yitmişim gibi, çevreye karışabileceğimi ve gözden yitebileceğimi fark ettim. Sanki kim olduğunuzu ya da nerede olduğunuzu bilmiyormuşsunuz gibi bir duyguya kapılmak gibi.* Bir bakıma manzaraya karışmak. O zaman ürküyorsunuz, çünkü böyle olmasını istemiş değilsiniz. Yalnızca yürüyor olurdum ve kendimi manzaraya karışmış hissederdim. Sonra korkardım ve bir bakıma kendimi yeniden yaşama döndürmek için defalarca adımı tekrarlardım.

Burada aşikâr olma, olağandışı olma, ayrı olma, ilgiyi kendisine çekme hakkındaki birçok anksiyetenin biyolojik bir analojisinin bulunduğu söylenebilir; bu tehlikelere karşı savunmalar, çoğunlukla insan peyzajına karışma, herhangi birinin onun başka herkesten farklı olduğu yönünü görmesini olabildiğince zorlaştırma çabalarını içerir. Obendorf (1950) örneğin kişiliksizleşmenin "ölüyü oynamayı" andıran bir savunma olduğunu öne sürmüştü. Bu savunmaları Peter'ın vakasında daha ayrıntılı ele alacağız (8. Kısım).

Herkes gibi olma, kendisinden başka biri olma, rol yapma, kılık değiştirerek başka bir kimliğe bürünme, ismi meçhul olma, hiç kimse olma (psikotik olarak bedeni yokmuş gibi yapma) belli şizoid ve şizofrenik koşullar içinde mükemmel bir şekilde yürütülen savunmalardır.

Yukarıdaki hasta manzaraya karıştığında ürkmüştü. O zaman onun ifadesiyle: "Bir bakıma kendimi yeniden yaşama döndürmek için defalarca adımı tekrarlardım". Bu önemli bir meseleyi gündeme getirir. Bana göre bu küçük kızda anksiyeteye karşı özel savunma biçiminin yalnızca sallantılı bir ontolojik temelden kaynaklanmış olduğunu varsaymak doğru olacaktır. Güvenli olarak tesis edilmiş bir kimlik hissi, on iki yaşındaki bu kızın oyun oynarken yitirdiği kadar kolayca yitirilmez. O halde bu ontolojik güvensizliğin ilk elde, en azından kısmen onun anksiyetesine neden olmuş olması, sonrasında da onun zayıflığının kaynağını kaçış yolu olarak kullanmış olması olasıdır. Bu ilkenin James, David, Bayan D. ve başkalarının vakalarında da işletildiği görülmüştü. Küçük kız manzaraya karışarak özerk kimliğini yitirdi; aslında yitirdiği onun benliğiydi, boş bir alanda karanlık çökerken yalnız olmakla tehlikeye atılmış olan tam da onun kendi "benliğiydi".

Bu ilkenin en genel ifadesi, risk varlığın yitirilmesi olduğunda savunmanın bir var-olmayan durumuna düşmek olması, ama bu savunmanın da daima bu var-olmayan durumuna düşmenin sadece bir oyun, bir –miş gibi yapma olduğu şeklinde içsel bir kayıtla birlikte bulunmasıdır.

Tillich'in (1952: 62) yazdığı gibi: "Nevroz var olmaktan kaçınarak var-olmamaktan kaçınma yoludur." Sorun bireyin oynadığı oyun içinde büründüğü kişiliğin varlık kazanması ve bireyin he-

sapladığından çok daha gerçek bir şekilde, çok korktuğu, içinde özerklik, gerçeklik, yaşarlık, kimlik hissinden sıyrıldığı ve basitçe adını tekrarlayarak yaşam "içindeki" dayandığı yeri yeniden kazanmasının imkânsız olduğu var-olmama durumuna fiilen düşmesidir. Aslında bu küçük kızın oyununun kontrolünden çıkması da bu şekilde olmuştu. Hasta, yukarıda aktarılan yaşam öyküsünü yazana kadar, birçok yıl ağır biçimde kişiliksizleşmiş biçimde kaldı.

Bu bölgede her şey paradoksaldır. 5. Kısımda, benliğin gerçek yaşarlığı özlediği kadar bundan korktuğunu da belirttik. Benlik, yaşayan ve gerçek olmaktan endişe duyar, çünkü bu şekilde yok olma riskinin dolaysızca artacağından korkar. Bu paradoksta "benlik farkındalığı" meselesi devrededir.

Küçük kızımız manzaraya karıştı. Başka kişilerle çok kolayca kaynaşan (önceki bölümde bunun yollarını betimledik) ve bu şekilde kimliğini kaybetmekten korkan biri benliğine ilişkin farkındalığını ayrık ve ilişkisiz kalmasının bir aracı olarak kullanır. Benlik farkındalığına bireyin kararsız ontolojik güvenliğini idame ettirmesine yardımcı olması için bel bağlanır. Farkındalık üzerinde, özellikle de benliğin farkındalığı üzerinde bu ısrar birçok kola ayrılır. Mesela histerik, varlığının veçhelerini "bastırmaktan" ve unutmaktan çok memnun görünürken şizoid birey karakteristik olarak "benlik farkındalığını" olabildiğince yoğun ve kapsamlı kılmaya çalışır.

Ama şizoidin kendisini maruz bıraktığı "benlik-gözetiminin" ne denli düşmanlıkla yüklü olduğu kaydedilmişti. Şizoid birey (ve bu şizofreniklere daha da uygundur) sevecen bir "öz-saygı"nın sıcaklığının tadını çıkarmaz. "Benlik-gözetimi" hiç de uygun olmayan bir şekilde, bir narsisizm biçimi olarak görülür. Ne şizoid ne de şizofrenik bu anlamda narsisistiktir. Bir şizofreniğin belirttiği gibi (bkz. s. 240), o, kara bir güneşin parlak ışığı altında kavrulur. Şizoid birey, kendi "benlik-gözetiminin" kemgözü, kara güneşi altında var olur. Farkındalığının parlak ışığı, onun kendiliğindenliğini, dinçliğini öldürür; tüm neşeyi yok eder. Onun altında her şey solar. Ve buna karşın, tam anlamıyla narsisistik olmasa da, zorlanımlı olarak kendi zihinsel ve/veya bedensel süreçlerini sürekli gözlemlemekle meşgul olur. Federn'in terminolojisiyle, o nesne-olarak egosunu *mortida* ile *katekte* eder.

Daha önce şizoid bireyin kendiyle ilişkisini kişiliksizleştirdiği söylendiğinde farklı terimler içinde çok benzer bir nokta dile getirilmişti. Yani o, varlığının yaşayan kendiliğindenliğini denetleyerek onu ölü ve cansız bir şeye dönüştürür. Bu başkalarına da yaptığı ve başkalarının ona yapmasından korktuğu şeydir (taşlaştırma). Artık, ölü ve cansız *olmamaktan* korktuğu halde –belirttiği gibi, gerçek yaşarlıktan aşırı korkar– böylece aynı zamanda kendisinin farkındalığını *sürdürememekten* de korktuğunu önerecek konumdayız. Benliğinin farkında olmak, yaşamda-birölüm yaşamak zorunda olsa da, hâlâ onun varoluşunun sürmesinin bir güvencesi, bir garantisidir. Bir nesnenin farkında olmak onun potansiyel tehlikesini azaltır. Bu yüzden farkındalık bir tür radar, bir tarama mekanizmasıdır. Nesnenin kontrol altında olduğu hissedilir. Bir ölüm ışını olarak, farkındalık iki ana niteliğe sahiptir: Taşlaştırma (taşa dönüştürme: Kendini ya da ötekini şeylere dönüştürme) gücü ve girme, içe işleme gücü. Bu yüzden başkalarının nazarına maruz kalma bu şekilde yaşantılandığında, bu durum değişmez bir şekilde başka birinin şeyine dönüştürülme, onun tarafından nüfuz edilme korkusu ve hıncının yanı sıra başka birinin gücü ve kontrolü altında olma hissi uyandırır. O zaman özgürlük "erişilemez" olmaktan ibarettir.

Birey ötekini taşa dönüştürerek bu tehlikeleri önlemeye kalkışabilir. Ne yazık ki, bir taş tarafından görülemeyeceğinden, başkalarını kendi nazarında başarıyla şeylere dönüştürdüğü sürece, kendini görebilecek tek kişi yine kendisi olur. Süreç bunun üzerine öldürücü ve tahammül edilemez "öz farkındalıktan" kurtulma özleminde zirve noktasına ulaşacak şekilde ters yönde salınır; bu durumda öteki tarafından nüfuz edilen ve kontrol edilen pasif bir şey olma olasılığı rahatlatıcı bir şey olarak kabul edilir. Birey uygulanabilir seçenekler arasında bir seçim yapma durumunda olmadığından bu salınım içinde huzur bulmak mümkün değildir.

"Görülme" veya "salt görünebilir olma" ile bu zorlanımlı meşguliyet bize altta yatan "görülmeme" veya "görünmez olma" fantazileriyle uğraştığımızı sezdirir. Gördüğümüz gibi "görünebilir olma" kendi başına hem zulmedici hem de bireyin hâlâ yaşayan olduğunun yeniden güvencesiyse, o zaman "görünmez olma" da aynı şekilde iki anlamlı olacaktır.

"Benliğinin farkında olan" kişi bir ikileme yakalanır. Gerçeklik ve kimlik hissini sürdürmek için görülmeye ve tanınmaya *gerek duyar.* Ancak aynı zamanda da öteki, onun kimliğine ve gerçekliğine yönelik bir tehdidi temsil eder. Daha önce betimlediğimiz davranışsal sahte-benlik dizgeleri ve gizli içsel benlik uyarınca bu ikilemi çözmek için son derece incelikli çabalar sarf edilir. Mesela James, "başka kişiler bana varoluşumu sağlıyor" hissine sahiptir. Kendi başına kaldığında kendisini boş ve hiç kimse olarak hisseder. "Eğer orada biri yoksa gerçek olduğumu hissedemem." Ama her şeye karşın bir başka kişiyle de kendini rahat hissetmez, çünkü kendi başınayken de başkalarıyla birlikteyken de "tehlikede" olduğunu hisseder.

Bu yüzden zorlanımlı olarak arkadaş aramaya sürüklenir, ama başka birinin varlığında kendisine asla "kendisi olma" imkânı tanımaz. Toplumsal anksiyeteden, asla gerçekten *ötekiler ile olmayarak* kaçınır. Asla tam olarak kastettiği şeyi söylemez ya da söylediği şeyi kastetmez. Oynadığı rol daima tam olarak kendisi değildir. Bir şakanın komik *olmadığını* düşünürken gülmeye ve eğlenirken sıkılmış görünmeye özen gösterir. Gerçekte hoşlanmadığı kişilerle arkadaşlık yapar, arkadaş olarak "gerçekten" hoşlanabileceği kişilere soğuk davranır. Bu yüzden hiç kimse onu gerçekten tanımaz ya da anlamaz. Bir boşluk ve gerçekdışılık hissiyle birlikte olsa da sadece yalıtılmışlığında güven içinde *kendisi* olabilir. Başkalarıyla birlikteyken, bir "müphemlik" ve "-miş gibi yapma" oyunu oynar. Toplumsal benliğinin sahte ve faydasız olduğunu hisseder. En çok özlediği şey "bir tanınma anı" imkânıdır, ama ne zaman şans eseri karşısına böyle bir imkân çıksa, ne zaman kazara "kendini ele verse" telaşa ve paniğe kapılır.

"Hakiki benliğini" ne kadar saklar, gizler, görünmez tutarsa ve başkalarına ne kadar çok sahte bir yüz sunarsa, kendisine ilişkin bu sahte sunum o kadar çok zorlanımlı bir hal alır. Son derece narsisistik ve teşhirci görünür. Aslında kendisinden nefret eder ve kendisini başkalarının gözleri önünde açığa vurmaktan dehşete düşer. Bunun yerine, başkalarına sadece ilgisiz süsler olarak saydığı şeyleri sergiler; gösterişli biçimde giyinir, yüksek sesle ve ısrarlı konuşur. Sürekli dikkati kendi üzerine çekmekte ve aynı zamanda dikkati benliğinden uzakta tutmaktadır. Davranışı zorlanımlıdır. Tüm düşünceleri görülüyor olmakla meşguldür.

Özlemi bilinmektir. Ama bu aynı zamanda en çok korkulan şeydir de.

Bu noktada "benlik" sadece kendisince bilinen, görünmez bir aşkın varlığa dönüşür. Eylem içindeki beden artık benliğin dışavurumu değildir. Benlik, beden içinde ve içinden edimselleşemez. Benlik ayrıdır ve çözülmüştür. Bayan R.'nin (s. 53) eylemlerinin örtük anlamı şuydu: "Ben yalnızca başka kişilerin beni olduğum olarak gördüğü şeyim." James karşıt imkânı oynar: "Ben başkasının görebildiği şey değilim." Bu yüzden onun görünüşteki teşhirciliği, kişilerin onun kendisini gerçekten ne ya da kim olarak hissettiğini keşfetmesinden kaçınmanın bir yoluydu.

Yetişkin biri, görülmeyi ya da görünmez olmayı, bunların her biri kendi güvenlik biçimini sağladığı kadar kendi tehlikelerini de taşıdığından, ötekine karşı istikrarlı bir savunma olarak kullanamaz. Söz konusu meselelerin ne kadar çetrefil olduğu en erken ve en basit çocukluk durumlarının karmaşıklığı göze alındığında dahi rahatça görülebilir.

Çocuklar için görünmez olma ve görülme oyunu oynama yaygın bir oyundur. Bu oyunun birkaç çeşitlemesi vardır. Tek başına, ayna önünde ya da danışıklı olarak yetişkinlerle birlikte oynanabilir.

Küçük bir çocuğun makara ve iple oynadığı oyunun ünlü tasvirine (1920) düştüğü dipnotta Freud, bu oyunun bir versiyonunu anlatır. Doğrudan dikkati çekmek istediğim bu dipnot olsa da tüm pasajı hatırlamak yararlı olacaktır:

> Çocuk, zekâ gelişiminde hiç de aceleci olmamıştı; bir buçuk yaşında ancak az anlaşılabilir sözcüklerle konuşabiliyor ve ayrıca çevresi tarafından anlaşılabilen birçok anlamlı ses kullanıyordu. Ama anne babasıyla ve evdeki hizmetçi kızla iyi anlaşıyordu ve "uslu" karakteri nedeniyle övülüyordu. Anne babasını gece vakti rahatsız etmiyor, bazı şeylere el sürmemek ve belli yerlere gitmemek gibi yasaklara uyuyor ve her şeyden önce, onu kendisi besleyip hiç yardımsız olarak bakmış olan annesine çok bağlı olduğu halde, annesi onu saatlerce terk ettiğinde hiç ağlamıyordu. Ancak bu uslu çocuk eline geçirebildiği bütün küçük şeyleri kendisinden çok uzağa, odanın bir köşesine, yatağın altına, vb. fırlatmak gibi zaman zaman rahatsız edici olan bir alışkanlık geliştirmişti; öyle ki oyuncaklarını bir araya toplamak hiç de kolay olmuyordu. Bu fırlatışlar sırasında ilgi ve hoşnutlukla yüksek sesle uzun bir o-o-o-o çekiyordu. Bu sesin annenin ve gözlemcinin görüş bir-

liğiyle, bir çığlık olmayıp, "gitti" (Almanca "*fort*") anlamı taşıdığı anlaşılıyordu. Sonunda bunun bir oyun olduğunu ve çocuğun bütün oyuncaklarını onların "gitmesi" için kullandığını fark ettim. Günlerden bir gün bu görüşümü destekleyen bir gözlemim oldu. Çocuğun, üzerine iplik sarılı tahta bir makarası vardı. Bunu arkasından sürükleyerek çekmek, böylece arabacılık oynamak hiç aklına gelmiyor, ipliğe bağlı makarayı büyük bir ustalıkla perdelerle çevrili yatağının kenarından içeri doğru fırlatıyor, makara gözden kaybolunca o anlamlı o-o-o-o'yu söylüyor ve sonra ipinden makarayı gene dışarı çekiyor, ama bu kez makaranın ortaya çıkışını sevinçli bir "Oa" –işte, orada– ile selamlıyordu. Öyleyse oyunun tamamı buydu: gözden kaybolmak ve yeniden gelmek. Asıl büyük haz ikinci hareketine bağlı olsa da çoğu zaman yalnızca birinci hareketi görülüyor ve hiç bıkıp usanmadan oynadığı oyun bundan ibaret sanılıyordu.

Freud bu oyunu tasvir ettikten sonra şu anlamlı dipnotu ekler:

Bu yorum başka bir gözlemle tamamıyla doğrulandı. Bir gün anne saatlerce yokluktan sonra yeniden geldiğinde "Bebe o-o-o-o" selamıyla karşılandı. Bu önce anlaşılmadı. Ama kısa zamanda *çocuğun kendisini gözden kaybetmeye yarayan bir araç bulduğu anlaşıldı.* Tam yere kadar inmeyen aynadaki resmini keşfetmişti ve aynadaki sureti "gitti", "yok" oluncaya kadar çömelmekteydi.

Böylece bu küçük çocuk sadece annesini gözden kaybetme oyunu oynamıyor, ama aynı zamanda kendini gözden kaybetme oyunu da oynuyor. Freud her iki oyunun da, oyunda onu tekrar tekrar yineleyerek, bir tehlike durumu anksiyetesine hâkim olma girişimi olarak anlaşılabileceğini önerir.

Eğer öyleyse, görünmez olma, gözden kaybolma korkusu, annenin gözden kaybolması korkusuyla ilişkilidir. Annenin kaybolması, belirli bir aşamada bireyi benlik yitimiyle tehdit eder. Ama anne basitçe çocuğun görebildiği bir *şey* değil, ama çocuğu gören bir *kişidir.* Bu yüzden annenin sevecen gözü altında bir kişi olarak kendisine ilişkin deneyiminin benliğin gelişimi içinde gerekli bir bileşen olduğunu öneriyoruz. Olağan çocuk neredeyse sürekli olarak yetişkinlerin gözü altında yaşar. Buna karşın, görme, çocuğun tüm varlığına gösterilen sayısız ilgi yollarından yalnızca biridir. Özen gösterme, okşama, sallama, havaya atma yollarıyla onunla ilgilenilir: Bedeni bir daha asla olmayacak kadar ellenir. Bazı anneler çocuğun "zihinsel" süreçlerini tanıyabilir ve onlara karşılık verebilir, ama onun somut bedensel edimselliğini kolay-

ca karşılık verebileceği bir şey olarak kabul edemez, bunun tersi de olabilir. Çocuğun varlığının şu ya da bu veçhesine annesi tarafından *karşılık verme başarısızlığı* önemli sonuçlara yol açabilir.

Bu çocuğun oyunuyla ne başardığının bir başka ele alınışı, Freud'un varsaydığı gibi, aynada suretini görememekle, onun kendisini *gözden kaybedebildiğini* başarmış olduğunu öne sürer; şöyle ki, kendisini *orada* göremediğinde, kendisi "gitmiş" olacaktı; böylece ayna yardımıyla şizoid bir ön-varsayımı uyguluyor, bunun aracılığıyla biri *orada* ve öteki *burada* iki "o" oluyordu. Başka bir deyişle, gözleri önünde yaşadığı ve devindiği ve varlığına sahip olduğu gerçek ötekinin yokluğunun ya da kaybolmasının üstesinden gelirken ya da üstesinden gelmeye kalkışırken kendisini aynadan ona bakabilen bir başka kişiye dönüştürür.

Bununla birlikte aynanın içinde *onun* gördüğü "kişi" ne bizzat kendisi ne de bir başka kişidir, ama sadece kendi şahsının bir suretidir; bütün bunlara rağmen, o aynanın içinde kendi şahsının sureti olan bu öteki imgeyi göremediğinde kendisinin gözden kaybolduğunu hissediyordu; muhtemelen bu kendisini annesinin huzurunda ya da gözetiminde hissetmediğinde kendisini gözden kaybolmuş gibi hissetmesiyle aynı şekilde oluyordu. İmdi ister gerçek ötekinden gelen tehdit ötekinin her zaman çekip gidebileceği ya da ölebileceği ya da onun duygularına karşılık vermeyebileceği olgusunun olumsallığından kaynaklansın, isterse öteki içe patlama ya da içe işleme biçimindeki daha doğrudan bir tehdidi temsil etsin, şizoid kişi, tıpkı çocuğun kendi kendisine ayna olması gibi, benliğini, kuşatıcı bir birliğe sahip sözde ikiliğini, iki benliğe, yani fiili bir ikiliğe dönüştürmeye çalışır. Bu küçük çocukta, "iki benlikten", aynanın dışındaki kendi edimsel benliğinin, en kolay yoldan, annesiyle özdeşleştirilen benlik olduğu söylenebilir. Tarafından görüldüğü kişi fantazisiyle benliğin bu özdeşleştirimi kesinlikle gözlemleyen benliğin özelliklerine katkıda bulunur. Yukarıda belirtildiği gibi, bu gözlemleyen benlik gözetimi altında bulunanı çoğunlukla öldürür veya soldurur. Birey artık varlığının tam göbeğinde zulmeden bir gözlemciye sahiptir. Çocuğun yokluğunda gözlemleyen benliğin, aynanın dışındaki çocuğun kendisinin yerini işgal ederek kötüye dönüşen yabancı ve yıkıcı gözlemcinin varlığı tarafından ele geçirildiği olur. Bu gerçekleşirse çocuk, bir başkasının gözünde bir nesne

olarak kendisine ilişkin farkındalığını kendisini öteki olarak gözleyerek muhafaza eder: görülebilmeyi sürdürebilmek için gözlerini ötekine ödünç verir; böylece kendi gözünde bir nesne haline gelir. Ama kendisine bakan ve kendisini gören kendisinin parçası, onun kendisinin dışındaki gerçek bir kişiye ait olduğunu hissettiği zulmedici özellikler geliştirir.

Ayna oyununun tuhaf çeşitlemeleri olabilir. Bir adamın hastalığının ilk açık belirtileri, aynaya bakıp orada başka birini, "onu" (aslında kendi yansısını) gördüğünde ortaya çıkmıştı. "O", bir paranoid psikozdaki zulmedicisi olmalıydı. "O", onu (yani hastayı) öldürme komplosunun elebaşıydı ve o (hasta) "ona" (yabancılaşmış benliğine) "kurşun sıkmayı" aklına koymuştu.

Bu küçük çocuğun oyununda, onu algılayan kişinin, yani annesinin konumunda olan kendisi, bir anlamda büyüsel şekilde kendisini öldürüyordu: Kendisinin ayna imgesini öldürüyordu. Bu tuhaf duruma ileride şizofreni üzerine çalışırken dönme fırsatımız olacak. Kendisini gözden kaybetmesi ve yeniden getirmesi diğer oyunuyla, yani annesini (simgesel olarak) gözden kaybetmesi ve yeniden getirmesiyle benzer bir anlama sahip olmalı. Ama oyun ancak onun için sadece annesini göremediğinde değil, ama aynı zamanda kendisini onun tarafından görülür hissetmediğinde de bir tehlike durumunun söz konusu olduğuna inanırsak bu şekilde bir anlam kazanır. Bu aşamada, *esse=percipi* formülü geçerlidir, sadece başkalarına ilişkin olarak değil, benliğe ilişkin olarak da.

İki yıl altı aylıkken, kızlarımdan biri de benzer bir oyun oynardı. Ben, "Bizi görme" komutuyla ellerimle gözlerimi kapatmak zorundaydım. Sonra, "Beni gör" komutuyla ellerimi hemen çekip, onu görmenin şaşkınlığını ve sevincini göstermem gerekiyordu. Aynı zamanda ona bakınam ve onu göremiyormuş gibi yapmam gerekiyordu. Bu oyunu bana diğer çocuklar da oynattı. Mesele onları yaramazlık yaparken görmeme meselesi değildir. İşin püf noktası çocuğun kendisini geçici olarak görülmüyor olarak yaşantılamasında yatıyor gibi görünüyor. Çocuğun *beni* görmemesi gibi bir sorun da yoktur. Ayrıca oyunda hiçbir gerçek fiziksel ayrılmanın olmadığına da dikkat edelim. Ne yetişkin ne de çocuk, bu oyunda, saklanmak ya da fiili olarak gözden kaybolmak zorundadır. Bu "cee-ee" oyununun büyüsel bir versiyonudur.

Annesi odadan çıkıp gözden kaybolduğunda ağlayan çocuk kendi varlığının gözden kaybolmasının tehdidi altındadır, çünkü onun için de *percipi=esse* geçerlidir. Yalnızca annesinin mevcudiyetinde, tam olarak *yaşama, devinme ve varlığına sahip olma* yeteneğine sahiptir. Neden çocuklar geceleri ışığın açık olmasını ve çoğunlukla anne babalarının uyuyana kadar yanlarında kalmalarını isterler? Bu ihtiyaçların bir yanında çocuğun kendisini görmediğinde ya da başkaları tarafından görüldüğünü hissetmediğinde; ya da başkalarını işittiğini ve onlar tarafından işitildiğini hissetmediğinde yaşadığı korku yer alır. Uyumak, fenomenolojik açıdan dünyanın farkındalığının olduğu kadar bireyin kendi varlığının farkındalığının da kaybedilmesine eşittir. Bu kendi başına korkutucu olabilir; bu yüzden çocuk, uykuya dalma sürecinde kendisinin kendi varlığına ilişkin farkındalığını kaybederken, bir başka kişi tarafından görüldüğünü veya işitildiğini hissetmeye gerek duyar; Uyurken kişinin varlığını aydınlatan "içsel" ışık söner. Işığın açık bırakılması sadece uyanırsa karanlıkta dehşet verici şeylerle karşılaşmayacağı güvencesini sağlamaz, ama aynı zamanda uyuduğu sürece iyi varlıklar tarafından (anne baba, iyi periler, melekler) gözetildiği şeklinde büyüsel bir teminat da sağlar. Karanlık içinde kötü şeylerin olabilmesinden belki de daha kötüsü, karanlıkta *hiç* ve *hiç kimse* olmanın verdiği dehşettir. Bu yüzden kendisinin bilincinde olmama, var-olmamayla eşitlenebilir. Şizoid birey, daima kendisinin farkında olarak kendi kendisine var olduğu konusunda teminat verir. Ancak kendi içgörüsü ve bilinci tarafından kendisine zulmedilir.

Algılanma gereği, elbette, salt görsel bir olay değildir. Mevcudiyetinin öteki tarafından kabul edilmesi veya onaylanması genel gereksinimine; tüm varoluşunun tanınması gereksinimine; aslında sevilme gereksinimine kadar uzanır. Böylece kendi kimliklerini/özdeşliklerini kendi içlerinden sürdüremeyen ya da Kafka'nın Tapınanı gibi, yaşadıklarına ilişkin içsel kanaatleri olmayan bu kişiler, ancak bir başkası tarafından gerçek yaşayan kişiler olarak deneyimlendiklerinde kendilerini gerçek yaşayan kişiler olarak hissedebilirler; Bayan R'nin durumu böyleydi; onu tanımaları ve ona tepkileri anlamlı olacak kadar onu iyi bilen birileri tarafından tanınmadığı ya da tanındığını ve karşılık verildiğini hayal edemediği zaman "kişiliksizleşme" tehdidiyle karşı karşıya

kalıyordu. Onun görülmeye ihtiyacı şu eşitliğe dayanıyordu: "Ben başka kişilerin ben olarak bildiği ve tanıdığı kişiyim." Onu bilen bir başkasının mevcudiyetinin somut teminatına gerek duyuyordu; onun mevcudiyetinde kim olduğu hakkındaki tereddütlerini geçici olarak yatıştırabiliyordu.

8

Peter Vakası

> Psikolojik sözcüğünden hoşlanmıyorum. Psikolojik diye bir şey yok. Kişinin biyografisini geliştirebilir diyelim. – Jean-Paul Sartre

Aşağıdaki vakada, son iki kısımda tartışılan birçok konunun yaşandığı görülebilir.

Peter yirmi beşinde iri bir adamdı ve bir sağlık timsali gibi görünüyordu. Bana geldiğinde sürekli kötü bir koku saldığından yakınıyordu. Bu kokuyu çok net bir şekilde alıyordu, ama başkalarının bu kokuyu hissedebildiğinden pek emin değildi. Kokunun özellikle bedeninin alt kısmından ve genital bölgeden geldiğini düşünüyordu. Temiz havada yanık kokusu gibiydi, ama genellikle ekşimiş, kokmuş, eskimiş, çürümüş bir şeyin kokusuydu. Bunu tren istasyonunun bekleme odasının isli, kumlu, küflü kokusuna benzetiyordu; ya da büyüdüğü bölgenin harap evlerinin kırık "klozetlerinden" gelen kokuya. Günde birkaç kez banyo yapmasına rağmen, bu kokudan kurtulamamıştı.

Yaşamı hakkındaki aşağıdaki bilgi bana amcası tarafından verildi:

Anne ve babası mutlu insanlar değillerdi, ama birbirlerine çok bağlıydılar. Peter'ın doğmasından on yıl önce evlenmişlerdi. Birbirlerinden hiç ayrılmazlardı. Tek çocuk olan bebek, yaşamlarında hiçbir farklılık oluşturmamıştı. Çocuk doğumundan okuldan ayrılana dek anne babasıyla aynı odada uyudu. Anne ve babası ona karşı sert değillerdi; görünüşte çocuk hep onlarla birlikteydi, ama ona, *sanki orada yokmuş gibi davranıyorlardı.*

Amcasının dediğine göre, annesi ona hiç sevgi göstermedi, çünkü kendisi de sevgi görmemişti. Biberonla besleniyor, kilo alıyor, ama asla kucaklanmıyor, kendisiyle oynanmıyordu. Bebekken hep ağlardı. Ama annesi onu ne açıkça reddetti ne de ihmal etti. Yeterince beslendi ve giydirildi. Sonraki çocukluk ve yetişkinlik dönemini kayda değer bir şey olmadan geçirdi. Bununla birlikte amcasına göre, annesi çocuğunu hiç önemsemiyordu. Hoş bir kadındı; giyinip süslenmeyi, kendisini hayran hayran seyretmeyi seviyordu. Babası da bundan hoşlanıyor, elinden geldiğince ona giysiler satın alıyor ve çekici karısıyla birlikte görülmekten büyük gurur duyuyordu.

Amcaya göre, baba çocuğunu kendince sevmesine rağmen, bir şeyler ona karşı duygularını göstermesini önlüyordu. Kabalaşabiliyor, çocuğun hatalarını yakalamaya çalışıyor, zaman zaman da hiçbir iyi sebep olmadan ona vurabiliyor ve "İşe Yaramaz Eustace*", "Sen sadece kocaman bir hamur yığınısın" gibi sözlerle onu aşağılayabiliyordu. Amca bunun acınacak bir durum olduğunu düşünüyordu, çünkü baba, okulda durumu iyi olduğunda ve daha sonra, bu yoksul aile için toplumsal olarak büyük bir adım olan bir büroda işe girmeyi başardığında, gerçekten "o çocukla müthiş gurur duymuştu"; daha sonra oğlu bir şey olmak istemez gözüktüğünde bu "onun için müthiş bir darbe" olmuştu.

Yalnız bir çocuktu ve daima çok iyiydi. Dokuz yaşındayken, bitişiklerinde oturan, kendi yaşlarında bir kız çocuğu, hem annesinin hem babasının öldüğü bir hava saldırısında kör olmuştu. Birkaç yıl boyunca, zamanının çoğunu bu küçük kızla geçirdi; bitmez tükenmez bir sabrı ve şefkati vardı; ona çevrede dolaşmayı öğretti, onu filmlere götürdü, onunla oturup konuştu. Bu kız daha sonra görme yeteneğini kısmen kazandı. Kız, Peter'ın amcasına yaşamını dokuz yaşındaki bu küçük çocuğa borçlu olduğunu anlattı, çünkü kör, çaresiz ve arkadaşsız olduğu, ölmüş anne babasının yerini alacak hiç kimsenin olmadığı bir zamanda, Peter ona gerçekten zaman ayıran tek kişi olmuştu.

Amcası okulun son yıllarında onunla özel olarak ilgilendi; onun desteği ve ayarlamaları sayesinde Peter, bir danışman avukatın bürosunda işe girdi. Çocuk ilgisizlikten dolayı bu bürodan

* Useless Eustace: Jack Greenall'ın yarattığı bir çizgi roman kahramanı. (y.n.)

birkaç ay sonra ayrıldı, ama yine amcasının sayesinde bir gemi yükleme bürosunda iş buldu. Askere gidene kadar bu şirkette çalıştı. Askerde, kendi isteğiyle keşif kolunun köpeklerine baktı ve iki yıl önemli bir olay olmadan askerlik hizmetini bitirdi; sonrasında bir köpek bakımevinde bakıcı olarak iş buldu ve sözcüğün tam anlamıyla, "köpeklere gitmekle"* "babasının kalbini kırdı". Ama bir yıl sonra bu işi de bıraktı, beş ay beceri istemeyen küçük işler yaptı; kokudan yakınarak pratisyen hekime başvurmadan önceki yedi ay hiçbir şey yapmadı. Aslında ondan gelen hiçbir koku yoktu, bu nedenle pratisyen hekim onu psikiyatrik tedaviye yönlendirdi.

Hasta yaşamını şu şekilde betimliyordu:

Doğumuyla ilgili hisleri şöyleydi: Ne babası ne de annesi onu istemişti; aslında doğduğu için onu asla bağışlamamışlardı. Annesinin onun dünya içindeki mevcudiyetine karşı hınç duyduğunu hissediyordu, zira doğarak annesinin bedenini bozmuş, ona zarar vermiş ve onun canını acıtmıştı. Çocukluğu boyunca annesinin sık sık bunu yüzüne vurduğunu öne sürüyordu. Babasının sırf var olduğu için ona hınç beslediğini hissediyordu, "Dünya içinde bana hiç yer tanımadı..." Annesine verdiği zarar ve acı nedeniyle annesinin cinsel ilişkiden imtina etmesi yüzünden babasının kendisinden nefret etmiş olabileceğini de düşünüyordu. Hissettiğine göre yaşama bir hırsız ve suçlu olarak girmişti.

Amcasının, anne babanın büyük ölçüde kendileriyle ilgili oldukları ve çocuğa sanki orada yokmuş gibi davrandıkları yönündeki sözleri hatırlanabilir. Yok-sayılmanın benlik farkındalığıyla ilişkisi ikinci görüşmemiz boyunca yaptığımız konuşmanın teyp kaydının çözümünde açıkça görülmektedir:

PETER: (...) Hatırlayabildiğimden beri hep bir şekilde kendimin farkındayım, bir tür öz-farkındalık, benlik-farkındalığı, işte bilirsiniz, bir şekilde çok aşikâr.

BEN: Aşikâr mı?

PETER: Evet, aşikâr. Basitçe orada olma... sadece kendimin farkında olmak.

BEN: Orada olmak mı?

PETER: Bir bakıma sadece olma, sanırım. O (babası), doğduğum günden beri göze batan çirkin bir şey olduğumu söylemeyi alış-

* Köpeklere gitmek; kötü duruma düşmek, mahvolmak anlamına da gelir. (ç.n.)

kanlık haline getirmişti.

BEN: Göze batan çirkin bir şey mi?

PETER: Evet, başka bir adım da İşe Yaramaz Eustace ve kocaman bir hamur yığını.

BEN: Sırf orada olmaktan suçluluk duydun.

PETER: Evet, gerçekten bilemiyorum... *Öncelikle bu basitçe dünya içinde olmaktan dolayıydı,* sanırım.

Çocukken çoğunlukla kendi başına olmasına rağmen yalnız olmadığını söylüyordu, çünkü "yalnız olma tek başına olmakla aynı değildir."

Muhtemelen dört-beş yaşlarından kalma bir "perde" anısı vardı: Annesi onu penisiyle oynarken yakalamış ve böyle yaparsa penisinin büyümeyeceğini söylemişti. Yedi veya sekiz yaşındayken yaşıtı bir kızla cinsel nitelikli birkaç sahne yaşamışsa da on dört yaşına kadar mastürbasyon yapmaya başlamamıştı. Bütün bunlar onun için temel bir öneme haizdi ve benlik farkındalığının kuvvetlenmesine neden olmuştu. Başlangıçta bana anlattığı tek erken dönem anıları, bu cinsel olaylarla ilgiliydi. Bunları çok kuru bir ifadeyle anlatıyordu. Bu, küçük kör kız Jean'den kayıtsızca bahsetmesinden aylar önceydi.

Ortaokulda kendisiyle ilgili hisleri daha kesin biçimde belirginleşmeye başladı. Şimdi onları yeniden kurabildiğimiz kadarıyla durumu şöyleydi: Herkes tarafından yanlış konumlandırıldığına ilişkin gittikçe büyüyen bir hisse sahipti. Kendisini öğretmenine ve anne babasına göre birisi olma ve bir anlamı olma yükümlülüğü altında hissediyordu, ama bunun bir yandan imkânsız öte yandan da haksız olduğunu hissediyordu. Tüm zamanını ve enerjisini babasının, annesinin, amcasının ya da öğretmeninin iftihar kaynağı olmaya adamak durumunda olduğunu hissediyordu. Bununla birlikte kendisini hiç kimse olmadığına, değersiz olduğuna, biri olmak yönündeki tüm çabalarının bir aldatmaca ve –miş gibi yapma olduğuna inandırmıştı. Mesela öğretmeni ondan, "düzgün konuşmasını" ve "orta sınıf giysileri" giymesini istiyordu. Ama bütün bunlar, onu olmadığı bir şey yapmaya yönelik şeylerdi. Öğretmeni ona, yani gizli mastürbasyoncuya, okuldaki öteki çocuklara Kutsal Kitap okutturuyor ve onu, öteki çocuklara bir erdem timsali olarak gösteriyordu. İnsanlar Kutsal Kitap'ı bu kadar güzel okumasının ne kadar güzel olduğunu söyledikle-

rinde içinden alaycı bir şekilde gülüyordu: "Bu yalnızca ne kadar iyi bir aktör olduğumu gösteriyordu." Ama oynadığı kişi olmadığı hissinin ötesinde ne olmak istediğini bilmiyordu. Değersiz olduğu hissi yanı sıra kim ya da ne olduğunu söyleyemese de Tanrı tarafından özel bir görevle gönderilmiş çok özel biri olduğu yönünde bir izlenime de sahipti. Bu orada, herkesin "sırf şu veya bu şekilde kendi itibarlarını artırmak için" onu bir azize dönüştürme çabasına da çok içerliyordu. Bu yüzden büroda çalışmak keyifsizdi. Diğerlerinden, özellikle de kadınlardan gittikçe daha çok nefret etmeye başladı. Başkalarından nefret ettiğinin farkındaydı, ama onlardan korkmuyordu. "İstediğimi düşünmemi engelleyemedikleri sürece", neden onlardan korkayım ki? Bu, elbette, "onların" ona istedikleri şeyi yaptırma gücüne sahip oldukları anlamına gelir, ama "onların" isteklerine dıştan uyduğu sürece, bize göre onu başkalarına uymaya yönelten ve kendisini başkalarının önünde açığa vurmaya götüren anksiyeteden kaçabiliyordu.

Anksiyete atağını ilk olarak ikinci büroda yaşadı. O zamana kadar, onun için merkezi mesele, içten olma ya da ikiyüzlü olma şeklinde belirginleşmişti: Sahici olma ya da bir salıneyi oynama. Kendi hesabına, bir ikiyüzlü, bir yalancı, bir düzenbaz, bir numaracı olduğunu biliyordu; büyük oranda mesele, fark edilmeden insanları daha ne kadar aldatabileceğiydi. Okulda bunu büyük ölçüde kuşku uyandırmadan yapabildiğine inanıyordu. Bununla birlikte, gerçek hisleri olarak gördüklerini ne kadar çok başkalarından saklarsa ve ne kadar çok herkesten saklamak ve gizlemek zorunda olduğu düşüncesi ve eylemi olursa, o kadar çok başkalarının yüzlerini incelemeye başlamıştı; bu yüzlerde okuduklarından onların kendisi hakkında düşündükleri ya da bildikleri şeylerle ilgili bir tasavvur oluşturuyordu. Büroda "gerçek hisleri" olarak saydığı şeyler, büyük oranda, kadın çalışanlara, özellikle de saygın göründüğünü düşündüğü, ama aslında tıpkı kendisi gibi ikiyüzlü olabileceğini tahayyül ettiği bir kadına yönelik sadist cinsel fantazilerdi. Bu fantazileri zihninde canlandırarak işyerinin tuvaletinde mastürbasyon yapmayı adet haline getirmişti. Bir defasında, daha önceki annesiyle karşılaşmasında olduğu gibi, tam mastürbasyon yapıp çıktığı anda biraz önce zihninde tecavüz etmiş olduğu kadınla karşılaştı. Kadın dosdoğru ona bakıyordu; sanki doğrudan gizli benliğine bakıyor ve orada ona ne yap-

mış olduğunu görüyordu. Paniğe kapıldı. Artık hiçbir güvence onu eylemlerini ve düşüncelerini başkalarından saklayabildiğine inandıramazdı. Özellikle de, dediğine göre artık yüzünün "onu ele vermediğine" güvenemezdi. Bu arada, meni kokusunun da onu ele vereceğinden korkmuştu.

Askere gittiğinde bu durumdaydı. Yine de, bu iç sıkıntısını dışa vurmadan askerliğini bitirdi. Gerçekte, dışa yönelik olağan bir görünüş ya da normallik sunmayı ve belli ölçüde anksiyeteden azade olmayı başarmış görünüyordu. Bu başarı hissi çok ilginç ve önemliydi. Görünüşteki normalliği "içsel", "hakiki" benliği ile dışsal "sahte-benliği" arasındaki yarılmanın kasıtlı bir şekilde kuvvetlendirilmesinin sonucuydu. Bu durum o zamanlar gördüğü bir rüyada ifade bulmuştu. Hızla giden bir otobüsteydi. Kendini akıbeti parçalanma olan otobüsten dışarı attı; hafif yaralarla kazayı atlattı. Böylece bir süredir kendi kendisiyle oynamış olduğu oyunu mantıksal, ama feci sonuna götürdü. Sonunda, bildiği tarzda, olabildiğince tam olarak kendisini her şeyden çekti: Kendisini hem kendinden hem de başka kişilerden ayırdı. Bunun yakın etkisi, anksiyetesini azaltmak ve normal görünmesini sağlamaktı. Ama tüm yaptığı bu değildi ve sonuçlar da yalnızca bunlar değildi.

Anlamsızlık, yönsüzlük, yararsızlık hissi arttı, çünkü inancı "gerçekte" hiç kimse olduğuydu. Artık, -miş gibi yapmanın anlamsız olduğunu hissediyordu. Bunu kendisine şu sözlerle ifade ediyordu: "Ben hiç kimseyim, öyleyse hiçbir şey yapmayacağım." Artık kendisini sadece sahte-benliğinden çözmeye değil, ama olduğu göründüğü her şeyi de yok etmeye karar vermişti. Söylediği gibi: "Olduğumu düşünmüş olduğumdan ya da onların beni olduğumu düşünmüş olduklarından bile daha az olmaktan belli bir alaycı doyum türettim."

Öteden beri, sadece bir ayağı yaşamda olmakla, hatta buna bile hakkı olmamakla, kendi sözcükleriyle (ne tesadüf ki bunlar Heidegger'in de sözcükleridir) "varlığın saçağında" olduğunu hissetmişti. Gerçekten yaşamadığını, hiçbir değeri olmadığını, hiçbir hakkı olmadığını hissetmişti. Kendisinin bütün bunların dışında olduğu hayaline kapılmıştı; yine de bir süre için bir umut kırıntısını kalbinde yaşatmıştı. Kadınlar her şeye rağmen sırrı ellerinde tutuyor olabilirlerdi. Eğer bir şekilde bir kadın tarafından

sevilebilseydi, o zaman değersizlik hissinin üstesinden gelebileceğini hissedebilirdi. Bu olası yol da kendisine kapandı: Kendisiyle ilişkiye girebilecek her kadının da en az onun kadar boş olacağına ve ister kendisi alsın ister onlar versin kadınlardan elde edebileceği her şeyin en az kendisinin yapıldığı malzeme kadar değersiz olduğuna inanıyordu. Sonuçta, onun kadar yararsız olmayan bir kadının onunla asla ilişkisi olamazdı, özellikle de cinsel anlamda. Kadınlarla fiili cinsel ilişkilerinin tümü tamamıyla rasgeleydi ve bu ilişkiler asla "kapalılığını" yaramıyordu. "Saf" olduğunu düşündüğü bir kızla, birkaç yıl zayıf ve platonik bir ilişki sürdürdü. Ama bu kızla ilişkisini bundan daha fazlasına çeviremedi. Belki okumuş olsaydı Kierkegaard'a katılırdı: İmanı olsaydı Kraliçesiyle evlenebilirdi.

Şüphesiz yaşamındaki en anlamlı şeylerden biri olan ve olasılıkla yeni yetmeliğinde açıkça şizofrenik olmasını önleyen bu arkadaşlığı bana anlatmasının neden bu kadar uzun zaman aldığının sorulması gerek. Çocukluktaki rasgele cinsel olaylardan, mastürbasyondan ve yetişkinlikteki cinsel sadistik fantazilerden konuşma konusunda hiçbir engele sahip değilken, yaşamında başkalarından saklama eğiliminde olduğu bu türden şeylerin olması Peter ve bu tip kişilerin ayırt edici özelliklerinden biridir.

Tartışma

Anlayabildiğim kadarıyla Peter, bedeninde veya dünyada asla "evde" olmamıştı. Kendisini hantal, beceriksiz ve açıkta hissetmişti. Amcasının onu kucaklamamış, onunla oynamamış narsisistik annesine ilişkin söyledikleri hatırlanabilir. Hatta onun dünyada içindeki fiziksel mevcudiyeti bile tanınmamıştı. "Ona sanki orada yokmuş gibi davranıldı." Kendi adına, sadece beceriksiz ve aşikâr olduğunu değil, ama aynı zamanda da "ilk elde" dünya içinde olmasından dolayı suçlu olduğunu hissetmişti.

Görünüşe bakılırsa, annesi gözlerini sadece kendisine yöneltmişti. Anne ona karşı kördü. Dolayısıyla o *görülmedi.* Kendisini göremeyen küçük kör kıza böylesine iyi bir arkadaş, daha çok da bir "anne" olması hiç de tesadüf değildi. Bu arkadaşlığın birçok yönü vardı, ama bir önemli yönü de kızı görebildiği, ama kız onu göremediği için onunla birlikteyken kendisini güvende hisset-

mesiydi. Üstelik kız ona umarsızca gereksinim duyuyordu; gözlerini ona verdi; ve elbette, annesi için yapamadığı bir şeyi yapabiliyor, onun için üzülebiliyordu. Bu kız, keşif kolu köpekleri ve bakımevi köpekleri kendiliğinden müteessir olabildiği ve onlardan duygusal karşılık alabildiği yaşayan tek varlıklardı.

Hemen herkese karşı, onların kendisi için besledikleri isteklere ve emellere uymak üzerinde temellenen bir sahte-benlik dizgesini işleme koymaya başladı. Bunu sürdürdükçe kendisinden ve başkalarından gittikçe daha çok nefret etti. "Hakiki benliğine" asli olarak ait olan şeylere ilişkin hissiyatı daraldıkça bu benlik gittikçe daha çok yaralanabilir olduğunu hissetmeye ve o başka kişilerin sahte kişiliğini delip geçerek gizli fantazilerinin ve düşüncelerinin içsel kutağına girebileceklerinden daha çok korkmaya başladı.

"Ayırma" ve "çözme" diye adlandırdığı iki tekniğin kullanımıyla dışa yönelik normalliğini sürdürebiliyordu. Ayırmayla, benliği ve dünya arasındaki varoluşsal mesafeyi genişletmeyi kastediyordu. Çözmeyle, "hakiki" benliği ile benimsenmemiş sahte-benliği arasındaki ilişkilerin kesilmesini kastediyordu. Bu teknikler temel olarak keşfedilmekten kaçınmak içindi ve birçok çeşitlemesi vardı. Sözgelimi, evdeyken ya da tanıdığı insanlar arasındayken, kendisini kendisi olmayan ve münasip bir kisve olduğunu hissettiği bir rolün ya da kılığın içine yerleştirene kadar, beceriksiz ve huzursuzdu. Dediğine göre, bu kılık içinde "benliğini" eylemlerinden "çözebiliyordu" ve anksiyete duymadan sorunsuzca hareket edebiliyordu. Ama bu, çeşitli nedenlerle onun zorlukları için tatmin edici bir çözüm değildi. Eğer istikrarlı şekilde uzun bir dönem boyunca benliğini eylemlerinin içine yerleştiremezse, gittikçe artan yoğunlukta, yaşamının sahte olduğu hissine kapılıyor, bir şey yapma arzusu azalıyor, sürekli bir iç sıkıntısı duyuyordu. Dahası, bu savunma kolay ve güvenilir de değildi; zaman zaman gafil avlanabiliyor ve "benliğinin" çekirdeğine işleyen bir bakışın veya sözün etkisini hissedebiliyordu. Başkalarının bakışı dolayısıyla kendisini "tehlikede" hissetmesi gittikçe daha ısrarla kendini göstermeye ve "benliğini" başkalarına göstermeme taktiğiyle daha az yatıştırılmaya başladı. Zaman zaman onların sahte görünüşünün içini gördükleri hissine kapılıyor ve bu izlenimden kurtulmakta güçlük çekiyordu.

Görülüyor olmayla meşguliyeti, inanıyorum ki, hiç kimse olduğu (hiç bedeni olmadığı) şeklindeki altta yatan duygusunu tazmin etme girişimiydi. Kendisinin cisimleşmiş olarak kendisine ilişkin deneyiminde asli bir yetersizlik vardı; başkaları-için-bedeniyle, yani öteki tarafından görülebilir, duyulabilir, koklanabilir, dokunulabilir olarak bedeniyle bu meşguliyeti bundan kaynaklanıyordu. Bu benlik farkındalığı ona ne kadar acı verse de, bedensel deneyimlerinin benliğinden böylesine çözülmüş olduğu olgusundan kaçınılmaz biçimde ortaya çıkıyordu; bu çözülme yüzünden somut bir varoluşa sahip olduğu güvencesini dolambaçlı bir yolla ona sağlayan başkalarının gözünde gerçek bir nesne olarak kendisinin farkında olmaya ihtiyaç duyuyordu.

Ayrıca, kendinden koku geldiği hezeyanından kurtulması da hiç kolay değildi.

Ama yine de belirli anksiyetelerine kendini uydurmanın tamamıyla zıt yararlara ve zıt zararlara sahip olan başka bir yolunu buldu. Kendisi hakkında bir şey bilmedikleri sürece başkalarıyla birlikteyken kendisi olabileceğini hissetti. Ama bu gerçekleştirilmesi çok güç bir koşuldu. Bu "yabancı" olduğu bir yere, ülkenin diğer yakasına gitmesi anlamına geliyordu. Asla tanınacak kadar uzun süre kalmadan, her defasında başka bir ad altında, bir yerden bir yere gidiyordu. Bu koşullar altında (neredeyse) mutlu olabiliyordu – bir süre için. "Özgürdü" ve "kendiliğinden" olabiliyordu. Hatta kızlarla cinsel ilişkiye girebiliyordu. "Benliğinin farkında" olmadığı gibi "referans fikirleri" de olmuyordu. Bunlar ortaya çıkmıyordu, çünkü benliğinin bedeninden içsel çözülüşü gerekli değildi artık. Gerçekten kimliğini gizlerse cisimleşmiş bir kişi olabiliyordu. Ama *o* bilindiği anda, cisimleşmemiş haline geri dönmek zorunda kalıyordu.

Yürürlüğe koyduğu adsız olma ya da kimliğini gizleme ya da yabancı bir diyarda bir yabancı olma fantazisi referans fikirlerine sahip kişilerde ortaktır. Bu kişiler çalışma arkadaşlarından kurtulabilirlerse, kentlerini terk edebilirlerse ve yeni bir başlangıç yapabilirlerse, her şeyin yolunda gideceğini hissederler. Sık sık işten işe geçtikleri, semtten semte taşındıkları görülür. Bu savunma kısa bir süre için işler, yalnızca isimsiz olabildikleri sürece sürer; "keşfedilmiş" olmamak çok zordur: Onlar peşindekilerin suçüstünde "yakalamaya" çalıştıkları düşman toprağındaki

casuslar kadar kuşkulu ve ihtiyatlı olmak zorundadırlar.*

Peter, örneğin yabancı bir kentte bile, bir berbere gitmekten çekiniyordu. Berberler hakkındaki anksiyetesi esas olarak, terimin olağan anlamıyla, hadım edilme anksiyetesinin ifadesi değildi. Daha çok berberin, ne kadar "masum" olursa olsun, "Futboldan hoşlanır mısın?", "Büyük ikramiyeyi kazanan şu şanslı adam hakkında ne düşünüyorsun?" gibi kendisi hakkında sorabileceği sorulara cevap vermek zorunda kalmaktan tedirgin oluyordu. Berberin koltuğunda kaskatı kalıyordu: Ona göre bu bir kâbustu; saçı kesilirken bir şey yapmak zorunda olduğundan isimsizliği "kesiliyor," ve bir an için "belirli" birinin kalıbına giriyordu. "İnsanlar nereli olduklarından, nerede çalıştıklarından, kimleri tanıdıklarından rahatça konuştukları halde ben nereli olduğumu, hangi işte çalıştığımı, kimlerden olduğumu elimden geldiğince açığa vurmamaya çalışırım..."

Benzer şekilde, tek bir halk kütüphanesinden kitap alamıyor, kendi adına tek bir kart düzenleyemiyordu. Bunun yerine, kitapları kentin değişik kütüphanelerinden ödünç alıyor ve bu kütüphanelerin her biri için sahte ad ve adresle kart çıkarıyordu. Kütüphane görevlisinin kendisini "tanımaya" başladığını düşündüğü anda bir daha o kütüphaneye uğramıyordu.

Başarılı bir şekilde uygulanması düşman topraklarındaki bir casusun çabasını, maharetini ve uyanıklığını gerektirdiği için bu savunmayı sürdürmek güç olsa da, kendisini "keşfedilmemiş" ve "tanınmamış" olarak hissettiği sürece bu yöntem sürekli "çözülmüş" ve "ayrılmış" kalma ihtiyacından kurtulmasını sağlıyordu. Ama asla tehlikeden tam olarak kurtulamadığı için sürekli uyanık olması gerekiyordu. Bu noktada, durumu zor olsa da tamamıyla ümitsiz değildi. Elbette durumu tüm *modus vivendi*'si [geçici anlaşma], dünya içinde yaşamanın uygulanabilir bir yolunu bulma çabası olan şizoid savunma dizgesinin yönelimsel bir *kendini-yok etme* projesine dönüşmesiyle kritikleşti. Bu anda kararsız akıl sağlığı kritik noktayı geçmeye ve psikoza dönüşmeye başladı.

* Bütün referans fikirlerinin bu bakış açısıyla anlaşılabileceğini öne sürmüyorum.

Hakiki ve Sahte Suçluluk

Artık Peter'ın maruz kaldığı suçluluğa ve sonuçlarına daha yakından bakabiliriz. Onun kendisini sadece aşikâr ve beceriksiz olarak hissetmediğini ama "ilk elde basitçe dünyada olmaktan" dolayı suçlu hissettiğini hatırlayalım. Bu düzeyde, suçluluğu düşündüğü ya da yaptığı bir şeye bağlı değildi; *uzayda yer kaplamaya hakkı olmadığı* hissine sahipti. Sadece bu da değil: Yapıldığı malzemenin bozuk olduğu yönünde kökleşmiş bir inanca sahipti. Anal ilişkiye ve çocukların boktan meydana geldiğine ilişkin fantazileri bu inancın ifadeleriydi. Benliğini hayvan dışkısından ve gübreden meydana gelmiş olarak algılamasına katkıda bulunmadıkları sürece bu fantazilerin ayrıntılarına girmemize gerek yok. Babası "kocaman bir hamur yığını" olduğunu söylüyordu, ama kendisi bundan çok daha ileri gidiyordu. Değersiz bir bok ve gübre yığını olduğu kanaati yüzünden *başkalarına değerli bir şeymiş gibi görünmekten suçluluk duyuyordu.*

Mastürbasyon yaptığında kendisini kötü hissediyordu. Ama bana göre suçluluk hissinin zirve noktası tuhaf bir bulguda kendisini açığa vurdu. Mastürbasyon yapmaktan vazgeçtiğinde değersizlik hissi kuvvetlendi ve gerçekten hiçbir şey yapmadığı ve hiçbir şey olmadığında, kokusu dayanılmaz hale geldi. Daha sonra bu koku hakkında söylediği gibi: "Bu az ya da çok kendime önem vermemin yoluydu. Gerçekten kendimden hoşlanmama yoluydu." Burnuna gelen bu kötü kokuya tahammül edemiyordu.

Aslında tamamıyla karşıt ve zıt iki suçluluk kaynağına sahipti: Biri yaşama, öteki ölüme iteliyordu onu. Biri yapıcı, öteki yıkıcıydı. Uyandırdıkları hisler farklı olsa da ikisi de çok acı vericiydi. Kendisini olumladığının göstergesi, gerçek, yaşayan, değerli bir kişi olduğunun ifadesi olabilecek şeyler yapsa, ona, "Bu sahte, bu numara. Sen değersizsin," denilirdi. Ama eğer inat edip vicdanın sesini reddetse, kendisini bu kadar yararsız, gerçekdışı ya da ölü hissetmez ve bu kadar kötü kokmazdı. Öte yandan azimle hiçbir şey *olmaya* çalışsa, hâlâ bir numaracı, bir sahtekar olduğu hissine kapılıyordu; hâlâ anksiyete duyuyordu; ve başka kişilerin algısının bir nesnesi olduğu oranda zorlanımlı bir şekilde kendi bedeninin farkında oluyordu.

Hiç olmak, hiçbir şey olmamak için yaptığı tüm çabaların en kötü etkisi tüm varoluşuna yerleşen ölülük durumuydu. Bu ölülük, "çözülmüş benlik" deneyimine, beden deneyimine, "ayrılmış" dünya algısına kadar sızdı. Her şey durmaya başladı. Dünya gözünde sahip olduğu gerçekliği yitirdi ve o başkaları-için-varoluşa sahip olduğu imgesini kaybetmeye başladı. Hepsinden daha kötüsü de kendisinin "ölü" olduğunu hissetmeye başladı. Bu "ölü" olma hissine ilişkin tasvirinde bu hissin, bedenin gerçekliği ve yaşarlığı hissinin kaybedilmesini içerdiği görülebiliyordu. Bu hissin esası, başkaları-için gerçek bir nesne olarak beden deneyiminin *yokluğuydu*. Sadece (dayanılmaz bir şekilde) kendisi için var olmaya başlıyor ve dünyanın gözünde bir varoluşa sahip olduğu hissi sona eriyordu.

Bütün bunlarda, muhtemelen anne babasının ona yönelik davranışlarıyla ya da daha ziyade "ellememeleriyle" onu yoksun bıraktıkları kendisinin iki boyutlu deneyimindeki birincil boşlukta mücadele etmektedir. Başkaları için dokunulabilir, koklanabilir, vb. olmakla bu zorlanımlı meşguliyeti (aşırı tatsız olduğunu hissettiği bu meşguliyeti) yaşayan beden boyutunu, yani başkaları-için bir varlığı olduğu boyutunu, muhafaza etmeye yönelik ümitsiz bir çabaydı. Ama bu boyutun hissini bedenine ikincil, yapay ve zorlanımlı bir şekilde "pompalamak" zorundaydı. Bu, ilk çocukluk durumundan birincil anlamda tesis edilmemiş deneyiminin bir boyutuydu ve bu boşluk daha sonra gelişen bir kişi olarak sevilme ve saygı duyulma hissiyle değil, ama gayesi onu ötekinin bir şeyine, – onun deyişiyle, öğretmeninin şapkasından bir tüye döndürmek olan, pratikte tüm sevgilerin kılık değiştirmiş zulüm olduğu hissiyle dolduruldu.

Bu hasta, okulda ve işinde güçlüklerle karşılaştığı, okulda sahte bir görünüşe büründüğünü hissettiği ve büroda paniğe kapıldığı halde, durumundaki uğursuz dönüş, özellikle varlığı içindeki yarılmaları bizzat kendisi kasıtlı olarak beslemeye başladığında iyice açığa çıktı. Söylediğine göre, "kendisini her şeyden ayırmaya" çalışıyordu, ki bu doğrudur; ve buna "çözme" yöntemini ekledi. Böylece, varlığının farklı veçhelerini birbirine bağlayan bağları kesmeye çalıştı. Özellikle, eylemleri "içinde" ve ifadeleri içinde olmamaya, yani yaptığı şey olmamaya çalıştı. Onun bu noktada, bedensel eylemlerin ve ifadelerin kendisi ve dünya ara-

sındaki geçiş konumundan yararlandığı söylenebilir. Artık şöyle demeye çalışıyordu: "Öteki-için-bir nesne olabilen kendimin tümü ben değilim."

Beden açıkça, "ben" ve dünya arasında müphem bir geçiş konumu işgal eder. O bir yandan dünyamın merkezi ve çekirdeği, öte yandan, ötekinin dünyası içinde bir nesnedir. Peter kendisini, kendisinin bir başkası tarafından algılanabilen her şeyinden çözmeye çalıştı. Dünyayla uyarlı şekilde gelişen, ama artık içsel benliğinden ayırmaya çalıştığı tüm eylem, tutum ve arzu salkımını reddetme çabasına ek olarak, tüm varlığını var olmayana indirgemeye; olabildiğince sistematik biçimde kendisini hiçbir şeye dönüştürmeye koyuldu. Hiç kimse, hiçbir şey olmadığı inancıyla, korkunç bir dürüstlük içinde hiç *olmaya* sürüklendi. Hiç kimse değilse hiç kimse olmalıydı. İsimsiz olma bu inancı büyüsel bir şekilde gerçeğe çevirme yoluydu. İşi bırakınca sürekli hareket halinde, ülkeyi dolaştı. Hiçbir yere ait değildi. Sürekli bir yerden bir yere gidiyordu: Hiçbir geçmişi, hiçbir geleceği yoktu. Hiçbir kişisel mülkü, hiçbir arkadaşı yoktu. Hiçbir şey olmayarak, hiç kimseyi tanımayarak, hiç kimse tarafından tanınmayarak, hiç kimse *olduğuna* inanmasını daha da kolaylaştıran koşulları yaratıyordu. Onan'ın tohumunu toprağa akıtırken günahı, üretkenliğini ve yaratıcılığını boşa harcamasıydı. Peter'ın suçu, daha sonraki ifadesiyle, sadece mastürbasyon yapması ve sadist fantazilere sahip olması değildi, ama başkalarıyla fantazide yaptığını hayal ettiği şeyleri yapma cesaretine sahip olmamasıydı; fantazilerini, bastırmazsa bile frenlemeye çalıştığında ve bunu bir ölçüde de başardığında da, suçu sadece bu fantazilere sahip olması değil, ama onları bastırıyor olmasıydı. Hiçbir şey olmaya kalkıştığında suçu sadece sıradan birinin yaptığı şeyleri yapmaya hakkı olmaması değil, ama bu yaşamda başka kişiler arasında yapacağı veya yapabileceği her şeyin yanlış olduğunu söyleme eğilimindeki vicdanının ötesinde ve vicdanına karşı bu şeyleri yapma cesaretine sahip olamamasıydı. Suçu, bizzat kendi kararıyla yaşam hakkına sahip olmadığı hissini beslemesi ve bu yaşamın imkânlarını kendinden esirgemesiydi.

Yani o büyük oranda, istekleri, dürtüleri ya da itkilerinden dolayı değil, ama gerçeklikte gerçek kişilerle gerçek şeyler yaparak gerçek bir kişi olma cesaretine sahip olmamasından dolayı suçlu-

luk duyuyordu. Suçluluğu basitçe dileklerinden kaynaklanmıyordu, ama onların sadece dilek olarak kalmasından kaynaklanıyordu. Yararsızlık hissi dileklerinin gerçeklikte değil de sadece fantazide gerçekleşmesinden kaynaklanıyordu. Mastürbasyon, başkalarıyla gerçek bir yaratıcı ilişkinin yerine fantazinin hayaletleriyle steril bir ilişkiyi geçirmesini sağlayan *par excellence* bir faaliyetti; gerçek bir kişiye yönelik gerçek bir arzudan doğan olası suçluluk yerine, onun suçluluğu arzularının sadece fantastik arzular olması yüzündendi.

Suçluluk, Varlık'ın sessizlik içinde kendisine çağrısıdır, der Heidegger. Peter'ın *otantik suçluluğu* denilebilecek şey, onun, *otantik olmayan* suçluluğuna teslim olması ve bunu yaşamının amacı kılmasıydı.

Ama bu hastada, daha önce değinilen içsel benliğinin bölünmesi de söz konusuydu. En baştan beri hiç kimse olmadığı hissinden yakasını kurtaramamıştı ve artık bu hissiyatını doğrulayacak koşulları yaratmayı amansızca aklına koymuştu. Ama aynı zamanda Tanrı tarafından özel bir görev ve amaçla bu dünyaya gönderilmiş çok özel biri olduğuna yönelik bir hisse de sahipti. Bu boş tümgüçlülük ve görev hissinden korkuyordu; onları bir tür "delice his" diyerek bir kenara koydu. Bu hisse kapıldığı anda bu yolun, Empson'un ifadesiyle, "tımarhaneye ve oradaki her şeye" uzanacağını düşünüyordu. Ama bunun alternatifine yapışmanın da ağır bir bedeli vardı. Bedeni içinde ve içinden yaşamayarak hiç kimse olmaya çalıştığı için, bedeni, bir anlamda, öldü.

Numara yapmaya son verdiğinde o, hatırladığı şekliyle, küflü, kokmuş, doğal olmayan –aslında yaşamayan ve ölü– kendini ona dayattı. Psişik bir sargıyla bedeninden kendini ayırmış ve hem cisimleşmemiş beni hem de "çözülmüş" bedeni bir varoluşsal kangren biçimi geliştirmişti.

Daha sonraki saptamalarından biri meselenin özünü özetliyor:

> Bir bakıma bir tür ölüydüm. Kendimi başka kişilerden ayırdım ve kendi içime kapandım. Bu yapıldığında bir bakıma ölmüş olunacağını görebiliyorum. Dünyada başka kişiler *ile* yaşamak zorundasınız. Bunu yapmazsanız içinizde bir şey ölür. Aptalca geliyor. Gerçekten anlayamıyorum, ama olanlar böyle bir şey gibi gözüküyor. Tuhaf.

BÖLÜM III

9

Psikotik Gelişmeler

> Her şey yıkılıyor, bel vermiş orta direk
> Kargaşalık salınmış yeryüzüne*
>
> W. B. Yeats

Daha önce, özellikle David ve Peter vakalarında, tehlikeli olarak açık psikoza yaklaşan şizoid belirtileri ele aldık. Bu kısımda, bir psikotik duruma doğru sınırı geçme yollarından bazılarını inceleyeceğiz. Burada, elbette, akıl sağlığı ve delilik arasında, sağlam şizoid birey ve psikotik arasında keskin ayrımlar yapmak her zaman mümkün değildir. Bazen psikozun ilk belirtileri öylesine dramatik ve ani tezahürleri öylesine açıktır ki tanı konusunda hiçbir soruna ve kuşkuya yer yoktur. Ama çoğu vakada bu tür görünür ani niteliksel değişim olmaz; hiçbir tek noktada kritik noktanın geçilip geçilmediğinin açık olmadığı yıllara uzanan bir geçiş söz konusudur. Kalkış noktası önceki sayfalarda betimlenen şizoid bir varoluşsal konumun tikel biçimi olduğunda aklı başındalıktan deliliğe geçişin doğasını anlamak için bu tikel varoluşsal bağlamdan kaynaklanan psikotik imkânları hesaba katmak gerekir. Bu konumda, kimliğini ve özerkliğini korumak ve geliştirmek için, kendisini dünyadan gelen tehlike ve tehditlerden uzakta güven içinde tutmak için benliğin başkalarıyla ilişkisini kestiğini, kendi kendisinin nesnesi –aslında doğrudan sadece kendisiyle ilişkili– olmaya çalıştığını söyledik. Bu durumda onun temel işlevlerinin fantazi ve gözlem olduğunu belirttik.

* Cevat Çapan, *Çağdaş İngiliz Şiiri Antolojisi,* İstanbul: Adam, 2000.

Başarılı olduğu ölçüde, bunun zorunlu sonucu şudur: Benlik tam da gerçeklikle "temas" içinde olmadığı, gerçeklikle asla fiili olarak "karşılaşmadığı" için *sentiment du reel*'i (gerçeklik hissini) sürdürmekte zorluk çeker. Minkowski'nin (1948) belirttiği gibi, dünyayla "dirimsel temasın" yitimi söz konusudur. Bunun yerine, başkaları ve dünyayla ilişki –gördüğümüz gibi– algıları, duyguları, düşünceleri, eylemleri görece düşük bir gerçeklik "katsayısına" sahip bir sahte-benlik dizgesine havale edilir.

Bu konumdaki birey görece normal görünebilir, ama dışa yönelik normallik görünüşünü gittikçe daha anormal ve ümitsiz araçlarla sürdürür. Benlik "zihinsel" şeylerin, yani kendi kendisinin nesnelerinin içrek, özel "dünyasında" fantaziye bağlanır ve tek başına "paylaşılan dünyada" yaşamaya bağlanan sahte-benliği gözlemler. Bu paylaşılan gerçek dünyada içindeki ötekilerle doğrudan iletişim sahte-benlik dizgesine devredildiği için, benlik paylaşılan dış dünyayla ancak bu araç aracılığıyla iletişim kurabilir. Böylece ilkin benliğin üzerine yıkıcı çarpmayı önleyecek bir engel veya muhafız olarak tasarlanan şey benliğin kaçamadığı bir hapishane duvarı haline gelebilir.

Böylece dünyaya karşı savunmalar birincil işlevlerini bile yerine getiremezler: Başkası tarafından kavranılan ve eyletilen bir şey olmaktan kaçınma yoluyla benliği canlı tutmak ve zulmedici çarpmaları (içe patlama) önleme işlevlerini. Anksiyete her zamankinden daha güçlü bir şekilde geri gelir. Sahte-benlik dizgesinin amaçlarının sahteliği ve algısının gerçekdışılığı, bir bütün olarak paylaşılan dünyanın ölülüğüne ilişkin hissiyata, bedene, aslında tüm var olana uzanır; ve hatta "hakiki" benliğin içine sızar. Her şey hiçlikle kaplanır. İç benliğin kendisi tamamen gerçekdışılaşır veya "fantazileşir", bölünür ve ölür; ve böylece içsel benlik başlangıçtaki sallantılı kimliğini sürdüremez olur. En meşum imkânların savunma olarak kullanılması bu durumu iyice ağırlaştırır; mesela kimliğin korunması için kimliklenmeden kaçınılır (yukarıda işaret ettiğimiz gibi, kimliklenme iki boyutlu olarak ulaşılan ve sürdürülen bir şeydir, bu yüzden de kimliklenme kişinin kendisini tanıması yanı sıra başkaları tarafından tanınmasını da gerektirir); ya da yaşamın acısına karşı bir savunma olarak kasıtlı bir şekilde bir yaşamda-ölüm hali geliştirilir.

Hem benliğin iyice geri çekilmesine hem de benliğin tazmini-

ne yönelik çabalar psikozun aynı yönünde birleşir. Bir şekilde, şizoid birey ümitsizce kendisi olmaya, varlığını yeniden kazanmaya ve muhafaza etmeye çalışıyor olabilir; ama var-olma arzusunu var-olmama arzusundan ayırmak çok zordur, çünkü şizoid kişinin yaptığının çoğu, doğası gereği içinden çıkılamaz derecede muğlaktır. Peter'ın net bir şekilde kendini yok etmeye ya da kendini korumaya çalıştığı söylenebilir mi? Eğer ya/ya da'nın karşılıklı olarak birbirini dışlayan iki terim olduğunu düşünürsek bir cevap bulamayız. Peter'ın yaşama karşı savunmaları, büyük ölçüde, bir yaşam içinde ölüm biçimi icat etmekti; bu, en azından bir süreliğine, bir ölçüde anksiyeteden azade olmasını sağlıyor gibi görünüyordu. Hayatta kalmak için, tıpkı bir opossum gibi, ölü taklidi yapmak zorundaydı. Peter ya isimsiz olduğunda veya kimliğini gizlediğinde, yani başkaları tarafından bilinmediğinde "kendisi" olabiliyordu ya da kendisi olmadığında kendisinin başkaları tarafından bilinmesine izin verebiliyordu. Bu müphem durum sonsuza kadar sürdürülemez, çünkü *kimlik hissi, bizi bilen bir başkasının varoluşunu*; ve bu başka kişinin benliğimizi tanımasını kendimizi tanımamızla birleştirmeyi gerektirir. Tamamen başkalarından ayrılmış, hatta kendi varlığının büyük bir kısmından bile çözülmüş bir insan olmaya çalışan birinin sonsuza kadar aklı başında bir yaşam sürdürmesi mümkün değildir.

Başkaları-ile-var olmanın bu tarzı, birinin gerçekliğini esas olarak otistik bir kimlik aracılığıyla sürdürebileceğini ön-varsayar. Bu aynı zamanda başkalarıyla diyalektik bir ilişkiye girmeden insan olmanın mümkün olduğunu da varsayar. Bu manevranın tüm gayesi, dış kaynaklardan gelen "fantazileştirilmiş" yıkımdan "içsel" kimliği –bu "içsel" benliğe dışarıdan doğrudan erişimleri eleyerek– korumak gibi görünmektedir. Ama öteki tarafından kayıtlanmadan, "nesnel" öğeye bağıtlanmadan ve ötekilerle diyalektik bir ilişki içinde yaşamadan "benlik" daha öncesinde sahip olduğu kararsız kimliği ve yaşarlığı muhafaza edemez.

"İçsel" benliğin geçirdiği değişimler daha önce kısmen betimlenmişti. Bunlar bu noktada aşağıdaki gibi listelenebilir:

1. "Fantazileşir" ya da "uçuculaşır" ve böylece sıkıca demirlenmiş kimliği kaybeder.

2. Gerçekdışılaşır.
3. Yoksullaşır, boşlaşır, ölür ve bölünür.
4. Gittikçe daha çok nefret, korku ve hasetle yüklenir.

Bunlar bir sürecin farklı bakış açılarından görünen dört veçhesidir.

James bu süreci akıl sağlığının sınırlarına, belki de aslında onun da ötesine kadar taşıdı. Yirmi sekiz yaşındaki bu genç adam, çok sık olduğu gibi, sahte-benlik dizgesi ve "hakiki benliği" olarak gördüğü şey arasındaki bölünmeyi kasıtlı olarak geliştirdi.

Ona göre her bakışı, her düşüncesi, her eylemi sahte ve gerçekdışıydı. Görmesi, düşünmesi, hissetmesi, eylemesi sadece "mekanik" ve "gerçekdışıydı" çünkü onlar sadece "onların" görme, düşünme, hissetme, eyleme biçimlerinden başka bir şey değildi. Sabahleyin trene doğru yürürken birine rastlarsa, ona ayak uydurması, herkesin konuştuğu ve güldüğü şeyler hakkında konuşması ve gülmesi gerekiyordu. "Birinin benden önce girmesi için trenin kapısını açıp kenara çekildiğimde bu bir saygı ifadesinden ziyade olabildiğince başkaları gibi davranmaya çalışma yoludur." Ama başka herkes gibi görünme çabası başkalarına karşı hınç duyma ve kendisini hor görme duygularıyla birlikte ortaya çıkıyordu; bu yüzden de fiili davranışı, "hakiki" hislerini açığa vurma ile saklama arasındaki çatışmanın tuhaf bir ürünüydü.

Eksantrik fikirlerle kimliğini savunmaya çalıştı. Bir pasifist, bir teozofist, bir astrolog, bir spiritualist, bir okültist, bir vejeteryan oldu. Görünen o ki, en azından bu tuhaf fikirlerini *başkalarıyla paylaşabildiği* olgusu, akıl sağlığını koruyabilmesinde belki en önemli tek etkendi. Zira bu sınırlı alanlarda bazen fikirlerini ve tuhaf deneyimlerini paylaşabildiği başkaları *ile birlikte* olabiliyordu. Bu tür fikirler ve deneyimler, halihazırdaki Batı kültürümüzde insanı diğer insanlardan yalıtma eğilimindedir; eğer bunlar kişiyi küçük bir "eksantrikler" cemaatine sürüklemezse, bu yalıtılmışlığın psikotik bir yabancılaşmaya geçiş yapma tehlikesi vardır. Örneğin James'in "beden şeması" doğum öncesinden ölüm sonrasına kadar uzandı; zaman ve mekânın olağan sınırlamaları ortadan kalktı. Kendisini Mutlak ile, Tek Gerçeklik ile birleşmiş hissettiği "mistik" deneyimler yaşadı. Evrenin onlar ta-

rafından yönetildiğini gizli yollarla "bildiği" yasalar tamamen büyü yasalarıydı. Meslekten bir kimyacıydı, ama "hakikaten" inandığı kimya yasaları değil, simya, kara büyü, ak büyü ve astrolojiydi. Görüşlerini paylaşan başkalarıyla ilişkisi içinde ve kendi içinden bile ancak kısmen gerçekleşen "benliği", gittikçe daha çok sihir dünyasına yakalanıp onun bir parçası oldu. Fantazi ve imgelemin nesneleri büyüsel yasalara uyar; onlar, gerçek ilişkilere değil, büyüsel ilişkilere sahiptir. "Benlik" fantazi ilişkilere giderek daha fazla, gerçek ilişkilere ise giderek daha az doğrudan iştirak ettikçe kendi gerçekliğini kaybeder. İlişkili olduğu nesneler gibi büyüsel bir hayalet olur. Bunun bir içerimi, böylesi bir "benlik" için her şeyin ve herhangi bir şeyin mümkün hale gelmesi ve tüm dileklerinin er ya da geç kayıtlanması gereken gerçeklik, zorunluluk, koşul ve sonluluk gibi kiplerle kayıtlanmamasıdır. Bu kayıtların olmamasıyla, "benlik" herhangi biri olabilir, herhangi bir yerde olabilir ve herhangi bir zamanda yaşayabilir. James'te tam da bu oluyordu, "İmgelemde", karakteristik olarak muğlak ve tanımsız olsa da onun basitçe bu zamana, bu yere, bu anne babaya ait James olmayıp olağanüstü bir görevi olan çok özel bir kişi olduğu, belki Buda belki İsa'nın reenkarnasyonu olduğu fikrine katkıda bulunan fantastik güçlere (okült, büyüsel, mistik) sahip olduğu inancı gittikçe güçleniyordu.

Bu şu anlama gelir: "Hakiki" benlik artık ölümlü bedenin içinde yer almaz, "fantazileşir"; bireyin kendi imgeleminin değişken hayalleri gibi uçucu bir hal alır. Aynı nedenle kimliğine yönelik bir tehdit olarak hissedilen dış tehlikelere karşı bir savunma olarak benliğin yalıtılması sonucunda benlik daha önce sahip olduğu kararsız kimliği de kaybeder. Üstelik gerçeklikten geri çekilme "benliğin" yoksullaşmasıyla sonuçlanır. Onun tümgüçlülüğü tümgüçsüzlüğü (iktidarsızlığı) üzerinde temellenir. Özgürlüğü bir boşlukta işler. Etkinliği cansızdır, yaşamdan yoksundur. Benlik kurur ve ölür.

Rüya evreninde James kendisini uyanık yaşamında olduğundan bile daha metruk bir dünyada tek başına kalmış halde hissediyordu, örneğin:

1. Bir köydeydim. Köy terk edilmişti; haraptı, içinde hiçbir yaşam belirtisi yoktu...
2. (...) çorak bir yerin ortasında duruyordum. Dümdüzdü. Hiçbir

yaşam belirtisi yoktu. Hiç ot yoktu. Ayaklarım çamura saplanmıştı...

3. (...) Kayalar ve kumlardan oluşmuş ıssız bir yerdeydim. Bir şeyden kaçıp oraya gelmiştim; şimdi ise bir yere geri dönmeye çalışıyordum, ama hangi yöne gideceğimi bilmiyordum(...)

Trajik ironi: Sonuçta hiçbir anksiyeteden kaçınılamaz; hatta her anksiyete ve eşlikçileri, hem uyanık yaşama hem rüya yaşamına sızan sürekli hiçlik ve ölülük hissiyle çok daha acı verici hale gelir.

Benlik ancak gerçek kişiler ve şeylerle ilişki içinde "gerçek" olabilir. Ama herhangi bir ilişki içinde yutulacağından, tüketileceğinden korkar. "Ben" sadece fantazi nesneleri karşısında harekete geçerken dünyayla ilgili işleri sahte-benlik çekip çevirirse, deneyim öğelerinde çok esaslı fenomenolojik değişiklikler olur.

Böylece şu noktaya ulaşıyoruz: Aşkın, boş, tümgüçlü, kendince özgür olan benlik, fantazide herhangi biri, gerçeklikte hiç kimse olmaya başlar.

Bu benlik birincil olarak kendi fantazilerinin nesneleriyle ilişkilidir. İyice fantazi-içinde-bir-benlik olmaya başlar ve sonuçta uçuculaşır. Nesnel öğeye bağıtlanmaktan korktuğu için, kimliğini korumaya çalışmıştı; ama artık olguya, koşullu ve belirli olana bağlanmayarak, her şeyden önce korumaya çalıştığı şeyi kaybetme tehlikesiyle yüz yüze kalır. Koşullu olanı kaybederken kimliğini kaybeder; gerçekliği kaybederken dünya içinde seçme özgürlüğünü etkili şekilde uygulama imkânını kaybeder. Öldürülme riskinden kaçarken ölü haline gelir. Birey artık dünyayı başkalarının deneyimlediği gibi deneyimlemez, yine de dünyanın kendisi için değilse bile, başkaları için nasıl olduğunu bilebilir. Ama dünyanın gerçekliğinin dolaysız hissini sahte-benlik dizgesi sürdüremez. Dahası sahte-benlik dizgesi gerçekliği sınayamaz, zira gerçekliğin sınanması seçeneklerden daha iyi olanı seçecek kendine ait bir zihniyete sahip olmayı, vb. gerektirir; oysa sahte-benliği sahte yapan tam da kendisine ait bir zihniyete sahip olamamasıdır.

Dış dünyadan gelen deneyim iç benliğe süzüldüğünde, bu benlik kendi arzularını artık toplumsal olarak kabul edilebilir şekilde yaşantılayamaz veya ifade edemez.

"Toplumsal kabul edilebilirlik" sadece bir hile, bir teknik ol-

maya başlar. Şeylere ilişkin kendi görüşü, şeylerin onun için sahip olduğu anlam, hisleri, ifadeleri, eğer tam anlamıyla çılgınca ve kaçıkça olmazsa, en azından tuhaf ve eksantrik olur. Benlik gittikçe daha çok kendi dizgesi içinde sıkışırken, kendini değişen deneyimlere uydurma ve onlara göre ayarlama işi sahte-benlik tarafından yürütülür. Bu sahte-benlik görünür şekilde esnektir: Yeni insanlara göre şekillenir, değişen ortamlara uyum sağlar. Ama benlik gerçek dünyadaki değişimlere ayak uyduramaz. Fantazi ilişkilerinin nesneleri, mesela, idealleştirme yönünde tadil edilseler ya da daha zulmedici olsalar da, aynı temel figürler olarak kalırlar. Bu hayali figürlerin (imago'ların) gerçeklik uyarınca denetlenmesi, sınanması ve düzeltilmesi söz konusu değildir. Aslında bunu yapmaya gerek de yoktur. Bireyin benliği artık gerçekliğe göre hareket etmek, gerçeklik içinde gerçek değişiklikler yapmak yönünde hiçbir çabada bulunmamaktadır.

Benlik ve imago'ları yukarıdaki değişimleri geçirirken, sahte-benlik dizgesi de buna koşut değişiklikler geçirir.

Şematik olarak şu şekilde temsil edilen ilk konumu hatırlayalım:

Ben ⇔ (beden-dünya)

Beden sahte-benlik dizgesinin *niveau*'sudur, ama bu dizge birey tarafından salt bedensel olan etkinliğin ötesine geçmek üzere tasarlanır. Bu dizge büyük ölçüde "iç benliğin" benliğinin ifadesi olmadığı için reddettiği "varlığının" tüm veçhelerinden meydana gelir. Böylece, tıpkı James'in durumunda olduğu gibi, benlik gittikçe daha fazla fantazi ilişkilerine, sahte-benlik ve başkalarının yaptıklarına katılmayan "ilişkisiz", "ayrık" bir gözlemci olma konumuna geri çekilirken, sahte-benlik dizgesi, pratikte her şeyin bu dizgeye ait olduğunun düşünülmesine neden olacak kadar, bireyin varlığının içine süzülür ve gittikçe daha derinlere doğru ilerler. James görme, duyma, dokunma yoluyla nesneleri algılayamaz oldu: Artık "kendisi olmadığı" hissine kapılmadan hiçbir şey yapamıyordu.* Daha önce bazı örnekler verdik. Evde, işte ve arkadaşlarıyla birlikteyken eylemlerini bu şekilde yaşantıladığı-

* Birinin varlığındaki bölünmelerin çeşitli duyu kiplikleriyle ilişkisi oldukça yetersiz anlaşılmıştır.

nı düşününce bu örneklerin sayısızca çoğaltılabileceğini söyleyebiliriz. Bu varlık kipinin sahte-ben dizgesinin doğasına ilişkin sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Sahte-benlik dizgesi gittikçe daha kapsamlı hale gelir.
2. Daha özerk olur.
3. Zorlanımlı davranış parçalarının saldırılarıyla "taciz" edilir.
4. Ona ait olan her şey gittikçe ölü, gerçekdışı, sahte, mekanik hale gelir.

Benliğin bedenden ve beden ile başkaları arasındaki yakın bağdan çözülmesi, içinde bedenin sadece başkalarına uymaya ve başkalarının gönlünü almaya çalışan bir şey şeklinde değil, ama fiili olarak başkalarının mülkiyetinde olan bir şey olarak kavrandığı psikotik duruma düşmeye elverişli bir ortam yaratır. Birey şeylere sürekli başka kişilerin gözleriyle baktığı için sadece kendi algılarının sahte olduğu hissine kapılmakla kalmaz, ama aynı zamanda bu kişiler dünyaya onun gözleriyle baktığı için onların kendisine oyun oynadığı hissine de kapılır.

James hemen hemen bu noktaya ulaşmıştı. "Beyninin" içindeki düşüncelerin, sürekli söylediği gibi, gerçekten *onun* olmadığını hissediyordu. Düşünsel faaliyetlerinin çoğu düşüncelerinin sahipliğini kazanma; düşüncelerini ve hislerini *kendisinin* kontrolü altına alma girişimiydi. Sözgelimi, karısı ona geceleyin bir fincan süt verirdi. Düşünmeksizin, gülümser ve "Teşekkür ederim," derdi. Der demez, şiddetli bir hoşnutsuzluk duyardı. Karısı yalnızca mekanik bir eylemde bulunmuştu ve o da aynı "toplumsal-mekanik" uyarınca karşılık vermişti. *O* süt istiyor muydu, *o* gülmek istiyor muydu, *o* "Teşekkür ederim," demek istiyor muydu? Hayır. Ama bütün bu şeyleri yapmıştı.

James'in konumundaki bireyin karşı karşıya bulunduğu durum kritiktir. Büyük ölçüde gerçekdışı ve *ölü* haldedir. Gerçeklik ve yaşam artık doğrudan hissedilmeyebilir veya deneyimlenmeyebilir, ama onların imkânına yönelik his kaybedilmemiştir. Başkaları gerçekliğe ve yaşama sahiptir. Gerçeklik ve yaşam, belki, Tabiat içinde (daha somut olarak, Tabiat Ana'nın bedeni içinde) var olur ya da belli deneyim tipleri içinde kavranabilir: Entelektüel disiplinler ve denetimle yeniden kazanılabilirler. Bununla birlikte, benlik, her zaman başka bir yerde olan, yani hep orada

olan hiç burada olmayan zengin, canlı, bereketli yaşama duyduğu haset yüzünden nefretle yüklüdür. Benlik, söylediğimiz gibi, boş ve kurudur. Boş olduğu, doldurulmayı özlediği ve doldurulmaktan korktuğu ölçüde buna oral benlik denebilir. Ama onun orallığı, ne ölçüde olursa olsun, hiçbir içmenin, beslenmenin, yemenin, çiğnemenin, yutmanın doyuramayacağı bir orallıktır. Hiçbir şeyi içine katamaz. Dipsiz bir kuyu olarak kalır; asla doldurulamayan delik bir işkembe. Yaşın dünyasında, susamışlığını dindiremez. Suçluluk –bu (bir anlamda) yiyecek olarak dünyayı içine alma ve yok etme mümkün olsaydı ortaya çıkabilirdi–, yapıcı amaçlar için ortaya çıkamaz. Benlik, dünyayı özümsemeden, onu kül ve toza çevirerek yok etmeye çalışır. Nefreti nesneyi sindirmeden hiçe çevirir. Böylece "benlik", viraneye dönmüş olsa da ve ümitsizce başkalarında bulunduğunu hayal ettiği iyiliğe (yaşam, gerçeklik) haset duysa da, bu iyiliği içine almak yerine onu yok etmek durumunda kalır. Mesele yaşam ve "gerçekliği" benliğin yok olmasına neden olmayacak bir şekilde "elde etme" meselesine dönüşür. Ama bu sırada gerçekliğin yok edilmesi ve onun gizlice, "hırsızlama" yollarla kazanılması büyük oranda büyüsel yordamlardır. Gerçekliği hırsızlama kazanmanın bu büyüsel yolları şunları içerir:

1. Dokunma,
2. Kopyalama, taklit etme,
3. Büyüsel çalma biçimleri.

Hatta birey, eğer başkalarındaki gerçekliğin doğrudan izlenimini kendi içinde uyandırabilirse bir ölçüde yeniden güven bulabilir. (Bu yöntemler ileride tartışacağımız Rose vakasında örnekleniyor.)

Gerçek yaşayan hisler deneyimleme yönünde bir başka çaba kendisini yoğun bir acıya veya dehşete maruz bırakmak olabilir. Bu yüzden, sigarayı elinin arkasında söndürme, başparmaklarını göz kürelerine sıkıca bastırma, saçını çekmek, vb. alışkanlıkları olan şizofrenik bir kadın, bu tür şeyleri "gerçek" bir şey deneyimlemek için yaptığını söylüyordu. Bu kadının mazoşistik doygunluk elde etmeye çalışmadığını anlamak çok önemlidir; onda duyum yitimi de söz konusu değildi. Duyumları normalden daha az yeğin değildi. Yaşadığı ve gerçek olduğu dışında her şeyi hissede-

biliyordu. Minkowski, hastalarından birinin benzer nedenlerle elbiselerini ateşe attığını bildirir. Soğuk şizoid kişi, bir hastanın belirttiği gibi, "yaşamı ürküterek kendi içine gelmeye zorlamak" için kendisini aşırı risklere atabilir, aşırı "heyecanlara" kur yapabilir. Hölderlin şöyle yazmıştı: "Sen, gökyüzünün kızı, görün bana babanın bahçelerinden ve eğer bana ölümcül mutluluğu vadetmeyeceksen o zaman ürküt, ah ürküt kalbimi başka bir şeyle"*. Ama bu girişimlerden bir şey çıkmaz. James'in, hemen hemen Kafka'nın Tapınanının aynı sözcüklerle ifade ettiği gibi, "Gerçeklik benden uzaklaşır. Dokunduğum her şey, düşündüğüm her şey, karşılaştığım herkes, ben yaklaşır yaklaşmaz gerçekdışı olur..."

Ötekinin gerçek mevcudiyetinin gittikçe kaybedilmesi ve böylece ben-ve-sen-beraberliği hissinin, biz-lik hissinin kaybedilmesi sırasında, kadınlar erkeklerden daha uzak ve tehdit edici olabilir. Biswanger'in (1942) dünya-içinde-var-olmanın ikili kipi diye adlandırdığı şeyin ortaya çıkmasına ilişkin son umut, eşcinsel bir sevgi aracılığıyla ortaya çıkabilir; ya da son sevgi bağı çocuk ya da hayvan olarak ötekiyle kurulabilir. Boss (1949) yalıtılmışlığı içinde benliği ve dünyası küçülmüş ve daralmış bir adamda eşcinsel sevgi biçiminin oynadığı rolü şöyle betimler:

"Kafa derisi ve yürek kası" bile büzüşen bu insan gittikçe daha az bir erkek-kadın aşkı birliğinin varoluşsal doluluğunun derinliğine ve genişliğine "erişebilmektedir". Bir zamanlar kuzenine duyduğu aşkın ona ifade ettiği "tutku ve aydınlanma" ve "ilahi mutluluğa" artık ulaşamamaktadır. Varoluşunun gittikçe kısırlaşması sürecinde ilk adım, varoluşun tamamıyla farklı, uzak kutbuna dönüşen kadınların sevgi saydamlıklarını kaybetmesiydi; kadınlar "soldu", bir "serapa" dönüştü, sonra "sindirilemez besini" temsil etti ve sonunda onun dünya çerçevesinin tamamıyla dışına düştü. İlerleyen şizofrenisi "erkekliğini boşalttığında", kendi erkekçe duygularının çoğu "tükendiğinde", aniden ve yaşamında ilk kez belli bir eşcinsel sevgi biçimine "kendisini açmaya" sürüklendiğini hissetti. Bu eşcinsel aşkta varoluş doluluğunun en azından yarısını yaşantılamayı nasıl başardığını oldukça canlı olarak betimliyordu. Bu yarı-doluluğa ulaşmak için çok fazla "çaba harcamak" zorunda değildi, bu sınırlı genişlik ve derinlik içinde sınırsızlığın içinde "tükenme" ve "kendini kaybetme" tehlikesi azdı. Aksine, eşcinsel aşk, varoluşunu "tam bir erkekle" "yeniden doldurabilirdi."

* Yakarış (Umuda); alıntılayan Binswanger (1958), s. 311.

Boss, doğru olduğunu düşündüğüm şu saptamayı yapar:

> Bu gözlem Freud'un eşcinsel eğilimlere bütün paranoyaklarda düzenli olarak rastlanılır şeklindeki önemli önermesine yeni bir ışık tutar. Freud bu eşcinselliğin zulüm düşüncelerinin gelişiminin nedeni olduğuna inanıyordu. Ama biz iki görüngüde de, bu tür eşcinsellikte ve zulüm fikirlerinde, bütünüyle insan varoluşunun aynı şizofrenik büzülmesinin ve yıkımının iki koşut ifade biçimini, yani bireyin kişiliğinin kaybedilmiş kısmını yeniden kazanmaya yönelik iki farklı girişimi görüyoruz. (s. 122-4)

Birey, Midas kâbusu gibi, yaklaştığı her şeyin ölüye dönüştüğü bir dünyadadır. Bu aşamada ona açık olan belki de sadece iki imkân daha vardır:

1. Her şeye rağmen "kendisi olmaya" karar verebilir ya da
2. Kendi benliğini öldürmeye kalkışabilir.

Bu projelerin her ikisi de, eğer sonuna kadar götürülürse, büyük olasılıkla açık psikozla sonuçlanır. Bunları ayrı ayrı ele alacağız.

Sahte-benlik dizgesi dokunulmamış olarak kalmış ve benlikten ya da geçici yabancı davranış parçaları yığınından gelen ataklarla harap edilmemiş birey kendisini tam bir normallik görünüşü içinde sunabilir. Ama bu sağlam ön görünümün arkasında içsel bir süreç gizlice ve sessizce sürüyor olabilir.

Bireyin olağan yaşama kendisini görünüşte normal ve başarılı bir şekilde uydurması ve uyumlanması "hakiki" benliğince gittikçe daha utanç verici ve/veya gülünç bir sahtekârlık olarak hissedilir. *Pari passu* "benliği", kendisinin fantazileşmiş ilişkileri içinde gittikçe uçucu hale gelir; bu yere ve zamana ait olmaya yükümlü olacağını, yaşama ve ölüme tabi olacağını, bu et ve kemiklerin içinde kalacağını bildiği bu dünyanın içinde başkaları arasında bir nesne olmanın getireceği olumsallıklardan ve gerekliliklerden azade olur. Eğer fantazi içinde bu şekilde uçuculaşmış "benlik" artık kapalılığından kaçma, sahte görünüşüne son verme, dürüst olma, kendisini açığa vurma ve bildirme ve açık şekilde bilinmesine izin verme yönünde bir arzu duyarsa, o zaman akut psikozun ilk belirtilerine tanık oluruz.

Bu tür vakalar yüzeysel incelemeler için son derece akıl karıştırıcı olabilirler, zira "nesnel" tarih gözden geçirildiğinde makul

hiçbir hızlandırıcı strese rastlanmaz ya da bugünden geçmişe bakıldığında bile, bu ani ve umulmadık olayın ön belirtileri görülemez. Ancak *benliğinin tarihi* bizzat bireyin kendisinden toplanabilirse –ama *bu durumda genellikle bir psikiyatrik tarihin olduğu sahte-benlik dizgesinin tarihi değil de benliğin tarihi* anlaşılabilirse, bireyin psikozu açıklanabilir hale gelir.

Aşağıdakiler, her psikiyatristin bildiği türden, "bir anda" ortaya çıkan psikozun ilk belirtilerinin çok rastlanan "dışarıdan" ele alınmış iki anlatısıdır. Bu bakış açısından onlar anlaşılmaz olarak kalırlar.

Yirmi iki yaşında genç bir adam anne babası ve arkadaşları tarafından tamamen "normal" biri olarak görülüyordu. Tatildeyken bir sandalla denize açıldı. Birkaç saat sonra, karadan oldukça uzağa sürüklenmiş halde bulundu. Kurtulmak istemiyordu; Tanrı'yı kaybettiğini ve onu bulmak için okyanusa açıldığını söylüyordu. Bu olay, aylarca hastanede yatmasını gerektirecek açık psikozunun ilk belirtisiydi.

Daha önce, en azından karısının söylediğine göre, hiç "sinirsel" rahatsızlığı olmamış ve karısına, psikozun akut başlangıç belirtisine kadar "olağan benliği" içinde gözükmüş ellilerinde bir adam, sıcak bir yaz öğleden sonrasında, karısı ve çocuklarıyla bir nehir kıyısında pikniğe gitti. Yemekten sonra, çevrede piknik yapan başka kişiler olmasına rağmen, tamamıyla soyundu; yürüyerek suya girdi. Belki bunda öyle çok büyütülecek bir şey yoktu. Ama adam beline kadar suya girdikten sonra üzerine su atmaya başladı. Dışarı çıkmayı reddediyor, günahları için –ki bu günahlar karısını ve çocuklarını hiç sevmemiş olduğuydu– kendisini vaftiz ettiğini ve arınana kadar sudan çıkmayacağını söylüyordu. Sonunda nehirden polis zoruyla çıkarılarak bir akıl hastanesine yatırıldı.

Her iki vakada ve başka yerlerde betimlenilen diğer vakalarda, aklı başındalık, yani dıştan "normal" görünüş, giyim, davranış, devimsel ve sözel (gözlemlenebilir) her şey, bir sahte-benlik dizgesi tarafından sürdürülürken "benlik" gittikçe daha fazla kendisine ait bir dünyaya değil benlik tarafından görüldüğü haliyle dünyaya bağlanır.

Psikotiklerin "kürlerinin" hatırı sayılır bir kısmının, şu ya da bu nedenle, hastanın bir kez daha *aklı başında olmayı* oynamaya

karar vermesinden ibaret olduğundan oldukça eminim.

Kişiliksizleşmiş hastalarda, ister şizofrenik olsun ister olmasınlar, benliklerini öldürdüklerinden ve de benliklerini kaybettiklerinden veya çaldırdıklarından bahsetmek oldukça yaygındır. Bu ifadeler genellikle "hezeyan" olarak nitelenir, ama eğer onlar bir vehim, bir sanrı, bir hezeyansa, varoluşsal hakikat içeren hezeyanlardır. Bunları onları ifade eden bireyin anlamlandırma çerçevesi içinde harfiyen doğru olan ifadeler olarak anlamak gerekir. İntihar ettiğini söyleyen şizofrenik, boğazını kesmediği ya da kendisini bir kanala atmadığı konusunda net olabilir; bunun hitap ettiği kişi için de eşit derecede net olduğunu bekleyebilir; aksi takdirde bu kişinin aptal olduğunu düşünebilir. Aslında, bu türden birçok söz söyler; bunları aptal ve anlayışsız sürüsü olarak gördüklerini tuzağa düşürmek için yapar. Böyle bir hasta için, benliği ve boğazı birine olan şeyin diğeri üstünde hemen hiç etkisi olamayacak kadar uzak, aralarında çok zayıf ve uzak bir ilişkinin bulunduğu şeyler olarak hissedildiğinden, boğazını keserek benliğini öldürmeye kalkışmak tam bir *non sequitur* olacaktır. Onun benliği neredeyse cisimleşmemiş haldedir. Benliği muhtemelen ölümsüz ya da neredeyse yok edilemez maddi-olmayan bir tözden yapılmış olarak hissedilmektedir. Ona "yaşam tözü" veya "ruhu" diyebilir; hatta ona kendi adını verebilir ve ondan yoksun bırakıldığı hissine sahip olabilir. Bu Schreber'in (1955) ünlü psikozunun en merkezinde yer alan fikirlerden biriydi.

Bu oldukça zor psikotik malzemeye benliğin kaybedilmesi korkusunu iktidarsızlığın (güçsüzlük) ardında yatan daha bilindik bir nevrotik anksiyeteyle karşılaştırarak yaklaşabiliriz. İktidarsızlıkta şu gizil fantazi bulunabilir. Birey genital işlevini kaybetmekten korkar, bu yüzden hadım edilmiş görünerek onun kullanımını saklı tutar (hadım edilmekten kaçınır). Kendi kendisine hadım edilmiş gibi görünerek ve sanki hadım edilmiş gibi yaparak hadım edilme tehdidini savuşturur. Psikotik aynı ilkeler üzerinde temellenen bir savunma kullanmaktadır, ama bu savunma penisle ilgili değil, benlikle ilgili olarak işletilmektedir. Bu, büyüsel savunmaların daha ötesine geçemeyeceği, nihai ve olabilecek en paradoksal, en saçma savunmadır. Ve bu, benim görebildiğim kadarıyla, şu veya biçim altında psikozun her biçimindeki temel savunmadır. En genel olarak şu şekilde ifade edi-

lebilir: *Varlığın muhafaza edilme yolu olarak varlığın inkârı.* Şizofrenik, "benliğini" öldürdüğünü hisseder ve bunun öldürülmekten kaçınmak için olduğu görülür. Ölür, yaşayan olarak kalmak için.

Çeşitli etkenler bireyi şu ya da bu şekilde benliğinden kurtulmaya teşvik etmek için birleşebilir. Benliğin ayrılabilir olma çabasının yanı sıra, bedenle ve pratikte hiçbir düşünce, his, eylem veya algıyla özdeşleştirilemez olma çabaları bile uzun dönemde onu anksiyeteden azade kılmaz; ayrıklığının olası yararlarını elde edemez ve en başta kaçmaya çalıştığı anksiyeteye maruz kalır. Aşağıdaki iki vakada bu meselelerin zorluğuyla karşılaşan bireyin büyük sıkıntısı görülmektedir.

Rose'u gördüğümde yirmi üç yaşındaydı. Delirmekten korktuğunu söylüyordu, bu gerçekten de doğruydu. Ne kadar uğraştıysa da unutamadığı anıların geri geldiğini söylüyordu. Ama artık cevabı bulmuştu: *Kendisini unutarak* bu anıları unutmaya çalışıyordu. Bunu her zaman başkalarına bakarak ve böylece asla kendisine dikkat etmeyerek gerçekleştirmeye çalışıyordu. Başlangıçta gittikçe gözden kaybolduğunu, dibe battığını ve buna karşı mücadele etmek istemediğini hissetmek onun için bir rahatlama konusuydu. Ama içindeki bir şey buna karşı mücadele ediyordu. Bunaldı ve bir şeyler yapmaya çalışmayı sürdürdü, ama bu gittikçe daha fazla çaba gerektiriyordu; bu durum her düşüncesi ya da hareketini sanki istencinin kasıtlı bir şekilde başlatması gerektiğini hissettiği noktaya kadar vardı. Ama bir süre sonra irade gücünün kalmadığını hissetmeye başladı – hepsini tüketmişti. Dahası kendi adına bir şey yapmaktan ya da yaptığı şeylerin sorumluluğunu almaktan korkuyordu. Aynı zamanda –söylediğine göre– yaşamının artık kendi yönetiminde olmadığı hissiyle acı çekiyordu. "Kendi varlığım kendimden başka herkesin elinde." Kendisine ait bir yaşamı yoktu, sadece varoluyordu. Hiçbir amacı, yönü, anlamı yoktu. Söylediğine göre, son günlerde "iyice dibe vurduğunu" hissediyordu; çok geç olmadan "ondan" kurtulmak istiyordu; ama işlerin iyice ilerlediğini ve uzun zamandır "kendisine sahip olamadığını" ve "kendisinin" elinden "kaydığını" hissediyordu. İnsanları sevebilseydi belki daha iyi olacaktı.

Birkaç gün sonra kendini aşağıdaki şekilde ifade ediyordu:

"Bu düşünceler sürekli ortaya çıkıyor, sınırın öbür tarafına geçiyorum. Gerçek benliğim aşağıya iniyor – genellikle tam boğazımdaydı, ama şimdi daha da aşağı indi. Kendimi kaybediyorum. Gittikçe daha derine gidiyor. Olanları size anlatmak istiyorum, ama korkuyorum. Kafam düşünceler, korkular, nefretler, kıskançlıklarla dolu. Kafam onları tutamıyor; ben onları tutamıyorum. Burun kemiğimin arkasındayım –yani bilincim orada. Kafamı yarıyorlar, ah, bu şizofreni, değil mi? Bu düşüncelere sahip olup olmadığımı bilmiyorum. Sanırım onları son kez tedavi edilmek için uydurdum. Ah, bu nefretin yerine, yeniden hoşlanabilseydim, yeniden sevebilseydim. İnsanlardan hoşlanmayı seviyorum, istiyorum, ama onlardan nefret etmek istiyorum. Tam tamına kendimi de öldürüyorum."

Sonraki haftalarda bu şekilde konuşmaya devam etti. Kendisini öldürmekte olduğu inancı "kendisini" öldürmüş olduğu inancına dönüştü. Neredeyse sürekli bir biçimde kendisini gerçekten öldürmüş olduğunu öne sürüyordu; bazen de kendisini kaybettiğini iddia ediyordu. Tamamen "kaybolduğunu" ya da "öldüğünü" hissetmediği zamanlarda kendini kendine "yabancı" hissediyordu; hem o hem de diğer şeyler artık eskisiyle aynı gerçekliğe sahip değillerdi. Şeyleri gerçek bir şekilde deneyimleme ve gerçek olan düşünceler düşünme yeteneğini kaybettiğinin acıyla farkındaydı; bununla eşit yoğunlukta olarak başkalarının bu kapasiteye sahip olduğunun da farkındaydı. Şimdi, "gerçekliği tekrar ele geçirmek" için bilinçli ya da bilinçsiz uyguladığı değişik teknikleri anlatıyordu. Mesela, birisi ona "gerçek" diye sınıfladığı bir şey söylediğinde, kendine "bunu aklımda tutacağım" diyordu ve ifadenin gerçekliğinin bir kısmını elde etmek umuduyla sözcük ya da deyişi tekrarlayıp duruyordu. Doktorların gerçek olduğunu hissediyordu; bu yüzden sürekli bir doktorun ismini aklında tutmaya çalışıyordu. Mesela, insanları utandıracağını umduğu şeyler söyleyerek başka kişiler üzerinde etki oluşturmaya çalışıyordu. Bu yapılması kolay bir şeydi; zira kendisini onların sahip olabilecekleri hislerden tamamen kopmuş ve ayrılmış hissediyordu. Diğer kişiye baktığında utanma emareleri görürse kendi kendisine, gerçek bir başka kişide gerçek bir etki oluşturabildiğime göre, demek ki, "gerçek olmalıyım" diyordu. Biri "aklına gelir gelmez" kendine bu kişi olduğunu söylüyordu. Bu kişi *gibi* olabildiği

oranda bir kişi olabildiğini hissediyordu. İnsanları izliyor, yürüyüşlerini, konuşmalarını, jestlerini ve mimiklerini taklit ediyordu. Sık sık diğerlerini çıldırtacak derecede söylenilen her şeyi kabul ediyordu. Ama bu süre boyunca, gerçek benliğinden gittikçe uzaklaştığını söylemeye de devam etti. Başka kişilere "erişmeyi" ve başka kişilerin kendisine erişmesine izin vermeyi istiyordu ama bu gittikçe imkânsızlaşıyordu. Kendisini daha çaresiz hissettikçe daha az paniğe kapıldığını hissetmeye başladı, ama yine de sürekli bir kaygının tedirginliği altındaydı. Hiçbir şeyin "ne için" olduğunu anlayamaz hale geldi. İnsanları bir şeyler yaparken görüyordu, ama onları "gerçek" kılamıyordu. "Boş bir duygu hepsi," diyordu. Herkesin ondan daha akıllı olduğuna inanıyordu. Onlar hep akıllıca şeyler yapıyorlardı; ama o onların en basit eylemlerinin bile ne niyetle yapıldığını anlayamıyordu. Hiçbir geleceği yoktu. Zaman akmıyordu. İleriye bakamıyordu; tüm anıları kafasının içinde dönüp duran, yoğun ve kaskatı şeylerdi. Minkowski'nin belirlediği anlamıyla, "yaşanan" zaman hissini; zaman içindeki olayların geçmiş, şimdi ve gelecek olarak ayrılması hissini kaybediyor olduğu açıkça ortadaydı.

En anlamlı olgu şuydu: Ne kadar çok başka kişilere erişemediğini, bu başka kişilerin de kendisine erişemediğini ve ne kadar çok kendisini kendi dünyası içinde olarak hissederse –"Onlar içeri giremiyor, ben dışarı çıkamıyorum"–, kendisinin bu özel ve kapalı dünyası o kadar çok dışarıdan gelen psikotik tehlikeler tarafından istila ediliyor, yani bir anlamda çok daha "umuma açık" hale geliyordu. Başka kişilerden daha çok şüphelenmeye ve eşyalarını kilitli çekmecesinde saklamaya başladı; bazı kişilerin onun eşyalarını çaldığı şeklinde bir mevhuma sahip oldu. Bir şeyinin çalınmamış olduğundan emin olmak için sık sık çantasını ve kişisel eşyalarını gözden geçiriyordu. Daha fazla geri çekildikçe aynı zamanda daha fazla yaralanabilir olduğuna ilişkin bu paradoks en açık ifadesini, bir yanda kendisini öldürüyor olduğu sözünde, öte yanda ise, "benliğinin" kaybolabileceğine veya çalınabileceğine yönelik korkusunda buluyordu. Sadece başka kişilerin düşüncelerine sahip olabiliyor ve sadece başka kişilerin söylemiş olduklarını düşünebiliyordu.

Şimdi de "iki olduğundan" söz ediyordu. "İki ben var." "O bendir ve ben oyum her zaman." Annesini öldürmesini söyleyen bir

ses duyuyordu ve biliyordu ki bu ses "benlerimden birine aitti." "Yukarıdan buraya [şakaklarını gösteriyor] kadar ham pamuk. Kendime ait hiçbir düşüncem yok; aklım korkunç karışık, ben, ben, ben, hep ben, ben, kendim, kendim der demez bir şeylerin yanlış olduğunu, bana bir şeyler olduğunu biliyorum, ama ne olduğunu bilemiyorum."

Sonuçta benliğini kaybetmekten korkmasına rağmen, "gerçekliği tekrar ele geçirme" yönündeki tüm çabaları kendisi olmamasını gerektiriyordu ve benliğinden kaçma ya da benliğini öldürme teşebbüslerini temel savunma biçimleri olarak kullanmaya, aslında iyice güçlendirerek kullanmaya devam ediyordu.

Birey "kendisini öldürmeye" sadece anksiyetenin baskısıyla değil, ama bu tür kişilerde özellikle radikal ve ezici olan ve özneye kaçabileceği hiçbir manevra alanı bırakmaz görünen suçluluk hissiyle de yönelebilir.

Daha önce, böylesi bir suçluluk baskısı altında, Peter'ın nasıl *hiçbir şey olmaya,* hiç kimse olmaya yöneldiğini gördük. İşte bir ölçüde benzer bir seyir izleyen, psikotik duruma düşmekten şans eseri kurtulmuş ya da daha doğrusu, suçluluk hissini dönüşü çok zor olan psikotik duruma düşmeden önce durdurmuş bir hastaya dair bir örnek daha.

Yirmi yaşında olan Marie bir yıl boyunca sınavlarından hiçbirini geçemediği bir kolejde öğrencilik yapmıştı. Sınava birkaç gün önce ya da birkaç gün sonra geliyordu. Olur da sınava zamanında ya da sınav başladıktan hemen sonra gelirse, bu defa da soruları cevaplama zahmetine girmiyordu. Okulun ikinci yılında, derslere katılmayı tamamen bıraktı; görünüşte hiçbir şey yapmıyordu. Bu kızın yaşamına dair somut bir şeye ulaşmak son derece zordu. Bana bir başkasının tavsiyesiyle gelmişti. Haftada iki kez görüşmek üzere ona düzenli bir zaman saptadım. Ne zaman geleceğini tahmin etmek mümkün değildi. Pek dakik biri olmadığını söylemek meseleye hakkını veren bir değerlendirme olmaz. Görüşme için saptadığımız zaman onu yönlendirmede pek az işe yarıyordu. Perşembe öğle sonrası olan görüşmeye cumartesi sabahı geliyordu ya da akşam beşte, yeni uyandığı için saat dörtteki görüşmeye gelemediğini, bir saat içinde gelmesinde bir sakınca olup olmadığını söylemek için telefon ediyordu. Önceden haber vermeden art arda beş seansı kaçırdıktan sonra altıncı seansa tam

vaktinde geldi ve hiçbir açıklama yapmadan kesinti öncesi kaldığı yerden görüşmeyi sürdürdü.

Soluk, ince, dağınık düz saçıyla ölgün, kendi halinde birisiydi. Çok karışık ve acayip giyiniyordu. Kendisi hakkında olağanüstü ağzı sıkı ve kaypaktı. Anlayabildiğim kadarıyla, geçici olarak temasta bulunduğu birçok kişiden bir teki bile onun nasıl yaşadığını bilmiyordu. Evi Londra'nın dışındaydı, koleje giderken kentte pansiyon tutmuştu ama kaldığı pansiyonları sık sık değiştiriyordu. Anne ve babası nerede kaldığını bilmiyordu; zaman zaman onlara uğruyor, ailenin sıradan bir tanıdığıymış gibi günü onlarla geçiriyordu. Ailenin tek çocuğuydu. Neredeyse ayaklarının ucuna basarak, sessizce ve hızlıca yürüyordu. Yumuşak ve açık olan konuşmasında hiçbir canlılık belirtisi yoktu; resmi, durgun, kayıtsız ve uzaktı. Kendisi hakkında konuşmaktan ziyade siyaset ve ekonomiden konuşmayı yeğliyordu. Bana karşı tamamen kayıtsızdı. Sanki ben ara sıra uğrayıp gevezelik ettiği o sıradan tanıdıklarından biriydim; bu tavrını açıkça belli ediyordu. Yine de bir gün büyüleyici bir kişi olduğumu söyledi, ama mayam kirli ve bozuktu. Görünüşe bakılırsa benden bir şey elde etme gibi bir arzusu ya da beklentisi yoktu; aslında bana karşı nasıl bir his taşıdığı hiç de açık değildi. Bana karşı bu kadar kayıtsız olduğu halde neden beni görmek için bu kadar mesafeyi katettiğini anlayamıyordu.

Bu kızın durumunun ümitsiz olduğunu düşünmek için her türlü nedenin bulunduğu söylenebilir, çünkü açık bir *dementia prekoks* ya da şizofreni tablosu sunmaktaydı.

Ama bir gün görüşmeye tam vaktinde geldi; şaşırtıcı derecede değişmişti. Onu ilk defa en azından olağan bir özen gösterilmiş bir giysi içerisinde gördüm; bu tür kişilerin tarifi zor özelliklerinden olan kıyafet ve tavırlarındaki o rahatsız edici tuhaflıktan eser yoktu. Hareketlerinde ve ifadelerinde açık bir *canlılık* vardı. Seansa kendisini başka kişilerle gerçek bir ilişkiden uzak tuttuğunu, bu yaşama biçiminin kendisini korkuttuğunu fark ettiğini söyleyerek başladı; bunun doğru bir yaşam tarzı olmadığını da biliyordu. Çok önemli bir şeyin olduğu açıktı. Ona göre, ki ben de bundan kuşkulanmak için hiçbir neden göremiyorum, bu durum gördüğü bir filmle birlikte ortaya çıkmıştı. Bir hafta boyunca her gün *La Strada** filmine gitmişti. Bu bir adam ve bir kız hakkındaki bir İtalyan filmidir. Adam, kasaba kasaba gezerek, vücuduna

bağlanan zinciri göğsünü şişirerek kırma gösterisi yapan güçlü bir erkektir. Kızı gösteride kendisine yardımcı olması için anne babasından satın almıştır. Adam güçlü, zalim, kaba ve sefih biridir. Kıza çok kötü davranır. İstediğinde tecavüz eder istediğinde döver. Vicdansız ve merhametsizdir. Kızı asla bir kişi olarak tanımaz; kızın onu memnun etmesine ya da sadakatine karşı hiçbir minnettarlık göstermez. Ona kendisi için başka birinin daha iyisini hiçbir şekilde yapamayacağını açıkça belli eder. Kız yaşamının ne işe yaradığını bilemez, zira yaşamı bu adama teslim edilmiştir ve bu adama göre de o değersiz ve faydasızdır. Kederinde ve kimsesizliğinde sürekli bir acı olmasa da hiçbir anlamı olmamanın ümitsizliği içindedir. Bu arada bir sirkteki ip cambazıyla arkadaşlık kurar. Ona hayatının anlamsızlığı ve değersizliği konusunda sızlanır. Ama ip cambazı ona kendisiyle gelmesini teklif ettiğinde zincirkıranın kahrını çekecek kimsesinin olmadığını söyleyerek teklifi reddeder. İp cambazı yerden bir çakıl taşı alır; kıza hiçbir işe yaramadığına inanmadığını söyler; en az bu taş kadar değerlidir ve bu taş bile en azından var olmaktadır. Üstelik o farkında olmasa bile bir yararı vardır; zira onun da bildiği gibi, zincirkıranın kendisinden uzaklaştırmadığı tek kişi odur. Filmin büyüleyiciliği esas olarak bu kıza dayanır. Kız tamamen masum ve hilesizdir. Her hissi eylemleri içinde dolaysızsa kendisini gösterir. Güçlü zincirkıran ip cambazını gözlerinin önünde öldürdüğünde ve suçunu kabul edeceğine adaletten kaçtığında, "soytarı hasta, soytarı hasta" diye inlemek dışında sessiz kalır. Hiçbir şey yapmaz, hiçbir şey yemez. Durumunda hiçbir iyileşme gözükmeyince zincirkıran rüzgârlı bir yol kenarında uyuşmuş bir halde onu kaderiyle baş başa bırakır.

Bu hasta, kendisini bu kızla özdeşleştirdi ve aynı zamanda kendisini bu kızla karşıtlık içinde gördü. Kötü ahlakı, kayıtsızlığı ve zalimliğiyle güçlü adam, babasına, bir dereceye kadar da bana ilişkin fantazisini cisimleştiriyordu. Ama onu en çok etkileyen şey, ne kadar mutsuz ve umutsuz olsa da, bu kızın bu sefil yaşamdan ayrılmamasıydı. Bu kız kendi yıkımının faili değildi; kendi saflığını hiç bozmamıştı. Kızın dindar olduğu söylenemezdi: Tanrı dediği Varlık'a Marie'den daha fazla inanıyor görünmü-

* Federico Fellini'nin 1954 tarihli filmi. (y.n.)

yordu; ama imanının bir adı olmasa da, yaşama tarzı esas olarak yaşamı olumsuzlamaktan ziyade yaşamı olumlamak üzerine kurulmuştu. Marie bütün bunların kendi yaşamını yaşama tarzına dehşet verici bir karşıtlık içinde olduğunu gördü; zira kendisi yaratılışın canlılığına ve bağışlayıcılığına hiç katılmıyordu. Oysa filmdeki kız bile sirk palyaçolarına gülebiliyor, ip cambazı karşısında ürperebiliyor, bir şarkıyla huzur bulabiliyor ve en az bir çakıl taşı kadar değerli olabiliyordu.

"Nesnel" klinik psikiyatrik görüş açısından bakıldığında, muhtemelen organik temelli ileri şizofrenik bozulma sürecinde bir durmanın söz konusu olduğu söylenebilir. Varoluşsal bakış açısına göre, onun kendisini öldürmeye çalışmayı durdurduğu söylenebilir. Yaşamının sistematik bir biçimde kendi kimliğini yok etme ve hiç kimse olma çabasına dönüştüğünü anladı. Bu yüzden başkalarıyla birlikte özgül ödevlere bağlanan fiili bir kişi olarak tanımlanabileceği her şeyden kaçındı. Edimlerinin gerçek sonuçlar üretemeyeceği şekilde davrandı; böylece onlar gerçek edimler olmuyordu. Eylemleri bizim normalde yaptığımız gibi –yani gerçek sonuçlar elde etmek ve böylece olduğumuz özgül insanlar olarak gittikçe eylemlerimiz içinde ve vasıtasıyla tanımlanmak için– kullanmadı; bunun yerine asla özgül bir şey yapmayarak, asla belirli bir zamanda belirli bir yerde belirli bir kişiyle belirli bir şey yapmayarak kendisini sıfıra indirgemeye çalıştı. Hepimizin olduğu gibi daima tikel bir zamanda tikel bir yerdeydi, ama daima soyutlanmış, daima güya "başka bir yerde" olarak bu durumun gereklerinden kaçınmaya çalıştı. Sanki eylemlerinin içine "kendisini koymamak" mümkünmüş gibi davrandı. Eylemlerinden kendisini çözme çabası, yapıyor gözüktüğü işi, kuruyor gözüktüğü arkadaşlıkları, tüm tavırlarını ve ifadelerini, kısaca yaptığı her şeyi kapladı. Bunlar aracılığıyla hiç kimse olmaya çalıştı. Bu yüzden durumu Peter'ın durumuna çok benziyordu. Her iki hasta da herhangi bir kimse olmanın kendileri için sadece –miş gibi olma olduğuna gittikçe daha fazla inandılar; kendilerini "gerçekten" bu şekilde görmeye başladıklarından izleyebilecekleri tek dürüst yolun hiç kimse olmak olduğunu hissetmeye başladılar. Bu kendini yok etme süreci kendisini gözlemleyen klinisyene basit şizofrenin delirtici sürecinden başka bir şey olarak sunmuyordu.

Peter ve Marie'yle birlikte, şimdi betimlenilen aşamadaki hastalar, içlerinden geçirdikleri veya geçirmedikleri ya da yaptıkları veya yapmadıkları özgül edimler ya da düşünceler yüzünden pek fazla suçluluk yaşantılamazlar. Bu bakımlardan suçluluk duyarlarsa bu suçluluğun yerine onların bizzat herhangi bir bakımdan *var olma* hakkına saldıran çok daha kapsamlı bir kötülük ya da değersizlik hissi geçer. Birey var olmaya cüret etmekten suçluluk duyar; bunun iki katı kadar da var olmamaktan, var olmaktan dehşete kapılmaktan, biyolojik olarak olmazsa varoluşsal olarak kendisini öldürmeye kalkışmaktan suçluluk duyar. Suçluluğu yaşama etkin katılımını önleyen, "benliğini" yalıtılmış bir halde tutmasına neden olan, benliğini iyice geri çekmeye yönelten en önemli etkendir. Bu nedenle suçluluk, kökende suçluluk tarafından harekete geçirilen bu manevraya bağlanır.

James örneğin şu rüyayı görmüştü:

"İki atom paralel yönlerde yol alıyordu, ama sonra aynı rota üzerinde geriye doğru dönüp hemen hemen bitişik şekilde durdular." Onların izlediği yolu elleriyle gösterdi. Bu rüyadan, panik içinde ve kötü bir önseziyle uyanmıştı.

Bu rüyayı kendi okuması iki atomun kendisi olduğu biçimindeydi: "Doğal seyirleri" üzerinde devam etmek yerine onlar "kendi üzerlerine doğru dönüyorlardı". Böyle yapmakla, "şeylerin doğal düzenini ihlal ettiler".

Bu rüyaya ait başka çağrışımlar James'in kendi "geriye dönme" ilişkisinden derin bir suçluluk duyduğunu açığa çıkardı, çünkü o şunlara eşti:

1. Bir Onanizm biçimi, yani yaratıcılık ve üreticilik gücünü boşa harcaması.
2. Fiili heteroseksüel ilişkilerden bir geri çekilme ve kendi varlığının iki kısmı arasında bir ilişki kurma, bu kısımlardan biri erkek öteki dişiydi.
3. Başka erkeklerle ilişkilerden geri çekilme ve kendi içinde kendisiyle bir eşcinsel ilişki kurma.

Bu daha zor bir sorunu, bu koşullarda benliğin kendisiyle ilişkisinin bir suçluluk ilişkisi olması sorununu, aydınlatır, zira, daha önce belirttiğimiz gibi, benlik, bu durumda, "şeylerin doğal düzeni içinde" ancak iki kişi arasında var olabilen ve fiiliyatta

benlik tarafından münhasıran yaşanılamaz olan bir ilişki kipini kendinde toplar veya toplamaya çalışır.

Benliğin yarılması (Rose'un "iki beni", James'in iki atomunun temsil ettiği durum) bir halüsinasyon tipinin temelini oluşturur. Benliğin parçalarından biri genellikle "Ben" hissini muhafaza ediyor gözükür. Öteki "benlik" "o" diye adlandırılabilir. Ama bu "o" hâlâ "ben"dir. Rose "*O* ben'dir ve ben *o*'yum her zaman" diyordu. Bir şizofrenik bana şöyle demişti: "O *beni* arayan bir Ben'dir." (Kronik şizofrenik durumlarda benlik her biri belli bir ben hissine sahip ve her biri öteki parçaları kısmen ben-olmayan olarak yaşantılayan çeşitli odaklara parçalanıyor gibi görünmektedir.) "Öteki" benliğe ait bir "düşünce" bir algı niteliğine sahip olma eğilimindedir, zira bu yaşantılayan ben tarafından ne imgeleminin bir ürünü ne de ona ait bir şey olarak kabul edilir. Yani *öteki benlik* halüsinasyonun temelidir. Varsanı (halüsinasyon), arta kalan benlik hissini muhafaza eden bir artık (benlik odağı) tarafından çözülmüş "öteki" benliğin bir parçasının sanki algısıdır; bu açıkça psikotik olan hastalarda daha görünür haldedir. Dahası bu benlik-benlik ilişkisi, bir tür hayalet somutluğuna sahip olarak yaşantılanan, içerideki savaşan hayaletler arasındaki şiddetli saldırılara da içsel bir sahne sağlar (bir sonraki kısma bakınız). Aslında bireyi öldürülmekte olduğunu ya da "kendisini", "benliğini" öldürdüğünü söylemeye zorlayan şey de bu içsel hayaletlerden kaynaklanan bu ataklardır. Bununla birlikte, son uğrakta, "şizofrence" konuşmada bile, birinin boğazını kesmesi mümkün olsa da, içsel hayalet "benliği" öldürmek imkânsızdır. Bir hayalet öldürülemez. Olabilecek olan şudur: İçsel hayalet "benliğin" yeri ve işlevi, bireyin varlığının tüm veçhelerine hükmeder ve bunları tamamen kontrol eder görünen arketipsel failler tarafından hemen hemen tamamen "devralınırlar". O zaman terapide ödev, fiili olarak değilse bile hâlâ bir *imkân* olarak var olduğuna ve hâlâ insana yakışır bir yaşama döndürülebileceğine inanmamız gereken bireyin ilksel, asli "benliğiyle" temas kurmaktır. Ama bu ancak psikotik süreçleri ve görüngüleri daha ayrıntılı inceledikten sonra girebileceğimiz ve açıklayabileceğimiz bir öykűdür; şimdiki ödevimiz de budur.

10

Şizofrenikte Benlik ve Sahte-Benlik

Şimdi, toparlanma evresindeki bir Amerikalı hastanın şizofrenik bir hastalığa ilişkin betimlemelerinden yapılan seçkilerle açıklamamızı pekiştirmeye çalışacağız. İki Amerikalı yazar Hayward ve Taylor (1956) tarafından bildirilen vakada hasta yazarlardan biriyle psikoterapide bulunmuştur. Yazarların anlattığına göre:

Joan yirmi altı yaşında beyaz bir kadındır. Hastalığı ilk olarak 1947'nin başlarında, on yedi yaşındayken göründü. Sonraki iki yıl içinde, tam otuz dört elektrik şoku ve altmış insülin tedavisinin eşlik ettiği bir psikoterapi rejimiyle dört özel hastanede tedavi edildi. Elli koma meydana geldi. "İyileşme denebilirse çok küçük bir iyileşme" gösterdi ve sonunda yazarlardan birine (M. L. H'ye) yönlendirildi; umutsuzca hasta görünüyordu.

Yazarın tedavisinin başında, Joan soğuk, içe kapanık, münzevi ve şüpheciydi. Görsel ve işitsel halüsinasyonlar etkindi. Hastanenin hiçbir faaliyetine katılmıyordu; çoğunlukla tepki alınamayacak denli uyuşuktu. Tedavi olması gerektiği yönünde baskı yapıldığında, somurtarak direnç gösteriyor ya da öfkeyle yalnız kalmak istediğini söylüyordu. Kırık camlarla veya aşırı dozda ağrı kesici alarak üç intihar girişiminde bulundu. Zaman zaman o kadar saldırgan oluyordu ki tehlikeliler koğuşuna yatırılmak zorunda kalıyordu.

Birkaç nedenden dolayı bu malzemeye dikkat çekmek seçtim. Bu kızın psikozuna ilişkin anlatısı burada sunulan görüşlere çarpıcı bir doğrulama sağlar gibi gözüküyor. Elinizdeki kitabın Amerikalı yazarların sunduğu malzemenin yayınlanmasından önce yazılmış olması bu doğrulamayı daha da güçlendiriyor. Amerikalı yazarlar, malzemenin anlaşılmasını gereksizce sınırladığını düşündüğüm klasik psikanalitiğin ego, süperego, id terminolojisi

içinde yazıyorlar: Hastanın kendi açıklaması yazarlar tarafından ona dayatılan ya da telkin edilen bir bakış gibi değil, daha çok kendisinin kendisine bakış tarzı gibi gözüküyor. Dolayısıyla bu vakada, benim kendi hastalarımın birinden alınan malzemenin sunumunda ortaya çıkabilecek –hastanın yalnızca benim onun hakkındaki teorimi bir papağan misali tekrarlaması şeklinde ortaya çıkabilecek– olası bir yanılgıdan kaçınılmış oluyor.

Son olarak, bildiğim kadarıyla, bu hasta kendisine ilişkin açıklamasını "sıradan" dil içinde oldukça açık ve anlaşılır bir şekilde anlatmaktadır. Umuyorum ki eğer psikotiğin olağandışı davranışına onun bakış noktasından bakarsak bu tasvir onun büyük oranda anlaşılabilir olduğunu gösterecektir.

İlkin, şimdiye kadar sunduğum görüşleri kısaca özetlemek isterim:

Benliğin bedenden ayrılması hem tahammül edilmesi zor hem de ıstırap çekenin düzelmesine yardım edecek birini umarsızca özlemesine neden olan bir şeydir; ama o aynı zamanda da temel savunma aracı olarak kullanılır. Bu aslında özsel ikilemi tanımlar. Benlik, bedene bağlı ve bedende gömülü olmayı istediği halde kaçamayacağı saldırılara ve tehlikelere maruz kalacağı korkusuyla bedende konaklamaktan sürekli korkar. Bununla birlikte benliğin, bedenin dışında olmasına rağmen bu konumun sağlayacağını umduğu avantajları sürdüremediğini gördük:

1. Onun yönelimi, herhangi bir şeyi "içine alma" korkusuyla doluyken yaşarlığını sürdürme ikilemiyle ilgili, bir ilkel oral yönelimdir. Susuzluktan kırılmış ve viran haldedir.
2. *Orada* olanların hepsine karşı nefretle yüklüdür. Orada olanı yok etme ve yok etmemenin tek yolunun kendisini yok etmek olduğu hissedilir.
3. Benliği öldürme girişimi kasıtlı olarak yürütülebilir. Kısmen savunma girişimidir ("ölürsem, öldürülemem"); kısmen de bireyi bunaltan ezici suçluluk hissini destekleme girişimi (yaşayan olma hakkı hissinin yokluğu).
4. "İçsel" benlik kendi bölünür ve kendisine ait kimliğini ve bütünlüğünü kaybeder.
5. Kendi gerçekliğini ve kendisinin dışındaki gerçekliğe doğrudan erişimini yitirir.

6. *(a)* Benliğin güvenlik yeri bir hapishane haline gelir. Sığındığı sözde liman bir cehenneme dönüşür.
   (b) Bir münzevi hücresinin güvenliğine bile sahip ola maz. Yerleşim bölgesi işkence odasına dönüşür. İçsel benliğe bu odada kendisinin bölünmüş somut parçaları tarafından ya da kontrol edilemez hale gelmiş kendi hayaletleri tarafından zulmedilir.

Bir şizofreniğin sözlerinin ve eylemlerinin anlaşılınazlığının belli bir kısmı, eğer onun varlığında şizoid durumdan nakledilmiş temel bir bölünmenin var olduğunu hatırlarsak anlaşılır hale gelir. Bireyin varlığı ikiye yarılır: cisimleşmemiş, bedenden kurtulmuş benlik ve benliğin zaman zaman dünya içinde tamamen başka bir şeymiş gibi görerek baktığı bir şey olarak beden. Bütün beden ve de birçok "zihinsel" süreç, çok sınırlı bir yerleşim bölgesinde iş görmeye (fantazi kurmaya ve gözlemlemeye) devam edebilen ya da tüm işlevleri durmuş (yani, ölmüş, öldürülmüş, çalınmış) görünebilen benlikten koparılır. Bu tasvir, elbette, son derece şematiktir ve başlangıç niteliğindeki her aşırı-basitleştirmede görülen sakıncalara sahiptir.

Daha önce bu bölünmenin makul, sağlıklı deneyimi desteklemekte başarısız olduğu ve psikozun esasını oluşturabildiği yollardan bir kısmının ana hatlarını tasvir ettik.

Birçok şizofrenikte, benlik-beden bölünmesi temel bölünme olarak kalır. Ama "merkez" belverdiğinde, ne benlik-deneyimi ne de beden-deneyimi kimliği, özdeşliği, bütünlüğü, yapışıklığı ya da dirimselliği muhafaza edebilir ve birey, en uç noktada en iyi olarak bir "kaotik hiçlik" durumu olarak betimlenebileceğini önerdiğimiz bir duruma doğru hızla yol alır.* Nihai biçiminde, bu tür bir tam çözülme dilsel eşdeğeri olmayan varsayımsal bir durumdur. Ama böylesi bir varsayımsal koşulu koyutlamakta haklı olduğumuzu hissediyoruz. En uç biçiminde o belki yaşamla

* Böylesi bir durum için edebiyatta bulabildiğim en iyi tasvir, William Blake'in *Kehanet Kitapları*'ndadır. Greklerin cehennem tasvirinde ve Dante'de, ruhlar veya hayaletler, yaşamdan yabancılaşmış olsalar da hâlâ içsel yapışıklıklarını muhafaza ederler. Ama Blake'de böyle değildir. Onun Kitapları'nın betileri kendi içlerinde bölünme geçirirler. Bu kitaplar uzunca bir çalışma gerektirir; Blake'in psikopatolojisini açıklaştırmak için değil, ama ondan aklı başında kaldığı halde, her nasılsa, en içten bildiği şeyi öğrenmek için.

bağdaşabilir değildir. Baştan aşağı dökük, kronik katatonik-hebefrenik kişi muhtemelen, biyolojik olarak yaşama yetisine sahip olduğu halde bu sürecin kendisinde en uç noktaya taşındığı kişidir.

Bir şizofreniği tanımanın önündeki en büyük engellerden biri onun mutlak anlaşılmazlığıdır: onun hakkında algılayabildiğimiz her şeye sinen tuhaflık, gariplik, karanlık. Bunun birçok nedeni vardır. Hasta bizimkinden kökten farklı bir şekilde yapılanmış anksiyetelerinin ve deneyimlerinin doğasını, bildiği biçimde açık ve doğrudan anlatmaya çalışsa bile, onun konuşmasının içeriğini takip etmek zorunlu olarak güçtür. Dahası, konuşmanın biçimsel öğeleri kendi içlerinde olağandışı bir şekilde sıralanır. Bu biçimsel tuhaflıklar, en azından bir dereceye kadar, bizim yapışık bir düzen beklediğimiz yerlerdeki bölünmeleriyle ve bizim birbirinden ayrı tuttuğumuz öğeleri birlikte akıtmasıyla (karıştırmasıyla) onun deneyiminin alternatif düzeninin dil içindeki yansıması olarak gözükür.

Dahası bu indirgenemez güçlüklerin, en azından hastayla ilk karşılaşmada, hastanın kasıtlı bir şekilde bu anlaşılmazlığı, belirsizliği ve karmaşıklığı arkasına saklanabileceği bir duman perdesi olarak kullanmasıyla iyice arttığı da pratik olarak kesindir. Bu şu ironik durumu yaratır: Şizofrenik sıklıkla psikotik olma ya da psikotikmiş gibi yapma oyunu oynar. Aslında, söylediğimiz gibi, numara yapma ve müphem sözler söyleme şizofrenikler tarafından çokça kullanılan şeylerdir. Bunun nedeni şu olabilir: Bu oyunlar, herhangi bir tekil durumda, bir anda birden fazla amaca hizmet edebilirler. Bunlardan en açık olanı ise şudur: Bunlar girmeye (yutulma, içte patlama) karşı benliğin özelliğini, mahremiyetini, gizliliğini korurlar. Benlik, bir hastanın belirttiği gibi, sıradan bir sohbetteki söz alışverişinde bile ezildiğini ve sıkıştırıldığını hisseder. "Gerçek benliğinin" sevilmesini özlemesine rağmen şizofrenik sevgiden dehşete düşer. Anlaşılmasının her biçimi tüm savunma dizgesini *tehdit eder.* Dışa yönelik davranışı, birinin iç kaleye götüreceğini sandığımız, ama aslında hiçbir yere götürmeyen ya da başka bir yere götüren yeraltı geçitlerine açılan sayısız yolları andıran bir savunma dizgesidir. Şizofrenik, rasgele kur yapan bir gelip geçenin özensiz sorgusuna ve incelemesine kendisini açmaz. Benlik bilinmezse emniyettedir. İçe işleyen

sözlerden uzakta emniyettedir; nefretle yok edilmekten olduğu kadar sevgi tarafından yutulmaktan ya da boğulmaktan uzakta emniyettedir. Şizofrenik kimliğini gizleyen bir kisve altındaysa, bedeni kullanılabilir, ellenebilir, okşanabilir, öpülebilir ve dövülebilir; bedenine dokunulabilir, iğne yapılabilir veya başka şeyler yapılabilir, ama bütün bunlara rağmen, bir seyirci olarak "o" dokunulmaz olarak kalır.

Ben aynı zamanda anlaşılmayı özler; aslında bütün varlığını kabul edebilecek ve bunu yaparken, yalnızca "onu olduğu gibi bırakacak" bütün bir kişiye özlem duyar. Ama bu noktada büyük bir ihtiyat ve dikkatle ilerlememiz gereklidir. Binswanger'in söylediği gibi: "Çok kısa zamanda, çok yakına yaklaşmaya çalışmayın."

Joan'ın söylediğine göre, "Biz şizofrenikler önemsiz bir yığın küçük şey yapar ve söyleriz; sonra da, hekimin onları görecek ve onları hissedecek kadar özen gösterip göstermediğini anlamak için bütün bunlarla önemli şeyleri karıştırırız."

"Önemsiz bir yığın küçük şey" arasına önemli şeyleri karıştırma tekniğinin bir değişkesi bana bir şizofrenik tarafından açıklandı. Bu şizofrenik gerçek bir örnek verdi. Psikiyatristle ilk görüşmesinde psikiyatriste karşı güçlü bir horgörü hissiyle doluydu. Lokotomiden korktuğu için bu küçümseme hissini açığa vuramıyordu, ama onu dışa vurmayı da çok istiyordu. Görüşme devam ederken, gittikçe daha fazla numara yapmaya başladığını ve yararsızlık hissiyle dolduğunu duyumsadı, zira psikiyatriste sadece sahte bir görünüş sunuyor ve görünüşe bakılırsa psikiyatrist bu sahteliği ciddiye alıyordu. Psikiyatristin iyice aptal olduğunu düşünüyordu. Psikiyatrist bir ses duyup duymadığını sordu. "Ne aptalca bir soru!" diye düşündü hasta, zira psikiyatristin sesini duymuştu. Bu yüzden bir ses duyduğunu söyledi; sonraki soruyu da duyduğu sesin erkek sesi olduğunu söyleyerek cevapladı. Bir sonraki soru şöyleydi: "Bu ses sana ne diyor?" Bu soruyu şu şekilde cevapladı: "Sen bir aptalsın." Deliyi oynayarak, psikiyatrist hakkında düşündüğü şeyi cezalandırılmadan söylemişti.

Şizofreninin büyük kısmı, başkalarında beyhudelik ve iç sıkıntısı yaratmak için, tehlikeli kişileri yanlış yönlere sevk etmek için gereksizce uzatılan konuşmalara dayanan oyalama taktikle-

riyle, saçma ve esas konudan saparak sürdürülen konuşmalardan ibarettir. Şizofrenik sıklıkla kendisini ve hekimi maskaraya çevirir. Tek bir tutarlı fikir ya da niyetin *sorumluluğunu* yüklenme olasılığından ne pahasına olursa olsun kaçınmak için deliyi oynar.

Joan'dan başka örnekler:

Hastalar yardım edeceğini söyleyen, ama gerçekte yardım etmeyecek ya da edemeyecek olduğunu sezdikleri hekime gülerler ve kasılarak poz verirler. Poz verme, bir kız için, baştan çıkartıcıdır, ama aynı zamanda da bu hekimin dikkatini tüm pelvik fonksiyonlarından başka yere çekme çabasıdır. Hastalar onun dikkatini saptırmaya ve dağıtmaya çalışırlar. Hekimi memnun etmeye çalışırlar, ama aynı zamanda da hekimin önemli bir şeye ulaşamaması için aklını karıştırırlar. Gerçekten size yardımcı olacak kişilerle birlikte olduğunuzda onların dikkatini dağıtmaya gerek duymazsınız. Normal bir şekilde davranabilirsiniz. Ben yalnızca hekimin yardım etmek isteyip istemediğini değil, ama aynı zamanda yardım edeceğini ya da edebileceğini de anlayabilirim.

Bu Jung'un şu önermesi için çarpıcı bir doğrulama sağlar: şizofrenik onu anlayan biriyle karşılaştığında şizofrenik olmaya son verir. Bu olduğunda, "hastalığın" "işaretleri", "belirtileri" olarak ele alınan tuhaflıkların çoğu uçup gider.

Seninle karşılaşmak kendimi hiç kimsenin dilini konuşmadığı bir memlekette kaybolmuş bir yolcu gibi hissetmeme neden oldu. Her şeyden kötüsü, yolcu nereye gitmesi gerektiğini bile bilmemektedir. Kendisini tamamıyla kaybolmuş, umutsuz ve tek başına hissetmektedir. Sonra, birden, İngilizce konuşabilen bir yabancıyla karşılaşır. Yabancı gidilmesi gereken yolu bilmese bile, biriyle sorununu paylaşabilmek, ona kendinizi ne kadar kötü hissettiğinizi anlatabilmek kendinizi çok daha iyi hissetmenizi sağlar. Tek başınıza değilseniz, artık umutsuzluk duymazsınız. Bu bir şekilde yeniden mücadele etme isteği ve gücü verir.

Delilik yardım çağırmaya çalıştığınız, ama hiçbir ses çıkaramadığınız şu kâbuslara benzer. Ya da yardım çağırabildiğiniz, ama sizi hiç kimsenin duymadığı veya anlamadığı bir kâbus. Birisi sizi duyup uyanmanıza yardım etmezse kâbustan uyanamazsınız.

Hastayı birleştirmede, parçaların bir araya gelmesini ve tutarlılığını sağlamada ana etmen hekimin sevgisidir; hastanın hiçbir ipliği bağlı olmayan bütün varlığını tanıyan ve kabul eden bir sevgi.

Ama bu, hekimle ilişkinin sonu değil yalnızca eşiğidir. Hasta, daha sıkıntı verici dışa dönük "belirtiler" açıkça görünmediği halde, varlığındaki kalıcı bölünmeler uyarınca psikotik kalmayı sürdürür.

Benliğin gerçeklikle temasını kaybettiğini ve kendisini gerçek ya da yaşayan olarak hissedemediğini kaydettik.

Joan şizofreniğin görüldüğünün farkında olmasından hareketle gerçek olduğu ve böylece en azından *orada* olduğu güvencesini kazanmaya çalıştığı yollardan örnekler verir. Şizofrenik bu kanaati içsel kaynaklardan çıkaramaz.

Hastalar, hekimin onları görebildiğinden emin olmadıklarında tekme atarlar, bağırırlar ve kavga ederler. Hekimin gerçek sizi göremediğini, ne hissettiğinizi anlayamadığını ve sadece kendi fikirlerinin peşine düştüğünü fark etmek en dehşet verici hislerden biridir. Bu durumda görünmez olduğumu veya orada olmayabileceğimi hissetmeye başlardım. Hekimin sırf kendi fikirlerinin peşinde olmayıp bana da tepki verip vermediğini anlamak için gürültü yapmak durumunda kalırdım.

Anlatısı boyunca bu hasta tekrar tekrar gerçek benliğini sahte olan uysal benlikle karşıtlık içinde koyar. "Gerçek benliği" ve bedeni arasındaki bölünme ise aşağıdaki metinde çok canlı bir şekilde ifade edilmektedir:

Beni gerçekten düzmüş olsanız bu her şeyi berbat ederdi. Bu beni, sizin sadece hayvan bedenimden zevk almakla ilgilendiğinize, bir kişi olan kısmımla hiç ilgilenmediğinize inandırırdı. Bu gerçekten kadın olmadığım ve olmam için bir yığın yardıma ihtiyaç duyduğum anda sizin beni bir kadın gibi kullandığınız anlamına gelirdi. Bu sizin sadece bedenimi görebildiğiniz ama hâlâ küçük bir kız olan gerçek beni göremediğiniz anlamına gelirdi. Gerçek ben tavandan sizin bedenimle yaptığınız şeyleri seyrediyor olurdu. O zaman siz gerçek beni ölmeye bırakmaktan memnun gözükürdünüz. Bir kızı beslediğinizde ona hem bedeninin hem benliğinin istendiğini hissettirirsiniz. Bu onun bir araya gelmesine yardım eder. Onu düzdüğünüzde bedeninin ayrı ve ölü olduğunu hissedebilir. İnsanlar ölü bedenleri düzebilirler ama onları asla besleyemezler.

"Gerçek benliği" sahici bir bütünlük geliştirebilmek için bir hareket-noktası bulmak zorundaydı. Bununla birlikte bu "gerçek benlik" öyle kolayca erişilebilir bir şey değildi; hem onu tehdit eden tehlikeler yüzünden:

Güven içinde kendim olabildiğim tek yer görüşmelerimdi; tüm hislerimi dışa vurabildiğim, sizi üzebileceğimden veya sizin beni bırakabileceğinizden korkmadan hislerimin ne olduğunu görebildiğim tek yer. Sürekli ittiğim büyük bir kaya olarak size ihtiyacım var; itiyorum, ama siz yine de yuvarlanmıyor ve beni bırakmıyorsunuz. Sizinle birlikteyken şirretlik de güvenliydi. Oysa başkalarıyla birlikteyken onları memnun etmek için kendimi değiştiriyordum.

ama aynı zamanda da onun içine giren hiçbir şeyin varlığını sürdüremeyeceği kadar büyük bir nefretle ve yıkıcılık potansiyeliyle yüklü olduğunun hissedilmesi yüzünden:

Önce nefret ortaya çıkmalıdır. Hasta hekimden yarayı yeniden açtığı için nefret ederken kendinden de yeniden kendisine dokunulmasına izin verdiği için nefret eder. Hasta bunun daha fazla acıya neden olacağından emindir. O gerçekten ölmeyi, hiçbir şeyin kendisine dokunamayacağı ve dışarı çıkaramayacağı bir yerde saklanmayı ister.

Hekim hasta nefret edene kadar onu gözetiminde tutmaya özen göstermelidir. Nefret ederseniz, sanki sevmişsiniz gibi, pek fazla yaralanmazsınız; sadece soğuk ve ölü değil de yeniden canlı olabilirsiniz. İnsanlar yeniden size anlamlı gelmeye başlar.

Hekim nefret edene kadar hastayı gözetiminde tutmalıdır; bu başlamanın tek yoludur. Ama nefret ettiği için hastaya asla suçluluk hissettirilmemelidir. Hekim hastalığın içine girmeye hakkı olduğundan emin olmalıdır, tıpkı anne ve babanın, çocuk ne hissederse hissetsin, çocuğun odasına girmeye hakkı olduğunu bilmesi gibi. Hekim doğru yapıyor olduğunu bilmek zorundadır.

Hasta kendi sorunlarından müthiş korkar, zira onu yok eden bu sorunlardır; bu yüzden hekimin sorunlarına karışmasına izin vermekten de müthiş suçluluk duyar. Hasta hekimin de paramparça olacağına inanır. Hekimin içeri girmek için izin istemesi uygun değildir. Hekim kendi yolunu bulmak için mücadele etmelidir. O zaman hasta suçluluk hissetmek zorunda kalmaz. Hasta o zaman hekimi korumak için elinden geleni yaptığı hissine sahip olabilir. Hekim tavırlarıyla şöyle demelidir: "Sen ne hissedersen hisset, içeri giriyorum."

Tekrar:

Şizofreniklerin sorunu kimseye güvenememeleridir. Onlar yumurtalarını tek sepete koyamazlar. Hekim genellikle hasta ne kadar itiraz ederse etsin içeri girmek için mücadele etmek zorunda olacaktır. Dövülmek ya da öldürülmek harikadır, çünkü hiç kimse gerçekten önemsemez ve çok üzülmezse size bunu yapmaz. Kişi ötekini, ortalıkta bir ceset olsun diye değil, dirilmesini istediği için öldürür.

Sevmek başlangıçta imkânsızdır, çünkü o sizi çaresiz küçük bir bebeğe döndürür. Hasta hekimin onun neye ihtiyacı olduğunu anladığından ve bu ihtiyacını karşılayacağından kesinlikle emin oluncaya kadar bunu yapma güvenini duyamaz.

Böylece herhangi bir şeyi ya da herhangi birini içine almaktan duyulan endişe, kötüye kadar iyiye de uzanır.

Benlik aynı zamanda boştur ve açtır. Benliğin tüm yönelimi yeme özlemi uyarınca belirlenir, ama bu da yiyeceği yok etme ya da onun tarafından yok edilme şeklinde biçimlenir.

Bazı kişiler dudaklarında kusmukla yaşarlar. Korkunç açlıklarını hissedebilirsiniz ama onları beslemenize karşı çıkarlar.

Memnun bir şekilde sevgiyle sunulan meme görmek cehennem ıstırabıdır, ama ona yaklaştığını bilmek, tıpkı annenizin memesinden nefret ettiğiniz gibi, ondan nefret etmenize neden olur. Bu bize korkunç bir suçluluk hissettirir, çünkü sevebilmeden önce nefret edebilmek de zorundasınız. Hekim nefreti hissedebildiğini, ama onu anlayabildiğini ve ondan incinmediğini göstermek zorundadır. Hekimin hastalık tarafından incitilmesi korkunç bir şeydir.

Sütü çok fazla istemek, ama aynı zamanda memeden nefret ettiğiniz için suçluluktan kıvranmak korkunçtur. Sonuç olarak, şizofrenik aynı anda üç şey yapmaya çalışmak zorundadır. Memeye ulaşmaya çalışıyor, ama aynı zamanda ölmeye de çalışıyor. Onun üçüncü parçası ise ölmemeye çalışıyor.

Son cümlede içerilen konulara daha sonra döneceğiz. Şimdilik, benliğin, içine girmesi halinde onun (benlik ve/veya nesnenin) yok edilebileceği olasılığına karşı içine giren her şeyden kaçınma çabasına devam etmek durumundayız.

Benlik, söylediğimiz gibi, her şeyin dışında olmaya çalışır. Tüm varlık *oradadır,* hiçlik ise *burada.*

Bu durum, sonunda, hastanın *olduğu* her şeyin, "ben-değil" olarak hissedildiği noktaya kadar bile ulaşabilir. Hasta, olduğu her şeyi sadece yabancı bir gerçekliğin yansısı olarak görerek reddeder. Varlığının bu bütünsel reddi "onu", "hakiki" benliğini sıfıra, bir yok oluş noktasına döndürür. "O" gerçek, tözsel bir varlığa sahip olamaz; fiili bir kimliği, fiili bir kişiliği olamaz. Bu yüzden olduğu her şey, sahte-benlik dizgesinin kapsamı altında tanımlanır. Bu durum eylemlerin ve sözlerin de ötesine geçerek düşüncelere, fikirlere, hatta anılara ve fantazilere kadar uzanabilir. Bu sahte-benlik dizgesi paranoid korkuların üreme yeridir, zira her

şeyi içerecek kadar yayılan ve benlik tarafından sadece yabancı bir gerçekliğin aynası (bir nesne, bir şey, makine, bir robot, ölü) olarak kabul edilerek reddedilen sahte-benlik dizgesi çok basit bir adımla bireyin sahipliğindeki yabancı bir varlık ya da kişi olarak görülmeye başlanır. "Benlik" ona iştirak etmeyi reddeder; sahte-benlik dizgesi yabancı, düşman ve yok edici bir fail tarafından yönetilen ve kontrol edilen düşman işgalindeki bir bölge olarak hissedilir. Benliğe gelince, o bir boşluk içinde var olur. Ama bu vakum benliği –belki başlangıçta kısmen de olsa– sıkıca kuşatır.

Kendimi sanki bir şişenin içindeymişim gibi hissediyordum. Her şeyin dışarıda olduğunu ve hiçbir şeyin bana dokunamayacağını hissediyordum.

Ama bu bir kâbusa dönüşür. Şişenin duvarları benliği her şeyden ayıran bir hapishane haline gelir, ama diğer yandan benlik kendi hapishanesinin sınırları içinde daha önce hiç olmadığı kadar zulümle karşılaşır. Bu yüzden bu durum sonuçta en az başlangıçta kendisine karşı bir savunma olduğu durum kadar dehşet verici hale gelir. Böylece:

Hiç tatlılık, hiç yumuşaklık, hiç sıcaklık yoktur
bu derin mağarada.
Ellerim mağaranın taştan kenarları boyunca,
ve her yarıkta, salt karanlık derinliği hissetti.
Bazen, hemen hiç hava yok.
O zaman temiz hava özlemiyle dolar içim,
ama bu mağaradaki
havadır hep soluduğum.
Ne bir delik var, ne bir çıkış,
hapsolmuşum.
Ama yalnız değilim.
Bir yığın kişi karşımda.
Dar bir ışın demeti akıyor bu mağaraya,
iki kaya arasındaki küçük bir boşluktan.
Karanlık burası.
Nemli ve hava ne kadar pis.
Burada kişiler, büyük, aşırı iri.
Konuştuklarında kendilerini yankılıyorlar.
ve gölgeleri, mağara duvarlarında,
onları izliyor, hareket ettiklerinde.
Ne nasıl göründüğümü biliyorum

ne de onların nasıl göründüğünü.
Bu kişiler üstüme basıyor,
bazen, yanlışlıkla.
Böyle düşünüyorum. Öyle umuyorum.
Çok ağırlar, çok ağırlar.
Gittikçe havasızlaşıyor, sıkışıyor burası.
Ürküyorum.
Buradan dışarı çıksam, korkunç olabilir.
Bu kişilerin daha çoğu dışarıda olacaktır.
Beni ezerler büsbütün, hep birlikte,
Çünkü onlar buradakilerden bile daha ağır,
öyle düşünüyorum.
Birazdan, kişiler, buradaki, daha sık basacaklar üstüme
(yanlışlıkla, öyle düşünüyorum)
ve benden bir şey kalmayacak.
ve parçası olacağım mağara duvarlarının.
Sonra, yankılara ve gölgelere dönüşmüş, buradaki,
kişilerle birlikte,
bir yankı ve bir gölge olacağım.
Artık yeterince güçlü değilim.
Çok korkuyorum.
Benim için buranın dışında hiçbir şey yok.
Kişiler, dışarıdakiler daha büyük ve beni bu mağaraya
geri iterler.
Kişiler, dışarıdakiler, istemiyor beni.
Kişiler, buradakiler, istemiyor beni.
Umursamıyorum.
Mağara duvarları çok, ama çok sert ve pürüzlü.
Birazdan, onların bir parçası olacağım,
ve de katı ve hareketsiz
Çok, ama çok sert.

*

Kişiler, buradakiler tarafından çiğnenmekten acı
duyuyorum, ama üstüme kasıtlı olarak basmıyorlar,
ve yalnızca dikkatsizlikten, özensizlikten kaynaklanan bir
yanlışlık,
Öyle düşünüyorum, öyle umuyorum.
Neye benzediğimi görmek ilginç olabilirdi.
Ama mağaraya süzülen ışın demetine asla ulaşamıyorum,
çünkü kişiler yolumu kapıyorlar, yanlışlıkla,
öyle düşünüyorum, öyle umuyorum.

Ama neye benzediğimi görmek korkunç olabilirdi.
Çünkü o zaman görebilirdim,
    öteki kişiler, buradakiler gibi olduğumu.
Değilim.
Öyle umuyorum.

*

Parçalayın bu mağarayı!
Kollarımı bacaklarımı yaralayıp kesen
Zalim kenarlarının hepsini parçalayın.
Işıkla doldurun içini.
Temizleyin onu!
Dışarı atın yankıları ve gölgeleri!
Boğun bu kişilerin uğultularını!
Havaya uçurun mağarayı! Dinamitle!

*

Hayır, henüz değil.
Bekleyin, ben ayağa kalkana kadar, bu köşede.
İşte şimdi, yürüyorum,
İşte, senin üzerine bastım,
    ve senin ve senin ve senin!!
Topuğumu duyumsuyor musun?
Tekmemden acı duyuyor musun?
İşte! Şimdi, senin üzerine basıyorum!
Bağırıyor musun?
Ne güzel.

Şişe, kollarını ve bacaklarını kesip yaralayan zalim kenarları olan, ona zulmeden ve sonrasında onun zulmettiği yankılar ve gölgelerle işaret edilen kişilerle dolu bir mağara halini almaktadır.

Ama ona korku saldığı halde mağaradan ayrılmaktan da korkmaktadır, zira sadece mağaranın içinde bir nebze de olsa kimlik hissini muhafaza edebilmektedir.

İşte! Mağaradan iz yok.
Yok oldu, gitti.
Ama ben ne zaman gittim?
Kendimi bulamıyorum.
Ben neredeyim?
Kayboldum.
Ve tüm bildiğim üşüdüğüm,
    ve hava mağarada olduğum zamandakinden daha soğuk.
Çok, ama çok soğuk.

Ve kişiler –üstümden yürüyorlar,
    onların arasında, orada değilmişim gibi–
    yanlışlıkla, öyle düşünüyorum, öyle umuyorum.
Evet, mağarayı istiyorum,
Orada, nerede olduğumu biliyorum.
El yordamıyla yürüyebilirim, karanlıkta,
    ve mağara duvarlarını hissedebilirim.
Ve kişiler, oradakiler, orada olduğumu bilir,
    ve üstüme basarlar, yanlışlıkla –,
–Öyle düşünüyorum, öyle umuyorum.
Ama dışarıda–
Neredeyim?

Son uğrakta, H. S. Sullivan'ın bu duruma çok uyan dehşet verici terimini kullanmak gerekirse, en "dökük hebefrenik"te bile, benliğin tamamen kaybedildiğini ya da yok edildiğini söylemek belki de hiç doğru değildir. Hâlâ bir "beni" bulamayan bir "Ben" vardır. Bir "Ben" var olmaya son vermemiştir, ama tözsüzdür, cisimsizdir, bedenden yoksundur, gerçeklik niteliğine sahip değildir; kimliği yoktur; onunla birlikte giden bir "beni" yoktur. "Ben"in kimliğinin eksik olduğunu söylemek çelişkili bir ifade gibi görünse de görünen budur. Şizofrenik ya kim veya ne olduğunu bilmez ya da kendisinden başka biri veya başka şeydir (veya başka biri veya başka şey olmaktadır). Her durumda, bu tür bir son benlik kırıntısı veya döküntüsü olmadan herhangi bir türde bir "Ben" terapisi imkânsız olurdu. Konuşabilen ya da hiç olmazsa bazı bütünlüklü hareketler yapabilen bir hastada bu tür bir son kırıntının olmadığına inanmayı gerektirecek yeterli neden yoktur.

Joan'ın vakasında da, onun en umutsuz hamlelerle muhafaza etmek istediği şeyin kimliği/özdeşliği olduğunu görebiliyoruz. Ancak o ya cisimleşmiş bir kişi olarak kendisi olamadığını, olmaması gerektiğini hissediyor ya da böyle bir şeye cesaret edemiyordu. Karakteristik olarak suçluluk hissiyle kur yapmasından, bütünleşememesinden, sahte-benlik dizgesinden ve varlığını başkalarından farklılaştırma kapasitesinin güvensizce tesis edilmiş olmasından kaynaklanan sorunlar birbirleriyle yakından bağlantılıdır.

Herkes kendi belleğinde geriye doğru bakabilmeli ve onun her şeyini, sidiğini ve kakasını bile sevmiş bir anneye sahip olmuş olduğun-

dan emin olabilmeli. Annesinin onu olabileceği şeyler için değil sadece kendisi olduğu için sevdiğinden emin olmalı. Aksi takdirde insan var olmaya hakkı olmadığını hisseder. Hiç doğmamış olması gerektiğini hisseder.

Bu kişi, yaşamda başına ne gelirse gelsin ne kadar incinirse incinsin, geriye bakabilir ve sevilebilir olduğunu hissedebilir. Kendisini sevebilir ve kırılıp parçalanmaz. Ama buna başvuramazsa kırılabilir.

Ancak önceden parçalanmışsanız kırılabilirsiniz. Benim bebek-benliğim sevilmediği sürece ben zaten parçalanmış durumdayım. Siz beni bir bebek gibi severek beni bütünleştirdiniz.

Tekrar:

Sizden hep beni pataklamanızı istedim, çünkü sizin kıçımdan hiç hoşlanmadığınızdan emindim, ama ona vursaydınız, en azından onu bir şekilde kabul ediyor olacaktınız. O zaman ben de onu kabul edebilir ve benim bir parçam yapabilirdim. O zaman da ondan kurtulmak için mücadele etmek zorunda kalmazdım."

Deli olmak ona tamamıyla kabul edilmez olmayan belli bir farklılık kazandırmıştı:

Benim için şizofrenik olmaya son vermek son derece zordu. Bir Smith (soyadı) olmak istemediğimi biliyordum, çünkü o durumda, yaşlı Profesör Smith'in büyük kızı olmaktan başka bir şey değildim. Kendimi sizin çocuğunuz gibi hissedebileceğimden emin olamıyordum; kendim hakkında hiçbir şeyden emin değildim. Emin olduğum tek şey bir "katatonik, paranoid ve şizofrenik" olduğumdu. Benim kartımda böyle yazıyordu. Bunun hiç olmazsa bir tözü vardı; bana bir kimlik ve kişilik veriyordu. [Sizi değiştiren ne oldu?] Siz beni kendi çocuğunuzmuşum gibi hissettirdiğinizde ve bana sevgi dolu bir ilgi göstereceğinizden emin olduğumda. Siz gerçek benden hoşlanıyorsanız, o zaman ben de hoşlanabilirdim. Kendime sadece kendim olma izni verebildim ve böylece bir unvana ihtiyacım kalmadı.

Geçenlerde hastaneye uğradım; bir an için kendimi geçmiş duygular içinde kaybeder gibi oldum. Orada tek başıma kalabilirdim. Dünya dışarıda akıp giderken ben içimde tüm dünyaya sahiptim. Hiç kimse ona ulaşamaz, onu rahatsız edemezdi. Bir an için geriye dönmek için müthiş bir özlem duydum. Ne kadar güvenli ne kadar sakindi. Ama sonra gerçek dünyada sevebildiğimi ve eğlenebildiğimi fark ettim ve hastaneden nefret etmeye başladım. Dört duvardan ve onun içinde kilitlenmiş olma hissinden nefret ettim. Fantazilerim tarafından hiçbir zaman gerçekten tatmin edilmemiş olmanın anısından nefret ettim.

Kendi imkânlarına dayanarak kendisi olma hakkını kazanamamış, özerk bir kişi olmayı başaramamıştı.

Gerçek özerkliği sürdüremiyordu, çünkü anne babası karşısında uysal bir şey olmaktan başka bir şey olamıyordu.

Hekimlerin sadece beni "iyi bir kız" yapmaya ve anne babamla aramdaki sorunları düzeltmeye çalıştılar. Beni anne babama uydurmaya çalıştılar. Bu umutsuz bir girişimdi. Benim yeni bir anne baba ve yeni bir yaşam özlediğimi göremediler. Hiçbir hekim beni ciddiye almadı; onların hiçbiri ne kadar hasta olduğumu ve yaşamda ne büyük bir şansa ihtiyacım olduğunu görmüyor gibiydi. Hiç kimse aileme geri dönersem, geriye doğru emileceğimi ve kendimi kaybedeceğimi fark etmiş gibi görünmüyordu. Bu çok uzaklardan çekilmiş büyük bir ailenin fotoğrafına benzeyecekti. Orada insanların olduğunu görebilirsiniz, ama kimin kim olduğundan emin olamazsınız. Bu durumda bir grup içinde tamamen kaybolmuş olacaktım.

Yine de kendisini sadece boş bir aşkınlık aracılığıyla bir hayaletler dünyası içinde açabiliyordu. "Kendisi olmaya" başladığı zaman bile, ilkin bunu, yalnızca tamamen hekimin gerçekliğini yansıtarak yapmaya cesaret edebildi. Her şeye rağmen bunu yapabiliyordu, zira hekimin gerçekliği (hekimin ona yönelik dilekleri) hâlâ bir başkasının gerçekliği olsa da bunlar ona yabancı değildi: Bunlar onun otantik kendi olma arzusuyla uyum içindeydiler.

Yalnızca beni görmek istediğin için var oldum ve ben yalnızca senin görmek istediğin şey olabiliyordum. Yalnızca sende oluşturabildiğim tepkiler sayesinde gerçek olduğumu hissediyordum. Seni tırmalasam ve sen bunu hissetmesen, gerçekten ölürdüm.

Yalnızca bende iyiyi görebildiğinde iyi olabiliyordum. Yalnızca kendime senin gözlerinle baktığında iyi bir şey görebiliyordum. Aksi takdirde kendimi yalnızca herkesin nefret ettiği kurt gibi aç, baş belası bir velet olarak görüyordum; bu şekilde olduğum için ben de kendimden nefret ediyordum. Bu kadar aç olduğum için midemi parçalamak istiyordum.

Bu noktada sahici bir özerkliğe sahip değildir. Burada şizofreniğin suçluluğunun nasıl onun kendisi olma yolunun önünde durduğunu çok açık bir şekilde görüyoruz. Özerkliğini ve ayrılığını kazanma gibi basit bir edim onun için aslında kendisine ait olmayan bir şeyi kendine mal etme edimidir: Prometheusçu *hubris* edimi. Prometheus'un cezasının, bir kayaya zincirlenmiş du-

rumdayken iç organlarının bir kartal tarafından yenilmesi olduğunu hatırlayalım ("Bu kadar aç olduğum için midemi parçalamak istiyorum"). Gerçekten de, mitin bir versiyonunda, zincirlendiği kayayla kaynaşan Prometheus ayrı kimliğini kısmen yitirir. Tüm mitin dengeli bir yorumuna kalkışmadan şunu söyleyebiliriz: Kaya ve kartal, kendisine zincirlendiğimiz (kaya: "çaresizliğin granit memesi") ve kendisi tarafından yenildiğimiz (kartal) annenin iki veçhesi olarak görülebilir. Yiyen kartal ve sadece yeniden yenilmek üzere yenilenen iç organlarla birlikte normal beslenme döngüsünün kâbusumsu bir evirtiğidir.

Şizofreniğe göre, birinden hoşlanma ("to like") bu kişi *gibi olmaya* ("to be like") eşittir. Bir kişi gibi olma bu kişiyle aynı olmayla, dolayısıyla da kimliğin kaybedilmesiyle eşitlenir. Bu yüzden nefret etme ve nefret edilme, sevme ve sevilmeye nazaran daha az kimliğin kaybedilmesi tehdidi olarak hissedilir.

Şizoid kişilikte temel bölünmenin benliği bedenden ayıran bir yarılma olduğunu koyutladık.

benlik/(beden-dünya)

Böylesi bir bölünme bireyin varlığını ikiye ayırır; öyle ki "Ben" hissi bedenden ayrılırken beden sahte-benlik dizgesinin merkezi haline gelir.

Deneyimin bütünlüğü bireyin varlığı içindeki benlik/beden yarılması hattı boyunca farklılaşır.

Asli bölünme bu olduğunda ya da o daha ileri benlik/beden/dünya dikey bölünmesi yanı sıra var olduğunda, beden özellikle müphem bir konum işgal eder.

Deneyimin iki temel dilimi

burası *orası*

olarak düşünülebilir, bu da normal bir şekilde

içerisi *dışarısı*
(*ben*) (*değil-ben*)

olarak farklılaşır.

Şizoid yarılma "Ben" hissini bedensizleştirerek normal benlik hissini bozar. Böylece burası ve orası, içerisi ve dışarısı arasındaki ara yüzeye sürekli bir birlikte akışın, birbirine karışmanın ve

birbiriyle kaynaşmanın tohumu ekilir, çünkü beden sağlam bir şekilde değil-ben'e karşıt ben olarak hissedilmez.

Ancak beden başkalarından bu şekilde farklılaştırılabildiğinde, bütünlükleri içinde ayrı olan kişiler arasındaki ilişkililik/ayrılıkla ilgili sorunlarla normal bir şekilde uğraşmaya başlanılabilir. Benlik savunmacı aşkınlık şişesine girmeye bu kadar çaresizce gerek duymaz. Kişi, o kişi olmadan da başka biri gibi olabilir; hisler ötekinin hisleriyle karıştırılmadan ya da kaynaştırılmadan da *paylaşılabilir.* Bu tür bir paylaşma ancak buradaki-ben ve oradaki-değil-ben arasında net bir ayrımın tesisiyle başlayabilir. Bu aşamada şizofrenik için içerisi ve dışarısı arasındaki ara yüzeyde yer alan karışıklıkları ve incelikleri ve gerçekten gerçek benliğin ifadesi ve dışavurumu olan şeylere karışmış olan her şeyi sınamaya tabi tutmak kritik öneme sahiptir. Bu şekilde benlik sahici bir *bedenlenmiş/cisimlenmiş* benlik haline gelir.

> İlk ağladığımda, korkunç bir hata yaptınız; bir mendille gözyaşlarımı sildiniz. Bu yaşların yüzümden aşağı akışını hissetmeyi ne kadar istediğim hakkında hiçbir fikriniz yoktu. Hiç olmazsa dışarıda olan hislere sahiptim. Keşke dilinle göz yaşlarımı yalasaydın, bilsen o zaman ne kadar mutlu olurdum. O zaman benim hislerimi paylaşmış olurdun.

Joan defalarca ölü haline geldiğinden ve ölme arzusundan bahsetmiştir. Dediğine göre, hasta "gerçekten ölmeyi ve hiçbir şeyin kendisine dokunamayacağı ve dışarı çıkamayacağı bir yerde saklanmayı ister."

Daha önce ölme arzusundan, var-olmama arzusundan, belki de izlenebilecek en tehlikeli istek olarak bahsettik. Şizofrenikte, iki ana saik, yaşamda-ölüm halini destekleme yönünde işleyen tek bir güç oluştururlar. İlkin, öncelikle yaşamaya hakkı olmadığı, dolayısıyla da en fazla sadece ölü bir yaşama hakkı olduğu şeklindeki asli suçluluk vardır; ikincileyin de bu, belki de benimsenebilecek en aşırı savunma durumudur. Kişi artık (ister başka kişilerde ister "içsel" hislerde ya da coşkularda ortaya çıksın) gerçeklik ve yaşarlık tarafından alt edilmekten, yutulmaktan, ezilmekten korkmaz, zira zaten ölüdür. Ölü olan ölemez, öldürülemez. Fantastik bir tümgüçsüzlük/iktidarsızlık durumunda yaşanarak şizofreniğin fantastik tümgüçlülüğüne eşlik eden anksiyetelerin altı oyulur.

Joan anne babasının ondan olmasını istedikleri şeyden başka bir şey olamadığından ve onlar ondan bir oğlan çocuğu olmasını istediğinden, tek bir şey olabilirdi – hiçbir şey.

Kontrol edilmeye ve sizin benden ne olmamı istediğinizi bilmeye ihtiyacım vardı. O zaman beni istediğinizden emin olacaktım. Anne ve babama bir oğlan olamadım; onlar da bunun dışında başka ne olmamı istediklerini hiç açıkça ortaya koymadılar. Bu yüzden katatonik olarak ölmeye çalıştım.

Aşağıdaki parçada tüm meseleyi son derece özlü bir şekilde ifade etmektedir:

Katatonik olduğumda, ölü ve gri ve hareketsiz olmaya çalıştım. Annemin bundan hoşlanacağını düşündüm. Beni oyuncak bir bebek gibi her yere taşıyabilirdi.

Kendimi bir şişenin içinde gibi hissettim. Her şeyin dışarıda olduğunu, hiçbir şeyin bana dokunamadığını hissediyordum.

Ölmekten kurtulmak için ölmek zorundaydım. Delice geldiğini biliyorum, ama bir defasında bir oğlan duygularımı çok incitmişti; o zaman bir trenin altına atlamayı istemiştim. Bunun yerine biraz katatonik oldum; böylece hiçbir şey hissetmez oldum. (Sanırım duygusal olarak ölmek zorundaydınız yoksa duygularınız sizi öldürecekti.) Doğru. Sanırım başka birine zarar vermektense kendimi öldürüyordum.

Elbette yukarıdaki malzemeye ve onun birçok başka yönüne başka açılardan da bakılabilir. Ben kasıtlı bir şekilde esas olarak Joan'ın "hakiki" benliğiyle "sahte" benliğine ilişkin deneyiminin doğasına odaklandım ve bununla şunu göstermeyi umdum: Bu malzemeye bu bakış tarzı hastanın kendi tanıklığını çarpıtacak bir dayatmada bulunmuyor; ne de bizden kendi anlayışımıza "uymayan" yönleri inkâr etmemizi istiyor. Joan'ın vakasında, Joan'ın bizzat kendisi bize psikozunun fenomenolojisini doğrudan çok sade bir dil içinde açıkça sunduğundan, bize düşen, bunun minimum düzeyde yeniden inşasıdır. Bununla birlikte, aktif olarak psikotik olan bir hastayla uğraşırken, eğer yapacağımız açıklama da şizofrence olmayacaksa, hastanın dilini kendi dilimize tercüme etme riskini göze almamız gerekir. Bu bir sonraki vakadaki sorunumuzdur.

11

Arka Bahçenin Hayaleti

Kronik Bir Şizofrenik Üzerine Çalışma

(...) Çünkü Hakikat tüm teselliyi aşar.

Maksim Gorki

Julie, ben onu tanıdığımda, on yedisinden itibaren dokuz yıl akıl hastanesinde kalmış bir hastaydı. Bu yıllar boyunca, tipik bir "erişilemez ve içe kapanmış" kronik şizofrenik olmuştu. Halüsinasyonlar görüyordu; basmakalıp, tuhaf, anlaşılmaz davranışlar sergiliyordu; çoğunlukla suskundu; konuştuğunda en "bozuk" "şizofrence"yle konuşuyordu. Akıl hastanesine girişinde hebefrenik teşhisi koyulmuş, durumunda hiçbir düzelmeye yol açmayan bir insülin tedavisi yapılmıştı; bundan başka akıl sağlığını yeniden kazanmasını sağlayacak hiçbir girişimde bulunulmamıştı. Kendi haline bırakıldığı takdirde fiziksel açıdan hızla bir "döküntüye" dönüşeceğine kuşku yoktu, ama dış görünüşü bakıcının çabası yanı sıra annesinin hemen her günkü ilgisiyle yerli yerindeydi.

Söylediği ve yaptığı tuhaf ve tehlike sinyali veren şeylerden dolayı anne babası onu on yedi yaşındayken bir psikiyatriste götürmüşlerdi. Bu görüşmede psikiyatrist, sözel-olmayan davranışında özel bir olağandışılık bulunmadığını, ama söylediği şeylerin şizofreni tanısı koymak için kafi olduğunu kaydetmişti. Klinik psikiyatri terminolojisine göre, o, depersonalizasyon, derealizasyon; otizm; hiçsellik sanrıları; tümgüçlülük ve zulüm hezeyanlarından mustaripti; referans düşüncelerine ve dünyanın-sonu fantazilerine; işitsel halüsinasyonlarına; duygulanım yoksulluğuna, vb. sahipti.

Söylediğine göre derdi gerçek bir kişi olmamasıydı; bir kişi olmaya çalışıyordu. Yaşamında mutluluktan eser yoktu; mutluluk bulmaya çalışıyordu. Kendisini gerçekdışı hissediyordu; kendisiyle başkaları arasında görünmez bir engel vardı. Boş ve değersizdi. Fazlasıyla yıkıcı olmaktan kaygı duyuyordu; zarar verebileceği korkusuyla hiçbir şeye dokunmamasının en doğru şey olacağını düşünüyordu. Annesi hakkında söyleyeceği çok şeyi vardı: Onu boğuyordu, yaşamasına fırsat vermiyordu ve onu hiç istememişti. Annesinin onu daha fazla arkadaş edinmeye, dansa gitmeye, hoş elbiseler giymeye, vb. teşvik ettiği göz önüne alındığında bu suçlamalar tamamen saçma gibi görünüyordu.

Bununla birlikte temel psikotik önermesi şuydu: "Bir çocuk öldürüldü." Ayrıntılar hakkında çok muğlak olsa da bunu erkek kardeşinin (erkek kardeşi yoktu) sesinden işittiğini söylüyordu. Ama bu sesin kendi sesi olup olmadığı konusunda da şüpheleri vardı. Çocuk öldürüldüğünde onun elbiselerini giyiyormuş. Çocuk kendisi olabiliyordu. Ya kendisi tarafından ya da annesi tarafından öldürülmüştü; emin değildi. Polise bildirmeyi öneriyordu.

Julie'nin on yedi yaşındayken söylediklerinin çoğuna önceki sayfalardan aşinayız. Bir kişi olmadığına, gerçekdışı olduğuna dair sözlerindeki varoluşsal hakikati görebiliriz; bir kişi olmaya çalıştığını söylerken neyi ima ettiğini ve kendisini aynı anda hem böylesine boş hem böylesine yıkıcı hissetmesinin nasıl ortaya çıktığını anlayabiliriz... Ama bu noktanın ötesinde, onun iletişimi "parabolik" bir hal alır. Annesine karşı suçlamalarının bir kişi olma konusundaki başarısızlığıyla ilişkili olması gerektiğini söyleyebiliriz, ama bunlar ilk bakışta çok acımasız ve zorlama suçlamalar gibi görünüyordu (aşağıya bakınız). Bununla birlikte, "bir çocuk öldürüldü" dediğinde sağduyumuzdan gidebileceğinden daha öteye uzanmasını talep etmiş olur; ve böylece o hiç kimsenin paylaşamayacağı bir dünyada tek başına kalıverir.

Şimdi, on yedi yaşlarında başlamış görünen psikozun doğasını incelemek istiyorum. Buna en iyi şekilde ilkin o zamana kadarki yaşamını ele alarak yaklaşılabileceğini sanıyorum.

Bir Şizofreniğin Klinik Biyografisi

Bir şizofreniğin erken dönem yaşamının yeterli bir öyküsünü elde etmek *hiç de* kolay değildir. Herhangi tek bir şizofrenik hastanın yaşamına ilişkin her bir inceleme asli araştırmanın zahmetli bir parçasıdır. "Rutin" ya da birçok görüşmeyle elde edilen sözde dinamik yönelimli tarihçenin varoluşsal bir analiz için gerekli can alıcı bilginin çok azını verebildiğini ne kadar vurgulasak azdır. Bu tikel vakada, anneyi birkaç aylık dönem boyunca haftada bir kez gördüm; babasıyla, ondan üç yaş büyük ve tek kardeşi olan ablasıyla ve halasıyla (defalarca) görüştüm. Bununla birlikte, ne kadar olgu toplanırsa toplansın, hiçbir olgu toplama işlemi önyargıdan bağışık değildir. Bana göre örneğin, Searles (1958), birçok gözlemcinin tuhaf bir şekilde "gözden kaçırdığı" bir bulgu olan, şizofrenik ve annesi arasındaki olumlu duyguların varlığına yaptığı vurgu konusunda kesinlikle haklıdır. Bu çalışmanın da göremediğim önyargılardan bağışık olduğu yanılsaması içinde değilim.

Bu hastanın içinde büyüdüğü etkili kişisel dünya anne, baba, abla ve haladan oluşuyordu. Bu her psikiyatrik klinik biyografinin esası olan hastanın kendisinin kişilerarası mikrokozmosu içindeki yaşamıdır. Bu yüzden bu tür klinik biyografi bilinçli olarak kapsamı sınırlanmış bir biyografidir. Hastanın ailesinin tümleyici bir parçası olduğu daha büyük topluluğun sosyoekonomik faktörleri, ilgilendiğimiz konuyla *doğrudan* ilgili değildir. Bu, bu faktörlerin, ailenin ve dolayısıyla hastanın doğasını derinden etkilemediğini söylemek manasına gelmez. Ama tıpkı makroanatomi bilgisine sahip olan bir hücrebilimcinin hücrebilimci olma sıfatıyla hücre görüngülerini tasvir ederken makroanatomi bilgilerini paranteze alması gibi, biz de bu kızın nasıl psikotik olduğunun anlaşılmasıyla doğrudan ve yakından ilgili olmayan daha büyük sosyolojik meseleleri paranteze alıyoruz. Bu yüzden, benim için, sunacağım klinik biyografi Zürihli bir işçi kızın, Lincolnlu orta sınıftan bir kızın ya da Teksaslı bir milyonerin kızının biyografisi de olabilirdi. Bunlar gibi toplum içinde çok farklı yerlerde bulunan kişilerin kişilerarası ilişkilerinde çok benzer insani imkânlar ortaya çıkar. Bununla birlikte ben, belki başka hiçbir

yerde tam olarak aynı şekilde ortaya çıkmayacak olan, bizim yirminci yüzyıl Batı dünyamıza özgü bir şeyi betimliyorum. Bu dünyanın bu tür imkânların ortaya çıkmasını sağlayan özsel özelliklerinin neler olduğunu bilemiyorum. Ama biz klinikçiler şunu unutmamalıyız: Bizim kendimiz için belirlediğimiz ufukların ötesinde süregiden şeyler, kliniksel kişilerarası mikrokozmosumuzun sınırları içinde sökebildiğimiz örüntülerde büyük bir farka neden olabilir.

Burada bunu kısaca belirtme gereğini duydum, çünkü Sovyet psikiyatrisinin kişilerarası alandaki "beceriksizliğine" karşı Batı'daki klinik psikiyatrinin, şizofrenik bir dostumun deyişiyle, "toplumsal beceriksizliğe" meyilli olduğu hissine sahibim. Kliniksel bir biyografinin kişiler arası alana odaklanması gerektiğine inanınama rağmen, bu iş, kolaylık olsun diye geçici olarak paranteze alınan şeyin konuyla ilgisini ilke olarak dışlayan kapalı bir dizgeye yol açmayacak şekilde yapılmalıdır.

Tekrar konumuza dönersek: Görüşülen çeşitli kişilerin her biri Julie'nin yaşamına dair kendi bakış açılarına sahip olsalar da, hepsi onun yaşamında üç temel hal ya da evre gördükleri konusunda birleşiyorlardı. Buna göre,

1. Hastanın *iyi*, normal, sağlıklı bir çocuk olduğu bir zaman vardı; ve bu zaman onun,
2. *kötü* olmaya, büyük üzüntüye neden olan ve genellikle münasebetsizliğine ve kötülüğüne "hamledilen" şeyler söylemeye başlamasına kadar sürdü; bu durumda,
3. tüm tahammül sınırlarının aşıldığı ve artık tamamıyla *deli* olarak görüldüğü ana kadar sürdü.

Anne ve babası onun delirdiğine "hükmettiklerinde" bunu daha önce fark etmedikleri için birbirlerini suçladılar. Annesi şöyle diyordu:

> Bana söylediği korkunç şeylerden nefret etmeye başlıyordum, ama sonra bundan kendini alamadığını gördüm. (...) öyle iyi bir kızdı ki. Sonra bu berbat şeyleri söylemeye başladı. (...) bir bilseydim. Söylediği şeylerden sorumlu olduğunu düşünmekte hatalı mıydık? Bana söylediği berbat şeyleri gerçekten demek istemediğini biliyordum. Bir bakıma kendimi suçluyorum, ama bir bakıma da, sonunda bir hastalık olduğuna memnunum, ama keşke onu bir hekime götürmek için bu kadar beklememiş olsaydım.

İyi, kötü ve deli sözcükleriyle tam olarak nelerin kastedildiğini henüz bilmiyoruz. Ama yine de çok şey biliyoruz. Baştan başlayalım: Anne ve babasının hatırladığına göre, elbette, Julie anne ve babasına her şeyin yolunda göründüğü bir şekilde davrandı. İyiydi, sağlıklıydı, normaldi. Sonra davranışları değişti; kısa bir sürede "deli" olana kadar, dünyası içindeki *tüm* anlamlı ötekilerin oybirliğiyle "kötü" olarak damgaladığı davranışlar sergiledi.

Bu bize çocuğun anne babası nazarında iyi, kötü ya da deli olmak için ne yaptığı hakkında bir şey söylemiyor, ama onun başlangıçtaki eylem örüntüsünün anne babasının iyi ve övgüye değer kabul ettikleri şeylerle uyumlu olduğu gibi önemli bir malumat sağlıyor. O halde o bir süre için kötüydü; yani ondan tam da anne babasının onun yaptığını görmeyi ya da onun söylediğini işitmeyi ya da onda var olduğuna inanmayı hiç istemedikleri şeyler "çıkıyordu". Şu anda bunun neden böyle olduğunu söyleyemiyoruz. Ama bu tür şeyler söyleyebilmesi ve yapabilmesi anne babası için neredeyse inanılmaz bir şeydi. Ortaya çıkan durum tamamen beklenmedik bir şeydi. İlkin durumu önemsememeye çalıştılar, ama saldırıların dozu arttıkça onu reddetmek için zorlu bir mücadele içine girdiler. Bu yüzden annesinin yaşamasına izin vermediğini söylemek yerine, annesinin bir çocuğu öldürdüğünü söylemesi bu büyük bir rahatlık sağladı. Bu her şeyi bağışlatabilirdi: "Zavallı Julie hastaydı. Söylediklerinden sorumlu değildi. Bir an için bana söylediği şeyleri gerçekten kastettiğine nasıl inanabildim? Ona iyi bir anne olmak için hep elimden gelenin en iyisini yapmaya çalıştım." İlerde bu son cümleyi hatırlamak için nedenimiz olacak.

Aile üyelerindeki psikoz fikrinin evrimindeki bu üç aşama oldukça yaygın olarak ortaya çıkar. İyi-kötü-deli. Dünyasındaki kişilerin hastanın davranışını nasıl gördüğünü keşfetmek, hastanın davranışının tarihçesine sahip olmak kadar önemlidir. Bunu aşağıda kesin olarak tanıtlamaya çalışacağım, ama bu noktada, bu kızın anne ve babası tarafından bana anlatılan öyküsü hakkında önemli bir gözlemi aktarmak istiyorum.

Olguları örtbas etmedikleri gibi yanıltıcı olmaya da çalışmadılar. İkisi de yardımcı olmaya gayret ediyorlardı; genel olarak fiili olgular hakkında kasıtlı bir şekilde malumat vermezlik etmiyorlardı. Bu durumda anlamlı olan, olguların önemsenmemesi ya

da daha ziyade olguların içindeki açık olası imaların, içerimlerin yok sayılması ya da inkâr edilmesi biçimiydi. Bu kızın yaşamının kısa bir öyküsünü belki en iyi şekilde ilkin anne babasının algı çerçevesi içindeki olayları gruplayarak sunabiliriz. Benim anlatımım esas olarak annenin sözlerine dayanmaktadır.

I. Normal ve İyi Bir Çocuk Evresi

Julie hiçbir zaman talepkâr bir çocuk değildi. Hiç sorunsuz memeden kesildi. On beş aylıkken bezlerinden tamamıyla kurtulduktan sonra annesine bir daha sorun çıkarmadı. Asla "dert" olmadı. Kendisine ne söylendiyse daima onu yaptı.

Bunlar, annenin, Julie'nin hep "iyi" bir çocuk olduğu görüşünü desteklemek için kullandığı temel genellemelerdir.

Aslında bu bir şekilde hiç yaşayan olmamış bir çocuğun tasviridir: zira gerçekten yaşayan bir bebek talepkârdır, bir derttir ve katiyen ona ne söylendiyse onu daima yapmaz. Bebek asla annenin beni inandırmak istediği kadar "mükemmel" olmamış olabilir, ama burada son derece önemli olan nokta tam da Bayan X'in bir bebekteki mükemmellik ideali olan bu "iyilik"tir. Belki bu bebek anlatıldığı kadar "mükemmel" değildi; belki bunları söylerken anne onu suçlayabileceğim endişesiyle hareket ediyordu. Bana göre buradaki can alıcı nokta, benim tam da çocuktaki içsel ölülüğünün dışavurumları olarak gördüğüm şeyleri Bayan X'in açık bir şekilde en büyük iyilik, sağlıklılık ve normallik ifadeleri olarak görmesidir. O halde, eğer sadece ailesinden soyutlanmış hasta hakkında düşünmüyor, ama daha ziyade Julie'nin de bir parçası olduğu tüm aile ilişkileri sistemini göz önünde bulanarak düşünüyorsak, manidar olan nokta annesinin, babasının, halasının hep birlikte varoluşsal olarak ölü bir çocuğu tasvir etmeleri değil, ama onun dünyası içindeki yetişkinlerin hiçbirisinin varoluşsal yaşam ile ölüm arasındaki farkı bilmemesidir. Tam aksine, varoluşsal olarak ölü olmak onlardan en yüksek övgüyü almaktadır.

Annenin yukarıdaki bildirimlerini sırayla ele alalım:

1. *Julie hiçbir zaman talepkâr bir çocuk değildi.* Gerçekten hiç yiyecek için ağlamadı. Hiçbir zaman şevkle emmedi. Hiçbir zaman bir şişeyi tam bitirmedi. Hep "mızmız ve ağlamaklıydı",

hızla kilo almadı. "Asla bir şey için istekte bulunmadı, ama ben asla doymadığı hissine kapılırdım."

Burada oral açlığı ve oburluğu hiç anlatım bulamamış bir çocuğun tasviriyle karşı karşıyayız. Bu çocuk dürtüsünü şehvetli, heyecanlı bir ağlama, enerjik bir şekilde emme, şişeyi boşaltma ve bunların ardından doyurulmuş olmanın memnuniyetiyle uyuma şeklinde sağlıklı bir gayretle ifade etmek yerine sürekli olarak mızmızlandı, aç gözükmesine rağmen şişe verildiğinde öylesine emdi ve asla doymadı. Bu durum insanı bu erken dönem yaşantılarını çocuğun görüş noktasından yeniden inşa etmeye ayartıyor, ama burada ben kendimi sadece yirmi yılı aşkın bir süre sonra anne tarafından hatırlandığı haliyle gözlemlenebilir olgularla sınırlamak ve inşalarımı sırf bunlardan yapmak istiyorum.

Yukarıda belirtildiği gibi –ki ben bunun etiolojik faktörler düşünüldüğünde önemli bir nokta olduğuna inanıyorum– bu öykünün en önemli yönlerinden biri bize sadece fiziksel olarak yaşayan olmasına rağmen varoluşsal olarak yaşayan olamamış bir çocuğun resmini vermesi değil, ama annenin bebeğin davranışının tam da en ölü olan bu yönlerinin anısından hâlâ memnun olmaya devam edecek kadar bu durumu yanlış anlamasıdır. Anne bebek "talepkâr bir şekilde" ağlamadığında ya da şişenin dibini bulmadığında telaşa kapılmamaktadır. Julie'nin bunları yapmaması annesi tarafından temel oral dürtülerin ifade ve tatmin edilmesi konusunda uğursuz bir başarısızlık olarak değil de, sadece bir "iyilik" örneği olarak anlaşılmaktadır.

Bayan X, Julie'nin hiçbir zaman "talepkâr" bir bebek olmadığını defalarca vurguladı. Bu onun yüce gönüllü olmadığı anlamına gelmiyordu. Aslında, belirttiği gibi, Julie'ye "yaşamını adamıştı". Göreceğimiz gibi, Julie'nin ablası talepkâr, açgözlü bir çocuktu. Annesi ondan büyük oranda umudunu kesmişti: "Onu tamamıyla kendi yoluna bıraktım". Buna karşılık, annesini yaşamını Julie'ye adama konusunda büyük oranda cesaretlendiren şey tam da Julie'nin başlangıçtan beri asla talepkâr biri olmaması gibi görünüyordu. Bu yüzden Julie'nin, yeniyetmeliğinde, kendisi için yapılmış ve kendisine sunulmuş bunca şey için minnettarlık duyacak yerde, kalkıp da annesini onu asla *kendi oluruna bırakmadığı* gerekçesiyle suçlamaya başlaması anne için korkunç bir şeydi.

O halde, bana göre, bu bebeğin, bazı genetik faktörler yüzünden, dürtüsel ihtiyaçlarını ve ihtiyaçlarının doyurulmasını kolayca ortaya koyamayacak şekilde biçimlenmiş bir organizmayla doğmuş olması oldukça mümkündü; ama buna eklenen bir olgu daha vardı: Dünyası içindeki tüm ötekiler de bu özelliği bir iyilik örneği olarak kabul etmişler ve öz eylem yokluğunu takdirle karşılaşmışlardı. Bebeğin dürtüsel doyuma ulaşmadaki neredeyse tam başarısızlığıyla annenin bunu fark etmekteki tam başarısızlığının bileşimi, annenin şizofrenik çocukla ilişkisinin ilk başlarında tekrarlanan izleklerden biri olduğu kaydedilebilir. Bu bileşimin özgüllüğünü belirlemek daha fazla araştırmayı gerektirir.

2. *Hiç sorunsuz memeden kesildi.* Bebeğin ilk defa başkasıyla birlikte etkin biçimde "yaşayan" olması beslenme sırasında olur. Memeden kesilme esnasında sıradan bebeğin bir nebze kendi başına bir varlık olarak kendisi olma hissini geliştirmesi, "kendisine ait bir yolu" olması ve biraz da prototip öteki olarak annenin sürekliliği hissine sahip olması beklenir. Bu kazanımlar temelinde, memeden kesilme fazla sorun olmadan gerçekleşir. Bu evrede bebek "memeden kesilme oyunları" oynama eğilimindedir; mesela, bir çıngırağı düşürür, geri getirir, düşürür, geri getirir ve bu oyun böylece devam eder. Burada bebek aslında memeden kesilmede merkezi mesele olan giden, geri gelen, giden, geri gelen bir nesneyle ilgili bir oyun oynamakta gibidir. Dahası, oyun genellikle öylesine onun *kendisine has* kuralları içinde oynanmaktadır ki, onun denetimi elinde bulundurduğu izlenimine kendimizi kaptırmak bize "doğal" görünür. Freud'un bildirdiği vakada, küçük oğlan annesinin "önlüğüne" yapışarak annesini kontrol edemediği halde, makarayı kendine bağlayarak fırlattığında makarayı kontrol altında tutabiliyordu. Böylece, –çıkarsadığımız gibi–, eğer bu küçük kız, birinin kendi yoluna gidebilmesinin, kendisine ait bir zihniyeti olmasının ön koşulu olan özerkliğini kazanamadıysa, o zaman onun hiç sorunsuz memeden kesilmiş gibi görünmesi hiç de şaşırtıcı değildir; ama bebeğin hiçbir zaman sahip olmadığı bir şeyden ayrılmasını memeden kesilmek olarak adlandırmak mümkün değildir. Aslında, Julie'nin durumunda, memeden kesilmekten söz edilemez. Bu dönemde her şey o kadar pürüzsüzdü ki annesi çok az şeyi hatırlayabiliyordu. Bununla bir-

likte, hastayla bir "fırlatma" oyunu oynadığını hatırlıyordu. Julie'nin ablası da bu oyunun alışıldık bir versiyonunu oynamış ama Bayan X'i çileden çıkarmıştı. "*Onun* (Julie) bu oyunla beni oyalamayacağından emindim. Nitekim, fırlattığım şeyleri emeklemeye başlar başlamaz *bana* geri getirdi."

Julie'nin kendi yolunu geliştirme başarısızlığı yüzünden rollerin bu şekilde tersine çevrilmesinin içerimleri üzerine yorum yapmaya gerek bile yok.

Erken yürüdüğü (bir yaşın hemen üstünde) söylendi; odanın karşı tarafındaki annesine yeterince çabuk ulaşamadığında çığlık atardı. Mobilyaları yeniden düzenlemek zorunda kaldılar, çünkü "Julie, onunla benim arama giren sandalyelerden çok korkardı". Annesi bunu, kızının onu daima ne kadar çok sevmiş olduğunun bir işareti olarak yorumluyordu. Üç ya da dört yaşına kadar, annesi bir an için göz eriminin dışında kalsa "neredeyse çıldırırdı".

Bu durum, onun hiçbir zaman gerçekten memeden kesilmediği, çünkü onun fiziksel anlamından daha fazlasıyla, memeden kesilmenin gerçekleşebileceği bir aşamaya hiçbir zaman ulaşamadığı şeklindeki önermeyi teyit ediyor gibi görünmektedir. Özerk bir kendilik olmayı tesis edememişken, ihtiyaçları ya da arzuları ne kadar ketlenirse ketlensin, kendi başına var olma yeteneğini kazanmasına, kendi varoluşu için başka bir kişinin fiziksel mevcudiyetinin gerekli olmadığının keşfine yol açacak var olma-var olmama meseleleriyle uğraşmaya başlayamazdı. Eğer bir birey kendisi olmak için bir başkasına gerek duyuyorsa, bu durum özerklik kazanmada bir başarısızlığı varsayar, yani bu birey yaşama temel olarak güvensiz bir ontolojik konumdan hareketle tutunur. Julie ne annesinin mevcudiyetinde ne de yokluğunda kendisi olabildi. Annesinin hatırladığına göre, neredeyse üç yaşına kadar, annesi hiçbir zaman fiziksel olarak Julie'nin işitme mesafesinin dışında olmadı.

3. *On beş aylıkken bezleri çıkarıldığı andan itibaren hep temiz kaldı.* Bu noktada, başkalarıyla bu bakımdan nasıl karşılaştırılacakları bilinmese de, şizofreniklerde erken bir bedensel kontrol gelişimi bulgulamanın olağandışı olmadığı kaydedilebilir. Şizofreniklerin anne babalarının sıklıkla erken dönemlerde emekledikleri, yürüdükleri, boşaltım işlevlerini yapabildikleri, konuş-

tukları, ağlamayı kestikleri, vb. için çocuklarıyla ne kadar gurur duyduklarını anlattıkları görülür. Ama anne babanın gururla bahsettiği şeylerle çocuğun başarabildiği şeyler arasındaki örtüşme noktalarını değerlendirirken çocuğun davranışının ne kadarının kendi istencinin dışavurumu olduğu sorusunu sormak gerekir. Burada mesele çocuğun ne kadar uslu ya da ne kadar yaramaz olduğu değil, çocuğun kendi eylemlerinin kökeni olduğuna, eylemlerinin kendisinden doğduğu kaynak olduğuna dair bir hissiyat geliştirip geliştirmediğidir: Ya da kendi edimlerinin faili olduğuna dair her tür görüntüyü verebilmesine rağmen (krş. özerkmiş gibi yapma emri altındaki hipnozlu kişi), çocuğun kendi eylemlerinin kendi içinden değil de annesinin içinden meydana getirildiğini hissedip hissetmediğidir. Beden becerilerini mükemmelleştirebilir ve böylece ondan beklenen her şeyi yapabilir; yine de sahici bir öz-eylem hiçbir şekilde tesis edilememiş görünebilir; bunun yerine tüm eylem neredeyse tamamen dış talimatlarla uyum ve uygunluk içinde olabilir. Julie'nin vakasında görünen şudur: Julie'nin eylemleri annesi tarafından terbiye edilmişti, ama "o" eylemlerinin "içinde" değildi. Hiçbir zaman bir kişi olmadığını söylerken ve bir kronik şizofrenik olarak sürekli "bir çalınmış çan" (ya da "kurmalı bebek") olduğunu tekrarlarken herhalde anlatmak istediği buydu. Başka bir deyişle, o, sadece kendisine ne yapması söylendiyse oydu.

4. *Kendisine ne söylendiyse daima onu yaptı.* Doğruyu söyleme ve yalan söyleme konusunda daha önce belirttiğimiz gibi itaatkâr olmak için iyi nedenler vardır, fakat itaatsiz olamamak en iyi nedenlerden biri değildir. Şimdiye kadar, Bayan X'in anlatısında, annenin Julie'de onun, Julie'nin tabiriyle "kurmalı bebek" olmasından başka imkânları fark ettiğini göremiyoruz. Anne bu kurma bebeğe "yaşamını adadı", ama ondan sadece bir sandalyeyle ayrıldığı zaman bile neredeyse çıldıracak kadar onu seven bu iyi, itaatkâr, temiz küçük kızın bir "şey" halinde taşlaşmış, bir kişi olmak karşısında dehşete kapılmış olabileceğini tamamen inkâr etti ve yirmi beş yıl sonra da hâlâ inkâr ediyordu.

5. *Asla "dert" olmadı.* Artık bu hastanın yaşamın erken aylarından özerklikten yoksun bir şekilde çıktığı açıktı. Annesinin

hatırladıklarından hükmedilebildiği kadarıyla Julie kendine ait davranış tarzı geliştirememişti; dürtüsel ihtiyaçlarını ve tatmin arayışlarını bedensel faaliyet kanalları yoluyla dışa vurmamıştı.

İlkin gerçek memeye duyulan gerçek arzudan kaynaklanan gerçek doyum gerçekleşmedi. Annesi bunun sonuçlarını, onun ilk tezahürlerine gösterdiği aynı takdir duygusuyla karşıladı.

"Hiçbir zaman çok fazla kek yemedi. 'Bu kadarı yeter, Julie,' demek kâfiydi; hiç karşı çıkmazdı."

Daha önce nefretin nasıl tam da sahte-benlik dizgesinin uysallığı içinde ve aracılığıyla ifade edilebildiğini kaydetmiştik. Annesi onun söz dinlerliğini, itaatkârlığını övüyordu, fakat Julie söz dinlerliğini onu "imkânsız" kılacak noktalara taşımaya başladı. On yaşlarındayken, günün seyri içinde olabilecek her şeyin ve yapması gereken şeylerin kendisine söylenmesinin gerektiği bir dönem yaşadı. Her güne bu tür bir katalogla başlamak zorundaydı. Annesi bu ritüele uymayı reddederse ağlayıp sızlanmaya başlardı. Annesine bakılırsa, bu sızlanmayı sağlam bir kötek dışında hiçbir şey durduramazdı. Biraz daha büyüdüğünde verilen paraları kullanmaz oldu. Ne istediğini söylemeye, kendisine elbise almaya ya da diğer kızlar gibi teşvik edildiğinde bile kendi isteklerini ifade etmiyordu; elbiselerini annesine satın aldırıyordu ve arkadaşlık kurmak için inisiyatif alınıyordu.

Yukarıda sözü edilen sızlanmadan başka Julie'nin çocukluğunda annesini üzdüğü birkaç olay daha olmuştu. Beş yaşından yedi yaşına kadar süren bir dönem boyunca tırnaklarını yemişti; konuşmaya ilk başladığında sözcükleri tersine çevirmeye meyilliydi. Sekiz yaşındayken birdenbire aşırı yemek yemeye başladı ve bu durum yeniden o alışıldık yarı gönüllü yeme tarzına dönene kadar birkaç ay sürdü. Bununla birlikte annesi geçici şeyler olarak gördüğü bu şeyleri umursamadı. Ama bunlarda çok geçmeden yeniden durdurulan ve bastırılan kısa ömürlü bir umutsuz oburluk nöbetiyle birlikte şiddetli bir yıkıcılığın iç dünyasının ani göz kırpmaları görülebilir.

II. "Kötü'" Çocuk Evresi.

On beş yaşından itibaren davranışı değişti; o kadar "iyi" bir kızken, "kötü" oldu. Bu esnada, annesinin ona yönelik tutumu da

değişmeye başlamıştı. Daha önceleri Julie'nin olabildiğince onunla birlikte olmasının uygun ve doğru olduğunu düşünmüştü; oysa şimdi onu daha çok dışarı çıkmaya, arkadaş edinmeye, filmlere, hatta dansa gitmeye ve erkek arkadaş bulmaya teşvik etmeye başlamıştı. Hasta bütün bunları yapmayı "inatla" reddediyordu. Bunları yapmak yerine, oturuyor ve hiçbir şey yapmıyordu ya da annesine ne zaman döneceğini söylemeden sokaklarda başıboş dolaşıyordu. Odasını aşırı dağınık tutmaya başlamıştı. Annesinin artık ondan "kurtulacak" kadar büyüdüğünü düşündüğü bir oyuncak bebeğin üzerine titremeye devam ediyordu. Bu bebeğe ileride dönme fırsatımız olacak.

Julie'nin annesine karşı sözlü saldırıları bitmek tükenmek bilmiyordu ve hep aynı izlek etrafında dönüyordu: Annesini kendisini istemediği, bir kişi olmasına izin vermediği, ona hiç nefes aldırmadığı ve onu boğduğu için suçluyordu. Bir aynasız gibi sövüp sayıyordu. Ama istediğinde başka kişilere karşı çok hoş olabiliyordu.

Şimdiye kadar sadece Julie'nin annesiyle ilişkisini ele aldık. Ama artık daha ileri gitmeden tüm aile salkımı hakkında birkaç söz söylemeliyiz.

Son yıllarda, "şizofrenojenik" anne kavramı ortaya atıldı. Neyse ki kavramla ilgili başlangıçtaki "cadı avı" durulmaya başladı. Bu kavram çeşitli şekillerde geliştirilebilir olsa da şu biçimde ifade edilebilir:

Bazı anne olma tarzları var olabilir ki bunlar ontolojik güvenliğin birincil gelişim aşamalarını tamamlamaya yönelik çocukta olabilecek genetik olarak belirlenmiş doğuştan eğilimleri kolaylaştırmaktan ya da "desteklemekten" ziyade onlara sekte vurabilir. Sadece anne değil ama tüm aile durumu da çocuğun, öteki-ile-benlik olarak, gerçek bir dünyaya katılma kapasitesini kolaylaştırmaktan çok engelleyebilir.

Bu çalışmanın tezi, şizofreninin, öteki ile birlikte bütün bir kişi olma konusundaki olağan zorluktan ve dünya içinde kendisini yaşantılamanın ortak-duyuya (cemaat hissine) dayanan yolunu paylaşınamanın getirdiği alışılmış güçlükten daha fazla bir şeyin olası bir sonucu olduğudur. Çocuğun dünyası, yetişkinin dünyası gibi, "verili olan ile inşa edilenin bir *birliğidir*" (Hegel,

1949). Çocuk için anne baba tarafından, ilk elde de anne tarafından dolayımlanan ve çocuğun bundan anladığı şeyin birliği. Anne baba genç çocuk için dünyayı büyük oranda basitleştirir ve çocuğun kaosu anlamlandırma, biçimlendirme, ayrımları ve bağlantıları kavrama kapasitesi geliştikçe o, Buber'in söylediği gibi "olurlu bir dünyaya" yönlendirilir.

Ama ya annenin veya ailenin "şeyler şeması" çocuğun içinde yaşayabildiği ve nefes alabildiği şeyle örtüşmezse, ne olur? O zaman çocuk ya –William Blake'in yaşamayı başardığı, Rimbaud' nun yaşamayı değilse de dile getirmeyi başardığı gibi– kendi keskin görüşünü geliştirmek ve bununla yaşamak durumunda kalır ya da delirir. Çocuk bir kendi-için-varlık olmanın başlangıçlarını anneyle kurulan en erken sevgi bağlarından hareketle geliştirir. Anne çocuğa dünyayı ilkin bu bağlar içinde ve vasıtasıyla "dolayımlar". Ona verilen dünya içinde olabileceği bir dünya olabilir; ama ona verilenin o anda onun için uygun olmaması da mümkündür. Ancak, yaşamın ilk yılının önemine rağmen, çocuğun bebekliği, çocukluğu ve yetişkinliği boyunca içinde var olmak zorunda kaldığı muhitin doğası şu veya bu şekilde hâlâ büyük bir etkiye sahip olabilir. Bu sonraki aşamalarda baba veya diğer önemli yetişkinler, ya çocukla doğrudan ilişkileriyle ya da anne üzerindeki etkileri yoluyla dolaylı olarak çocuğun hayatında kati bir rol oynayabilirler.

Bu değerlendirmeler tamamen şizofrenojenik annelerden ziyade şizofrenojenik aileleri göz önünde bulundurmanın daha doğru olabileceğini gösterir. En azından bu, anne, baba ve kardeşler üzerine tüm aile dinamiğini yeterince hesaba katmadan yapılan çalışmaların yerine bir bütün olarak aile salkımının dinamikleri hakkında daha fazla rapor sunulmasını özendirebilir.*

Julie'den üç yaş büyük ablası, isteklerini doğrudan ifade eden, belli bir çekiciliği ve dişiliği olan evli bir kadındı. Annesine göre doğumundan itibaren hep "zor" biri olmuştu: Her zaman talepkârdı ve "sorun"du. Kısacası, annesinin pek onaylamadığı "normal" bir çocuk olmuş gibi görünüyor. Yine de anne ile kız yeterince iyi geçiniyor göründüler. Ablaya göre anne, kendisine kafa tutulmazsa oldukça "hükmedici" bir kişiydi. Ama ona bakılırsa an-

* Özellikle Laing ve Esterson'a (1964) bakınız.

nesi, "Julie için her şeyi yaptı ve Julie hep onun gözdesi oldu". Bu ablanın bütünsel bir özerklik konumunu çok erken kazandığı açıktı. Kişiliğine yakından bakanlar onda birçok nevrotik öğe bulabilirdi, ama onun hiç olmazsa Julie'nin asla erişemediği birincil ontolojik statüyü kazanmış olduğu kesindi. Çocukken, Julie için çok büyük olan kendi yaşında arkadaşları olmuştu ve görünüşe bakılırsa Julie ona hiç yakın olmamıştı. Ama Julie var-hayaletler şemasına, "dünyası" içindeki önemli birkaç iyi betiden biri olan bir abla, "Bir Esirgeyen Kardeş" dahil etmişti.

Baba açıkça çok daha önemli bir rol oynamıştı. Annesinin gözünde, babası bir "seks canavarıydı". Babasının gözünde annesi, soğuk ve anlayışsızdı. Birbirleriyle mutlaka gerekli olandan daha fazlasını konuşmazlardı. Baba cinsel doyumu başka bir yerde buldu. Bununla birlikte, birbirlerini suçlamak için birçok şey olsa da bu suçlamalar içinde kızlarına yanlış davrandıkları gibi bir iddiaya yer vermiyorlardı. Aslında babanın, söylediğine göre bana anlatacak fazla bir şeyi yoktu, çünkü Julie doğmadan önce o kendisini aileden "duygusal olarak geri çekmişti".

Hastanın ablası bana iki olay anlattı; iki olay da Julie için çok önemli olmuş olmalıydı. İlki hakkında annesi pek bir şey bilmiyordu; ikincisi ise bana anlatmaya cesaret edemediği bir olaydı. İkinci olaya daha sonra döneceğiz. Birinci olay Julie on dört on beş yaşlarındayken meydana geldi. Babasının ondan uzaklığına ve göreli erişilemezliğine rağmen, Julie onu seviyor görünüyordu. Babası ara sıra onu gezintiye çıkarıyordu. Bir defasında Julie böylesi bir gezintiden eve gözyaşları içinde döndü. Annesine ne olduğunu hiç söylemedi. Annesi bundan bana söz ederken Julie ve kocası arasında korkunç bir şey olduğundan emin olduğunu, ama bunun ne olduğunu hiç keşfedemediğini söyledi. Bundan sonra Julie babasıyla ilişkisini kesti. Ama ablasına bu "sır"dan bahsetti; dediğine göre babası onu bir telefon kulubesine götürmüştü ve Julie burada babasıyla metresi arasındaki "korkunç" konuşmaya kulak misafiri olmuştu.

Bayan X, kocasını kızlarına kötülemekten çekinmezdi; çocukları kendi yanına çekmek için haksızlık örneklerini toplardı. Ancak abla bir orta yol tutturmuştu; Julie de görünüşte babasına karşı annesiyle işbirliği yapmıyordu: Telefon kulübesi olayından sonra babasından tamamen uzaklaştığı halde annesine laf taşı-

madı. Zaten baba da –söylediği gibi– kendisini ailesinden geri çekmişti. Kızlarına karısı hakkında suçlamalarda bulunmadı, zira ona karşı kızlarının desteğine ihtiyaç duymuyordu. Onu işe yaramaz bir eş olarak görmesine rağmen şunları da söylüyordu: "Dürüst olmak gerekirse, iyi bir anneydi. Yiğidi öldür hakkını ver, bunu reddedemem." Abla her iki tarafın da hatalı olduğunu düşünüyordu, ama olabildiğince dengeli ve makul davranıyor, bir tarafı diğer taraftan daha fazla tutmamaya çalışıyordu. Ama taraf tutmak zorunda kalsaydı babasına karşı annesinin, Julie'ye karşı annesinin tarafını tutardı. Julie'ye karşı annesinin tarafını tutması anlaşılmaz değildi. Julie'nin annesine karşı suçlamaları, sağduyuyla bakıldığında, baştan aşağı haksız ve fantastikti. Baştan itibaren delice gelmiş olmalıydı. Boğulduğu, yaşamasına ve kişi olmasına izin verilmediği gibi "atıp tutmaları" bu sıradan sağduyulu aileye hiç de anlamlı gelmemişti. Annesinin onu hiç istemediğini söylüyordu, ama annesinin gözdesiydi; annesi onun için her şeyi yapmış, ondan hiçbir şeyi esirgememişti. Annesinin onu boğduğunu söylüyordu, ama annesi onu büyümeye teşvik ediyordu. Annesinin onun bir kişi olmasını istemediğini söylüyordu, ama annesi onu arkadaş edinmeye, dansa gitmeye, vb. özendiriyordu.

Karı koca arasındaki ilişkideki kökten bozukluğa rağmen, onların en azından bir konuda işbirliği içinde olmaları kayda değerdir. İkisi de hastanın sahte-benliğini iyi olarak kabul ediyor, onun diğer bütün yönlerini ise kötü diye reddediyorlardı. Ama "kötü" evresinde, bunun bir sonucu belki daha bile önemliydi. Onların nazarında gerçek bir kişi olmak anlamına gelen cansız bir gölge olması dışında Julie'nin her şeyini kötü diye reddetmekle kalmadılar; ayrıca Julie'nin onlara yönelik serzenişlerinin "yüreklerine dokunmasına" da hiçbir zaman izin vermediler.

Bu anda hem Julie hem de annesi ümitsiz kişilerdi. Psikozunda Julie kendisine Bayan Taylor diyordu. Bunun anlamı nedir? Bu şu demek: "Ben terzi yapımıyım (tailor-made). Ben bir ısmarlama kızım (a tailored maid); ben imal edildim, beslendim, giydirildim ve bir amaca göre biçilip dikildim (tailored)." Bu tür ifadeler psikotiktir, "doğru" olamayacakları için değil, ama şifreli oldukları için: Hasta bizim için çözmediği sürece onları anlamak çoğunlukla imkânsızdır. Ama psikotik beyanlar olarak bile, bunlar ol-

dukça inandırıcı bir bakış açısının ürünleri gibi gözüküyor ve on beş on altı yaşında annesine yönelttiği sitemlerin özünü veriyor. Bu "atıp tutma" onun "kötülüğü"ydü. Bana göre, o dönemin en şizofrenojenik faktörü basitçe Julie'nin annesine saldırısı ya da hatta annesinin karşı-saldırısı değil, onun dünyası içinde, ister doğru ister yanlış olsun, onun bakış açısında bir anlam gören veya görebilen birinin olmamasıydı.. Değişik nedenlerle de olsa ne babası ne de kardeşi sözünü ettiğimiz tartışmalarda Julie'nin geçerli bir şeyler söylediğini görebiliyordu. Oysa Julie tıpkı grup hastamızda olduğu gibi, sırf bir tartışmayı kazanmak için değil, varoluşunu muhafaza etmek için mücadele ediyordu: Bir anlamda, Julie varoluşunu basitçe muhafaza etmeye de çalışmıyordu; varoluşunu kazanmaya çalışıyordu. Bana göre, on beş on altı yaş itibariyle, Julie'nin "sağduyu yeteneği" denilen yeteneği geliştiremediğini görebiliyoruz. Ailenin ortak duyusu "ona" hiç varoluş tanımadı. Annesi hep haklı, hep doğru olmalıydı. Annesi onun kötü olduğunu söylediğinde Julie bunu bir cinayet gibi hissetti. Bu onun tarafında özerk bakış açısının tümüyle olumsuzlanmasıydı. Annesi itaatkâr, uysal, sahte-benliği kabul etmeye, bu gölgeyi sevmeye ve ona her şeyi vermeye hazırdı. Hatta sanki bir kişiymiş gibi hareket etmesi için bu gölgeyi düzenlemeye bile çalıştı. Ama aynı anne kızının kendi imkânlarıyla dünya içindeki rahatsız edici gerçek mevcudiyetini hiç tanımadı. Julie'nin sanrıları içinde ortaya çıkan varoluşsal hakikat, kendi gerçek imkânlarının boğulduğu, boğazlandığı, öldürüldüğüydü. Julie, var olmak için, nefes alabilmek için annesinin bazı konularda yanılabileceğini, hata yapabileceğini, kızının söylediklerinin de doğru ve değerli olabileceğini kabul etmesi gerektiğini hissetti. Durumu bu şekilde değerlendirdiğimizde şu söylenebilir: Julie kötü-benliğinin bir kısmını annesine yansıtmasına, sadece kendisine hep iyilik verilmesine değil, ama annesinden bir parça iyilik almasına fırsat tanınmasına ihtiyaç duyuyordu. Ama tüm aileye göre Julie akın kara olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Gerçeklik boyun eğmedi. Julie varoluşsal hakikati fiziksel olgulara dönüştürmeye başladı. Sanrılamaya başladı. Annesini, varoluşsal anlamda, yaşamasına hiç izin vermediği için suçlamaya başlıyordu; ama bu suçlamalarının çoğunda, sanki annesi, adli anlamda, gerçek bir çocuğu gerçekten öldürmüş gibi konuşuyor ve davranı-

yordu. Bu aile için büyük bir rahatlık sağladı: Artık ona acıyabiliyorlar ve onu suçlayarak kendilerini temize çıkarmak zorunda kalmıyorlardı. Tuhaf bir şekilde sadece babası sorumlu bir kişi gibi davrandı: Onun deli olduğunu asla kabul etmedi. Ona göre Julie "hınzır ve hain" biriydi.

Onun oyununu "yutmadı". Bütün bu oyun "inatçılık ve iyilikbilmezlik" gösterisiydi. Bizim katatonik negativizm dediğimiz şeyi, tam bir "dikbaşlılık", hebefrenik semptomları dediğimiz şeyi ise kinci budalalık olarak görüyordu. Ailede ona acımayan tek kişi oydu. Ara sıra yaptığı ziyaretlerde, bu oyunu bitirmesi için Julie'nin kolunu büküyor; Julie'yi sarsıyor ve çimdikliyordu.

III. Deli Çocuk Evresi

Julie'nin temel suçlamasına göre, annesi onu öldürmeye çalışıyordu. On yedi yaşındayken, muhtemelen kötü olmadan deli olmaya geçişte etkin neden olan bir olay yaşandı.

Bu kardeşi tarafından bana anlatılan ikinci durumdu. On yedisine kadar, Julie'nin bir oyuncak bebeği vardı. Bebekliğinden beri bu oyuncak bebek onunla olmuştu: Onu giydirir, süsler, hiç kimsenin tam olarak bilmediği biçimde, odasında onunla oynardı. Bu yaşamındaki gizli bölgelerden biriydi. Ona Bebek Julie adını vermişti. Annesi bu bebekten ayrılması için gittikçe daha fazla ısrar etmeye başladı, çünkü artık kocaman bir kızdı. Bir gün bebek yok oldu. Bebeği Julie mi atmıştı, yoksa annesi mi saklamıştı, bu hiçbir zaman açığa çıkmadı. Julie annesini suçladı. Annesi ise bebeğe bir şey yaptığını inkâr ediyordu; ona göre bebeği Julie'nin kendisi kaybetmiş olmalıydı. Bu olaydan kısa bir süre sonra bir ses tarafından Julie'ye onun elbiselerini giyen bir çocuğun annesi tarafından pestile çevrilinceye kadar dövüldüğü söylendi; bunun üzerine Julie bu suçu polise bildirmek gerektiğini söylemeye başladı.

Oyuncak bebeği ya Julie'nin ya da annesinin yok ettiğini söyledim, çünkü çok büyük olasılıkla bu aşamada Julie için "annesi" çoktan dışarıdaki gerçek annesinden ziyade arketipsel bir yok ediciye dönüşmüştü. Julie "annesinin" bebeği öldürdüğünü söylediğinde, "onun," yani "içsel" annesinin bunu yapmış olması gayet mümkündür. Nasıl olmuş olursa olsun, aslında bu eylem katast-

rofikti; zira Julie açık bir şekilde bu bebekle özdeşleşmişti. Bebekle oynarken, bebek kendisiydi, kendisi de annesiydi. Bu oyunda yavaş yavaş sonunda bebeği öldüren kötü anneye dönüşmüş olması mümkündür. Psikozunda "kötü" annenin büyük oranda onun aracılığıyla konuştuğunu ve hareket ettiğini ileride göreceğiz. Eğer bebek –kabul ettiği gibi– gerçek annesi tarafından yok edilmiş olsaydı, olay daha az katastorofik olabilirdi. Bu aşamada Julie'nin akıl sağlığına dair son kırıntıları gerçek annesine bir parça kötülük yükleyebilmesine bağlıydı. Bunu, sağlıklı bir şekilde yapmanın imkânsızlığı, bir şizofrenik psikoza katkıda bulunan etkenlerden biriydi.

Arka Bahçenin Hayaleti

(...) bir aşamada daha önceden tamamen toplanmış bir makine, bağlantılarını daha yüksek ya da daha düşük bağımsızlık derecesine sahip kısmi topluluklara bölünmüş olarak bulabilir.

Norbert Wiener, *Human Use of Human Beings*

Takip eden saptamalar, Julie'ye ve hebefrenik-katatonik tipin başka kronik şizofreniklerine uygulanabilir. Bunlar, şu ya da bu biçimde bölünmenin çok açık olduğu kronik psikotik durumların bütün biçimlerini kapsamamaktadır. Özellikle, Julie'de ve onun gibilerde bulunandan çok daha büyük bir tür kişilik bütünleşiminin bulunduğu paranoid psikozlara uygulanabilirlikleri en azdır.

Julie'nin kendi varlığı öylesine parçalanmıştı ki en iyi şekilde o, *kaotik hiçliğe yaklaşan bir halde bir yaşam-içinde-ölüm varoluşu yaşayan biri olarak betimlenebilirdi.*

Julie'nin durumunda, kimlik kaosu ve yoksunluğu tam değildi. Ama onunla uzun süre bir arada olan biri, Alman klinikçiler tarafından betimlenen gizemli "prekoks"* hissine sahip olurdu: Bir başka insanla birlikte olunduğu halde, orada hiç kimsenin var ol-

* Bizim şimdilerde genel olarak kronik bir psikoz sonucuna gittiği düşünülen genç kişilerde ortaya çıkan bir şizofreni biçimi olarak adlandırdığımız şeyi imlemek için eskiden kullanılan dementia prekoks teriminden kaynaklanıyor. Bu "prekoks duygusu" sanırım psikotik olduğunda Ophelia'ya seyircilerin tepkisi olmalı. Klinik olarak o son zamanlarda kuşku götürmez olarak bir şizofreniktir. Deliliğinde, orada kimse yoktur. Bir kişi değildir. Eylemleri ya da sözceleri aracılığıyla dışa-

madığı hissine sahip olma. Hatta söylenenin başka birinin ifadesi olduğu hissedildiğinde bile, sözlerin veya eylemlerin arkasındaki benlik parçası Julie değildi. Bize hitap eden biri olabilir, ama bir şizofreniği dinlerken "kimin" konuştuğunu bilmek çok zordur; aynı şekilde bizim "kime" hitap ettiğimizi bilmek de zordur.

Julie'yi dinlerken insan sık sık tek bir hastayla grup psikoterapisi yapıyormuş gibi oluyordu. Bu yüzden uyumsuz tutumların, hislerin, itki dışavurumlarının bir çağlamasıyla veya karmaşasıyla karşı karşıya kalıyordum. Hastanın tonlamaları, jestleri ve çalımları an be an değişiyordu.

Ayrı zamanlarda açığa vurulan davranış ve konuşma parçalarını tanımaya başlayabiliyordunuz; bunlar davranışta belli basmakalıp çalımlar, konuşmada ise tonlama, sözcük dağarcığı, sözdizimi ve sözcelemedeki benzerlikler ve ilgiler sayesinde birbirlerine bağlanabilir görünüyordu. O halde Julie'yle birlikteyken insan kendini aynı zamanda faaliyet gösteren ayrı "şahsiyetlerin" değişik parçalarının veya eksik öğelerinin huzurunda gibi hissediyordu. Onun "söz salatasının" aynı zamanda aynı ağızdan kendilerini ifade etmeye çalışan bir yığın yarı-özerk kısmi dizgenin ürünü olduğu görülüyordu.

Julie'nin kendisinden birinci, ikinci veya üçüncü şahıs zamiriyle söz etmesi bu izlenimi güçlendirmektedir; ama bunun durumu daha az karışık hale getirdiği söylenemez. Bunun anlamı hakkında bir şeyler söyleyebilecek durumda olabilmek için hasta bireyin yakın bir bilgisine sahip olmak gerekir (aslında bu şizofrenik etkinliğin tüm diğer veçheleri için de geçerlidir).

Janet çözülme veya bölünmeyi molar veya moleküler bölünme olarak ayırmaktadır. Histerik kişilik bölünmesi molar bölünmedir. Şizofrenide moleküler bölünme görülür. Julie'nin durumunda ikisi de görünüyordu. Varlığının kuşatıcı birliği, her biri kendisine ait küçük basmakalıp "kişiliğe" sahip olan birçok "kısmi topluluğa" veya "kısmi dizgeye" (yarı-özerk "toplancalara", "içsel nesnelere") bölünmüştü (molar bölünme). Buna ek olarak, davranış dizisi çok küçük parçalara bölünmüştü (moleküler bölünme). Mesela, sözcüklerin bütünlüğü bile bozulabiliyordu.

vurulan hiçbir birleşik benlik yoktur. Anlaşılmaz sözler hiç tarafından söylenir. Çoktan ölmüştür o. Bir zamanlar bir kişinin var olduğu yerde artık yalnızca bir vakum vardır.

O halde böylesi bir durumda "erişilemezlikten" ve "prekoks hissinden" söz etmemizde şaşırtıcı bir yan yoktur. Julie'yle bir tür "sözel alışveriş" yürütmek zor değildi, ama kuşatıcı bir birliğe sahip bir kişiden ziyade yarı-özerk kısmi dizgeler burcu olarak göründüğünde "onunla" konuşmak zordu. Bununla birlikte durumu esas olarak mekanik analoji diliyle düşünmemek gerekir, zira bu neredeyse kaotik hiçlik durumunda bile çözülme sabit ve geri döndürülemez değildi; bazen şaşılacak bir şekilde yeniden bir araya gelebiliyor ve durumunun en patetik gerçekleşmesini sergileyebiliyordu. Ama bu bütünleşme anlarından değişik nedenlerle dehşete düşüyordu. Başka şeyler arasında, bu anlarda yoğun bir anksiyeteye katlanmak zorunda kalıyordu çünkü; ve çünkü çözülme süreci, bütünleşmemişliğinin, gerçekdışılığının ve ölülüğünün onun için bir sığınak olduğunu hissetmesine neden olacak kadar korkulan, dehşet verici bir deneyim olarak hatırlanıyordu.

O halde bir kronik şizofrenik olarak Julie'nin varlığı birlik yokluğuyla ve kısmi "topluluklar", toplancalar, kısmi dizgeler, "içsel nesneler" ya da başka şekilde adlandırılabilecek unsurlara bölünmüşlükle niteleniyordu. Bu kısmi dizgelerin hepsi kendi tanınabilir özelliklere ve kendilerine özgü üsluplara sahipti. Bu koyutların izlenmesiyle, onun davranışlarının birçok yönü açığa çıkarılabilir.

Onun kendi-varlığının bütünlüklü bir birlik olmayıp, değişik kısmi topluluklar veya dizgeler halinde bölünmüş olduğu gerçeği, kişisel birliğin veya en azından yüksek bir kişisel birlik düzeyinin kazanılmış olmasını ön-varsayan çeşitli işlevlerin onda neden bulunamayacağını –ve gerçekte neden bulunmadığını– anlamamızı sağlar.

Kişisel birlik, yansıtıcı farkındalık için –yani kişinin nispeten bilinçdışı ya da birincil bir yansıtıcı-olmayan farkındalıkla hareket eden kendi benliğinin farkında olma yeteneği için–önkoşuldur; Julie'de, her bir kısmi dizge nesnelerin farkındaydı, ama bir dizge ondan ayrılmış dizge içinde süregiden süreçlerin farkında olmayabiliyordu. Diyelim benimle konuşuyor; bu durumda, bir dizge "konuşurken", Julie'nin içinde, "onun" birleşik bir kişi olarak bu dizgenin söylediklerinin ve yaptıklarının farkına varmasını sağlayacak kuşatıcı bir birlik hissinin olmadığı görülüyordu.

Yansıtıcı farkındalık, var olmadığı ölçüde, yansıtıcı farkındalığın kendisi için öngereklilik olarak gördüğü "bellek" de bölük pörçüktü. Tüm yaşamı eşzamanlı gibi görünüyordu. Bir bütün olarak varlığına dair bütünsel bir deneyimin yokluğu şu anlama geliyordu: Julie, varlığının "sınırına" dair net bir fikri üzerinde temellendirebileceği birleşik bir deneyimden yoksundu. Bununla birlikte böylesi bir kuşatıcı "sınır" bütünüyle de yok değildi. Bu yüzden Federn'in *ego* sınırı terimi yetersizdir. Egonun kendisinin bir parçası olduğu bütün için başka bir terime ihtiyaç vardır. Durum daha ziyade şöyleydi: *her bir dizge kendine ait bir sınıra sahip görünüyordu.* Bu şu demektir: bir dizgeyi karakterize eden farkındalık için diğer dizge onun dışında görünme eğilimindeydi. Kuşatıcı bir birlik içinde, onun varlığının ayrı bir veçhesi, geri kalanlara göre, yeterince "uyumsuz" olduğunda acılı bir çatışmaya neden olurdu. Ama onda bu tür bir çatışma ortaya çıkamıyordu. Kişi varlığının farklı çatışan dizgelerinin aynı anda faaliyet içinde olduğunu ancak "dışarıdan" görebilirdi. Her bir kısmi dizge kendi içinde kendi farkındalık odağına veya merkezine sahip görünüyordu: her biri kendisine ait çok sınırlı bellek şemasına ve sınırlı algı yapılandırma tarzına; kendine ait yarı-özerk dürtülere veya kısmi itkilere, kendi özerkliğini koruma eğilimine ve özerkliğini tehdit eden özel tehlikelere sahipti. Bu farklı veçhelere "o" [eril] veya "o" [dişil] diye atıfta bulunuyor ya da onlara "sen" diye hitap ediyordu. Yani kendisinin bu veçhelerine dair yansıtıcı bir farkındalığa sahip olmak yerine, "o" kısmi bir dizgenin işlemini sanki "kendisinin" değilmiş gibi *algılıyordu*. Bir varsanı dünyası içinde yaşıyordu.

Kendi varlığının veçhelerini "kendisinin-olmayan" bir şey olarak algılama eğilimiyle birlikte bulunan bir özelliği daha vardı: "nesnel olarak" kendisinin olmayan ile kendisinin olanı ayırt etme başarısızlığı. Bu da basitçe kuşatıcı bir ontolojik sınır eksikliğinin öteki veçhesidir. Mesela yanağından süzülen yağmur damlasını kendi gözyaşları sanabiliyordu.

William Blake, *Kehanet Kitapları*'nda, varlığın bölünme durumlarını betimlerken, kişinin algıladığı şey olma eğiliminden söz eder. Julie'de tüm algı, nesneyle karışma tehdidi taşıyor gibi görünüyordu. Zamanının çoğunu bu zorlukla uğraşarak geçiriyordu. "Bu yağmur. Yağmur olabilirdim." "Bu sandalye... şu du-

var. Bu duvar olabilirdim. Bir kız için bir duvar olmak ne korkunç bir şey."

Her algı içinde eriyip kaybolduğu bir tehdit gibi görünüyordu; öteki tarafından algılandığına dair her his de onu benzer şekilde tehdit ediyordu. Bu şu anlama geliyordu: O sürekli bir zulüm dünyası içinde yaşıyordu ve kendisine olmasından korktuğu şeyi kendisinin başkalarına yaptığını hissediyordu. Hemen her algı edimi benliğin benlik-olmayanla karıştırılmasına yol açıyordu. Bu karıştırmanın zeminini şu olgu hazırlıyordu: Şahsının çoğu veçhesinin kısmen "benliğinin" dışında olmasından dolayı, varlığının bu bölünmüş veçhelerini başka kişilerle karıştırması, mesela "vicdanını" annesiyle ve annesini "vicdanıyla" karıştırması kolaylaşıyordu.

Bu yüzden sevmek çok tehlikeliydi. Hoşlanmak (*to like*) = gibi olmak (*to be like*) = aynı olmak (*to be the same as*). Benden hoşlanırsa, benim gibidir, bendir. Bu yüzden benim kız kardeşim, karım olduğunu, bir McBride* olduğunu söylemeye başladı. Ben hayattım. O Hayatın Gelini'ydi. Benim kişisel üslup özelliklerimi üstlendi. İçinde Hayat Ağacı vardı. O Hayat Ağacı'ydı. Ya da bir kez daha:

O *a, b, c* düşüncelerini düşünüyor.

Ben onlara çok benzer *a1, b1, c1* düşüncelerini ifade ediyorum.

O halde, ben onun düşüncelerini çalmaktayım.

Bunun tam psikotik ifadesi beni kafamın içinde onun düşüncelerine sahip olmakla suçlamaktı.

Bu durumun tersine bakarsak: Beni kopyaladığı veya taklit ettiğinde, çaldığını hissettiği parçamı "ortaya döktüğü" için intikam almamı bekliyordu. Elbette, karışarak kaybolma derecesi an be an değişiyordu. Mesela, çalma ben ile ben-olmayan arasında bir sınırı ön-varsayar.

Şimdi yukarıdaki noktaları örneklerle aydınlatıp ayrıntılı olarak işleyeceğiz.

Varlığının iki kısmi "topluluğa" bölünmesi işleminin en basit örneklerinden biri kendi kendine emir verdiği ve bu emri yerine

* McBride: Genellikle ateşli, biseksüel kızlar için kullanılan bir tabir. "Gelin" anlamına gelen "bride" daha sonraki cümlede "Hayatın Gelini" olarak kullanılıyor. (ç.n.)

getirdiğinde görülür. Bunu ya alçak sesle ya yüksek sesle ya da varsanılan bir sesle sürekli yapıyordu. Mesela "o", "otur, kalk," diyordu ve "o" oturuyor ve kalkıyordu; ya da varsanılan bir ses, bir kısmi dizgenin sesi emir veriyordu ve "o" başka bir kısmi dizgenin eylemi bu emre uyuyordu.

Bir başka yaygın basit örnek de şuydu: "O" bir şey söylediğinde "o" buna alaycı bir gülüşle karşılık veriyordu (düşünce ve duygulanım uyuşmazlığı). A dizgesinden cümlenin, B dizgesinden gülüşün çıktığını varsayalım. O zaman, B alaycı bir şekilde gülerken A bana, "O Asil bir Kraliçe'dir" der.

Sık sık "yayın bozulmasına" benzer görünen bir şeyler oluyordu. A nispeten tutarlı bir şeyler söyledikten sonra birdenbire her şey karmakarışık oluyor ve B konuşmaya başlıyordu. A sonra yeniden araya giriyordu: "O (B) benim dilimi çaldı."

Bu çeşitli kısmi dizgelerin kimlikleri, onu tanımaya başladıktan sonra, oluşturdukları kişi-içi "grup" diyebileceğimiz grup içinde her birinin oynadığı rolün tutarlılığı sayesinde, en azından bir ölçüde belirlenebiliyordu.

Mesela daima ona emirler veren buyurgan zorba vardı. Aynı buyurgan ses bana "bu çocuk" hakkında bitmez tükenmez şikayetlerde bulunuyordu: "Kötü bir çocuk bu. Boşa harcanmış bir zaman, bu çocuk. Bu çocuk ucuz bir sürtük. Bu çocukla hiç ilgilenmemelisin sen..." Buradaki "sen" doğrudan bana veya onun dizgelerinden birine yapılan bir atıf olabildiği gibi bizzat ben bu dizgeyi cisimleştiriyor da olabiliyordum.

Çoğu zaman "patronun" içindeki bu zorba figürünün olduğu açıktı. "O" Julie hakkında pek de iyi şeyler düşünmüyordu. "O" Julie'nin ne iyi olacağını ne de iyileşmeye değer olduğunu düşünüyordu. "O" ne onun tarafındaydı ne de benim tarafımdaydı. Bu yarı-özerk kısmi dizgeyi "kötü içrel anne" olarak adlandırmak uygun olacaktır. O esas olarak Julie'nin annesine atfettiği tüm kötülüğü yoğunlaştırılmış biçimde kendinde toplayan içsel bir dişi zalimdi.

İki kısmi dizge daha kolayca belirlenebiliyordu. Bunlardan biri bana karşı onun avukatı, zulüme karşı bir tampon veya koruyucu rolündeydi. "O" Julie'ye çoğunlukla "küçük kardeşim" diyordu. Bu yüzden fenomenolojik olarak bu dizgeye "onun iyi kardeşi" diyebiliriz.

Tanıtacağım üçüncü kısmi dizge tamamen iyi, uysal, gönül okşayıcı küçük bir kızdı. Bu dizge, çok yıllar önce muhtemelen şizoid vakalarda betimlediğim sahte-benlik dizgesine çok benzeyen bir dizgenin türevi gibi görünüyordu. Bu dizge konuştuğunda o şöyle diyordu: "Ben iyi bir kızım. Düzenli olarak tuvalete giderim."

Ayrıca neredeyse "salt mümkünlük" derecesine kadar uçuculaşmış bir "içsel benlik" gibi görünen şeyin türevleri vardı. Son olarak da, daha önce belirttiğim gibi, kararsız aklıbaşındalık dönemleri vardı; bu durumdayken, zar zor işitilebilen bir sesle, korku içinde konuşuyordu, ama başka zamanlara göre en çok bu dönemde "kendi şahsı içinde " konuşuyor görünüyordu.

Şimdi birlikte çalışan bu değişik dizgeleri ele alalım. Verdiğim örnekler onun en tutarlı sözceleridir.

Kara bir güneşin altında doğdum. Doğmadım, ezilerek çıkarıldım. Bu kolayca üstesinden gelinebilecek bir şey değildir. Bana annelik edilmedi (mothered), boğuldum (smothered). O bir anne değildi. Ben seçerim annemi. Yeter! Yeter! Beni öldürüyor. Dilimi kesiyor. Ben çok fenayım, adiyim. Ben kötüyüm. Ben boşa harcanmış zamanım.

Önceki tartışmanın ışığında burada olanı aşağıdaki gibi yorumluyorum.

Yıllardır sürdürdüğü aynı suçlamaları annesine karşı yöneltmek için benimle kendi kişisi içinde konuşmaya başlıyor. Ama özellikle açık ve anlaşılır bir tarzda. "Kara güneş (*sol niger)*" yok edici annesinin bir simgesi gibi görünüyor. Bu sık sık yinelenen bir imgeydi. İlk altı cümle sağlıklı olarak söyleniyor. Aniden, muhtemelen bu kötü anneden gelen, dehşet verici bir saldırıya maruz kaldığı görünüyor. Kişi-içi bir krize giriyor. "Yeter, yeter!" Bir an için yeniden bana hitap ederek, "Beni öldürüyor," diye haykırıyor. Sonra bunu kötü annesinin kınamalarıyla aynı terimler içinde ifade edilen, savunma amaçlı bir kendini kötüleme izliyor: "Ben çok fenayım, adiyim. Ben kötüyüm. Ben boşa harcanmış zamanım..."

Annesine karşı suçlamaları daima bu türden katastrofik tepkileri hızlandırma eğilimi taşıyordu. Bir defasında annesine karşı alışılmış suçlamalarını yaptığında kötü anne "bu çocuğa" karşı alışılmış suçlamalarıyla araya girdi: "Bu çocuk kötü, bu çocuk

adi. Bu çocuk boşa harcanmış zaman." Ben bu sözleri, "Julie bu şeyleri söylediği için kendisi tarafından öldürülmekten korkuyor," demek için kestim. Sözlü saldırı devam etmedi, ama "o" çok sessizce şöyle dedi: "Evet, beni öldüren vicdanımdır. Annemden tüm yaşamım boyunca korktum ve her zaman da korkacağım. Sizce böyle yaşayabilir miyim?" Bu nispeten düzgün ifadeler "vicdanı" ile "gerçek annesini" karıştırmasının/kaynaştırmasının diğer yönlerini de açıklıyor. Kötü vicdanı kötü, zalim bir anneydi. Yukarıda belirtildiği gibi, yaşamındaki şizofrenojenik unsurlardan biri, kötü vicdan parçasını ona yansıtma ihtiyacını gerçek annesine gerçek anlamda kabul ettirememiş olması olabilirdi. Yani annesi Julie'nin suçlamalarında bir parça doğruluk payı olduğunu gerçekten kabul etmeli ve böylece onun annesinin de bazı kusurları olduğunu görmesine imkân tanıyarak, "vicdanından" kaynaklanan içsel zulmün bir parça hafiflemesini sağlamalıydı.

Bu çocuk buraya gelmek istemiyor, anlıyor musun? O benim küçük kız kardeşim. Bu çocuk bilmemesi gereken şeyleri bilmiyor.

İşte burada "büyük kardeş" konuşuyor. Bana Julie'nin saf ve bilgisiz; dolayısıyla da suçsuz ve sorumsuz olduğunu anlatıyor. "Büyük kardeş" dizgesi, saf ve bilgisiz "küçük kardeş" dizgesinin tersine çokbilmiş ve sorumlu bir "kişi"ydi; ne kadar şefkatli ve koruyucu olsa da daha çok lütufkâr bir yapıya sahipti. Bununla birlikte Julie'nin, büyüyen "küçük kardeşin" tarafında yer almaz; o hep küçük kardeş "adına" konuşur. O *status quo*'yu sürdürmeyi istiyor.

Bu çocuğun zihni çatlaktır. Bu çocuğun zihni kapalıdır. Bu çocuğun zihnini açmaya çalışıyorsunuz. Bu çocuğun zihnini açmaya çalıştığınız için sizi asla bağışlamayacağım. Bu çocuk ölü ve ölü değil.

Son cümlenin ima ettiği şudur: Bir anlamda ölü kalarak, o bir anlamda ölü olmayabilir, ama eğer "gerçekten" yaşayan olma sorumluluğunu üstlenirse, o zaman "gerçekten" öldürülebilir.

Bununla birlikte, bu "kardeş" şu şekilde de konuşabiliyordu:

Bu çocuğu istemelisiniz. Onu memnun etmelisiniz... Bu kıza göz kulak olmalısınız. Ben iyi bir kızım. O benim küçük kız kardeşim. Onu tuvalete götürmelisiniz. O benim küçük kız kardeşim. O bu gibi şeyleri bilmez. Münasebetsiz bir çocuk değildir.

Bu büyük kardeş (abla), küçük kardeşin saflığının, bilgisizliğinin, sorumsuzluğunun ve yol yordam bilmezliğinin tersine tecrübe, bilgi, sorumluluk ve akıl sahibiydi. Burada şunu da görüyoruz: Julie'nin şizofrenisi, basitçe onun içinde "aklıbaşındalık" mahallinin yokluğundan değil, *tam* bütünleşmenin eksikliğinden oluşuyordu. Varlığının bu "büyük kardeş" bileşeni, akla uygun, sağlıklı ve dengeli bir biçimde konuşabiliyordu, ama konuşan *Julie* değildi, onun aklıbaşındalığı, deyim yerindeyse, bölünmüş ve bir yere sıkıştırılmıştı. Onun gerçek akıl sağlığı, "aklıbaşındalığı", bir "büyük kardeş"in şahsında makul bir şekilde konuşabilmesine değil, ama tüm varlığını kuşatan bir bütünleşmeyi başarmasına bağlıdır. Şizofreni, onun kendisine üçüncü şahıs olarak atıfta bulunmasında ve büyük kardeş konuşurken küçük kardeşin ani girişinde ("Ben iyi bir kızım") kendini açığa vurur.

Bana kendisine ait söz ve eylemler sunduğunda, bu şekilde sunulan benlik tamamen psikotikti. Gerçekten şifreli yoğunlaştırılmış cümlelerin çoğu onun benlik dizgesinin kalıntılarına ait görünüyordu. Şifreleri çözüldüğünde onlar, bu dizgenin muhtemelen, sağlam şizoid durumlar içinde betimlediğimiz fantazileştirilmiş içsel benliğin türevi olduğunu gösterirler.

Daha önce bu benliğin deneyiminin, aynı zamanda fantastik tümgüçlülük/tümgüçsüzlük ve bunun gibi uç paradoksları içermesinin nasıl mümkün olduğunu açıklamaya çalıştık. Bu benliğin deneyiminin fenomenolojik özellikleri Julie'de de prensip olarak benzer görünmektedir. Bununla birlikte, bu "benliğin" deneyiminin fenomenolojik inşasına girişmeden önce onun şizofrence konuşmasını makul konuşma içinde yorumlamak için donanmak gerekir. Bir kez daha bu bağlamda "benlik" terimini kullanırken onun "hakiki" benliğini kastetmediğimi açıkça belirtmek isterim. Bununla birlikte bu dizge etrafında bütünleşmenin mümkün olabileceği bir "toplanma noktası" içeriyor gibi görünüyordu. Çözülme meydana geldiğinde bu, bel veren bir "orta direk"* gibi göründü. O merkezcil veya merkezkaç eğilimler için merkezi bir referans gibi görünüyordu. Varlığının gerçekten deli çekirdeği olarak görünüyordu –onun bu merkezi veçhesi, görünen o ki, kendisi öldürülmesin diye kaotik ve ölü olarak sürdürülmek zorundaydı.

* 135. sayfadaki Yeats'in şiirine gönderme. (ç.n.)

Bu "benliğin" doğasını sadece doğrudan doğruya bu "benliğin" ifadeleriyle değil, ama aynı zamanda diğer dizgelerde ortaya çıktığı görülen ifadelerle de belirlemeye çalışacağız. Bu ifadelerden elimizde pek fazla yok – en azından, tabir caizse, şahsen "benlik" tarafından ifade edilmiş pek bir şey yok. Hastanedeki yılları boyunca, bunların çoğu muhtemelen hep birlikte aktı ve sonuçta ortaya zengin imalarla yüklü, sürekli tekrar edilen kısa telegrafik ifadeler çıktı.

Yukarıda gördüğümüz gibi, içinde Hayat Ağacı olduğunu söylüyordu. Bu ağacın elmaları memeleriydi. On meme başı (parmağı) vardı. "Bir" İskoç hafif piyade tugayının tüm kemikleri onundu. Düşünebildiği her şeye sahipti. İstediği şeye, hemen aynı anda sahipti ve sahip değildi. Gerçeklik gölgesini ya da ışığını herhangi bir isteğinin ya da korkusunun üzerine düşürmedi. Her dileği anında hayali bir şekilde gerçekleşiyordu ve keza her korkusu anında hayali bir şekilde vuku buluyordu. Dolayısıyla o herhangi biri olabiliyordu; herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde olabiliyordu: "Ben Rita Hayworth'um. Ben Joan Blondell'im. Ben asil bir Kraliçe'yim. Kraliyet ismim Julianne'dır." "O kendi kendisine yeter, kimseye muhtaç değil. O kendine hâkimdir." Ama bu kendine hâkim olma iki yanlıydı. Onun bir de karanlık tarafı vardı. O kendi varlığının hayaleti tarafından ele geçirilmiş, "hâkim olunmuş" bir kızdı. Onun benliği gerçek dünyada hiçbir özgürlüğe, özerkliğe ya da güce sahip değildi. Adını anmak istediği herhangi biri olabildiği için hiçbir zaman *tek* değildi: "Ben binlerim. Hepinize bölünmedeyim. Ben hiç (no) biri (un) değilim" (yani bir rahibe (nun): bir ad (a noun): hiçbir tekil kişi değil). Bir rahibe olmak bir çok anlama sahipti. Bunlardan biri gelin olmaya karşıttı. O genellikle beni erkek kardeşi olarak görüyordu ve kendisini benim gelinim ya da "şirin, sevecen, sevimli hayatın" gelini diye adlandırıyordu. Elbette, hayat ve ben bazen onun için özdeş olduğu için, hayat'tan ya da ben'den korkuyordu. Hayat (ben) döve döve pestilini çıkarabilir(im), kızgın demirle yüreğini dağlayabilir(im), bacaklarını, ellerini, dilini ve memelerini kesebilirdi(m). Hayat hayal edilebilecek en şiddetli ve vahşi imha terimleri içinde düşünülüyordu. O benimle ilgili ya da benim sahip olduğum (örneğin fallus = kızgın demir gibi) bir nitelik değildi. O benim olduğum şeydi. Ben hayattım. İçinde Hayat Ağacı'na sahip

olmasına rağmen kendini genel olarak Hayatın Yok Edicisi olarak hissediyordu. Bu yüzden hayatın onu yok edebileceğinden korkması anlaşılır bir şeydi. Hayat genellikle bir erkek ya da fallik simgeyle resmediliyordu, ama istediği şey basitçe bir erkek olmak değil, ama her iki cinsin cinsel teçhizatlarının ağır silahlarına, İskoç ordusunun hafif piyade tugayının tüm kemiklerine ve on meme başına, vb. sahip olmak gibi görünüyordu.

"O kara bir güneş altında doğdu.
O garp güneşiydi."

Kara güneşin kadim ve meşum imgesi herhangi bir okumadan tamamen bağımsız olarak ortaya çıktı. Julie on dördünde okuldan ayrılmış, çok az okumuştu, pek öyle zeki de değildi. Ona yapılan bir göndermeyle karşılaşma ihtimali son derece azdı, ama biz simgenin kaynağının ne olabileceği tartışmasını bir kenara bırakarak kendimizi onun dilini dünyası-içinde-varlığını yaşantılama tarzının bir ifadesi olarak görmekle sınırlayacağız.

Hep ısrar ettiği bir şey vardı: Annesi onu hiç istememişti ve onu normal yollardan doğurmak yerine ezerek çıkarmıştı. Annesi bir oğul "istemişti ve istememişti". O bir garp (*occidental*) güneşiydi; yani annesinin nefretle kıza döndürdüğü tesadüfi (*accidental*) bir oğul. Kara güneşin ışınları onu kavurdu ve kuruttu. Kara güneş altında ölü bir şey olarak var oldu. Bu yüzden

"Ben bozkırım.
O harap bir kenttir."

Bozkırda tek yaşayan şey vahşi canavarlardı. Sıçanlar harap kenti istila etti. Onun varoluşu tamamen çorak, kurak viranenin imgeleri içinde resmedildi. Bu varoluşsal ölüm, bu yaşam-içinde-ölüm onun dünya-içinde-var-olmasının hâkim tarzıydı.

"O arka bahçenin hayaletidir."

Bu ölümde hiç umut, hiç gelecek, hiç olanak yoktu. Her şey olmuştu. Hiç haz, hiçbir mümkün doyum ve mümkün doygunluk kaynağı yoktu, zira dünya onun kadar boş ve ölüydü.

"Testi kırık, kuyu kuru".

Tamamen gayesiz ve değersizdi. Herhangi bir yerde sevginin mümkün olabileceğine inanamazdı.

"O dünyada yaşayan bu kızlardan yalnızca biridir. Herkes onu istiyormuş gibi yapar, ama istemez. Artık yalnızca ucuz bir fahişe yaşamı sürdürüyorum, şimdi."

Yine de daha önceki ifadelerinden gördüğümüz gibi, kendisine hayali bir şekilde de olsa değer veriyordu. İçinde iyice derine gömülmüş ve bu derinlikte kaybedilmiş, ama henüz kendisi ya da başka biri tarafından keşfedilmemiş büyük değere sahip bir şeyin olduğuna dair bir inanç vardı (bu ne kadar psikotik bir inanç olsa da kendi içinde büyük bir değerin olduğuna dair bir imandı). Eğer biri bu kara toprağın derinliğine inebilseydi "ışıldayan altını" bulabilirdi; ya da biri denizin dibine dalabilseydi "dipteki inciyi" bulabilirdi.

Kaynakça

Arieti, S. (1955), *Interpretation of Schizophrenia*, New York: Brunner.

Bateson, G., Jackson, D. D., Haley, J. ve Weakland, J. (1956), "Toward a Theory of Schizophrenia", *Behav. Sci.* 1, 251.

Bateson, G. (haz.) (1961), *Percival's Narrative*, Stanford University Press.

Beckett, S. (1956), *Waiting for Godot*, Londra: Faber & Faber; Türkçesi: *Bütün Oyunları 1* içinde, İstanbul: Mitos Boyut.

Binswanger, L. (1963), *Being-in-the-World*, New York: Basic Books, Inc.

Boss, M. (1949), *Meaning and Content of Sexual Perversions*, New York: Grune & Stratton.

— (1957), *Analysis of Dreams*, Londra: Rider.

Brierley, M. (1951), *Trends in Psycho-Analysis*, Londra: Hogarth.

Bultmann, R. (1955), *Essays Philosophical and Theological*, Londra: SCM Press.

— (1956), *Primitive Christianity in its Contemporary Setting*, Londra: Thames & Hudson.

Bullard, D. M. (haz.) (1959), *Psychoanalysis and Psychotherapy. Selected Papers of Frieda Fromm-Reichmann*, Chicago: University of Chicago Press.

Bychowski, G. (1952), *Psychotherapy of Psychosis*, New York: Grune & Stratton.

Deutsch, H. (1942), "Some Forms of Emotional Disturbances and Their Relationship to Schizophrenia", *Psychoanal. Ouart.* II, 301.

Dooley, L. (1941), "The Concept of Time in Defence of Ego Integrity", *Psychiatry* 4, 13.

Fairbairn, W. R. D. (1952), *Psychoanalytic Studies of the Personality*, Londra: Tavistock.

— (1954), "Observations on the nature of hysterical states. *Brit. J. Med. Psychol.* 27, 105.

Farber, L. H. (1958), "The Therapeutic Despair", *Psychiatry* 21, 7.

Federn, P. (1955), *Ego Psychology and the Psychoses*, Londra: Imago.

Freud, S. (1920), *Beyond the Pleasure Principle*, Londra: Hogarth, 1950; Türkçesi: *Haz İlkesinin Ötesinde – Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul: Metis, 2001.

Fromm-Reichmann, F. (1952), "Some Aspects of Psychoanalysis and Schizophrenics", *Psychotherapy with Schizophrenics* içinde, F. C. Redlich ve E. R. Brody (haz.), New York: International Universities Press.
Goffman, E. (1961), *Asylums*, New York: Anchor Books.
Guntrip, H. (1952), "A Study of Fairbairn's Theory of Schizoid Reactions", *Brit. J. Med. Psychol.*, 25, 86.
Hayward, M. L. ve Taylor, J. E. (1956), "A Schizophrenic Patient Describes the Action of Intensive Psychotherapy", *Psychiat. Quart.*, 30, 211.
Hegel, G. W. F. (1949), *The Phenomenology of Mind*, çev. J. B. Baillie, Londra: Allen & Unwin, gözden geçirilmiş 2. baskı; Türkçesi: *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.
Heidegger, M. (1949), *Existence and Being*, Londra: Vision Press; Türkçesi: *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı.
— (1962), *Being and Time*, Londra: SCM Press.
Hesse, H. (1964), *Steppenwolf*, Londra & New York: Holt, Reinhart & Winston Edition 122 (haz. J. Mileck & H. Frenz, gözden geçirilmiş çev. B. Creighton); Türkçesi: *Bozkırkurdu*, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul: Yapı Kredi.
Hill, L. B. (1955), *Psychotherapeutic Intervention in Schizophrenia.* Chicago: University of Chicago Press.
Jackson, D. D. (1957), "The Question of Family Homeostasis", *Psychiat. Quart.* (suppt.) 31, 79.
— (1957), "A note on the importance of trauına in the genesis of schizophrenia", *Psychiatry* 20, 181.
Kaplan, B . (haz.) (1964), *The Inner World of Mental Illness*, New York: Harper & Row.
Kierkegaard, S. (1954), *The Sickness unto Death*, çev. W. Lowrie, New York: Doubleday; Türkçesi: *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Doğu Batı.
Klein, M. (1946), "Notes on Some Schizoid Mechanisms", *Int. J. Psycho-Anal.* 27, 99.
Knight, R. P. (1953), "Borderline States", *Bull. Menninger Clinic* 17, 1.
Kraepelin, E. (1905), *Lectures on Clinical Psychiatry*, Londra: Bailliere, Tindall & Cox, gözden geçirilmiş 2. baskı.
Kuhn, R. (1957), *La Phenomenologie de masque*, çev. J. Verdeaux, Paris: Desclee de Brouwer.
Laing, R. D. (1961), *The Self and Others*, Londra: Tavistock.
Laing, R. D. ve Esterson, A. (1964), *Sanity, Madness and the Family. Vol. 1. Families of Schizophrenics*, Londra: Tavistock.
Laing, R. D. ve Cooper, D. G. (1964), *Reason and Violence: A Decade of Sartre's Philosophy, 1950-1960*, Londra: Tavistock.
Lidz, T. (1958), "Schizophrenia and the Family", *Psychiatry* 21, 305.
Lidz, T., Cornelison, A., Terry, D. ve Fleck, S. (1958), "The Intra-Famili-

al Environment of the Schizophrenic Patient: VI. The Transmission of Irrationality", *A.M.A. Arch. Neur. & Psychiat.* 79, 305.
Macmurray, J. (1957), *The Self as Agent*, Londra: Faber & Faber.
May, R., Angel, E. ve Ellenberger, H. F. (haz.) (1958), *Existence – A New Dimension in Psychiatry and Psychology*, New York: Basic Books.
Merleau-Ponty, M. (1962), *The Phenomenology of Perception*, Londra: Routledge & Kegan Paul.
— (1963), *The Structure of Behaviour*, Boston: Beacon Press.
Minkowski, E. (1927), *La Schizophrénie*, Paris: Desclee de Brouwer, 1953.
— (1933), *Le Temps vécu*, Paris: Artrey, Coll. de I'évolution psychiatrique.
— (1948), "Phénoménologie et Analyse Existentielle en Psychiatrie", *Evol. Psychiat.* 4, 137.
Oberndorf, C.P. (1950), "The Rôle of Anxiety in Depersonalization", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 31:1-5.
Perry, J. W. (1953), *The Self in Psychotic Process – Its Symbolization in Schizophrenia*, University of California Press.
Redlich, F. C. ve Brody, E. R. (haz.) (1952), *Psychotherapy with Schizophrenics*, New York: International Universities Press.
Rumke, H. C. (1950), "Signification de la phénoménologie dans l'étude clinique des délirants", In Conrgès Internat. de Psychiatrie, *Psychopathologie des délires*, Paris: Hermann. (Fransızca, s. 125; İngilizce, s. 174.)
Sartre, J.-P. (1950), *Psychology of Imagination*, Londra: Rider; Türkçesi: Varlık ve Hiçlik, çev. Gaye Çankaya, Turhan Ilgaz, İstanbul: İthaki.
— (1956), *Being and Nothingness*, çev. H. Barnes, Londra: Methuen.
Schreber, D. P. (1955), *Memoirs of My Nervous Illness*, çev. I. Macalpine ve R. A. Hunter, Londra: Dawson.
Scott, C. (1949), "The 'Body-Scheme' in Psychotherapy", *Brit. J. Med. Psychol.* 22, 139.
Searles, H. F. (1958), "Positive Feelings in the Relationships between the Schizophrenic and His Mother", *Int. J. Psycho-Anal.* 39, 569.
Séchehaye, M. A. (1950), *Autobiography of a Schizophrenic Girl*, çev. G. Rubin-Rabson, New York: Grune & Stratton, 1951.
— (1951), *Symbolic Realization – a New Method of Psychotherapy Applied to a Case of Schizophrenia*, New York: International Universities Press.
— (1956), *A New Psychotherapy in Schizophrenia*, New York: Grune & Stratton.
Segal, H. (1954), "Schizoid Mechanisms Underlying Phobia Formation", *Int. J. Psycho-Anal.* 35, 238.
Sonneman, U. (1954), *Existence and Therapy - an Introduction to Phenomenological Psychology and Existential Analysis*, New York: Grune & Stratton.

Sullivan, H. S. (1962), *Schizophrenia as a Human Process*, New York: W. W. Norton & Co.
Tillich, P. (1944), "Existential philosophy", *J. Hist. Ideas* 5, 44.
— (1952), *The Courage to Be, Londra*: Nisbet.
Trilling, L. (1955), *The Opposing Self*, Londra: Secker & Warburg.
Weigert, E. (1949), "Existentialism and its Relations to Psychotherapy", *Psychiatry* 12, 399.
Wellek, A. (1956), "The Phenomenological and Experimental Approaches to Psychology and Characterology", *Perspectives in Personality Theory* içinde, H. P. David ve H. von Bracken (haz.), New York: Basic Books.
Winnicott, D. W. (1958), *Collected Papers*, Londra: Tavistock.
Wynne, L. C., Ryckoff, I. M., Day, J. ve Hirsch, S. (1958), "Pseudo Mutuality in the Family Relations of Schizophrenics", *Psychiatry* 21, 204.

Dizin

agorafobi, 52
aileler, şizofrenojenik, 187
algı, 31, 79, 80, 84, 87, 92, 156, 180, 195, 196
anksiyete(ler), 30, 41, 43, 45, 48, 54, 55, 59, 63, 90, 98, 105, 123, 126, 129, 136
anlamsızlık, 66, 79, 94, 124
Arieti, S., n. 40
arketipsel
  failler, 156
  yok edici, 191
ateş imgesi, 43
ayna oyunu, 116
ayrılık, 24, 33, 42, 51, 53

Bacon, Francis, 39
bağımlılık, 116
  ontolojik, 58
Beckett, Samuel, 39
bellek, 31, 82, 195
"Ben", 131, 140, 156, 169, 172
Binswanger, L., 7, 161
birlik
  kişisel, 21,
biyografisi
  şizofreniğin, 177
biyolojik analoji, 21, 25, 36, 39, 109
Blake, William, 75, 187, 195
Boss, Medard, 48, 144, 145
bölünme, 23
  ben, 71
  ikincil, 91
  varoluşsal, 17, 18
  zihin-beden, 65
Brierley, M., 21
Buber, Martin, 187
Bultmann, R., 30
büyü, 139

çözülme, 21, 67, 77, 127, 159, 193, 199
  ben-beden, 64, 67, 76
  molar veya moleküler, 193

Dante, n. 159
davranış
  hastanın ve psikiyatristin, 26
"deli", 179
dementia prekoks, 152
depersonalizasyon, 22, 175
derealizasyon, 175
Deutsch, H., n. 92
Dilthey, W., 29, 30, 31
Dooley, L., 107
dünya-içinde-var-olma, 15, 18, 23, 30, 31, 37, 41, 77, 92, 144, 202
  ikili kipi, 144
dürüstlük
  içsel, 80, 87

edim, 85, 86, 171
  yönelimsel, 20, 21
Empson, W., 132
Ezekiel, 26, 27

fantaziler
çalma, 90
dünyanın sonu, 175
görünmez olma, 111
soyulma, 90
Farber, Leslie, n. 36
farkındalık
tarama mekanizması olarak, 111
Federn, P., 1110, 195
Freud, S., 9, 23, 113, 114, 145
Fromm-Reichmann, Frieda, 32

Gorki, Maksim, 175
görsel halüsinasyonlar, 157
görünebilir olma, 108, 111
görüngübilim
varoluşsal, 15, 16, 19, 23, 29
görüngübilimsel yöntem, 28, 20
Guntrip, H., n., 92
güvensizlik
ontolojik, 37, 38, 106
güzel kayıtsızlık, 94

hadım edilme anksiyetesi, 106, 128
haset, 65, 89, 143
hastalık belirtileri, 26, 28
Hayat Ağacı, 196, 201
Hayward, M. L., 157
hebefrenik, 100, 160, 169, 175, 191, 192
Hegel, 85, 186
Heidegger, M., 7, 37, 51, 92, 132
Hill, L. B., n. 40
hipomanik kişiler, 92
histerik, 55, 92, 93, 94, 95, 110, 193
Hoelderlin, 144
Hopkins, Gerard Manley, 89

ikicilik, 19, 22
ikilik
sahte, 79
ilişki(ler)
diyalektik, 42, 75
sado-mazoşistik, 81
steril, 80, 132
yaratıcı, 73, 80, 82, 87, 132
imago(lar), 85, 141
işitsel halüsinasyonlar, 157, 175

Janet, P., 113
Jaspers, Karl, 7
Jung, C. G., 162

kâbuslar bkz. rüyalar
Kafka, Franz, 38, 76, 88, 106
kamuflaj, 108
karşılık verme başarısızlığı, 115
katatonik, 27, 28, 33, 49, 103, 160, 170, 174, 191, 192
kayıtsızlık, 74, 89
Keats, John, 38

kendini yok etme, 128
kendini-kınama, 66
Kierkegaard, S., 7, 36, 68, 81, 92
kimlik, 8, 33, 37, 38, 42, 55, 57, 65, 81 89, 106, 107, 109, 110, 112, 137, 168, 170, 1992
kimlik (-ğin)
karşılıklı tanınması, 33
Kinsey Raporu, 85
kişiler
bilimi, 19, 21, 22
kişilikleştirme, 54
kişiliksizleştirme, 21, 22, 44, 45, 48, 52
koku, 119, 121, 127, 129
konum
ontolojik, 106, 183
varoluşsal, 32, 35, 37, 56, 106, 135
"kötü", 179, 185, 189, 192
kötüleme sözcük dağarcığı, 25
Kraepelin, E., 28, 29, 33
Kuhn, Roland, n., 92

MacMurray, J., 21
maskesiz insan, 93
mastürbasyon, 105, 122, 123, 129, 131, 132
Mayer-Gross, W., 27
Merleau-Ponty, M., 32
Minkowski, E., 83, 136, 144
Moore, Marianne, n.83
narsisizm, 110
negativizm
  katatonik, 191
nesnel, 22, 23, 29, 86, 87, 93, 137, 140, 145, 154, 195
nevroz
  ve var-olmamak, 109
Nietzsche, F. W., 50
niyet
  kötü, 92, 94
normal kişi, 74, 93

Obendorf, C. P., 50, 109
Ophelia, n., 192
organizma ve kişi, 17, 19
Othello, 97
otizm, 83, 175

ölüm
  varoluşsal, 192, 202
  yaşamda, 111, 136
öteki
  benlik ve, 156
  kişi ve organizma olarak, 19
özdeşleşimler
  geçici, 102
özerklik, 42, 47, 50, 88, 110, 183, 188
  eksikliği, 51, 55
  ontolojik, 55
  yitimi korkusu, 73
özgürlük, 25, 73, 82
  eksikliği, 87
  erişilemez olmak, 111
  hissi, 84
  yitimi korkusu, 73
özlem, 89, 90

Pascal, Blaise, 38
patlama, 41, 57
  içe, 44, 73, 115, 136
Perseus, 74, 108
Platon, n. 90
Prometheus, 171
psikopatolojinin yaklaşımı, 15
psikoterapi, 24, 43 , 59, 157
psikoz, 26, 31, 42, 48, 66, 98, 179, 192
  belirtileri ve semptomları, 26, 42
  paranoid, 116, 165, 192

referans fikirleri, 127
Rimbaud, Arthur, 187
Roth, M., 29
rüyalar, 48, 49, 77

sağduyu yeteneği, 190
Sahte benliğin uyarlığı, 97
sahte-benlik dizgesi, 71, 92, 95, 103, 138, 140, 141, 142, 145, 146, 165, 166
  hiçsellik, 175
  tümgüçlülük, 175
  zulüm, 175
Sartre, Jean-Paul, 7, 37, 45, 82, 94, 119
Schreber, D. P., 147
Searles, H. F., 177
Segal, H., n. 55
sevgi, 9, 32, 38, 58, 80, 83, 120, 144, 161, 162, 170, 187
  gereksinimi, 117
  hekimin, 117
Shakespeare, W., 37, 38, 94
Slater, E., 27
Sokrates, 66
söz dinleme, 100, 102
sözel davranış, 19, 20
suçluluk, 66, 83, 84, 90, 95, 104, 105, 106, 122, 129, 132, 143, 151, 155, 158, 164, 165, 169
  bilinçdışı, 54

hakiki, 173
nevrotik, 106
otantik ve otantik olmayan, 132
sahte, 91
şizoidlerde, 91

şizofrenik, 7, 15, 26, 31, 32, 35, 36, 57, 65, 71, 75, 82, 83, 90, 103, 109, 110, 125, 143, 145, 147, 148, 154, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 165, 169, 170, 173, 175, 177, 178
şizoid, 7, 15, 16, 18, 22, 31, 35, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 100, 103, 104, 106, 109, 110, 111, 115, 117, 128, 135, 137, 144, 159, 172, 198, 200

Taylor, J. E., 157
tepki
olumsuz terapi tepkisi, 43
teşhirci,
örtük, 106
Tillich, P., 7, 37, 109
Trilling, Lionel, 37, 38
tümgüçlülük, 82, 87, 132, 175, 200
tümgüçsüzlük, 73, 139, 173, 200

umarsızlık, 36

vakalar
Bayan D., 57, 102, 109
Bayan R., 52, 113
David, 68, 72, 73, 95, 99, 109, 135
James, 51, 95, 100, 109, 112, 113, 138, 139, 141, 142, 155
Joan, 157, 163, 173, 174, 201
Julie, 175, 179, 180, 183, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 197, 199, 200, 202
Marie, 151, 154
Peter, 84, 95, 119, 120 121, 125, 128, 131, 135, 137, 155
Rose, 81, 90, 143, 156
vakum, 44, 73, 87, 166, 193
Van den Berg, J. H., 25
varlık(-ğın)
birinin kendi veya öteki için, 23
insanın, 18
muhafaza edilme yolu olarak inkârı, 41
varoluş
öznel ve nesnel, 93
varsanılar, 26, 156, 195

Wiener, N., 192
Winnicott, D. W., 43
Wittgenstein, L., 17
Wolberg, A. R., n. 92
Wolf, A., n. 92

yankıca, 100
yansıca, 100
yararsızlık, 59, 72, 73, 79, 102, 104, 124, 132, 161
Yeats, W. B., 135

Bölünmüş Benlik

RONALD DAVID LAING

R. D. Laing, bu ilk ve klasikleşmiş kitabında, otoriter, damgalayıcı psikiyatrinin toplumsal baskıyla el ele vererek insanlara dayattığı "trajedi"ye varoluşsal fenomenolojik çerçeveden bakılmasını öneriyor. Yazar, "ruhen rahatsız" kategorisine sorgusuz, alelacele sokulan insanların gerçekte varoluşsal bir kriz yaşadıklarını, Sartre, Heidegger, Kierkegaard gibi felsefeciler yoluyla anlaşılabileceklerini gösteriyor. Uyum, itaat ve rekabetin normal olmanın koşulları olarak dayatıldığı bir dünyada kendi özgür seçimlerini uygulayacak yer bulamayan birey, diğer insanlarla ilişkilerinde bir sahte-benlikle hareket etmeye, içsel bir benlik geliştirmeye koyulur. Tehlikeli ve acımasız gerçekliğin erişemediği bu içsel benlik, imkânsız bir amacın, sakat bir projenin peşinden koşar: Bedenle bağını olabildiğince aza indirgemeye çalışır. *Bölünmüş Benlik*, incinmiş, hırpalanmış, henüz baş edememiş, atlatamamışların, "iyi çocuk"luktan "kötü çocuk"luğa düşmüşlerin hikâyesini dürüst bir çağrıyla, eleştiri-özeleştiri gerekliliğiyle sunuyor.

pinhanyayincilik.com
/pinhanyayincilik
/pinhanikitaplar